

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Β΄ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΘΕΟΛΟΓΙΚΩΝ ΣΧΟΛΩΝ ΑΘΗΝΩΝ & ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΑΘΗΝΑ 23-24 ΜΑΪΟΥ 2005

ΑΘΗΝΑ 2005

ΘΕΟΛΟΓΙΚΕΣ ΣΧΟΛΕΣ
ΚΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΤΟΜΟΥ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΗΣ:
Ἀθηνᾶ Ν. Κονταλῆ, M.A.,
ὑπ. Δρ. Θεολογίας Παν/μίου Ἀθηνῶν

ΕΞΩΦΥΛΛΟ:
Γεώργιος Δ. Κόρδης,
Λέκτωρ Θεολογικῆς Σχολῆς Παν/μίου Ἀθηνῶν

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Β΄ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΘΕΟΛΟΓΙΚΩΝ ΣΧΟΛΩΝ ΑΘΗΝΩΝ & ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΠΡΑΚΤΙΚΑ

ΑΘΗΝΑ 23-24 ΜΑΪΟΥ 2005

ΑΘΗΝΑ 2005

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

ΤΟΥ ΚΟΣΜΗΤΟΡΟΣ
ΤΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΑΘΗΝΩΝ
ΠΡΩΤΟΠΡ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ Δ. ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΥ

Εὐχαριστοῦμε μέ ὅλη τήν καρδιά μας τόν Θεό, πού εὐδόκησε καί βοήθησε τή Σχολή μας, μέ ἀπόλυτη πιστότητα καί συνέπεια νά πραγματοποιήσει τήν ἀπόφαση τοῦ Α΄ Συμποσίου τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν Ἀθηνῶν-Θεσσαλονίκης (1-2 Ἰουνίου 2004) καί νά διοργανώσει τό Β΄ Συμπόσιο αὐτή τή χρονιά (23-24 Μαΐου 2005) στήν Ἀθήνα. Ἡ ἰδέα τῆς συγκλήσεως αὐτῶν τῶν συναντήσεων, πού προέκυψε ἀπό τήν ἀγαστή συνεργασία τῶν Κοσμητόρων τῶν Σχολῶν μας, κ.κ. Κων. Σκουτέρη, σήμερα Προκοσμήτορος, καί Χρήστου Οἰκονόμου, ὄχι μόνο ἔγινε πραγματικότητα, ἀλλά παράλληλα καί θεσμός, ἀφοῦ ἐφέτος ἀποφασίσθηκε νά συνέλθει τό προσεχές ἔτος (2006) στή Θεσσαλονίκη τό Γ΄ κατά σειρά ἐπιστημονικό Συμπόσιό μας. Ἡ χαρά μας δέ ὁλοκληρώνεται, ἀφοῦ, μετά τήν ἔγκαιρη ἔκδοση τῶν Πρακτικῶν τοῦ Α΄ Συμποσίου ἀπό τήν ἀδελφή Θεολογική Σχολή τῆς Θεσσαλονίκης, ἐκδίδει καί ἡ Θεολογική Σχολή Ἀθηνῶν τά Πρακτικά τοῦ Β΄ Συμποσίου, γιά τό ὁποῖο εἶχε τήν εὐθύνη. Παρακαλοῦμε τόν Θεό νά μή μᾶς στερήσει τήν εὐλογία Του, ὥστε καί ἡ σύγκληση τῶν Συμποσίων, ἔστω καί ἀνά διετία, ἀλλά καί ἡ ἔκδοση τῶν Πρακτικῶν τους νά συνεχισθεῖ, διότι, ὅπως τά δύο πρῶτα Συμπόσια ἀπέδειξαν, καί οἱ Σχολές μας ἀποκομίζουν μεγάλη ὠφέλεια ἀπό τίς συναντήσεις αὐτές σέ καιρούς χαλεπούς, ἀλλά καί ἡ πρός τά ἔξω μαρτυρία τους δίδεται μέ ἕνα συλλογικό καί συντονισμένο τρόπο.

Ἡ ἐπιλογή τοῦ θέματος τοῦ ἐφετινοῦ Συνεδρίου, πού ἔγινε μέ τή

συνεργασία τῶν δύο Κοσμητειῶν, ἀνταποκρίθηκε σέ μία ἰσχυρότατη πρόκληση πρός τίς Σχολές μας, μέ τήν κατάρτιση ἐρήμην τους καί προώθηση γιά ψήφιση ἀπό τή Βουλή τοῦ Νομοσχεδίου γιά «τήν ἀνωτατοποίηση τῶν Ἀνωτέρων Ἐκκλησιαστικῶν Σχολῶν», πού οὐσιαστικά ὁδηγεῖ στήν ὑποβάθμιση τοῦ ρόλου καί τῆς ἀποστολῆς τους, ἀλλά καί στήν ὑπονόμευση μακροπρόθεσμα τῆς θέσης τους στήν Ἀνώτατη ἤ Τριτοβάθμια Ἐκπαίδευση τῆς Χώρας μας. Ἡ θεματική σπονδύλωση τοῦ γενικότερου θέματός μας («Θεολογικές Σχολές καί Ἐκκλησιαστική Ἐκπαίδευση») κινεῖται γύρω ἀπό αὐτόν τόν ἄξονα καί προσφέρει τίς δέουσες ἀπαντήσεις, τεκμηριώνοντας συνάμα καί τήν ἀναγκαιότητα τοῦ ἀγώνα τῶν Σχολῶν μας, νά πεισθεῖ ἡ Διοίκηση τῆς Ἐκκλησίας μας, ὅτι ἡ ἐμμονή στήν ἀπόφασή της νά ψηφισθεῖ τό Νομοσχέδιο αὐτό θά ὁδηγήσει σέ ἀπρόσμενες περιπέτειες καί τήν ἴδια καί τίς Σχολές μας, μέ τή δημιουργία κλίματος δυσπιστίας καί διαστάσεως στή σχέση τους, μέ ὅλες τίς εὐνόητες τραγικές συνέπειες. Καί αὐτό προφανῶς δέν θά λειτουργήσει ὑπέρ τῆς ὁμαλῆς συνεργασίας τῶν Σχολῶν μέ τή Διοικούσα Ἐκκλησία, κάτι πού θέλουμε πάσῃ θυσίᾳ νά διασώσουμε, ἐφ᾽ ὅσον «Θεολογία ἐκτός τῆς Ἐκκλησίας δέν ὑπάρχει καί Ἐκκλησία χωρίς Θεολογία δέν νοεῖται». Παραδίδουμε, λοιπόν, τήν ἔκδοση αὐτή στή δημοσιότητα, εὐχόμενοι νά συμβάλει σ᾽ αὐτή τήν κατεύθυνση.

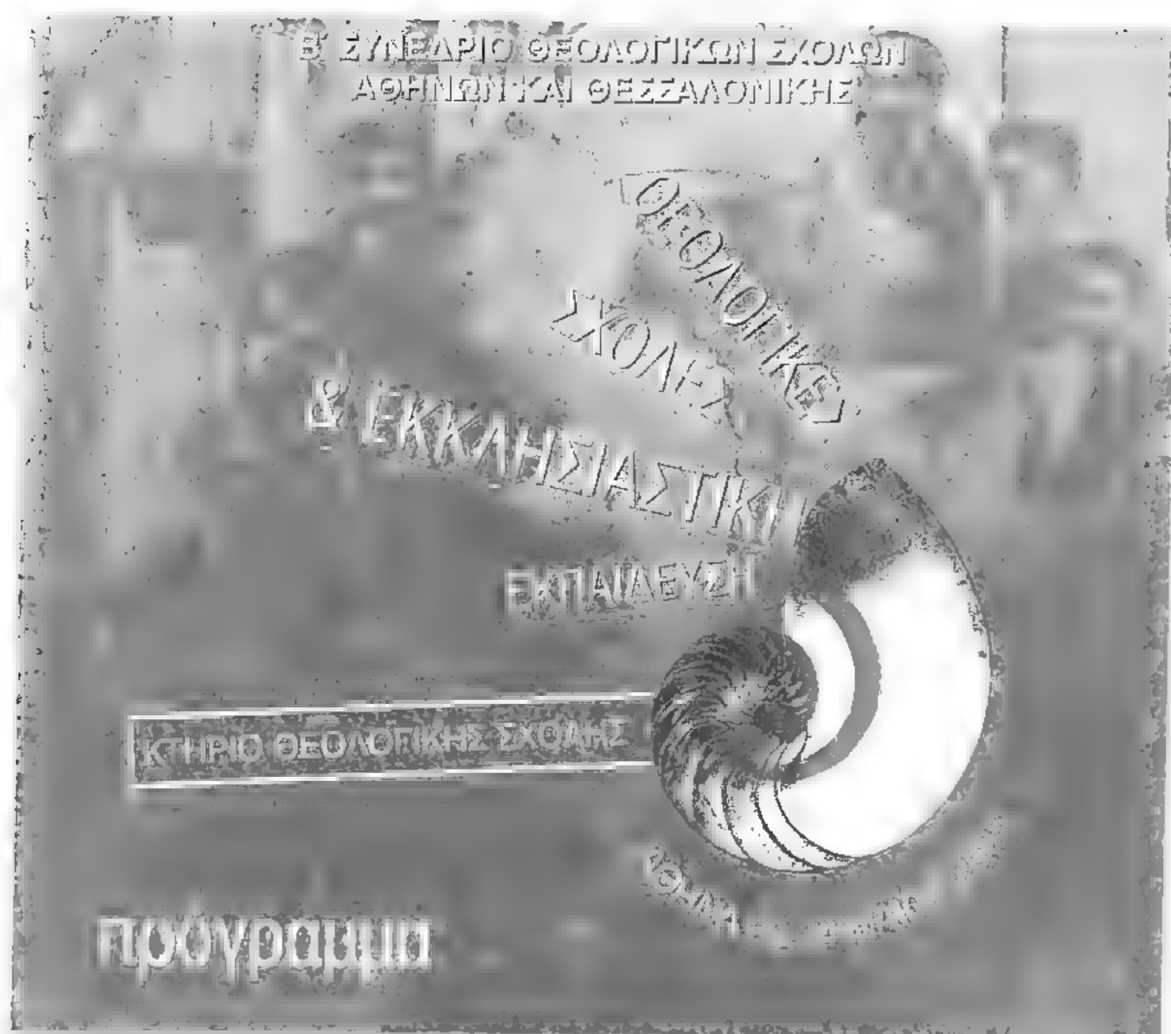
Βέβαια, ὁ ρεαλισμός ἐπιβάλλει καί τή δήλωση, ὅτι ἄν, παρά τό Συνέδριό μας καί τά Πρακτικά του, τό Νομοσχέδιο ψηφισθεῖ καί γίνει Νόμος τοῦ Κράτους, ἡ σημασία τους δέν θά μειωθεῖ στό ἐλάχιστο. Μᾶλλον θά μείνουν ὡς σπουδαῖος σταθμός στήν ἱστορία τῶν Σχολῶν μας καί τή σχέση τους μέ τήν Ἑλλαδική Ἐκκλησία, ἀλλά καί σάλπιγγες προσημαίνουσες τά ἐπερχόμενα δεινά. Καί αὐτό, ἀκριβῶς, εἶναι πού ἀπευχόμεθα ὁλοψύχως. Χαρά μας θά εἶναι ὄχι ἡ ἐπαλήθευση τῶν κατατιθεμένων στόν τόμο αὐτόν ἀνησυχιῶν, ἀλλά ἡ διάψευσή τους. Ἀλλά αὐτό δέν ἐξαρτᾶται μόνο ἀπό τή θέληση τῶν Σχολῶν μας...

π. Γεώργιος Δ. Μεταλληνός
Κοσμήτωρ

Θεολογική Σχολή
15 Σεπτεμβρίου 2005

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΚΟΣΜΗΤΕΙΑ ΘΕΟΛΟΓΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΕΡΓΑΣΙΩΝ

ΔΕΥΤΕΡΑ 23 ΜΑΪΟΥ 2005

ΕΝΑΡΚΤΗΡΙΑ ΤΕΛΕΤΗ

17:00 Ἁγιασμός

Ἐκκλησιαστικοί Ὕμνοι ἀπό τή χορωδία τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Διευθύνει ὁ Ἀναπλ. Καθηγητής κ. Ἀθανάσιος Βουρλῆς.

Κήρυξη ἐνάρξεως τοῦ Συνεδρίου

Προσφωνήσεις-Χαιρετισμοί

Α΄ ΣΥΝΕΔΡΙΑ
ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΟΜΙΛΙΕΣ

Προεδρεύουν:
Εὐάγγελος Θεοδώρου καί Στέργιος Σάκκος, Ὁμότιμοι Καθηγητές.

18:00-18:15
Πρωτοπρ. Γεώργιος Μεταλληνός, Κοσμήτωρ Θεολογικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν:
Ἡ Θεολογία ὡς ἐκκλησιαστική λειτουργία.

18:15-18:30
Χρῆστος Οἰκονόμου, Κοσμήτωρ Θεολογικῆς Σχολῆς Α.Π.Θ. :
Ἡ Θεολογική Σχολή Θεσσαλονίκης καί οἱ προοπτικές της.

18:30 – 18:45 Διάλειμμα

Β′ ΣΥΝΕΔΡΙΑ

18:45- 19:00

Δέσπω Λιάλιου, Πρόεδρος Τμήματος Ποιμαντικῆς καί Κοινωνικῆς Θεολογίας Α.Π.Θ. :
Ἡ Θεολογία ὡς Διακονία τῆς Ἐκκλησίας.

19:00 - 19:15

Κωνσταντῖνος Χρήστου, Ἐπίκ. Καθηγητής Θεολογικῆς Σχολῆς Α.Π.Θ.:
Ἡ ἀξιοποίηση τοῦ ἱστορικοῦ παρελθόντος στίς θεολογικές σπουδές. Τό παράδειγμα τοῦ Βυζαντίου.

19:15 – 20:15 Σ υ ζ ή τ η σ η

ΤΡΙΤΗ 24 ΜΑΪΟΥ 2005

8:00 - 9:30 Θεία Λειτουργία
Παρεκκλήσιο Θεολογικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

Γ′ ΣΥΝΕΔΡΙΑ

Προεδρεύουν: Σάββας Ἀγουρίδης καί Στυλιανός Παπαδόπουλος, Ὁμότιμοι Καθηγητές.

9:30- 9:45

Κωνσταντῖνος Δεληκωσταντής, Καθηγητής Θεολογικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν :
Οἱ προοπτικές στίς σχέσεις Θεολογίας καί Ἐκκλησιαστικῆς Ἐκπαίδευσης.

9:45-10:00

Ἰωάννης Πέτρου, Καθηγητής Θεολογικῆς Σχολῆς Α.Π.Θ.:
Θεολογικές Σπουδές στό Δημόσιο Πανεπιστήμιο.

10:00 -11:00 Σ υ ζ ή τ η σ η

11:00 –11:30 Δ ι ά λ ε ι μ μ α

Δ' ΣΥΝΕΔΡΙΑ

Προεδρεύουν: Χαράλαμπος Σωτηρόπουλος, Πρόεδρος Τμήματος Θεολογίας Πανεπιστημίου 'Αθηνῶν καί 'Ιωάννης Κογκούλης, Πρόεδρος Τμήματος Θεολογίας Α.Π.Θ.

11:30 –11:45
Νικόλαος Τζιράκης, Καθηγητής Θεολογικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου 'Αθηνῶν :
Ἡ συμβολή τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς 'Αθηνῶν στήν 'Εκκλησιαστική Ἐκπαίδευση.

11:45 – 12:00
Λάμπρος Σιάσος, Καθηγητής Θεολογικῆς Σχολῆς Α.Π.Θ. :
Ἡ ἀμφίκρημνος ὁδός τῆς Ἑλληνικῆς 'Ακαδημαϊκῆς Θεολογίας.

12:00-13:00 Σ υ ζ ή τ η σ η

Ε' ΣΥΝΕΔΡΙΑ

Προεδρεύουν: Παναγιώτης Χριστινάκης, Πρόεδρος Τμήματος Κοινωνικῆς Θεολογίας Πανεπιστημίου 'Αθηνῶν καί Δέσπω Λιάλιου, Πρόεδρος Τμήματος Ποιμαντικῆς καί Κοινωνικῆς Θεολογίας Α.Π.Θ.

16:00-16:15
'Απόστολος Νικολαΐδης, 'Αναπλ. Καθηγητής Θεολογικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου 'Αθηνῶν:
Ἡ θέση τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν στήν ἑλληνική κοινωνία.

16:15-16:30
Κωνσταντῖνος Σκουτέρης, Καθηγητής Θεολογικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου 'Αθηνῶν :
Οἱ εὐρωπαϊκές προκλήσεις γιά τίς Θεολογικές Σχολές καί τήν 'Εκκλησία.

16:30 -17:30 Σ υ ζ ή τ η σ η

17:30 –18:00 Π ο ρ ί σ μ α τ α Σ υ ν ε δ ρ ί ο υ

Ὑπεύθυνοι Πορισμάτων:
Κωνσταντῖνος Λιάκουρας, Ἀναπλ. Καθηγητής Θεολογικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.
Γεώργιος Φίλιας, Ἀναπλ. Καθηγητής Θεολογικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.
Δήμητρα Κούκουρα, Ἀναπλ. Καθηγήτρια Θεολογικῆς Σχολῆς Α.Π.Θ.
Συμεών Πασχαλίδης, Ἐπίκ. Καθηγητής Θεολογικῆς Σχολῆς Α.Π.Θ.

18:00 Λήξη Συνεδρίου

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Πρόεδρος:
Πρωτοπρ. Γεώργιος Μεταλληνός, Κοσμήτωρ Θεολογικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

Μέλη:
Χαράλαμπος Σωτηρόπουλος, Πρόεδρος Τμήματος Θεολογίας Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.
Παναγιώτης Χριστινάκης, Πρόεδρος Τμήματος Κοινωνικῆς Θεολογίας Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.
Κωνσταντῖνος Σκουτέρης, Καθηγητής Θεολογικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.
Νικόλαος Τζιράκης, Καθηγητής Θεολογικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Πρόεδρος:
Χρῆστος Οἰκονόμου, Κοσμήτωρ Θεολογικῆς Σχολῆς Α.Π.Θ.

Μέλη:
Ἰωάννης Κογκούλης, Πρόεδρος Τμήματος Θεολογίας Α.Π.Θ.
Δέσπω Λιάλιου, Πρόεδρος Τμήματος Ποιμαντικῆς καί Κοινωνικῆς Θεολογίας Α.Π.Θ.

ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ - ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ

Γεώργιος Κόρδης, Λέκτωρ Θεολογικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.
π. Θεόδωρος Ἰ. Κουμαριανός, Λέκτωρ Θεολογικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.
Ἰωάννα Στουφῆ - Πουλημένου, Λέκτωρ Θεολογικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.
Σπυρίδων Τσιτσίγκος, Λέκτωρ Θεολογικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.
Κωνσταντῖνος Μπελέζος, Λέκτωρ Θεολογικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.
Ἀθηνᾶ Κονταλῆ, Μ.Α., ὑπ. Δρ Θεολογικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΙ

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΠΡΥΤΑΝΗ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗ

Εκ μέρους των Πρυτανικών Αρχών και της Συγκλήτου του Πανεπιστημίου Αθηνών χαιρετίζω το Συνέδριο των Θεολογικών Σχολών των δύο Πανεπιστημίων μας, της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης.

Θεωρώ ότι τόσο το θέμα του Συνεδρίου σας όσο και η χρονική συγκυρία κατά την οποία διεξάγεται το Συνέδριο είναι ιδαιτέρως σημαντικά. Τα δύο μεγάλα και παλαιότερα Πανεπιστήμια, τα Πανεπιστήμιά μας, και οι Θεολογικές μας Σχολές δεν μπορούν να παρακολουθούν το μείζον - και κρίσιμο υπό τις σημερινές συνθήκες - θέμα της Εκκλησιαστικής Εκπαίδευσης ως απλοί θεατές. Γιατί οι δύο αυτές Σχολές είναι οι «μήτρες», από τις οποίες εξεπήγασε ό,τι καλύτερο -σε ποιότητα σκέψεως, σε ήθος, σε δυναμικό, σε χριστιανική πίστη, σε θεολογικές αρχές, σε πηγές ανανέωσης- έχει να δείξει η Εκκλησία μας από της ιδρύσεως του Νεοελληνικού Κράτους.

Και θα είναι μεγάλη η ευθύνη των Θεολογικών Σχολών και των δύο Πανεπιστημίων μας, αν παρακολουθήσουμε απαθώς ή παθητικώς τη σταδιακή απαξίωση της Εκκλησίας μας ως προς τα στελέχη, τον κλήρο, τους αυριανούς θεολόγους και θεράποντες των αρχών της ορθόδοξης χριστιανικής πίστεώς μας. Οι σημερινές συνθήκες, τα πρόσφατα γεγονότα εντός και εκτός Ελλάδος (αλλά εντός της ορθοδοξίας), δεν αφήνουν περιθώρια για εφησυχασμό.

Με σύνεση, με αίσθηση ιστορικής ευθύνης, με το κύρος που έχουν κατακτήσει οι Θεολογικές μας Σχολές μέσα από προσωπικότητες της Ορθόδοξης Θεολογίας και, κυρίως, με τόλμη και με τη χάρη του Θεού που πρέπει να ζητηθεί, για να καθοδηγήσει τα βήματά μας σε χαλε-

πούς καιρούς, οι Θεολογικές Σχολές καλούνται να βοηθήσουν στην ορθή χάραξη, στην ορθοτομία των εκκλησιαστικών Σπουδών και της εν γένει εκκλησιαστικής Εκπαίδευσης σε συνεργασία με την Εκκλησία μας, τον Αρχιεπίσκοπο, τους Επισκόπους, την Ιερά Σύνοδο και τους εκπροσώπους του κλήρου.

Τα Πανεπιστήμια έχουν αποδείξει ότι γνωρίζουν να αγωνίζονται για τα μεγάλα θέματα της πατρίδας μας και δεν υπάρχει μεγαλύτερο θέμα από τη στήριξη της Ορθόδοξης Πίστης μας και από την ορθή χάραξη της θεολογικής και εκκλησιαστικής μας Παιδείας και Εκπαίδευσης.

Εύχομαι επιτυχία στο Συνέδριό σας.

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΠΡΥΤΑΝΗ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗ ΙΩΑΝΝΗ ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΥ

Πέρυσι, 1η Ιουνίου 2004, στο Α΄ Συμπόσιο των Θεολογικών Σχολών Αθηνών – Θεσσαλονίκης, που έγινε με πρωτοβουλία της Κοσμητείας της Θεολογικής Σχολής του Α.Π.Θ. και οικονομική στήριξη της Πρυτανείας μας, ευχήθηκα ολόψυχα να γίνει το Συμπόσιο θεσμός μεταξύ των δύο Σχολών, ώστε να πραγματοποιούνται τέτοιες ανθρώπινες και επιστημονικές συναντήσεις για την ενίσχυση των Θεολογικών Σχολών του τόπου μας και των θεολογικών σπουδών στην Ελλάδα, την Ευρώπη και την Οικουμενική Ορθοδοξία. Φέτος αισθάνομαι ιδιαίτερη χαρά με την πραγματοποίηση του Β΄ Συμποσίου των Ορθοδόξων Θεολογικών Σχολών Αθηνών και Θεσσαλονίκης, που δείχνει ότι εκείνη η ευχή πραγματοποιείται.

Δυστυχώς λόγω ανειλημμένων υποχρεώσεων δεν μπορώ να παρευρίσκομαι στο Συμπόσιό σας, που θα ασχοληθεί με το άκρως επίκαιρο θέμα: « Θεολογικές Σχολές και Εκκλησιαστική Εκπαίδευση». Γι αυτό παρακάλεσα τον φίλο Κοσμήτορα της Θεολογικής Σχολής Καθηγητή κ. Χρήστο Οικονόμου να με εκπροσωπήσει και να διαβάσει τον χαιρετισμό μου.

Οι ιστορικές Θεολογικές Σχολές Αθηνών και Θεσσαλονίκης ως μη ώφειλε, διέρχονται σήμερα μια κρίση, με την προώθηση του Σχεδίου Νόμου « Περί δομής και λειτουργίας της Εκκλησιαστικής Εκπαίδευσης».

Το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, ως γνωστό, κατά τη συνεδρίαση της Συγκλήτου αριθμός 2768/23.3.2005 εξέδωσε ομόφωνο ψήφισμα, όπου εκφράζει την αντίθεσή του στη δημιουργία τεσσάρων Ανώτατων Εκκλησιαστικών Ακαδημιών, δεδομένου ότι τα υπάρχοντα τέσσερα (4) Τμήματα των Θεολογικών Σχολών υπερκαλύπτουν τις

θεολογικές ανάγκες της Εκπαίδευσης και της Εκκλησίας. Είμαστε εντελώς αντίθετοι στην εμφανή προοπτική μετεξέλιξης σε Σχολές ή Τριτοβάθμια Ιδρύματα των Ανώτερων Εκκλησιαστικών Σχολών και δεν μπορούν κατά την πρόσβαση στη δημόσια δωρεάν εκπαίδευση να περιλαμβάνονται οιασδήποτε μορφής διακρίσεις κατά την εισαγωγή των σπουδαστών, καθώς επίσης στην πρόσληψη και εξέλιξη του διδακτικού προσωπικού.

Θέλουμε να σας διαβεβαιώσουμε ότι παρακολουθούμε στενά την εξέλιξη του θέματος και επιφυλασσόμαστε να επανέλθουμε επί του προκειμένου, όταν αποσταλεί επισήμως στην Πρυτανεία μας η τελική διατύπωση του σχετικού Νόμου.

Γνωρίζουμε όλοι ότι οι Ορθόδοξες Θεολογικές Σχολές προσέφεραν ουσιαστική βοήθεια στην Εκκλησιαστική Εκπαίδευση, αφού προϋπόθεση προς αρχιερατείαν της Εκκλησίας της Ελλάδος είναι η λήψη πτυχίου από τις Θεολογικές Σχολές. Συνεπώς όλοι όσοι χρημάτισαν Αρχιερείς και το σύνολο των σημερινών Ιεραρχών της Ελλάδας και των πρεσβυγενών Πατριαρχείων είναι απόφοιτοι των Πανεπιστημίων Αθηνών ή Θεσσαλονίκης. Ακόμη, όλοι οι Καθηγητές της Εκκλησιαστικής και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης στον τόπο μας και την Οικουμενική Ορθόδοξη Εκπαίδευση είναι επίσης απόφοιτοι των δύο Θεολογικών Σχολών σας. Συγχρόνως η ορθόδοξη διανόηση έχει μαθητεύσει σε αυτές, ενώ η διεξαγωγή των ορθοδόξων, διαχριστιανικών και διαθρησκειακών διαλόγων γίνεται κατά κανόνα από έμπειρους και εξειδικευμένους καθηγητές των δύο Σχολών, που διακονούν με ευθύνη και ιερή ευλάβεια την Εκκλησία.

Με τις σκέψεις και τις θέσεις αυτές χαιρετίζω το Β′ Θεολογικό Συμπόσιο των Θεολογικών Σχολών Αθηνών και Θεσσαλονίκης, αναμένω μετά χαράς και τα Πρακτικά του Συνεδρίου αυτού και συμπαρίσταμαι στον αγώνα σας για μια Ορθόδοξη Θεολογία, που θα καλλιεργείται στους κόλπους των δύο Πανεπιστημίων και θα διακονεί σε υψηλό επιστημονικό επίπεδο τις ανάγκες της Εκκλησίας με ακαδημαϊκό ήθος.

Καλή επιτυχία στο Συμπόσιό σας.

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΑΝΤΙΠΡΥΤΑΝΗ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗ ΔΗΜΟΣΘΕΝΟΥΣ ΑΣΗΜΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

Είναι ιδιαίτερη τιμή για εμένα να εκπροσωπώ τις Πρυτανικές Αρχές σε αυτή την πολύ σημαντική εκδήλωση των Θεολογικών μας Σχολών. Το Β′ Συνέδριο των Θεολογικών Σχολών Αθηνών και Θεσσαλονίκης με θέμα επίκαιρο όσο ποτέ που είναι «Οι Θεολογικές Σχολές και η Εκκλησιαστική Εκπαίδευση», αποτελεί ένα αντικείμενο αιχμής όχι μόνο για τα Πανεπιστήμιά μας αλλά για όλη την Ελληνική κοινωνία. Οι εργασίες του συνεδρίου σας περιλαμβάνουν εξαιρετικούς ομιλητές, οι οποίοι θίγουν θέματα πολύ σημαντικά που σύμφωνα με τις εκτιμήσεις μας θα αποτελέσουν και σημείο αναφοράς πολλών πρωτοβουλιών τους επόμενους μήνες.

Πιστεύουμε ότι οι εργασίες του Συνεδρίου θα καταδείξουν όλα εκείνα τα σημεία που η Ελληνική Πολιτεία και η Ελληνική Ορθόδοξη Εκκλησία πρέπει να σταθούν και να μελετήσουν προκειμένου να βγουν τα σωστά συμπεράσματα και επομένως να γίνουν οι σωστές ενέργειες με κατεύθυνση πάντα τη βελτίωση των σπουδών στο Ελληνικό Δημόσιο Πανεπιστήμιο αλλά παράλληλα και την άνοδο των σπουδών που σήμερα πραγματοποιούνται εκτός Πανεπιστημίου, με την εποπτεία της Ελληνικής Ορθόδοξης Εκκλησίας.

Θα ήθελα να μου επιτρέψετε να αναφέρω ότι το ελληνικό δημόσιο Πανεπιστήμιο περνάει μία γενικότερη κρίση, για την οποία βεβαίως η Εκκλησία μας δεν έχει καμία απολύτως ευθύνη. Εντούτοις, θα πρέπει να σταθούμε στο σημείο που αναφέρεται στη μειωμένη οικονομική υποστήριξη του Ελληνικού Πανεπιστήμιου εκ μέρους της Πολιτείας, στην προσπάθεια μείωσης του κύρους του Πανεπιστημίου από ορισμένους χώρους που παραμένουν ίδιοι από πολλών ετών και που εκπροσωπούν

συμφέροντα, τα οποία εποφθαλμιούν το χώρο της ανώτατης παιδείας με οικονομικό όφελος.

Το Ελληνικό Δημόσιο Πανεπιστήμιο που ουσιαστικά ξεκίνησε στην Αθήνα πριν από 170 χρόνια και ακολουθήθηκε από το δεύτερο μεγάλο Πανεπιστήμιο που είναι το Αριστοτέλειο στη Θεσσαλονίκη, είναι ένας χώρος συνάντησης όλων των επιστημών. Είναι ένας χώρος που υποστηρίζει την ανάταση του ελληνικού πνεύματος και που καλύπτει πλήρως τις ανάγκες που δημιουργεί η σύγχρονη τεχνολογία. Με αυτό το σκεπτικό θα πρέπει σήμερα να σταθούμε στο βασικό θέμα του συνεδρίου σας που είναι η περαιτέρω ενίσχυση των Θεολογικών μας Σχολών και η σύσφιγξη στο ανώτερο δυνατό επίπεδο των σχέσεών μας με την Εκκλησία. Εάν αυτό το επιτύχουμε, θα μπορέσουμε να δημιουργήσουμε τις ορθές προϋποθέσεις για το μέλλον και θα μπορέσουμε παράλληλα να υποστηρίξουμε το Πανεπιστήμιο ιδιαίτερα στην κρίσιμη καμπή που βρίσκεται σήμερα.

Πριν κλείσω το χαιρετισμό μου, Κυρίες και Κύριοι Συνάδελφοι, επιθυμώ να προσθέσω ότι το Ελληνικό Πανεπιστήμιο είναι το Ανώτατο Εκπαιδευτικό Ίδρυμα της χώρας, το οποίο όμως εκτός από την εκπαίδευση υποστηρίζει την έρευνα. Η έρευνα είναι ακρογωνιαίος λίθος, για να επιτύχουμε όχι μόνο εκσυγχρονισμό και ανανέωση των γνώσεων, αλλά εναρμόνιση με τις σύγχρονες κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές εξελίξεις όλου του πλανήτη. Αυτό μπορεί να γίνει μόνο στο χώρο του Πανεπιστημίου και μόνο σε δομές, οι οποίες ταιριάζουν και προσαρμόζονται με τα Τμήματα που λειτουργούν στο Πανεπιστήμιο και τις Σχολές του.

Οι Θεολογικές Σχολές αποτελούν υπόδειγμα εναρμόνισης ακολουθώντας τις σύγχρονες κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές τάσεις, πράγμα που καταδεικνύεται κάθε μέρα με την ευρύτητα αντιμετώπισης όλων των θεμάτων, με την πληθώρα δημοσιευμάτων σε ελληνικά κα ξένα διεθνή περιοδικά και συνέδρια, όπως επίσης με τη διεύρυνση όλων εκείνων των υποδομών, για να φιλοξενήσουν όλες τις επιστημονικές παραδοχές και θεωρήσεις συνυπάρχουν και εξελίσσονται στον πλανήτη.

Αυτό είναι το πνεύμα της σύγχρονης Ελλάδας, αυτό είναι το πνεύμα της σύγχρονης Ευρώπης και αυτό απαιτεί η διεθνής πραγματικότητα. Είναι γεγονός ότι ιδιαίτερα στη Θεολογική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών που έχω τη χαρά να παρακολουθώ τις εξελίξεις της από τη θέση της κεντρικής διοίκησης, διενεργούνται σήμερα εξαιρετικά μεταπτυχιακά προγράμματα σπουδών, ερευνητικά έργα, όπως επίσης και άλλες δραστηριότητες, οι οποίες στοχεύουν στον καλύτερα εκπαιδευμένο και ενημερωμένο έλληνα φοιτητή, ο οποίος κάθε μέρα καλείται περισσότερο από ποτέ να υποστηρίξει τη μεγάλη ευρωπαϊκή οικογένεια.

Εάν κοιτάξουμε γύρω μας, αυτό καταδεικνύεται με τον πιο κατηγορηματικό τρόπο, αφού όπως όλοι μπορούμε να δούμε ο χώρος της Θεολογικής Σχολής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών είναι ο χώρος φιλοξενίας όλων εκείνων των επιστημόνων που επιθυμούν να εντρυφήσουν και να εμβαθύνουν σε διάφορα θεολογικά θέματα. Αυτά είναι μηνύματα σημαντικά που πρέπει να μεταφέρονται προς όλες τις κατευθύνσεις κάνοντας παράλληλα σαφή τη διαφορά ενός Πανεπιστημίου, μίας παραγωγικής σχολής ή ενός άλλου ανώτερου εξειδικευμένου εκπαιδευτικού ιδρύματος.

Από το βήμα αυτό, είναι σημαντικό να απευθύνω μήνυμα σε όλους τους εκλεκτούς συνάδέλφους και των δύο Πανεπιστημίων, όπως επίσης και στους διακεκριμένους Άγιους Πατέρες που βρίσκονται σήμερα κοντά μας εκπροσωπώντας την Ελληνική Ορθόδοξη Εκκλησία, όπως και άλλες Εκκλησίες το ακόλουθο μήνυμα: «Πρέπει όλοι μαζί να εργαστούμε για τον ίδιο σκοπό, για να επιτύχουμε την καλύτερη δυνατή Εκπαίδευση της Ευρωπαϊκής μεγάλης οικογένειας, της Ελληνικής κοινωνίας και παράλληλα την καλύτερη ενημέρωση όλων εκείνων, οι οποίοι κατέχουν σήμερα σημαντικές διοικητικές θέσεις και αποφασίζουν για τα μελλοντικά επερχόμενα. Κάνω, λοιπόν, έκκληση συνεργασίας προς όλους και όλες προκειμένου να πετύχουμε το αυτονόητο, δηλαδή την άνοδο του Ανώτατου Εκπαιδευτικού Ιδρύματος της χώρας που είναι το Ελληνικό Δημόσιο Πανεπιστήμιο».

Θα ήθελα ολόψυχα να ευχηθώ επιτυχία στο Συνέδριο, ευόδωση όλων των υψηλών στόχων που θέσατε, ταυτόχρονα δε να επικαλεστώ

τη βοήθεια του Θεού προκειμένου να συνεχιστεί το περίφημο έργο που επιτελείται στο Πανεπιστήμιό μας, όπως και στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο. Εύχομαι σε όλους υγεία, ευτυχία και καλή επιτυχία στο δύσκολο έργο σας. Ευχαριστώ πολύ.

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΤΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ ΤΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΑΘΗΝΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥΣ ΣΩΤΗΡΟΠΟΥΛΟΥ

Θεοφιλέστατε ἐκπρόσωπε τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος,

Σεβασμιώτατε,

Κύριε Ἀντιπρύτανη,

Κύριε τέως Πρύτανη,

Κύριοι Ὁμότιμοι Καθηγητές,

Κύριοι Συνάδελφοι,

Κυρίες καί Κύριοι, ἀλλά ἰδιαιτέρως Ἀγαπητοί Συνάδελφοι τῆς ἀδελφῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Θεσσαλονίκης, μέ ἰδιαίτερη χαρά σας καλωσορίζω στήν παλαιότατη Σχολή τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καί σᾶς εὐχαριστῶ, γιατί ἤρθατε γιά νά ἀκούσουμε τή φωνή σας, νά ἀκούσετε τή δική μας καί ἐκ τῶν συζητήσεων νά συναγάγονται χρήσιμα συμπεράσματα ἀπό τήν ἀνάπτυξη τοῦ θέματος αὐτοῦ τοῦ Συνεδρίου.

Οἱ Θεολογικές μας Σχολές καί ἡ Ἐκκλησιαστική Ἐκπαίδευση στίς Ἐκκλησιαστικές Σχολές εἶχαν πάντοτε παράλληλη πορεία μέ συγκεκριμένη βάση σπουδῶν στήν κάθε πλευρά, μέ σαφῆ σκοπό παιδείας καί μέ εἰδικό προσανατολισμό.

Ἡ ἱστορική τους πορεία ἔχει δείξει τό τί προσέφερε καί τί συνεχίζει ἀκόμα νά προσφέρει ἡ κάθε πλευρά μέ τό διακριτό της ἔργο στήν Ἐκκλησία, στήν κοινωνία καί στό χῶρο τῆς δημόσιας παιδείας.

Τό βέβαιο ὅμως καί τό ἀδιαμφισβήτητο εἶναι ἡ παγκόσμια ἀπήχηση τῆς ἀξίας τῶν Θεολογικῶν μας Σχολῶν, ὡς πανεπιστημιακῶν ἱδρυμάτων, ὥστε νά γίνονται πόλος ἕλξεως καί διακαής πόθος γιά

μεταπτυχιακές σπουδές καί στήν ἐκτέλεση τῶν διδακτορικῶν μελετῶν.

Εὔχομαι καί ἐλπίζω καί ἐξ αὐτοῦ τοῦ Συνεδρίου νά ἀναφανεῖ ἡ θέση καί ἡ σχέση καί τῆς θεολογικῆς καί τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐκπαίδευσης μέσα στήν κοινωνία καί ἡ προσφορά ἑκάστης.

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΤΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ ΤΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΑΘΗΝΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ ΧΡΙΣΤΙΝΑΚΗ

Θεοφιλέστατε ἐκπρόσωπε τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος,

Σεβασμιώτατε,

Κύριε Ἀντιπρύτανη,

Ἅγιε Κοσμήτορα,

Ἀγαπητέ Συνάδελφε, Κύριε Κοσμήτορα της Θεολογικῆς Σχολῆς Θεσσαλονίκης

Κύριοι Πρόεδροι,

Κύριοι Συνάδελφοι,

Ἀγαπητοί Φοιτητές,

Κυρίες καί Κύριοι.

Εἶναι ζηλευτό πράγματι αὐτό πού σήμερα γίνεται γιά δεύτερη φορά, ἡ πρώτη πέρυσι στή Θεσσαλονίκη, πού μαζευτήκαμε ἐδῶ γιά νά συζητήσουμε τά θέματα τά ὁποῖα ἀπασχολοῦν τή Θεολογία, τά Πανεπιστήμια μας, ἀλλά καί τήν Ἐκκλησία μας, τῆς ὁποίας εἴμαστε πάντοτε πιστά τέκνα καί ἐκπροσωποῦμε τή θεολογία της, ὅπως βγῆκε ἀπό τόν νοῦ τῶν Ἁγίων Πατέρων της, τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καί τῶν μεγάλων της Θεολόγων.

Μέ αὐτές τίς σκέψεις, ὡς ἐκπρόσωπος τοῦ Τμήματος Κοινωνικῆς Θεολογίας, δέν θά τοποθετηθῶ αὐτή τή στιγμή σέ κανένα θέμα καί θά ἀρκεστῶ μόνο νά χαιρετίσω τό Συνέδριό μας, νά καλωσορίσω τούς συναδέλφους ἀπό τή Θεσσαλονίκη καί ὅλους ὅσους δέν ἀνήκουν στόν ἐδῶ χῶρο τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς (φιλοξενουμένους καί ἄλλους) καί νά εὐχηθῶ μέ τήν ἀγάπη πού θά 'κανε τούς πάντες νά μᾶς ζηλεύουν, μέ

τήν ὁμόνοια πού πρέπει νά ἔχουμε καί μέ τή διατύπωση ἐνδεχομένως καί διαφορετικῶν ἀπόψεων, ἀλλά καί μέ τή συμφωνία τελικά, δημοκρατικά στίς ἀποφάσεις, πού θά πάρουμε νά τίς ἐφαρμόσουμε ὅλες, νά εὐχηθῶ, ἐπαναλαμβάνω, καλή ἐπιτυχία στό Συνέδριό μας.

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΤΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ ΤΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗ ΙΩΑΝΝΗ ΚΟΓΚΟΥΛΗ

Θεοφιλέστατε εκπρόσωπε του Μακαριωτάτου Αρχιεπισκόπου Αθηνών και πάσης Ελλάδος κ. κ. Χριστοδούλου,

Σεβασμιώτατε,

Σεβαστοί Πατέρες,

Κύριε Αντιπρύτανη,

Αιδεσιμολογιώτατε Κοσμήτορα της Θεολογικής Σχολής Αθηνών,

Κύριε Κοσμήτορα της Θεολογικής Σχολής Θεσσαλονίκης,

Κυρίες και κύριοι συνάδελφοι Πρόεδροι,

Σεβαστοί Ομότιμοι Καθηγητές

Κυρίες και κύριοι Συνάδελφοι,

Αγαπητές φοιτήτριες, αγαπητοί φοιτητές,

Αποτελεί ιδιαίτερη ευλογία η για δεύτερη συνεχή χρονιά συνάντηση των συναδέλφων των τεσσάρων Θεολογικών Τμημάτων των δύο Θεολογικών Σχολών και ο συμπροβληματισμός τους πάνω σε θέματα όπως είναι το παρόν: «Θεολογικές Σχολές και Εκκλησιαστική Εκπαίδευση». Το εν λόγω θέμα δημιουργεί σε μας ευκαιρία αυτοκριτικής σχετικά με το έργο που επιτελούν τα Τμήματά μας, ενώ παράλληλα προσφέρει δυνατότητες αναφορικά με τη συμβολή μας στην περαιτέρω ανάπτυξη και διεύρυνση του έργου των Θεολογικών Σχολών.

Ασφαλώς το ενδιαφέρον της Εκκλησιαστικής διοίκησης για την αναβάθμιση και την ανωτατοποίηση των Εκκλησιαστικών Σχολών δημιουργεί πολλά ερωτηματικά και αυτό γιατί η προσπάθεια ανασυγκρότησης της Εκκλησιαστικής Εκπαίδευσης δεν ξεκινάει από τα θεμέλιά της, αλλά από τη στέγη. Αυτήν τη στιγμή 1025 χωριά στερούνται ιερέ-

ων. Κάτι τέτοιο για την ελληνική ύπαιθρο, της οποίας δυστυχώς μεγάλο τμήμα περνάει τον «επιθανάτιο ρόγχο», σημαίνει πολλά. Παράλληλα διαπιστώνουμε πως, ενώ οι Θεολογικές Σχολές σε κράτη του πρώην υπαρκτού σοσιαλισμού εντάσσονται στα κρατικά Πανεπιστήμια, κάποιοι, εκφράζοντας άθελά τους αγνωμοσύνη στις Θεολογικές Σχολές από τις οποίες αποφοίτησαν, επιδιώκουν την κατάργησή τους.

Αλλά και οι Θεολογικές Σχολές πρέπει να κάνουν την αυτοκριτική τους. Για παράδειγμα. Σε καθεμιά από τις δύο Θεολογικές Σχολές λειτουργούν δύο Τμήματα: Ένα Τμήμα Θεολογίας και ένα Τμήμα Ποιμαντικής και Κοινωνικής Θεολογίας ή απλά Κοινωνικής Θεολογίας. Η διάρθρωση αυτή των Θεολογικών Σχολών δημιουργεί το ακόλουθο ερώτημα, το οποίο δυστυχώς αποφεύγουμε να διατυπώσουμε φωναχτά: Σε τι διαφοροποιούνται οι σπουδές μεταξύ των Θεολογικών και των Τμημάτων Ποιμαντικής και Κοινωνικής Θεολογίας; Ποια εξειδίκευση προσφέρουν στους φοιτητές τα επιμέρους Τμήματα;

Στο σημείο αυτό ας μου επιτραπεί να σημειώσω το εξής: Στη δεκαετία του 1960 στη Θεολογική Σχολή της Θεσσαλονίκης λειτούργησε το Τμήμα Κοινωνικής Διακονίας. Αρκετοί απόφοιτοί του ταχτοποιήθηκαν ως κοινωνικοί λειτουργοί και υπάλληλοι στα δικαστήρια ανηλίκων. Πόσο κάτι αντίστοιχο θα εύρισκε εφαρμογή στις μέρες μας;

Από τη Θεολογική Σχολή Αθηνών αποφοίτησαν Θεολόγοι διεθνούς κύρους, οι οποίοι διακονούν την Εκκλησία της Σερβίας. Ήταν αυτό τυχαίο ή είναι κάτι που, στο άνοιγμα των Θεολογικών Σχολών στον εκτός της Ελλάδος χώρο, θα πρέπει συστηματικά να επιδιωχτεί; Για παράδειγμα η Ρωμαιοκαθολική Σχολή της Βιέννης καυχάται σήμερα, διότι οι περισσότεροι φοιτητές της προέρχονται από το εξωτερικό.

Θα μείνουν οι Θεολογικές Σχολές μόνο στα τέσσερα Τμήματα ή θα επιδιωχτεί η αύξησή τους και η κάλυψη και άλλων παρεμφερών αντικειμένων; Καλύπτουν τα σημερινά Τμήματα των Θεολογικών Σχολών τις σύγχρονες ανάγκες της Εκκλησίας και γενικότερα της ελληνικής κοινωνίας; Για παράδειγμα. Η ιστορική και αρχαιολογική κληρονομιά των 2000 χρόνων και πλέον του Χριστιανισμού και της Ορθοδοξίας θα εξακολουθεί να μη συσχετίζεται με τις Θεολογικές σπουδές;

Στα μνημεία του Χριστιανισμού και της Ορθοδοξίας δεν θα πρέπει να έχουν λόγο οι απόφοιτοι των Θεολογικών Σχολών; Αλήθεια, δεν θα μπορούσε να δημιουργηθεί Τμήμα Εκκλησιαστικής Ιστορίας και Αρχαιολογίας σε μια από τις δύο Θεολογικές Σχολές;

Η λατρεία μας δεν προσφέρει δυνατότητες εξειδίκευσης; Θα πρέπει όσοι επιθυμούν να εξειδικευτούν σ' αυτόν τον χώρο να προσφεύγουν στη Ρώμη; Θα εξακολουθούμε να είμαστε αρνητικοί σε γνωστικά αντικείμενα, όπως: «Εκκλησιαστική Μουσικολογία», «Αγιογραφία-Θεωρία και Πράξη»; Δε θα μπορούσε να δημιουργηθεί σχετικό με τη Λατρεία και την Τέχνη Τμήμα στις Θεολογικές μας Σχολές; Για παράδειγμα, να δημιουργηθεί Τμήμα Λειτουργικών σπουδών και Εκκλησιαστικών τεχνών;

Αγωνιζόμαστε να κρατήσουμε τη δυνατότητα διορισμού των αποφοίτων μας ως Θεολόγων καθηγητών στη Δευτεροβάθμια εκπαίδευση και καταβάλλουμε προσπάθεια, ώστε η δυνατότητα αυτή να επεκταθεί και στην Πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Δημιουργούνται στο σημείο αυτό δύο βασικοί προβληματισμοί. Δεν αποτελεί πολυτέλεια για την ελληνική Πολιτεία η ύπαρξη τεσσάρων Θεολογικών Τμημάτων από τα οποία αποφοιτούν κάθε χρόνο 1000 νέοι πτυχιούχοι, ενώ απ' αυτούς διορίζονται στη Δευτεροβάθμια εκπαίδευση γύρω στους 120; Και κάτι ακόμη. Υπάρχουν οργανωμένοι, αυτοδύναμοι και άρτια στελεχωμένοι Παιδαγωγικοί τομείς στα τέσσερα Θεολογικά Τμήματα και πόσο εξειδικευμένο προς τούτο προσωπικό διαθέτουν;

Κυρίες και κύριοι συνάδελφοι,

Εύχομαι ως Πρόεδρος του Τμήματος της Θεολογίας, μέσα από ένα γόνιμο διάλογο, τα συμπεράσματα του Συμποσίου μας να είναι πλούσια και η καρποφορία τους ιδιαίτερα προσοδοφόρα.

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΤΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ ΤΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑΣ ΔΕΣΠΩΣ ΑΘ. ΛΙΑΛΙΟΥ

Πάτερ Κοσμήτορα της Θεολογικής Σχολής Αθηνών,

Κύριε Κοσμήτορα της Θεολογικής Σχολής Θεσσαλονίκης,

Κύριοι Πρόεδροι των Τμημάτων των Θεολογικών μας Σχολών,

Κυρίες και κύριοι συνάδελφοι όλων των βαθμίδων και των τιμητικών διακρίσεων,

Αγαπητοί φοιτητές και φοιτήτριες,

Η φετινή μας συνάντηση είναι όλως ιδιαιτέρως σημαντική, γιατί σχετίζεται όχι απλώς με το μέλλον των Θεολογικών Σχολών της πατρίδας μας αλλά με το μέλλον της Θεολογίας, ως ανθρωπιστικής επιστήμης, στο πλαίσιο του Ελληνικού Πανεπιστημίου και του ανοιχτού διαλόγου με τις άλλες επιστήμες και την Ελληνική κοινωνία. Η ευθύνη μας είναι τεράστια και οι κοινωνικοπολιτικές ανακατατάξεις, που συντελούνται στον κόσμο, επιβάλλουν ένταση προσπάθειας και άκρα σοβαρότητα, ώστε τα αγαθά της ελληνόφωνης θεολογικής παράδοσης να βρεθούν στο προσκήνιο της ιστορίας. Χωρίς αμφιβολία οι Θεολογικές Σχολές στην Ελλάδα έχουν επιτελέσει τεράστιο έργο, οφείλουμε όμως να είμαστε εν εγρηγόρσει, γιατί οι καιροί είναι δύσκολοι εντός και εκτός, ώστε όχι μόνο να μην επιτρέψουμε την υποβάθμιση της Ορθοδόξου Θεολογίας, αλλά χρησιμοποιώντας τις δυνατότητες των Πανεπιστημίων μας να γίνουμε περισσότερο καρποφόροι κατά την πίστη και κατά την επιστήμη.

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΗ ΤΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ ΑΓΙΟΥ ΣΕΡΓΙΟΥ ΠΑΡΙΣΙΩΝ ΑΡΧΙΜ. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΠΑΘΩΜΑ

Απευθυνόμενος σε όλους όσοι βρίσκεστε εδώ μέσα, ο καθένας με μία ξεχωριστή και ιδιαίτερη ιδιότητα, θα 'θελα να μεταφέρω πριν από όλα το χαιρετισμό του Κοσμήτορα του Ορθοδόξου Θεολογικού Ινστιτούτου Παρισίων και όλων των Καθηγητών του Ινστιτούτου μας, οι οποίοι και φέτος μου ανέθεσαν να εκπροσωπήσω το Θεολογικό Ινστιτούτο. Είναι αλήθεια ότι μετέχοντας στο περσινό Α' Θεολογικό Συνέδριο των δύο Θεολογικών Σχολών και μετά μάλιστα από μία ένθερμη παρουσίαση που έγινε μου ανέθεσαν να έρθω και πάλι να εκπροσωπήσω το Ινστιτούτο παρόλο που είμαι ο μόνος Έλληνας εκεί αλλά όχι όμως ο μόνος ελληνόφωνος, αν και θα ήθελα να μην είμαι ο ίδιος φέτος εδώ, για να υπάρχει μία ευρύτερη συμμετοχή.

Ωστόσο, παρουσιάζοντας το ωραίο αυτό Συνέδριο το περσινό που έγινε στη Θεσσαλονίκη, μου ανέθεσαν και φέτος να έρθω να εκπροσωπήσω ακριβώς το Ινστιτούτο μας εδώ και να μεταφέρω τα πορίσματα – μηνύματα και τον παλμό του Συνεδρίου του φετινού.

Θα ήθελα να ισοσκελίσω δυο κατηγορίες γεγονότων, να θέσω από τη μια μεριά κάποια γεγονότα που εμείς στον θεολογικό μας λόγο χρησιμοποιούμε, τον όρο εκκοσμίκευση και εκκοσμικευμένα και να τα συγκρίνω λίγο με τον εκκλησιαστικό χώρο. Στη μια πλευρά θα ήθελα να τοποθετήσω τρία μεγάλα γεγονότα, τα οποία συνέβησαν πέρυσι και φέτος. Το ένα γεγονός, ήταν η μεγάλη διοργανωτική επιτυχία των Ολυμπιακών αγώνων. Δίπλα σε αυτό τη μεγάλη επίσης αθλητική ευρωπαϊκή επιτυχία και την προχθεσινή καλλιτεχνική επιτυχία, τα οποία, όπως είπα, κινούνται και προέρχονται από το χώρο τον εκκοσμικευμένο. Και δίπλα σε αυτά να θέσω την κατάσταση της διασποράς,

όπως έμφανίζεται σήμερα, η οποία έχει ένα χαρακτηριστικό εδώ. Θα έλεγα τη χαρακτηρίζει μια μεταεκκλησιολογική κατάσταση δεδομένου ότι οι χώροι της ορθοδόξου διασποράς διακρίνονται από συναδελφικότητα. Κάνοντας, λοιπόν, αυτόν τον ισοσκελισμό των δύο κατηγοριών γεγονότων, θα ήθελα να απευθυνθώ στους Συνέδρους και να πω πόσο σημαντικό είναι το Συνέδριο, το οποίο γίνεται εδώ σήμερα από τις δύο Θεολογικές Σχολές, για τον απλούστατο λόγο ότι υπάρχει μια πολύ μεγάλη ανάγκη θεολογικού λόγου και θεολογικής ανανέωσης.

Θα ευχόμουν να βγει ένας ανανεωμένος θεολογικός λόγος μέσα σε αυτό το Συνέδριο, για να μπορέσει να βοηθήσει και εμάς τις μικρές Θεολογικές Σχολές, οι οποίες προσβλέπουμε στις Θεολογικές Σχολές Αθηνών και Θεσσαλονίκης. Με αυτή την έννοια απευθυνόμαστε σε σας με μια ιδιαίτερη ελπίδα, ότι η δική σας συμβολή σε αυτό το θεολογικό γίγνεσθαι θα είναι τόσο μεγάλη που θα μπορέσει να τροφοδοτήσει και εμάς που είμαστε με αδύναμα φτερά.

Σας ευχαριστώ και καλή επιτυχία.

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΚΑΙ ΚΟΣΜΗΤΟΡΑ ΤΟΥ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΘΕΟΛΟΓΙΚΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΝΙΚΟΛΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

Άγιοι Αρχιερείς,
Κύριε Αντιπρύτανη,
Κύριοι Ομότιμοι Καθηγητές,
Κύριοι Κοσμήτορες,
Κύριοι Πρόεδροι,
Κύριοι συνάδελφοι,
Κυρίες και Κύριοι Σύνεδροι. Και φέτος όπως και πέρυσι στη Θεσσαλονίκη θα ήθελα να εκφράσω στην ολομέλεια των συμμετεχόντων τον ειλικρινή ενθουσιασμό και την ιδιαίτερη χαρά μου, για τη δυνατότητα που μου δόθηκε να είμαι παρών και σε αυτό το Συνέδριο. Συνάμα, απευθύνω θερμές ευχαριστίες στον Κοσμήτορα της Θεολογικής Σχολής Αθηνών π. Γεώργιο Μεταλληνό για την πρόσκληση και πρότασή του να παραστώ και να εκπροσωπήσω μια άλλη μικρότερη Ορθόδοξη Θεολογική Σχολή, αυτή του Πανεπιστημίου του Μονάχου.

Η προσωπική μου παρουσία τα τελευταία 21 χρόνια στη Γερμανία αλλά και η δραστηριότητά μου έχει συνδεθεί σχεδόν αποκλειστικά και άρρηκτα με την Ορθόδοξη Θεολογία στην πρωτεύουσα της Βαυαρίας.

Η Θεολογική Σχολή Αθηνών είναι για μένα η τροφός, όπου σπούδασα τη θεολογία και ανεδείχθην διδάκτωρ, ενώ με τη Θεολογική Σχολή Θεσσαλονίκης ανέπτυξα τις τελευταίες δεκαετίες θαυμάσιες προσωπικές σχέσεις με πολλούς συναδέλφους, αλλά και μια σταθερή επιστημονική σχέση και συνεργασία, η οποία διαφαίνεται ελπιδοφόρος και για το μέλλον.

Η σύγκληση αυτού του Συνεδρίου εφέτος, στους οργανωτές του οποίου αξίζουν συγχαρητήρια, υποδηλώνει με σαφήνεια τη σπουδαιό-

τητα και αναγκαιότητα τέτοιων εκδηλώσεων. Είμαι απόλυτα πεπεισμένος ότι τέτοιες συναντήσεις ανάμεσα στις Θεολογικές Σχολές, στην επιτυχία των οποίων θα πρέπει περαιτέρω να συμβάλουμε όλοι μας, αξίζει να καταστεί θεσμός με συστηματοποιημένες – πραγματικές δομές. Οι κάθε είδους προκλήσεις μαζί με την Πανεπιστημιακή Θεολογία είναι περισσότερο επίκαιρες παρά ποτέ, και αυτές οι προκλήσεις και αυτοί οι προβληματισμοί δεν προέρχονται μόνο από τον εσωτερικό χώρο της Ελλάδας αλλά και από τον ευρωπαϊκό χώρο.

Γι' αυτό πιστεύω ότι η άμεση και αποτελεσματική συνεργασία των Θεολογικών Σχολών αποτελούν αναμφισβήτητα επιτακτικότερες ανάγκες από ό,τι παλαιότερα. Στο πλαίσιο της ενωμένης και συνεχώς διευρυνόμενης Ευρωπαϊκής Ένωσης καλείται η Ορθοδοξία μέσα στις έντονες δυσκολίες και προκλήσεις να υψώσει τη φωνή και να επιβάλει την ταυτότητά της. Θα πρέπει λοιπόν, είτε εξ ανατολών, είτε ζώντας ανάμεσά τους να τους υπενθυμίζουμε ακούραστα, ότι η Ορθοδοξία αποτελεί τη χριστιανική ομολογία της μισής Ευρώπης και δεν μπορούν να λειτουργούν επιλεκτικά εις βάρος της, όπως δυστυχώς βιώνει το Τμήμα της Ορθοδόξου Θεολογίας στη Βαυαρική πρωτεύουσα με δραματικό τρόπο και χωρίς προς το παρόν κάποια προοπτική διεξόδου τον τελευταίο ενάμιση χρόνο.

Τελειώνοντας, και αφού σας διαβιβάσω τους θερμούς χαιρετισμούς των λοιπών συναδέλφων από το Μόναχο, εύχομαι ολόψυχα στο Συνέδριο αποτελεσματικές και επιτυχείς εργασίες με ανοιχτές μελλοντικές προοπτικές.

Ευχαριστώ πολύ.

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΗ ΤΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ SIBIU ΤΗΣ ΡΟΥΜΑΝΙΑΣ ΠΡΩΤΟΠΡ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΜΙΗΟC

Άγιοι Αρχιερείς,
Κύριε 'Αντιπρύτανη,
Κύριοι Καθηγητές,
Κύριοι Κοσμήτορες,
Κύριοι Πρόεδροι,
Κυρίες καί Κύριοι Σύνεδροι. Ευρισκόμενος στην Αθήνα έχω τη χαρά να παρακολουθώ τις εργασίες του Συνεδρίου των δύο Θεολογικών Σχολών Αθηνών – Θεσσαλονίκης και εκφράζω την ευγνωμοσύνη της Εκκλησίας της Ρουμανίας και του λαού της, διότι έχουν προσφέρει πολλά στην κατάρτιση των δικών μας φοιτητών και θεολόγων.

Επίσης, θα ήθελα να τονίσω τη μεγάλη ανάγκη που υπάρχει για διμερείς σχέσεις, αλλά και για την ανταλλαγή μορφωτικών αγαθών ανάμεσα στις Θεολογικές Σχολές της Ελλάδας και της Ρουμανίας. Εύχομαι καλή επιτυχία στο Συνέδριό σας.

Σας ευχαριστώ.

ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ

Η ΘΕΟΛΟΓΙΑ ΩΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ

Πρωτοπρ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ Δ. ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΥ
Κοσμήτορος Θεολογικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

Η ΘΕΟΛΟΓΙΑ ΩΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ

1. Ὁ λόγος περί Θεοῦ[1] προϋποθέτει γνώση τοῦ Θεοῦ. Ἡ Θεογνωσία ὅμως, ὅπως μαρτυρεῖ καθολικά ἡ ἐμπειρία τῶν Ἁγίων, δέν μπορεῖ νά εἶναι ποτέ καρπός στοχαστικῆς, διανοητικῆς, μεταφυσικῆς ἐρεύνης, ἀλλά ἁγιοπνευματικῆς ἐμπειρίας. Ἔτσι ὁρίζει τίς ἀρχές τῆς θεολογικῆς γνωσιολογίας ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος. Ἡ θεολόγηση εἶναι κατ' αὐτόν ὑπόθεση «τῶν ἐξητασμένων καί διαβεβηκότων ἐν θεωρίᾳ (δηλ. στή θεοπτία) καί πρό τούτων καί ψυχήν καί σῶμα κεκαθαρμένων, τό μετριώτατον»[2]. Ὁ Θεός γνωρίζεται στά ὅρια τῆς θεοπτίας ἤ θεώσεως. «Θεολόγον καθιστᾶ (τόν ἄνθρωπον) ἡ κοινωνία τοῦ Θεοῦ»[3], «θεολόγος εἶναι ὁ Ἅγιος»[4] (Προφήτης, Ἀπόστολος, Ἐκκλησιαστικός Πατέρας). Ἄλλη ὁδός θεογνωσίας γιά τήν Ὀρθοδοξία δέν ὑπάρχει[5].

Ὁ ἔχων τήν ἐμπειρία τῆς θεώσεως εἶναι ὁ μόνος, πού μπορεῖ νά ὁμι-

---

1. Πέρα ἀπό τήν ἐτυμολογική τους σημασία ὁ ὅρος «Θεολογία» (λόγος περί Θεοῦ) ἔλαβε ἱστορικά καί τήν ἔννοια τῆς μεθόδου ἐγγίσεως πρός τόν Θεό, ἀλλά καί τῆς διερευνήσεως καί ἐπιστημονικῆς προσφορᾶς τῆς ἐκκλησιαστικῆς πραγματικότητος καί τῆς συστηματικῆς ἐκθέσεως τῆς χριστιανικῆς πίστεως (Παναγ. Χρήστου, ἄρθρο στήν Θ.Η.Ε. τ. 6 (1965) στ. 252-265), ὡς «μετ' ἐπιστήμης λόγου περί τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ» (Ἠλ. Οἰκονόμου, *Αἱ Θεολογικαί Σχολαί εἰς τήν διακονίαν τῆς Ἐκκλησίας*, Ἀθῆναι 1981, σ. 8). Ἡ Ὀρθόδοξη Θεολογία νοηματοδοτεῖται κατ' ἐξοχήν στά ὅρια τῆς γνωσιολογίας. Ὑψίστη μορφή Θεολογίας εἶναι «τοῦ ἐν θεωρίᾳ εὑρισκομένου θεολόγου», πού συνιστᾶ συνέχεια τοῦ γεγονότος τῆς Πεντηκοστῆς στήν ἱστορία. Γιά τό θέμα βλ. περαιτέρω: Κων. Σκουτέρη, *Ἡ ἔννοια τῶν ὅρων «θεολογία», «θεολογεῖν», «θεολόγος» ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῶν Ἑλλήνων Πατέρων καί Ἐκκλησιαστικῶν Συγγραφέων μέχρι καί τῶν Καππαδοκῶν*, Ἀθῆναι 1972.

2. *Λόγος Θεολογικός Α΄*, παρ. 3-4. PG 36,13 ἑ.

3. Κων. Παπαπέτρου, *Εἶναι ἡ Θεολογία ἐπιστήμη;* Δοκίμιον, Ἀθῆναι χ. χρ., σ. 37.

4. Κων. Παπαπέτρου, *Ἡ οὐσία τῆς Θεολογίας*, Ἀθῆναι χ. χρ., σ. 119.

5. Παρατηρεῖ ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος (PG 35,1080 B): «Διά πολιτείας ἄνελθε, διά καθάρσεως κτῆσαι τό ἀγαθόν. Βούλει θεολόγος γενέσθαι ποτέ καί τῆς θεότητος ἄξιος; Τάς ἐντολάς φύλασσε, διά τῶν προσταγμάτων ὅδευσον· πρᾶξις γάρ ἐπίβασις θεωρίας».

λήσει γιά τήν ὑπέρ πᾶσαν κατάληψιν ἀποκάλυψη τοῦ Θεοῦ ὡς προφήτης. Ἡ ἐκ τῆς θεοπτίας θεολογία εἶναι προφητεία. Τό προφητεύειν ταυτίζεται, ὡς γνωστόν, στήν Ἁγία Γραφή μέ τό θεολογεῖν[6]. Στά Πανεπιστήμια ὅμως καλλιεργεῖται ἡ θεολογία ὡς ἐπιστήμη, «ἡ τῶν ἐπιστημῶν ἀκροτάτη», κατά τήν καθομολόγηση τοῦ Διδάκτορος τῶν Σχολῶν μας. Ἡ πανεπιστημιακή θεολογία θεωρεῖται «πράγματι καί ἀληθείᾳ ἐπιστήμη»[7] καί «τεραστία κοινωνική κατάκτησις τοῦ Χριστιανισμοῦ»[8], κοινωνική δηλαδή καταξίωση τῆς Ἐκκλησίας. Ἐν τούτοις εἶναι γνωστό, ὅτι ἡ κατάταξη καί τῆς Θεολογίας μεταξύ τῶν σχολαστικῶν ἐπιστημῶν εἶναι κληρονομία τοῦ μεσαιωνικοῦ σχολαστικισμοῦ καί ὅλως ξένη πρός τήν πατερική αὐτοσυνειδησία[9].

Ἡ ἀποκάλυψη τῆς Πεντηκοστῆς δέν δύναται νά ἐρευνηθεῖ ἐπιστημονικά καί νά διατυπωθεῖ μέ κτιστά ρήματα καί νοήματα. Εἶναι γνώση ἄλλου εἴδους, «γνῶσις πνευματική» (ἁγιοπνευματική δηλ.), τήν ὁποία

6. Βλ. λ.χ. Α΄ Κορ. κεφ.14 κ.ἀ. Ὁ ἅγιος Γρηγόριος Παλαμᾶς ἀποδίδει στόν ὅρο «θεοπτία» τό περιεχόμενο τοῦ ὅρου «θεολογία», πού χρησιμοποιοῦσαν οἱ παλαιότεροι. Ὡς ἑξῆς δέ ὁριοθετεῖ τήν ἔννοια καί τή λειτουργία του: «Θεολογία δέ τοσοῦτον τῆς ἐν φωτί θεοπτίας ταύτης ἀπέχει καί τοσοῦτον τῆς πρός Θεόν ὁμιλίας κεχώρισται, καθ᾽ ὅσον καί τό εἰδέναι τοῦ κεκτῆσθαι διώρισται· περί Θεοῦ γάρ τι λέγειν καί Θεῷ συντυγχάνειν οὐχί ταὐτόν. Ἐκεῖνο μέν γάρ καί λόγου δεῖται, τούτου τοῦ προφερομένου δηλαδή, ἴσως δέ καί τῆς κατά τοῦτο τέχνης, εἰ μή μέλλει τις ἔχειν μόνον, ἀλλά καί χρῆσθαι καί διαδιδόναι τήν εἴδησιν, ἔτι δέ συλλογισμῶν παντοδαπῆς ὕλης καί τῶν ἐξ ἀποδείξεως ἀναγκῶν καί τῶν κατά κόσμον παραδειγμάτων, ὧν ἐκ τοῦ ὁρᾶν καί ἀκούειν τό πᾶν ἤ τό πλεῖστον ἀθροίζεται καί σχεδόν τῶν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ στρεφομένων ἔτι καί γένοιτ᾽ ἄν δήπου καί τοῖς τοῦ αἰῶνος τούτου σοφοῖς, κἄν μή κεκαθαρμένοι τόν βίον ὦσι καί τήν ψυχήν. Θεόν δ᾽ ἐν ἑαυτῷ κτήσασθαι καί Θεῷ καθαρῶς συγγενέσθαι καί τῷ ἀκραιφνεστάτῳ φωτί κραθῆναι, καθ᾽ ὅσον ἐφικτόν ἀνθρωπίνῃ φύσει, τῶν ἀδυνάτων ἐστίν, εἰ μή πρός τῇ δι᾽ ἀρετῆς καθάρσει καί ἡμῶν αὐτῶν ἔξω, μᾶλλον δέ ὑπεράνω γενοίμεθα, καταλιπόντες μέν πᾶν ὅ,τι τῶν αἰσθητῶν μετά τῆς αἰσθήσεως, ὑπεραρθέντες λογισμῶν καί διανοιῶν καί τῆς διά τούτων γνώσεως, ὅλοι δέ γενόμενοι τῆς ἀΰλου καί νοερᾶς κατά τήν προσευχήν ἐνεργείας καί τυχόντες τῆς ὑπέρ τήν γνῶσιν ἀγνοίας καί πλησθέντες ἐν αὐτῇ τῆς τοῦ πνεύματος ὑπερφυοῦς ἀγλαΐας, ὡς ἀθανάτου κόσμου γέρα φύσεως ἀοράτως καθορᾶν» (*«Ὑπέρ τῶν ἱερῶς Ἡσυχαζόντων»* 1, 3, 42. *Ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ, Συγγράμματα*, ἔκδ. Π. Χρήστου, τόμος Α΄, Ἐν Θεσσαλονίκῃ 1962, σ. 453).

7. Π. Ν. Τρεμπέλα, *Ἐγκυκλοπαιδεία τῆς Θεολογίας*, Ἀθῆναι 1980², σ. 136.

8. Ἠλ. Οἰκονόμου, *Αἱ Θεολογικαί Σχολαί...*, σ. 8.

9. Πρβλ. Κ. Παπαπέτρου, *Εἶναι ἡ Θεολογία ἐπιστήμη;...*, σ. 59 ἑ.

«οὐ δύναταί τις δέξασθαι, ἐάν μή στραφῇ καί γένηται ὡς τό παιδίον... Καί αὕτη οὐκ ἐν τοῖς ἔργοις τῶν λογισμῶν εὑρίσκεται, ἀλλ' ἐκ τῆς χάριτος γευθῆναι δύναται... Διότι ἐκ τῆς μαθήσεως οὐδείς δύναται αὐτήν κτήσασθαι» ('Αββᾶς 'Ισαάκ ὁ Σῦρος)[10].

Ὅπως παρατηρεῖ ὁ καθηγ. κ. Κ. Παπαπέτρου, «ἡ Θεολογία ὡς Θεο-λογία δέν εἶναι ἐπιστήμη. Ἡ "Θεολογία" ὡς ἐπιστήμη δέν εἶναι Θεο-λογία, ἐφ' ὅσον αἱ μέθοδοι, τάς ὁποίας μεταχειρίζονται πᾶσαι αἱ ἐπιστῆμαι, δέν εἶναι εἰς θέσιν νά προσεγγίσουν τόν Θεόν τῆς πίστεως»[11]. Εἶναι ὅμως γεγονός, ὅτι οἱ πνευματικές ἐμπειρίες τῶν Ἁγίων ἀποταμιεύονται σέ διάφορους «μάρτυρες» τῆς ἱστορικῆς παρουσίας καί πορείας τῆς Ἐκκλησίας ὡς «σώματος Χριστοῦ» (κείμενα, μνημεῖα, ἐκφράσεις τῆς Τέχνης), πού συνιστοῦν ἀποδεικτικά στοιχεῖα γιά τή ζωή καί δράση της, τήν ἐσωτερική ἀνάπτυξή της καί τή σχέση της μέ τόν κόσμο, μέσα στόν ὁποῖον ἀναπτύσσεται καί πρός τόν ὁποῖον ἀναφέρεται ἡ ἀποστολή της. Πρόκειται γιά τίς ἀποτυπώσεις μέσα στόν ἱστορικό χρόνο τοῦ ἀνθρώπινου μέρους τοῦ Θεανθρώπινου Ὀργανισμοῦ τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ θεολογική ἐπιστήμη, σ' ὅλες της τίς δυνατές ἐκφάνσεις, ἀναζητεῖ, συνάγει, ἀποκαθιστᾶ κριτικά, μελετᾶ καί ἑρμηνεύει ὅλες αὐτές τίς μαρτυρίες ἤ ἀντλεῖ ἀπό αὐτές στόν ἀδιάκοπο διάλογο τῆς Ἐκκλησίας μέ τόν κόσμο[12]. Τό ἔργο αὐτό τῆς ἐπιστήμης, μολονότι ἀδιάφορο γιά τήν πορεία τῆς θεώσεως τοῦ ἀνθρώπου, μπορεῖ νά ἀποβεῖ σημαντικό, ὄχι μόνο γιά τή γνώση τοῦ παρελθόντος τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλά καί γιά τή ζωή καί μαρτυρία της στό παρόν. Συνεπῶς, τό μέρος τῆς ἱστορικῆς παρουσίας τῆς Ἐκκλησίας, πού μπορεῖ νά ἐρευνηθεῖ μέ τά μέσα τῆς ἐπιστήμης καί νά κατανοηθεῖ λογικά, ἀποτελεῖ τό ὑποκείμενο τῆς θεολογικῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης καί προσφέρεται ὡς ἐπιστημονική θεολογία. Σ' αὐτό τό πλαίσιο ἐντάσσεται καί ἡ παρεχόμενη ἀπό τίς Θεολογικές Σχολές παιδεία. Ἀφ' ἑνός

10. *Τά εὑρεθέντα ἀσκητικά, Λόγος ΙΘ'.*

11. Κ. Παπαπέτρου, *Εἶναι ἡ Θεολογία ἐπιστήμη;...*, σ. 55.

12. Βλ. ἐκτενέστερα γι' αὐτό στοῦ π. Γ. Δ. Μεταλληνοῦ, «Ἡ Ἐκκλησιαστική Ἱστορία καί ἡ θέση της στήν Ἐκπαίδευση», στό βιβλίο τοῦ Ἰδίου: *Λόγος ὡς ἀντίλογος*, Ἀθήνα 1992 (1993), σ. 129 ἑ.ἑ.

μέν ὁπλίζει μέ ἐπιστημονικά ἐφόδια τούς τροφίμους της, ἀφ' ἑτέρου δέ τούς προσανατολίζει, μέσῳ τῶν ἐρευνωμένων πηγῶν καί τοῦ λοιποῦ ἔργου της, στήν ἐν Χριστῷ ζωή, ὅπως αὐτή φανερώνεται στή ζωή τῶν Ἁγίων, στήν πίστη δηλαδή καί τό ἦθος τῆς ἀναγεννημένης ἐν Χριστῷ ὑπάρξεως. Εὐνόητο εἶναι, ὅτι τόσο ἀποτελεσματικότερο εἶναι τό ἔργο αὐτό, ὅσο περισσότερο ἐνσαρκώνει ὁ ἴδιος ὁ Θεολόγος Καθηγητής τό ἦθος τῆς Ἐκκλησίας.

2. Ἡ Θεολογία, σ' ὅλες τίς ἐκφάνσεις της, εἶναι ἐκκλησιαστική λειτουργία[13]. Καί ὡς ἐπιστήμη ἡ Θεολογία διακονεῖ τήν Ἐκκλησία, τόν λαό τοῦ Θεοῦ γιά τόν ὁποῖο καί αὐτή ὑπάρχει. Γι' αὐτό καί χαρακτηρίζεται «ἐπιστήμη τῆς πίστεως»[14]. Δέν μπορεῖ νά νοηθεῖ ὀρθόδοξη θεολογική ἐπιστήμη καί παιδεία χωρίς τή συνείδηση, ὅτι ὁ ὀρθόδοξος ἐπιστήμων δέν παύει καί στόν χῶρο τῆς διακονίας του νά εἶναι μέλος τῆς Ἐκκλησίας, ἐργαζόμενος μέ τόν δικό του - ἰδιαίτερο καί ἀδέσμευτο – τρόπο, ἀλλά γιά τήν οἰκοδομή τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος (πρβλ. Α' Κορ. 14, 26). Ὅταν ἀτονεῖ ἡ συνείδηση αὐτή, τότε ὁ θεολόγος - ἐπιστήμων πιθανῶς νά ἀναδειχθεῖ ἐπιστημονικά σέ αὐθεντία, μέ θαυμαστές ἐπιτεύξεις στόν χῶρο τῆς φιλολογίας, φιλοσοφίας, ἱστορίας ἤ ἀρχαιολογίας, δέν θά εἶναι ὅμως ἐκκλησιαστικός[15] θεολόγος. Ἡ θεολογική μας παιδεία, ὅπως διεκήρυσσε στό Ε' Πανελλήνιο Θεολογικό Συνέδριο ὁ ἀείμνηστος συνάδελφος Βασ. Στογιάννος, δέν εἶναι ἁπλῶς «θρησκευτική», ἀλλά «ἐκκλησιαστική». «Τό ἐκκλησιαστικό πνεῦμα διαποτίζει τό σύνολο καί δίνει τήν ἰδιαίτερη ποιοτική ἀπόχρωση στήν παιδεία, ἀνεξάρτητα ἀπό τό εἰδικό περιεχόμενό της»[16]. Στήν παράδοσή μας ἡ λειτουργία τοῦ Ναοῦ καί ἡ λειτουργία τοῦ Σχολείου ἀλληλοπεριχωροῦνται.

Ἐκκλησιαστικότητα τῆς θεολογικῆς παιδείας σημαίνει στήν πράξη ζῶσα υἱϊκή σχέση τῶν φορέων της μέ τόν Ἐπίσκοπο καί τήν τοπική

13. Βλ. Κων. Β. Σχουτέρη, *Ἡ ἔννοια τῶν ὅρων...*, σ. 174.

14. Ἀθαν. Δεληκωστοπούλου, *Ὀρθοδοξία. Ἡ σύγχρονη πρόκληση*, Ἀθῆναι 1986, σ. 94 ἑ.ἑ.

15. Πρβλ. Ἀθαν. Δεληκωστοπούλου, *ὅπ. π.*, σ. 94.

16. Ἀθῆναι 1984, σ. 293.

Ἐκκλησία. Ὁ Ἐπίσκοπος, ὡς τό κέντρο τῆς ζωῆς τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας, δέν μπορεῖ νά μείνει ἀδιάφορος γιά τή λειτουργία τῆς θεολογικῆς παιδείας, ἀλλά καί ὁ θεολογικός κόσμος στό σύνολό του δέν μπορεῖ νά παραθεωρεῖ τόν Ἐπίσκοπο, ὅταν ἡ ὀρθόδοξη συνείδηση ἔχει ὁρίσει: «μηδείς χωρίς τοῦ ἐπισκόπου πρασσέτω τι τῶν ἀνηκόντων εἰς τήν Ἐκκλησίαν»[17]. Ἡ θεολογία ὡς ἐπιστήμη εἶναι βέβαια ἐλεύθερη. Ὁ θεολόγος ὅμως δέν παύει ποτέ νά εἶναι τέκνον τῆς Ἐκκλησίας. Καί ἡ θεολογική παιδεία εἶναι ἐκκλησιαστική, «εἶναι τῆς Ἐκκλησίας», ὅπως συνήθιζε νά λέγει ὁ ἀείμνηστος διδάσκαλός μας Γεράσιμος Κονιδάρης[18]. Δέν εἶναι βέβαια τόσο ἡ ὑπακοή καί ἀφοσίωση στό πρόσωπο τοῦ Ἐπισκόπου, πού συνιστᾶ τήν ἐκκλησιαστικότητα τοῦ θεολογικοῦ παιδευτικοῦ χώρου, ἀλλά κυρίως ἡ ἀφοσίωση στήν παράδοση τῆς Ἐκκλησίας, τήν ὁποία ἐξ ὁρισμοῦ (ὀφείλει νά) ἐνσαρκώνει καί διακονεῖ ὁ ἐπίσκοπος, ὡς φορεύς τῆς ἀποστολικῆς διαδοχῆς, ἡ ὁποία δέν συνίσταται ἁπλῶς στήν ἀδιάκοπη ἱστορική συνέχεια τῶν χειροτονιῶν, ἀλλά στήν παράδοση καί παραλαβή ἀπό τόν Ἐπίσκοπο τοῦ τρόπου ὑπάρξεως τῆς Ἐκκλησίας, ὡς ζωῆς ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι. (Πρβλ. «καί τρόπων μέτοχος καί θρόνων διάδοχος τῶν Ἀποστόλων γενόμενος»).

Οἱ παρατηρούμενες ἀπό τόν 19ο αἰώνα φυγόκεντρες τάσεις στόν χῶρο τῶν θεολόγων δέν εἶναι πάντοτε καρπός ἐκκοσμικεύσεως καί ἐπαναστατικότητος, ἀλλά καί παραλείψεων ἤ ἀσυνεπειῶν τῆς Ποιμαινούσης Ἐκκλησίας.

Ἡ ἐκκλησιαστικότητα, ὡς ἐλέχθη, δέν μπορεῖ νά νοηθεῖ χωριστά ἀπό τήν ἐκκλησιαστική παράδοση. Τόν θεολόγο δέν τόν καθιστοῦν οἱ νοησιαρχικές γνώσεις, οὔτε ἡ θεολογία μπορεῖ νά νοηθεῖ ὡς ἀπροϋπόθετη ἐρευνητική ἤ ἐπαγγελματική ἐνασχόληση μέ θέματα σχετιζόμενα μέ τήν Ἐκκλησία καί τήν πίστη της. Αὐτό θά μποροῦσε κάθε ἐπιστήμων νά τό κάμει. Ἡ Θεολογία, καί ὡς πανεπιστημιακός κλάδος καί σχολική διδασκαλία, δέν μπορεῖ νά χωρισθεῖ ἀπό τήν ἐκκλησιαστική ἐμπειρία, τήν αὐθεντική θεολόγηση τῆς Ἐκκλησίας.

17. Ἰγνατίου Θεοφόρου, *Πρός Σμυρναίους*. 8,1.
18. Βλ. Παναγ. Ν. Σιμωτᾶ, *Αἱ Θεολογικαί Σχολαί σήμερον*, Ἀθῆναι 1987, σ.11.

Τό συντελούμενο ἐπιστημονικά θεολογικό ἔργο, ὅσο ὑψηλό καί ἐπιβλητικό καί ἄν εἶναι, δέν μυεῖ στήν ἐκκλησιαστική ἐμπειρία, ἀλλά τήν προϋποθέτει. Τόσο δέ ἐκκλησιαστικότερη εἶναι ἡ προσφερόμενη σέ ἕνα ἐκπαιδευτικό ἵδρυμα θεολογική παιδεία, ὅσο περισσότερο διατηρεῖ καί διευκολύνει τήν πρόσβαση στή ζωή τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ἔνταξη τοῦ θεολόγου - ἐπιστήμονος στήν παράδοση τῶν Ἁγίων δημιουργεῖ φρόνημα ἐκκλησιαστικό καί ἐκκλησιοκεντρικό. «Τοῦτο τελειότης ἐστί σωτήριος – κατά τόν ἅγιο Γρηγόριο τόν Παλαμᾶ - ἔν τε γνώσει καί δόγμασι, τά αὐτά φρονεῖν προφήταις, ἀποστόλοις, πατράσιν, πᾶσιν ἁπλῶς, δι' ὧν τό ἅγιον πνεῦμα μαρτυρεῖται λαλῆσαν»[19]. Δέν ὑπάρχει, ἄλλωστε, τραγικότερη ὕπαρξη ἀπό τόν θεολόγο, σ' ὁποιαδήποτε βαθμίδα τῆς παιδείας, ὁ ὁποῖος διδάσκει πράγματα, μέ τά ὁποῖα δέν εἶναι ἐσωτερικά – καρδιακά συνδεδεμένος καί δέν τά ἀποδέχεται ἤ δέν τά πιστεύει. Ἄν αὐτό γιά κάθε ἐπιστήμη συνιστᾶ ἀποτυχία, γιά τόν χῶρο τῆς θεολογίας εἶναι αὐτόχρημα αὐτοκτονία. Ἐξ ἄλλου, ἡ ἀπουσία ὀρθοδόξου ἐκκλησιαστικοῦ φρονήματος καθιστᾶ ἐπικίνδυνο τόν θεολογοῦντα στόν χῶρο τῆς Ὀρθοδοξίας, διότι ὡς «διωρισμένος» διδάσκαλος τῆς ὀρθοδόξου θεολογίας, ἐνεργεῖ ὡς ἐκπρόσωπος τῆς παραδόσεως τῆς Ἐκκλησίας, ἐνῶ δέν εἶναι παρά «ψευδοπροφήτης». Ἡ ἐπιστήμη τῆς θεολογίας αὐτοαναιρεῖται στό πρόσωπο τοῦ «ἀπίστου» ἤ «ἀθέου» «θεολόγου» διακόνου της, δημιουργεῖ δέ ἰσχυρότατα ἐμπόδια στήν ἐκπλήρωση τῆς σωτηριολογικῆς ἀποστολῆς τῆς Ἐκκλησίας στόν κόσμο. Ἀλλά ἡ θεολογική παιδεία, ὡς ἐλέχθη, ἔχει λόγο ὑπάρξεως, μόνο ἄν μέ τήν ὅλη ἐνέργειά της, βοηθεῖ τό ποιμαντικό ἔργο τῆς Ἐκκλησίας.

Πολύ δέ χρήσιμη γιά τό ἔργο τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν καί γενικά τῆς θεολογικῆς παιδείας εἶναι ἡ ὑπενθύμιση, ὅτι ποιμαντική καί δογματική θεολογία στήν Πατερική παράδοση ταυτίζονται, διότι προορισμός τῆς δευτέρας εἶναι ἡ ἔνταξη στήν πορεία θεώσεως, μέ προϋπόθεση τή θεραπευτική δύναμη καί ἀποστολή τοῦ δόγματος.

Ὁ ὀρθοδόξος θεολόγος, ἐρευνητής ἤ διδάσκαλος τῆς ἐπιστημονικῆς

19. Ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ, *Ὑπέρ τῶν ἱερῶς ἡσυχαζόντων* 2,1, 42 (ΕΠΕ, τ. 2, σ. 342).

θεολογίας, (ὀφείλει νά) εἶναι «θεολόγος» τῆς Ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως. Εἶναι «ὁ ἐν πνεύματι Θεοῦ λαλῶν» (Α΄ Κορ. 12,3) διά τῆς ἐπιστήμης του. Τό ἔργο του εἶναι προέκταση τοῦ ποιμαντικοῦ ἔργου τῆς Ἐκκλησίας, καί προσφέρει τόν ἴδιο Χριστό, τήν ἔνσαρκη Παναλήθεια, μέ τά μέσα καί τή μέθοδο τῆς ἐπιστήμης του. Ἡ ἐπιστημονική θεολογική ἔρευνα εἶναι καθ' ἑαυτήν μέν «ἄπιστος»[20], ἀλλά αὐτό δέν σημαίνει, ὅτι ὁ θεολόγος ἐρευνητής ἀποδεσμεύεται ἀπό τήν πιστότητα στήν ἐκκλησιαστική ζωή καί διακόπτει τή ζῶσα σχέση μαζί της. Διότι τότε καταντᾶ ὁ ἴδιος ὁ θεολόγος «ἄπιστος», καί ἀπαλλάσσεται μέν ἀπό ἐκκλησιαστικές δεσμεύσεις, δουλεύοντας ὅμως σέ ἄλλα δεσμά, βαρύτερα καί ὁπωσδήποτε τυραννικά. Πολύ ὀρθά ὁ καθηγητής Σ. Ἀγουρίδης ἐπισημαίνει, ὅτι «ὁ συνδυασμός πίστεως καί θεολογικῆς ἐπιστήμης συνιστᾶ τήν καθαυτό θεολογίαν» καί ὅτι ἡ θεολογία εἶναι «μία ἀναγκαία ἔκφρασις» τῆς πίστεως[21].

Ἤδη ὁ ἱ. Χρυσόστομος ἐπισημαίνει τήν ἀνάγκη ἐκκλησιαστικοῦ φρονήματος γιά τήν ὀρθή προσέγγιση τῆς παραδόσεως τῆς Ἐκκλησίας: «Τοιαύτη γάρ ἡ τῶν μυστηρίων ἡμῶν φύσις. Ἑτέρως γοῦν ἐγώ, καί ἑτέρως ὁ ἄπιστος περί τούτων διακείμεθα. Ἀκούω ἐγώ, ὅτι ἐσταυρώθη ὁ Χριστός, καί τήν φιλανθρωπίαν εὐθέως θαυμάζω· ἀκούει ἐκεῖνος, καί ἀσθένειαν νομίζει... Ἀκούων ἀνάστασιν ἐκεῖνος, μῦθον τό πρᾶγμά φησιν· ἐγώ δέ τάς διά τῶν πραγμάτων δεξάμενος ἀποδείξεις, προσκυνῶ τοῦ Θεοῦ τήν οἰκονομίαν... Οἱ μέν ἄπιστοι, καίτοι γε ἀκούοντες, οὐ δοκοῦσιν ἀκούειν· οἱ δέ πιστοί τήν διά τοῦ Πνεύματος ἔχοντες ἐμπειρίαν, ὁρῶσι τῶν ἐναποκειμένων τήν δύναμιν»[22].

Ἡ ἐκκλησιαστικότητα τοῦ θεολόγου περαιτέρω ἀποτρέπει συγχύσεις, ὅπως λ.χ. τήν ταύτιση τῆς ἐπιστημονικῆς μέ τήν ἐκκλησιαστική γνώση καί τήν ἀπόδοση στήν ἐπιστήμη σωτηριολογικῆς δυνάμεως (περίπτωση Βαρλαάμ Καλαβροῦ καί δυτικῆς μεταφυσικῆς). Ἡ διάκριση τῆς «ἄνω» καί «ἔξω» ἤ κοσμικῆς σοφίας, γνώσεως δηλαδή τοῦ Ἀκτίστου καί γνώσεως τοῦ κτιστοῦ, ἀλλά καί τῶν ὀργάνων τους (νοῦς/καρδία γιά τήν

20. Κ. Παπαπέτρου, *Εἶναι ἡ Θεολογία ἐπιστήμη;...*, σ. 17.
21. Σ. Ἀγουρίδου, «Τί εἶναι Θεολογία;», *ΕΚΚΛΗΣΙΑ* 40 (1963) σ. 23-24.
22. *Ὁμιλία ζ΄ στήν Α΄ Πρός Κορινθίους.* P.G. 61,55-56.

πρώτη καί λόγος ἤ διάνοια γιά τή δεύτερη) ἔχει ἀποτρέψει στήν Πατερική παράδοση κάθε σύγκρουση «πίστεως καί γνώσεως».

Οἱ εἰδικές θεολογικές σπουδές καί ἡ ἐκκλησιαστική ἐμπειρία παρέχουν στόν θεολόγο τά κριτήρια καί τίς προϋποθέσεις γιά τήν καλλιέργεια θεολογικῆς ἐπιστήμης πρός στήριξη τῆς παραδόσεως καί ὄχι πρός ἀθέτησή της[23]. Αὐτό ἐπιβεβαιώνει, ἄλλωστε, ἡ χρήση τῆς ἐπιστήμης ἀπό πατέρες, ὅπως ὁ Μ. Βασίλειος, ὁ Μ. Φώτιος, ὁ Εὐστάθιος Θεσσαλονίκης κ.ἄ. Ἡ παραδοσιακότητα καί ἐκκλησιαστικότητα τοῦ θεολόγου δέν ἐμποδίζει τήν ἐπιστημονική ἔρευνα, οὔτε ὡς δεσμευτική μπορεῖ νά χαρακτηρισθεῖ. Ἄλλως τε καί ἡ «σύγχρονη ἐπιστήμη», ὅπως ὁμολογεῖται, δέν εἶναι περισσότερο ἤ λιγότερο ὀρθολογική ἀπό ὁποιαδήποτε μορφή δογματικῆς θρησκείας»[24]. Καί κατά τόν Mark BlÔch κάθε ἔρευνα ἐπιστημονική εἶναι ἐξ ἀρχῆς «προκατειλημμένη»[25].

Ἀπό πλευρᾶς ἐπιστήμης ὑπέρβαση τῶν ὁρίων τῆς ἐρεύνης γίνεται ἐκεῖ, ὅπου παρατηρεῖται ἄγνοια τῶν δύο γνώσεων καί τῶν ὀργάνων τους, ὅπως στή μή ὀρθόδοξη – πατερική θεολόγηση. Φίμωση δέ τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης στόν χῶρο τῆς Θεολογίας ἐπιχειρεῖται, ὅπου ἡ ἐκκλησιαστικότητα ἔχει ἀντικατασταθεῖ μέ παραποιήσεις της, πού διεκδικοῦν ὑπακοή, χωρίς ὅμως νά τήν δικαιοῦνται (πρβλ. περίπτωση Γαλιλαίου).

3. Στό σημεῖο αὐτό ὅμως ἀναδύεται ἡ πρακτική δυσλειτουργία μας. Ἡ ἐξασθένιση, καί ἐνίοτε ἐξαφάνιση, κατ' ἀρχάς τοῦ πνεύματος ἑνότητος καί συνεργασίας τῶν θεολόγων μέ τήν Ποιμαίνουσα Ἐκκλησία[26]. Ὁ ὑπερτονισμός τῆς ἐπιστημονικότητος τῆς Θεολογίας δημιουργεῖ, ὡς ἐλέχθη, φυγόκεντρες τάσεις καί ἀποστασιοποίηση ἀπό τή ζωή τῆς Ἐκκλησίας καί τά Πρόσωπά της. Σέ τέτοιες περιπτώσεις «ἡ τοῦ κόσμου σοφία τά πρωτεῖα φέρεται, παρωσαμένη τό καύχημα τοῦ σταυ-

23. Σημαντικότατο παράδειγμα οἱ Ὁμιλίες στήν «Ἑξαήμερο» τοῦ Μ. Βασιλείου (PG. 29,3 – 208). Πρβλ. Βασιλείου Ν. Μαχρίδη, «Ἕνα πατερικό ὑπόδειγμα ἀπολογητικῆς», ΓΡΗΓ. ΠΑΛΑΜΑΣ, τ. 70 (1987), σ. 652-660.

24. Phil. Sherrard, «Ὁ ἀπανθρωπισμός τοῦ ἀνθρώπου», στό: *Δύο κείμενα περί Ἐπιστήμης*, ἐκδ. ΣΥΝΑΞΗ, 1986, σ. 49.

25. π. Γ. Δ. Μεταλληνοῦ, *Ἡ Ἐκκλησιαστική Ἱστορία...*, σ. 132.

26. Συγκεκριμένες περιπτώσεις βλ. στοῦ Π. Σιμωτᾶ, *Αἱ Θεολογικαί Σχολαί...*, σ. 6 ἑ. καί Ἀθαν. Δεληκωστοπούλου, ὅπ. π., σ. 277 ἑ. ἑ.

ροῦ»[27]. Αὐτό δέν δείχνει μήπως ἡ τάση γιά θρησκειολογικό μετασχηματισμό τῆς θεολογίας ἤ τῆς θεολογικῆς παιδείας, γιά τόν ἐκμοντερνισμό της καί τήν κοινωνική καταξίωσή της; Ὀρθά ἔχει ἐπισημανθεῖ (καθηγ. Κ. Παπαπέτρου), ὅτι «ἀφαιρουμένης τῆς πίστεως, ἡ λεγομένη "θεολογία" καθίσταται θρησκειολογία»[28]. Συναφές εἶναι τό σύμπτωμα του «θεολογικοῦ ἀκαδημαϊσμοῦ», μόνιμο πρόβλημα τῆς ἑλλαδικῆς πανεπιστημιακῆς θεολογικῆς οἰκογένειας ἐπί δεκαετίες[29]. Στήν περίπτωση αὐτή ἡ διαφοροποίηση ἀπό τή θεολογία τῆς ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως συνάπτεται μέ τόν χωρισμό τῆς θεολογίας ἀπό τή ζωή τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ καί τήν αὐτονόμησή της. Ὀρθά ὅμως ἔχει παρατηρήσει ὁ τότε Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Δημητριάδος κ. Χριστόδουλος: «Ἡ γνήσια ὀρθόδοξη ἐκκλησιολογία δέν δέχεται χωρισμό τῆς Ἐκκλησίας σέ διδάσκουσα στήν ἕδρα καί ποιμαίνουσα στό ναό... Εἶναι καί λογικά καί νομικά ἀδιανόητο νά ἐξελίσσεται ἡ θεολογική διδασκαλία αὐτόνομα ἀπό τῆς ἕδρας, μέ ταυτόχρονη περιθωριοποίηση τῆς Ἐκκλησίας»[30].

Ἡ ἀπουσία ζωντανῆς σχέσεως τῶν θεολόγων μέ τήν τοπική Ἐκκλησία ἔχει λάβει, ἰδίως στόν κύκλο τῶν νεωτέρων, μεγάλες διαστάσεις. Ἡ παντελής ἔλλειψη πνευματικῆς ζωῆς εἶναι ἐδῶ ὁ βασικός λόγος. Τό «γιατί» ὅμως εἶναι ἀναπόσπαστα συνδεδεμένο καί μέ τήν ἀδυναμία ἐνίοτε τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας νά προσεγγίσει τούς θεολόγους αὐτούς, γιά νά τούς ἀξιοποιήσει μάλιστα στή διακονία της.

Λησμονεῖται - ἐνίοτε - ὅτι ὁ κληρικός εἶναι πατέρας καί ποιμένας καί ὄχι ἀπρόσωπη ἀρχή καί φορεύς ἐξουσίας.

4. Προτείνονται, βέβαια, λύσεις, γιά τή διατήρηση τῆς ἐκκλησιαστικότητος τῆς θεολογικῆς παιδείας: Λ.χ. ἡ ἀλλαγή τοῦ τρόπου εἰσαγωγῆς στίς Θεολογικές Σχολές (αὐτό παλαιότερα).

---

27. PG 32,437 B. Πρβλ. Κ. Σχουτέρη, *Ἡ ἔννοια τῶν ὅρων...*, σ. 163 ἑ.ἑ.

28. Κ. Παπαπέτρου, *Εἶναι ἡ Θεολογία ἐπιστήμη;...*, σ. 15.

29. Χρ. Γιανναρᾶ, *Ὀρθοδοξία καί Δύση. Ἡ θεολογία στήν Ἑλλάδα σήμερα*, Ἀθήνα 1972, σ. 56 ἑ.ἑ.

30. Στήν ἐφημερ. «ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ ΤΥΠΟΣ», 15.2.1985 («Ἀκαδημαϊκή Θεολογία καί Διοικοῦσα Ἐκκλησία»).

Ριζικότερη λύση ἔχει προταθεῖ σέ στιγμές ἐξάρσεως τῶν ἀρνητικῶν φαινομένων καί ἦταν ἀπαίτηση τῆς «Ἐκκλησίας» νά ἀναλάβει αὐτή «ὑπό τόν ἀποκλειστικό ἔλεγχό της τά προγράμματα διδασκαλίας, τό ἦθος τῶν διδασκόντων καί τήν ἐξ ἐπόψεως ὀρθοδόξου πίστεως ἐπάρκειάν τους» (Δημητριάδος Χριστόδουλος 1985)[31].

Αὐτό τό αἴτημα προβάλλεται καί σήμερα στή μεγαλύτερη καί προκλητικότερη ὀξύτητά του. Ἀποδεικνύεται ὅμως, ὅτι τό μέτρο αὐτό εἶναι ἰδιαίτερα προβληματικό καί ὡς ἕνα σημεῖο ἐπικίνδυνο, ἄν δέν ρυθμισθοῦν τελικά οἱ σχέσεις, ὅπως ἐπικράτησε νά λέγεται, Ἐκκλησίας καί Πολιτείας. Διότι ὑπάρχουν καί κρισιμότερα προβλήματα, τά ὁποῖα ἀναφύονται ἐκ τῆς ἐντάξεώς μας στήν Ἑνωμένη Εὐρώπη (1.1.1993), πού σχετίζονται μέ τό ἴδιο τό μέλλον τῶν θεολογικῶν μας σπουδῶν - ἄν μᾶς ἐνδιαφέρει ἡ διατήρησή τους στό πανεπιστημιακό πλαίσιο, ὅπως καί τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν στά Σχολεῖα.

Ἡ συνεχῶς ἐξαπλουμένη ἰδέα τοῦ ἀθρήσκου (ἤ πλουραλιστικοῦ θρησκευτικά) Κράτους θά ὁδηγήσει ἀναμφίβολα στόν χωρισμό Ἐκκλησίας – Πολιτείας, ὄχι ὅμως μέ τήν ἔννοια τῆς «συναλληλίας» καί τῆς «ἀκωλύτου» ἀναπτύξεως τῆς ποιμαντικῆς διακονίας τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλά τῆς περιθωριοποιήσεως καί, συνεπῶς, ἀπομονώσεως τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ὀργανισμοῦ.

Μολονότι δέ οἱ Θεολογικές Σπουδές στήν ἄλλη Εὐρώπη εἶναι ἐνσωματωμένες στό ἀκαδημαϊκό σύστημα, ἡ θέση τῶν δικῶν μας Σχολῶν στό Πανεπιστήμιο – πάντα κατά τή δική μου κρίση – δέν εἶναι ἐξασφαλισμένη. Διότι ἡ Ὀρθοδοξία εἶναι τό σκάνδαλο καί ὄχι ἡ θρησκεία ἤ ἡ θρησκειολογία. Ἡ ἔμμεση ἀναφορά δέ ἐδῶ δέν γίνεται πρός τούς Κυβερνῶντες, οἱ ὁποῖοι ὀφείλουν νά ἐνσαρκώνουν τή βούληση τοῦ λαοῦ πού τούς ἐκλέγει, ἀλλά πρός ρεύματα καί τάσεις κυρίως στόν χῶρο τῆς Διανοήσεως, ὅπως γίνεται φανερό ἀπό τά συχνά δημοσιεύματα στόν Τύπο γιά τήν ἀναγκαιότητα τῆς θεολογικῆς παιδείας ἤ τή συναφῆ μετάλλαξή της σέ ἄχρωμη θρησκειολογία.

Ἡ πρόταση, συνεπῶς, γιά ἀνάληψη τῆς Θεολογικῆς Παιδείας ἀπό

31. Σεβ. Δημητριάδος Χριστόδουλος, ὅπ. π.

τήν Ἐκκλησία ἀπαιτεῖ πολλή σκέψη, πρῶτα, ὅταν ὡς ἐκκλησιαστικότητα νοεῖται ἡ ὑποταγή καί χρήση τῆς θεολογικῆς Ἐπιστήμης καί ἔπειτα, ὅταν αὐτό μπορεῖ νά δώσει τήν εὐκαιρία γιά ἔξωση τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν ἀπό τά Πανεπιστήμιά μας. Μιά τέτοια λύση δέν μπορεῖ ποτέ νά ἐπιδιωχθεῖ μέ πρωτοβουλία τῆς ἴδιας τῆς Ἐκκλησίας, ἐκτός καί ἄν ἐπιβληθεῖ ἀπό μία ἄθρησκη ἤ καί ἄθεη Πολιτεία, ὡς συνέβαινε μέχρι πρό τινος στίς κομμουνιστικές χῶρες. Ἴσως δέ αὐτή τήν κατεύθυνση κάποιοι ἐπιλέγουν...

Σέ τελευταία ἀνάλυση, ὁ καθολικός ἀναβαπτισμός στήν Πατερική παράδοσή μας εἶναι ἀπαραίτητη προϋπόθεση γιά τή δημιουργία πνεύματος ἀληθοῦς ἑνότητος καί συνεργασίας μεταξύ Ποιμαινούσης Ἐκκλησίας καί Θεολογικοῦ κόσμου καί πολύ περισσότερο γιά τήν ἀντιμετώπιση τοῦ πνεύματος τῆς «Νέας Ἐποχῆς». Αὐτό ὅμως δέν μπορεῖ νά ἐπιτευχθεῖ μέ τήν ὑποταγή τῆς θεολογικῆς ἐπιστήμης στήν ὁποιαδήποτε κληρικοκρατία, ἀλλά μέ τήν ἐλεύθερη, καλλιέργεια της μέσα στήν πανεπιστημιακή οἰκογένεια. Ἡ ἀγάπη ἄλλωστε προς τήν ἐκκλησιαστική Ἱεραρχία κερδίζεται, δέν ἐπιβάλλεται...

Η ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΤΗΣ

ΧΡΗΣΤΟΥ Κ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ
Κοσμήτορος Θεολογικῆς Σχολῆς Α.Π.Θ.

Η ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΤΗΣ

Δοξολογούμε τον Τριαδικό Θεό γιατί μας αξίωσε να πραγματοποιήσουμε σήμερα εδώ στην αδελφή ιστορική Θεολογική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών το Β′ Συνέδριο των Θεολογικών Σχολών Αθηνών και Θεσσαλονίκης. Η διοργάνωση του Α′ Συμποσίου με πρωτοβουλία της Κοσμητείας μας, σε συνεργασία με την Κοσμητεία των Αθηνών και ιδιαίτερα τον τότε Κοσμήτορα καθηγητή κ. Κωνσταντίνο Σκουτέρη, άνοιξε τον δρόμο ώστε τα Συνέδρια αυτά να γίνουν θεσμός για τις δυο Σχολές μας. Η καθολική συμμετοχή των συναδέλφων καθηγητών των δύο Σχολών βοήθησε, ώστε σε συνεργασία με τον νέο Κοσμήτορα εκλεκτό φίλο και συνάδελφο πρωτοπρεσβύτερο π. Γεώργιο Μεταλληνό να πραγματοποιούμε σήμερα το Β′ Συνέδριο εδώ στην Αθήνα.

Ως Κοσμήτορας της Θεολογικής Σχολής Θεσσαλονίκης υποσχέθηκα κατά τη λήξη του Α′ Συμποσίου την έκδοση των Πρακτικών. Σήμερα να μου επιτρέψετε να τα παρουσιάσω εδώ μπροστά σας, προσφέροντας συμβολικά ένα αντίτυπο στον προηγούμενο και τον νέο Κοσμήτορα, παραδίδοντας συγχρόνως εκατόν πενήντα (150) αντίτυπα για όλους τους συναδέλφους των Αθηνών. Έτσι ολοκληρώνουμε το παλαιό μας χρέος.

Θέλω στο σημείο αυτό να μου επιτρέψετε να εκφράσω δημόσια τις θερμές ευχαριστίες μου στον Κοσμήτορα της Θεολογικής Σχολής των Αθηνών πρωτοπρεσβύτερο π. Γεώργιο Μεταλληνό για τη διοργάνωση του Β′ Συνεδρίου των Θεολογικών μας Σχολών στην Αθήνα και την αβραμιαία φιλοξενία που επεφύλαξε στους συναδέλφους της Θεσσαλονίκης. Το Συνέδριο διοργανώθηκε σε χρόνο ρεκόρ τον μήνα Φεβρουάριο στο περιθώριο των συναντήσεων που είχαμε με την Υπουργό Παιδείας κ. Μαριέττα Γιαννάκου και τους συνεργάτες της, για το Σχέδιο Νόμου: «Δομή και λειτουργία της Εκκλησιαστικής Εκπαίδευσης»,

δηλαδή την εν μιά νυκτί ανωτατοποίηση των τεσσάρων Ανώτερων Εκκλησιαστικών Σχολών. Γι' αυτό και ο γενικός τίτλος του Συνεδρίου «Θεολογικές Σχολές και Εκκλησιαστική Εκπαίδευση» έχει άμεση σχέση και είναι επηρεασμένος από τη φόρτιση που είχαμε εκείνες τις δύσκολες μέρες, όταν ανεβοκατεβαίναμε τις σκάλες του Υπουργείου Παιδείας αναζητώντας μια δίκαιη λύση στο εκτρωματικό κατασκεύασμα του αρμόδιου Υπουργείου και του Μακαριωτάτου Αρχιεπισκόπου της Ελλαδικής Εκκλησίας κ. Χριστοδούλου. Η αρμόδια Υπουργός της Παιδείας και ο Μακαριώτατος Αρχιεπίσκοπος Αθηνών πίστευαν ότι εν μιά νυκτί θα περνούσαν αυτό το αντιακαδημαϊκό, αντιδημοκρατικό, αντισυνταγματικό Νομοσχέδιο, ερήμην των Θεολογικών Σχολών που είναι τα άμεσα ενδιαφερόμενα πρόσωπα για το θέμα της Θεολογικής και Εκκλησιαστικής εκπαίδευσης στον τόπο μας.

Κυρίες και κύριοι συνάδελφοι, ήρθε η ώρα της αλήθειας γι' αυτό εισαγωγικά πριν προχωρήσω στην ανάπτυξη του κυρίως θέματός μου επιθυμώ υπεύθυνα να σκιαγραφήσω το πρόβλημα των Θεολογικών Σχολών και της Εκκλησιαστικής Εκπαίδευσης στην Ελλάδα, όπως διαμορφώθηκε το τελευταίο εξάμηνο.

Στην προσπάθεια των δύο Κοσμητειών και με πρωτοβουλία των δύο Κοσμητόρων να συναντήσουμε την Υπουργό Παιδείας και τον Μακαριώτατο αποστείλαμε επιστολή στις 9.7.2004 προς την κ. Υπουργό και τον Αρχιεπίσκοπο εκφράζοντας τις ανησυχίες μας για πληροφορίες που είχαμε ότι προωθείται Νομοσχέδιο για την ανωτατοποίηση των Ανώτερων Εκκλησιαστικών Σχολών ερήμην των Θεολογικών Σχολών. Υπενθυμίζω ότι παρόμοιο Υπόμνημα στάλθηκε από τις δύο Σχολές και στον Υπουργό Παιδείας της προηγούμενης κυβέρνησης, τον κ. Πέτρο Ευθυμίου.

Στις 10.11.2004 στάλθηκαν στους δύο Κοσμήτορες, τον π. Γεώργιο Μεταλληνό και τον ομιλούντα, προσκλήσεις του Διευθυντή της Ανωτέρας Εκκλησιαστικής Σχολής Αθηνών κ. Κοσμά Γεωργίου για συμμετοχή σε συνέδριο που διοργανωνόταν στις 7.12.2004 στο χώρο της Σχολής του με θέμα· «Το ζήτημα της ταυτότητας και της αναβάθμισης των Ανώτερων Εκκλησιαστικών Σχολών». Δηλώσαμε και οι

δύο Κοσμήτορες συμμετοχή πλήν όμως η ημερίδα αυτή δεν πραγματοποιήθηκε. Μας βεβαίωνε όμως ότι υπάρχει μυστικό σχέδιο προώθησης Νομοσχεδίου για την ανωτατοποίηση των Ανώτερων Εκκλησιαστικών Σχολών.

Αυτό το γεγονός μας οδήγησε στην αποστολή του πρώτου Υπομνήματος των δύο Σχολών προς την Υπουργό Παιδείας κ. Γιαννάκου, στις 21.01.2005, όπου κάναμε μια πρώτη τοποθέτηση και ζητούσαμε να μας γνωστοποιηθεί το Σχέδιο Νόμου, ώστε να εκφράσουμε συγκεκριμένες απόψεις.

Μη έχοντας καμία απάντηση επανήλθαμε στις 3.2.05 με Ανοιχτή Επιστολή διαμαρτυρίας προς τον Πρωθυπουργό της Ελλάδος κ. Κώστα Καραμανλή για τη μυστικοπάθεια που επιδείκνυε η κυβέρνησή του για θέμα που μας αφορούσε άμεσα.

Στις 6 Φεβρουαρίου 2005, ημέρα γιορτής του Αγίου Φωτίου, υποχρεώθηκε ο Μακαριώτατος, αφού ήδη ξέσπασαν και τα σκάνδαλα στην Εκκλησία, να συναντηθεί με τις Κοσμητείες των δύο Σχολών και για πρώτη φορά εμφανίστηκε ο φερόμενος ως συντάκτης του Σχεδίου Νόμου, ο καθηγητής του Πανεπιστημίου Πειραιώς και Ειδικός Γραμματέας Ανώτατης Εκπαίδευσης του Υπουργείου Παιδείας κ. Αθανάσιος Κυριαζής. Μετά από μακρά συζήτηση αποφασίστηκε να παγώσει το Σχέδιο Νόμου και να γίνει συζήτηση επί της ουσίας με εκπρόσωπο του Υπουργείου, της Εκκλησίας και τους Κοσμήτορες των δύο Σχολών.

Μετά τις 6 Φεβρουαρίου 2005 κατορθώσαμε να υποκλέψουμε το Σχέδιο Νόμου και στις 21.02.2005 αποστείλαμε εμπεριστατωμένο Υπόμνημα, οι Κοσμητείες των δύο Σχολών, αναφερόμενοι στην ουσία του προβλήματος.

Το θέμα άρχισε να βγαίνει στη δημοσιότητα, στον γραπτό και ηλεκτρονικό τύπο, οπότε εσπευσμένα η κ. Υπουργός Παιδείας κάλεσε σε συνάντηση στις 25 Φεβρουαρίου ε.έ. τους δυό Κοσμήτορες. Η συζήτησή μας αποδείχθηκε ουσιαστική και εποικοδομητική, γιατί φάνηκαν τα σημεία της συμπτώσεώς μας, αλλά και τα σημεία ουσιαστικής διαφωνίας μας, αφού θίγονταν σοβαρά ακαδημαϊκά δεδομένα· κινδύνευε η ελευθερία της θεολογικής σκέψης, υποβαθμιζόταν η επιστημονική

έρευνα, ευτελιζόταν το ακαδημαϊκό ήθος και κινδύνευε η παρουσία των Θεολογικών Σχολών στα Πανεπιστήμια.

Αποφασίστηκε η συνέχιση του διαλόγου μας στις 10 Μαρτίου 2005 με εκπροσώπους του Υπουργείου Παιδείας, τον Ειδικό Γραμματέα Ανώτατης Εκπαίδευσης, καθηγητή κ. Αθανάσιο Κυριαζή, και τον Ειδικό Σύμβουλο κ. Δημ. Σκιαδά. Προτείναμε στους συνομιλητές μας σαφείς προτάσεις και ξεκάθαρες θέσεις: α) τη μετεξέλιξη των τεσσάρων Ανώτερων Εκκλησιαστικών Σχολών σε Ανώτατες Σχολές Ιερατικών σπουδών, για παραγωγή μόνο κληρικών, β) οι Ακαδημίες αυτές να έχουν πρακτικό χαρακτήρα (κατάρτιση του κλήρου) και όχι ενασχόληση με έργο ερευνητικό - επιστημονικό, όπως ακριβώς προβλέπεται και για τις ήδη λειτουργούσές παραγωγικές Σχολές του στρατού: Ευελπίδων, Ικάρων και Ναυτικών Δοκίμων, γ) οι απόφοιτοι των Ακαδημιών Ιερατικών σπουδών αποκλείονται από την εκπαίδευση και δ) έχουν τη δυνατότητα εισαγωγής με κατατακτήριες εξετάσεις στις Θεολογικές Σχολές. Οι θέσεις αυτές επικυρώθηκαν από τις Γενικές Συνελεύσεις των δύο Σχολών, στην Αθήνα 16 Μαρτίου 2005 και στη Θεσσαλονίκη 29 Μαρτίου ε.έ.

Οι συνομιλητές μας δεσμεύθηκαν να ενημερώσουν την πολιτική ηγεσία του Υπουργείου Παιδείας και τον Μακαριώτατο και μετά από μια εβδομάδα να προχωρήσουμε τον διάλογο, ώστε να εξευρεθεί κοινή αποδεκτή λύση. Υπογραμμίζω ότι αυτό το πλαίσιο λύσεως για τις Ανώτερες Εκκλησιαστικές Σχολές αποδέχθηκε κατά το παρελθόν και ο Μακαριώτατος κ. Χριστόδουλος σε συνάντησή του με τους καθηγητές της Θεσσαλονίκης. Το Υπουργείο Παιδείας δυστυχώς δεν απάντησε στις προτάσεις μας και από τις 10 Μαρτίου 2005 σταμάτησε τον διάλογο με τις δύο Σχολές.

Η Κοσμητεία της Θεσσαλονίκης κατέθεσε Ψήφισμα στη Σύγκλητο του Α.Π.Θ. και στη συνεδρίασή της μέ αριθμό 2768/23.3.05 εγκρίθηκε παμψηφεί. Η Σύγκλητος του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης υπογράμμισε ότι « Είναι αντίθετη στη δημιουργία των τεσσάρων Ανώτατων Εκκλησιαστικών Ακαδημιών, δεδομένου ότι τα υπάρχοντα τέσσερα (4) Τμήματα των Θεολογικών Σχολών υπερκαλύπτουν τις Θεολογικές ανάγκες της Εκπαίδευσης και της Εκκλησίας».

Στις 29 Μαρτίου 2005 αποστείλαμε Ανοικτή Επιστολή οι δύο Σχολές, προς τα μέλη της Σεπτής Ιεραρχίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, περί της Ανωτατοποίησης των Ανώτερων Εκκλησιαστικών Σχολών, όπου ενημερώναμε όλους τους Αρχιερείς για το πρόβλημα και τη λύση του.

Παράλληλα η Κοσμητεία της Θεολογικής Σχολής Αθηνών πραγματοποίησε πορεία προς την Ιερά Μονή Πετράκη, την έδρα της Ιεράς Συνόδου, και συνάντησε τον Μακαριώτατο, ενώ στις 4 Απριλίου 2005 η Κοσμητεία της Θεολογικής Σχολής Θεσσαλονίκης πραγματοποίησε δυναμική πορεία με συμμετοχή του συνόλου σχεδόν των καθηγητών και τετρακοσίων (400) φοιτητών, προς την Ιερά Μητρόπολη Θεσσαλονίκης, προκειμένου να ενημερώσει τον Παναγιώτατο Μητροπολίτη κ. Άνθιμο και τον Υπουργό Μακεδονίας-Θράκης κ. Νικόλαο Τσαρτιώνη.

Την επομένη, 5 Απριλίου, σε επίσημη ανακοίνωσή της η Διαρκής Ιερά Σύνοδος εξαιρεί τον Κοσμήτορα της Θεολογικής Σχολής Θεσσαλονίκης από τον διάλογο για το Νομοσχέδιο· « Συμφωνήθηκε, αναφέρει το Δελτίο Τύπου της Ιεράς Συνόδου, να συσταθεί τριμελής Επιτροπή αποτελουμένη από ένα εκπρόσωπο της Εκκλησίας, ένα του Υπουργείου Παιδείας και ένα της Θεολογικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, η οποία θα ασχοληθεί με το θέμα του υπό ψήφιση Νομοσχεδίου για την Εκκλησιαστική Εκπαίδευση». Προς τιμήν του Κοσμήτορα της Θεολογικής Σχολής Αθηνών π. Γεωργίου Μεταλληνού, απάντησε ότι διάλογος χωρίς τη συμμετοχή του Κοσμήτορα της Θεσσαλονίκης δεν γίνεται και δεν επιθυμεί να συμμετέχει μόνος του σε διάλογο που αφορά το μέλλον των δύο Σχολών. Το μήνυμα της ενότητας των δύο Σχολών δόθηκε και προς το Υπουργείο και προς την Ιεραρχία της Εκκλησίας της Ελλάδος. Δυστυχώς στη διγλωσσία της Εκκλησίας προστέθηκε και η διγλωσσία της Κυβέρνησης.

Στις 5 Απριλίου 2005 ο αναπληρωτής Κυβερνητικός Εκπρόσωπος κ. Ευάγγελος Αντώναρος σε απάντηση στην ερώτηση της κ. Πουλίδου δηλώνει· ΑΝΤΩΝΑΡΟΣ: « Δεν υπάρχει καμία πρόθεση για την υποβολή στη Βουλή σχεδίου νόμου που να αναφέρεται στην ανωτατοποίηση των Ιερατικών Σχολών. Βρίσκεται σε εξέλιξη ένας διάλογος των ενδιαφερομένων πλευρών για την αναβάθμιση αυτών των σχολών».

ΠΟΥΛΙΔΟΥ: «Δηλαδή»;

ΑΝΤΩΝΑΡΟΣ: «Με ρωτήσατε για την ύπαρξη νομοσχεδίου. Σας λέω ότι δεν υπάρχει κανένα νομοσχέδιο, καμία πρόθεση για να υποβληθεί στη Βουλή προς έγκριση νομοσχέδιο για την ανωτατοποίηση των Ιερατικών σχολών».

ΠΟΥΛΙΔΟΥ: «Το κατάλαβα αυτό. Ως προς αυτό το σκέλος είστε σαφής. Ο διάλογος πού κατατείνει όμως»;

ΑΝΤΩΝΑΡΟΣ: «Ο διάλογος γίνεται στις ιερατικές σχολές από τις οποίες βγαίνουν οι εκπρόσωποι του κλήρου και οι ιερωμένοι».

Δυστυχώς οι δηλώσεις αυτές του αναπληρωτή κυβερνητικού εκπροσώπου διαφεύστηκαν πολύ σύντομα σε επερώτηση της κ. Μ. Δαμανάκη προς την αρμόδια Υπουργό Παιδείας όπου ζητούσε διευκρινίσεις για το θέμα της ανωτατοποίησης των Ανώτερων Εκκλησιαστικών Σχολών.

Στις 4 Απριλίου 2005 η κ. Μαρία Δαμανάκη κατέθεσε επερώτηση στην κ. Υπουργό Παιδείας ότι σιωπηρώς και εν κρυπτώ έχει ολοκληρώσει την επεξεργασία νομοσχεδίου και ερωτά εάν και πότε προτίθεται να κατατεθεί στη Βουλή για τις εκκλησιαστικές σχολές, εάν θα συζητηθεί το θέμα στον εθνικό διάλογο για την παιδεία και εάν θεωρεί νόμιμο, σκόπιμο και ωφέλιμο, να μην υπόκεινται οι εκκλησιαστικές σχολές στους ισχύοντες κανόνες λειτουργίας και εκπαίδευσης.

Στις 15 Απριλίου απάντησε ο Υφυπουργός Παιδείας κ. Γ. Καλός, επιβεβαιώνοντας την κυβερνητική πρόθεση ανωτατοποίησης των εκκλησιαστικών σχολών, και ότι το μόνο που εκκρεμεί είναι το θέμα χρόνου για την κατάθεση τέτοιου νομοσχεδίου.

Ωστόσο ο ίδιος Υφυπουργός, αναρμόδιος για θέματα Ανώτατης Εκπαίδευσης, απαντά διαφορετικά σε έγγραφη Αναφορά του Βουλευτή Θεσσαλονίκης του ΠΑΣΟΚ κ. Βασίλη Γερανίδη, που υπέβαλε στις 13 Απριλίου ε.έ., υπογραμμίζοντας στις 12 Μαΐου 2005 ότι· «Η πολιτική ηγεσία του ΥΠΕΠΘ εξετάζει τις διατυπωθείσες για το εν λόγω Νομοσχέδιο για την Εκκλησιαστική Εκπαίδευση προτάσεις και τις επικαιροποιεί ή τις αντικαθιστά με άλλες σε συνεργασία με τους ενδιαφερόμενους φορείς της Εκκλησίας και της Εκπαίδευσης, προκειμένου, μέσα από ένα γόνιμο διάλογο, να καταλήξει από κοινού στη σύνταξη Σχεδί-

ου Νόμου, το οποίο θα αναβαθμίζει ουσιαστικά την Εκκλησιαστική Εκπαίδευση στη χώρα μας. Η ανωτέρω διαδικασία βρίσκεται σε εξέλιξη και είναι αυτονόητο ότι ουδεμία απόφαση έχει οριστικοποιηθεί».

Αυτά είναι τα μέχρι στιγμής γεγονότα και δεδομένα και ασφαλώς πρέπει να δρομολογήσουμε στο παρόν Συνέδριο τις παραπέρα ενέργειές μας. Η Θεολογική Σχολή Αθηνών επί εκατόν εξήντα οχτώ (168) και η Θεολογική Σχολή Θεσσαλονίκης επί εξήντα τρία (63) συναπτά έτη προσφέρουν τόσο στην Ελληνική Εκκλησία και στο κράτος όσο και στην οικουμενική Ορθοδοξία γενικότερα διακονία μοναδική και ανεκτίμητη. Πλήθος αρχιερέων και ιερέων, θεολόγων καθηγητών της μέσης εκπαίδευσης και προσωπικότητες της θεολογικής διανόησης, φοίτησαν και διδάχθηκαν την ιερή επιστήμη της Θεολογίας στις Σχολές μας. Πρωτοποριακοί δάσκαλοι και επιστήμονες άξιοι της αποστολής τους πρόσφεραν αφειδώλευτα, με κάθε θυσία και κόστος το περίσσευμα της θεολογικής τους σοφίας. Γι' αυτό είναι χρέος σ' εμάς τους νεότερους να τους μνημονεύουμε, να τους τιμούμε και να συνεχίζουμε το έργο τους με τη δυναμική μας παρουσία στον κοινωνικό γίγνεσθαι του τόπου.

Κρίναμε σκόπιμο, με αφορμή τις σύγχρονες εξελίξεις στο χώρο των Θεολογικών Σχολών και της Εκκλησίας να κάνουμε μια σύντομη αυτοκριτική και αποτίμηση της ιστορικής πορείας κυρίως της Θεολογικής Σχολής Θεσσαλονίκης, για μια αυτογνωσία, και παράλληλα να θέσουμε κάποιο πλαίσιο που κατά τη γνώμη μας είναι βασικό για την προοπτική της Θεολογίας και της Εκκλησίας τον 21ο αιώνα. Ως ανώτατα πανεπιστημιακά καθιδρύματα, οι Σχολές μας έχουν μακρά ιστορία, όραμα, στρατηγικούς και πολιτικούς, με την ευρύτερη έννοια του όρου, σκοπούς και στόχους, οι οποίοι ανανεώνονται με τις εξελίξεις της κοινωνίας. Εξάλλου, γνωρίζουμε καλά ότι, σε μια εποχή όπου τα ηλεκτρονικά μέσα και οι τεχνοκράτες κυβερνούν τον κόσμο, δεν μπορούμε να μένουμε στη ρομαντική εσωστρέφεια, γιατί το πρόβλημα της θεολογικής παιδείας σε σχέση με την πορεία του σύγχρονου κόσμου είναι άμεσα συνδεδεμένο. Με άλλα λόγια, για να ζήσει ο κόσμος χρειάζεται τη ζώσα μαρτυρία της θεολογίας και τη λυτρωτική εμπειρία της Εκκλησίας. Μιας θεολογίας και μιας Εκκλησίας που αγωνίζονται να υλοποιήσουν από το

παρόν και για τα έσχατα τον ερχομό της βασιλείας του Θεού, «ως εν ουρανώ και επί της γης». Έτσι, η άμεση σύνδεση της χριστολογίας με τη σωτηριολογία, της πνευματολογίας με την εσχατολογία και της εκκλησιολογίας με την ιστορία και τον πολιτισμό καθιστούν τον διάλογο της θεολογίας με τον σύγχρονο άνθρωπο ουσιαστικό μέσα από την ανακαίνιση του κόσμου από τη φθορά και το θάνατο.

Όλα, λοιπόν, τα γνωστικά αντικείμενα της θεολογίας διδάχθηκαν στη Σχολή μας και διαμορφώθηκαν τεχνικά οι κλασικοί τομείς της θεολογικής επιστήμης, οι οποίοι προσαρμόστηκαν σε πέντε βασικές κατευθυντήριες γραμμές: στο βιβλικό τομέα, στον τομέα των πατερικών σπουδών, στο συστηματικό, στην εκκλησιαστική ιστορία και την πρακτική θεολογία.

Στις αρχές του 21ου αιώνα, η Θεολογική Σχολή Θεσσαλονίκης χρειάζεται να περάσει σε μια νέα φάση προβληματισμού και αντιμετώπισης των νέων πανευρωπαϊκών και παγκόσμιων προκλήσεων.

Τα δύσκολα χρόνια της κατοχής και του εμφυλίου σημάδεψαν τον ιδεολογικό προσανατολισμό της. Η επίδραση της δυτικής θεολογίας και η δράση των θρησκευτικών οργανώσεων είναι οι κύριες προκλήσεις των πρώτων χρόνων της ζωής της που έπρεπε να αντιμετωπίσει. Όμως, μετά τη δεκαετία του 60 το ενδιαφέρον της αρχίζει να στρέφεται προς την πατερική θεολογία. Στον τομέα των βιβλικών σπουδών καθιερώθηκαν στη Σχολή μας σειρές υπομνημάτων και βιβλικών μελετών υψηλών επιστημονικών προδιαγραφών. Για τις πατερικές σπουδές σημειώνουμε την ιδιαίτερη σημασία που είχαν οι εκδόσεις των έργων του Αγίου Γρηγορίου του Παλαμά και η γενικότερη ανάπτυξη των Παλαμικών σπουδών για την Ορθόδοξη σκέψη, καθώς επίσης τη συγγραφή μελετών σχετικών με τον ησυχασμό. Καλλιεργήθηκαν συγχρόνως οι λειτουργικές σπουδές και με σειρά μελετών και απαντήσεων σε λειτουργικές απορίες, η Σχολή μας αναγνωρίστηκε ως αξιόλογο θεολογικό κέντρο για θέματα λατρείας της Εκκλησίας.

Στον τομέα της συστηματικής θεολογίας και της φιλοσοφίας αξιόλογοι δάσκαλοι καθιέρωσαν την σειρά της Φιλοσοφικής και Θεολογικής Βιβλιοθήκης και έδωσαν νέα μέθοδο προσέγγισης των πατερικών

κειμένων και των Ορθόδοξων δογματικών αληθειών της πίστεώς μας. Η κλασική μέθοδος παραπομπής πατερικών χωρίων ή σχολαστικών έργων της δυτικής θεολογίας αντικαταστάθηκε από μια γόνιμη ερμηνευτική προσέγγιση της θεολογικής σκέψης των Πατέρων μέσα από τον πληθωρικό βιβλικό λόγο και την αγιοπνευματική καθοδήγηση για την απόδοση του μηνύματος ζωής και εμπειρίας της Εκκλησίας.

Η επιστήμη της Χριστιανικής Τέχνης και Αρχαιολογίας παρουσιάζει την αρμονική σύνδεση της ιστορίας και της θεολογίας, ενώ παράλληλα η εικόνα αποδίδει την έννοια της θεολογίας της σαρκώσεως του Λόγου, του καινούργιου κόσμου και του πολιτισμού μέσα από την προοπτική της βασιλείας των ουρανών. Προς την κατεύθυνση αυτή ανοίγονται στη Σχολή μας νέοι ορίζοντες για την έρευνα του εκκλησιαστικού ήθους και ο τομέας της Χριστιανικής Ηθικής και Κοινωνιολογίας μέσα από μια νέα προοπτική υπερβαίνει τη νομικίστικη κανονολογία και την ηθικιστική προσέγγιση των εντολών της Αγίας Γραφής, ενώ τις κοινωνικές σχέσεις τις θεωρεί μέσα από το πρίσμα της κοινωνίας των προσώπων ως εικόνων του Θεού και όχι ως κανόνες και νομικές επιταγές. Έτσι αναπτύσσεται και ο τομέας της κανονικής ευταξίας μέσα από μια χαρισματική προοπτική και όχι νομική προσέγγιση. Η ποιμαντική φροντίδα των ανθρώπων θεωρείται μέσα από τα δεδομένα της αγάπης και της χάριτος του Τριαδικού Θεού και η αγιότητα αναγνωρίζεται ως δυναμική πορεία των ανθρώπων προς την τελείωση σύμφωνα με το «άγιοι γίνεσθε» (Α΄ Πέτρου 1,16) και όχι με τη στατική απραξία και τη στωική απάθεια.

Παράλληλα, η μελέτη των Σλαβικών Εκκλησιών και η ανάδειξη του θεολογικού, κοινωνικού και πολιτιστικού έργου των αδελφών Κυρίλλου και Μεθοδίου, δημιούργησε τα ανοίγματα για τη συνειδητοποίηση της οικουμενικής αποστολής της Εκκλησίας και της υπέρβασης του εθνικισμού ως αρνητικού φαινομένου που εγκλωβίζει τη χάρη και το έλεος του Θεού από ολόκληρη την ανθρωπότητα, συμπεριλαμβανομένης και της κτίσεως, μέσα σε ένα εθνικό χώρο περιορισμένης εμβέλειας. Έτσι η εκκλησιαστική ιστορία ως απαραίτητη μελέτη της διαχρονικής πορείας της ζωής της Εκκλησίας και των διαφόρων εκφάνσεων του Χριστιανικού πολιτισμού συνεξετάζεται με τη γενικότερη ιστο-

ρία της ανθρωπότητας. Με τον τρόπο αυτό σηματοδοτείται η ζωή του ανθρώπου μέσα από την προοπτική των εσχάτων και της χαρισματικής παρεμβάσεως του Τριαδικού Θεού στην πορεία της ανθρωπότητας και του σκοπού της ανθρώπινης ύπαρξης στον κόσμο. Γι' αυτό πέρα από τον καθαρά ορθόδοξο χαρακτήρα των σπουδών της Σχολής μας αναπτύχθηκαν σημαντικά ο διαχριστιανικός και διαθρησκειακός διάλογος με παράλληλη συμμετοχή συναδέλφων στους διαλόγους των εκκλησιών, των θρησκειών και των πολιτισμών. Σημειώνουμε και την ιδιαίτερη ανάπτυξη των ισλαμικών σπουδών και της συγκριτικής θρησκειολογίας στη Σχολή μας, παράλληλα με την ανάπτυξη της ιεραποστολικής και των παιδαγωγικών με σειρά ειδικών μελετών.

Η έκδοση και ερμηνεία των Πατερικών κειμένων βοήθησε ώστε η νέα φάση ερμηνευτικής προσέγγισης της Αγίας Γραφής, όπου έγιναν πραγματικά άλματα, των αληθειών της πίστεως και της λειτουργικής αναγέννησης, να πραγματώνεται μέσα από το πρίσμα της ορθόδοξης θεολογίας των Πατέρων. Καθοριστικός σταθμός είναι η μελέτη της θεολογίας του Γρηγορίου του Παλαμά που προκάλεσε νέα ζύμωση στον θεολογικό προβληματισμό της Σχολής, μαζί με την επίδραση γενικότερα του Ησυχασμού υπό τη σκιά του Άθωνα του Αγίου όρους. Αυτή η νέα κατάσταση οδήγησε σε ένα γόνιμο προβληματισμό και δημιούργησε νέα προοπτική της θεολογίας της Σχολής στον ελληνικό και τον ευρύτερο χώρο της Ορθοδοξίας, κυρίως στον χώρο των Βαλκανίων, με τη μελέτη της ιστορίας της διαδόσεως του Χριστιανισμού από τους αδελφούς Κύριλλο και Μεθόδιο στους λαούς των Σλάβων, και έτσι καθιερώνεται μια διαρκής επικοινωνία με τους λαούς αυτούς.

Από τη δεκαετία του 80 αρχίζει γόνιμος διάλογος σχετικά με επίκαιρα προβλήματα, γι' αυτό παρουσιάζεται η ανάπτυξη της Χριστιανικής Ηθικής, Βιοηθικής και Κοινωνιολογίας παράλληλα με τα θέματα της Ποιμαντικής της Εκκλησίας, της Ιεραποστολικής και της Παιδαγωγικής πάνω σε μια σύγχρονη προβληματική, οπότε η Σχολή κάνει καθοριστικά ανοίγματα στην κοινωνία.

Ειδικά στην κατεύθυνση της Θρησκειολογίας έγιναν αξιόλογες προσπάθειες πρωτίστως σε ερευνητικό επίπεδο. Στον τομέα του διαλόγου

με το Ισλάμ, τον Ιουδαϊσμό και τις άλλες θρησκείες, πραγματοποιήθηκαν αξιόλογες προσπάθειες που προχώρησαν σε γόνιμο διαθρησκειακό διάλογο όπως εξελίσσεται στις μέρες μας σε διεθνές επίπεδο. Κορυφαίοι καθηγητές της Σχολής μας, όπως και της Θεολογικής Αθηνών, συμμετέχουν ουσιαστικά στο Διεθνές Βήμα Διαλόγου Θρησκειών και Πολιτισμών, της Ιεράς Μονής Κύκκου, που πραγματοποίησε ήδη τρία διεθνή συνέδρια. Ιδιαίτερα η ανάπτυξη των ισλαμικών σπουδών είναι γεγονός αναμφισβήτητο στη Σχολή μας.

Με επιστημονικά συγγράμματα και ενεργό συμμετοχή στους διαλόγους των Ορθοδόξων Εκκλησιών και στο Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών, οι καθηγητές και των δύο Σχολών ήσαν παρόντες και κατέθεταν μέσα από γόνιμο διάλογο τη μαρτυρία της Ορθοδοξίας. Ακόμη, καθηγητές της Σχολής μας κατόρθωσαν να εκπροσωπούν την Ελλάδα σε Παγκόσμιο και Ευρωπαϊκό επίπεδο, τις Βιβλικές Σπουδές και να προωθούν χρηματοδοτήσεις μεταφραστικών προγραμμάτων της Αγίας Γραφής για τις ανάγκες των Ορθοδόξων Εκκλησιών όλου του κόσμου

Αυτό είναι πανθομολογούμενο γεγονός τόσο στον χώρο των ορθοδόξων όσο και των ετεροδόξων. Γι' αυτό θέλουμε να επισημάνουμε ότι αυτή είναι η μεγαλύτερη κληρονομιά που αφήνουν σε μας τους νεότερους αείμνηστοι και γενικότερα παλαιότεροι καθηγητές που τίμησαν τη Σχολή μας με τη δράση τους. Πρόκειται για μια έξωθεν καλή μαρτυρία που ανταποκρίνεται σε μια πλούσια θεολογική παραγωγή, ιστορία και παράδοση λειτουργίας των Σχολών μας.

Μια εσωτερική «αντιπαλότητα» των λεγομένων συντηρητικών και προοδευτικών, που άρχισε να αναπτύσσεται πιο έντονα από τη δεκαετία του 80 στον χώρο μας, πιστεύουμε πως είναι φυσική συνέπεια του τρόπου αντιμετώπισης επίκαιρων προβλημάτων της κοινωνίας. Αυτή η διαλεκτική «ανταγωνιστικότητα» δείχνει την πολυφωνία της Ορθόδοξης Θεολογίας και της ακαδημαϊκής ελευθερίας· θεμιτές επιλογές δύο παραλλήλων θεολογικών τάσεων. Έτσι επιτυγχάνεται η ουσιαστική προώθηση σοβαρών θεολογικοκοινωνικών θεμάτων έστω και από διαφορετικές οπτικές γωνίες. Εξάλλου, ως γνωστόν, η θεολογία στη ζωή της Εκκλησίας παρουσιάζει άνθηση κυρίως όπου εμφανίζονται έντονες

συγκρούσεις και αντιθέσεις. Οι προκλήσεις των αντιθέσεων έδιδαν την ευκαιρία στους Πατέρες της Εκκλησίας να αποκαθιστούν την αλήθεια των πραγμάτων μέσα από τη διαλεκτική τους αντιπαράθεση και τη συνθετική διεργασία των ιερών Συνόδων.

Τι δέον γενέσθαι ακόμη για το μέλλον των Σχολών; Πρώτα πρέπει να επισημάνουμε ότι το παγκόσμιο σκηνικό και οι προκλήσεις προς τη θεολογία και την Εκκλησία, έχουν λάβει ένα νέο περιεχόμενο. Γι' αυτό και οι Θεολογικές Σχολές από κοινού την μελετούν υπεύθυνα και καθορίζουν τη στάση τους απέναντι στα πράγματα. Προσαρμόζουν στα νέα δεδομένα τα γνωστικά τους αντικείμενα σε μεθοδολογικό και τεχνοκρατικό επίπεδο, αλλά και από πλευράς περιεχομένου σπουδών. Ανεβάζουν ακόμη περισσότερο την ποιότητα των σπουδών τους, ώστε να καταστήσουν τον λόγο τους ανταγωνιστικό και παρουσιάζουν με απλότητα και σαφήνεια το βιβλικό και πατερικό μήνυμα μέσα από την έκφραση των αληθειών της πίστεως με σύγχρονη διαλεκτική.

Οι Σχολές μας θεωρούν τις πηγές και τις αλήθειες του Χριστιανισμού ως δυναμικά στοιχεία της ταυτότητάς τους και τις αξίες του ευαγγελίου απαραίτητες προϋποθέσεις της ζωής κάθε ανθρώπου και αυθεντικό υπόβαθρο του σύγχρονου πολιτισμού. Αναγνωρίζουν τη μοναδικότητα του ανθρώπινου προσώπου, για το οποίο ο Χριστός απέθανε και ανέστη, γι' αυτό εστιάζουν όλη την ανθρωπολογική και θεολογική τους παιδεία μέσα από ένα ανθρωπιστικό πρίσμα, του οποίου η προοπτική είναι σωστική. Εξάλλου, έσχατος σκοπός ακόμη και της κοινωνιολογικής προσέγγισης της ελευθερίας, της ειρήνης, της δικαιοσύνης, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων είναι η σωτηρία του ανθρώπου από κάθε μορφή ολοκληρωτισμού. Το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης, του τεχνικού πολέμου της υπερδύναμης με την πρόφαση της Pax Americana, οι τρομοκρατικές ενέργειες ως μορφές σύγχρονης απάνθρωπης πάλης, η ανεξέλεγκτη μάστιγα του AIDS και η τραγικότητα της πείνας των λαών του λεγόμενου τρίτου κόσμου είναι προκλήσεις που χρειάζονται τον δομημένο θεολογικό λόγο, την επιστημονική επιχειρηματολογία και την τεκμηριωμένη άποψη προς την κατεύθυνση της αντιμετώπισής τους. Γι' αυτό η προοπτική μιας πανευρωπαϊκής

εκπαίδευσης με την παράλληλη πανανθρώπινη, οικουμενική και παγκόσμια αναγνώριση των αξιών και των αληθειών του Χριστιανισμού, θέτουν το θέμα της παιδείας και του πολιτισμού στις απόλυτες προτεραιότητες των Θεολογικών μας Σχολών.

Στο σημείο αυτό πρέπει να υπογραμμιστεί ότι, όπως αποδείχθηκε στο Α΄ Συμπόσιο Θεολογικών Σχολών Αθηνών και Θεσσαλονίκης, 1-2 Ιουνίου 2004, που οργανώθηκε από την Κοσμητεία μας στη Θεσσαλονίκη με θέμα « Οι Θεολογικές Σπουδές στην Ελλάδα», και το παρόν δεύτερο 23-24 Μαΐου 2005 με διοργανώτρια την Κοσμητεία της Θεολογικής Σχολής Αθηνών, στην Αθήνα, οι δύο Θεολογικές Σχολές έχουν το ίδιο όραμα και σχεδιάζουν το μέλλον τους με ομοφωνία και σύμπνοια. Η μελέτη και κατοχή των γνωστικών αντικειμένων της θεολογίας θεωρείται ως δεδομένη προϋπόθεση, η οποία μπορεί αντικειμενικά να ανιχνευτεί και να διαπιστωθεί από το επίπεδο σπουδών, την πληρότητα των θεολογικών συγγραμμάτων, την εγκυρότητα της πληροφόρησης, η οποία προϋποθέτει τεχνογνωσία και αξιολόγηση.

Η δημοκρατική πολυφωνία της Ορθόδοξης Εκκλησίας και η αναγνώριση του ανθρώπινου προσώπου με την ιδιαιτερότητα και τη μοναδικότητά του, η αποδοχή των περιθωριακών ατόμων της κοινωνίας με τα σπλάγχνα ελέους και οικτιρμών, το θέμα της ισοτιμίας των δύο φύλων κ.ά., είναι βασικά στοιχεία που μπορούν να αξιοποιηθούν σ' ένα διάλογο για τις αρχές της παιδείας σε πανευρωπαϊκό και παγκόσμιο επίπεδο. Ωστόσο, θέλουμε να τονίσουμε ότι η Ευρωπαϊκή προοπτική των Θεολογικών Σχολών δεν σημαίνει απεμπόληση της ορθόδοξης θεολογίας, αλλά την τοποθέτηση του λύχνου επί την λυχνία για να φωτίζει όλο τον κόσμο.

Έχουμε αναλάβει πρωτοβουλία σε διεθνές επίπεδο προς αυτή την κατεύθυνση, με την εκλογή μας ως Προέδρου της Παγκόσμιας Ομοσπονδίας των Ορθοδόξων Θεολογικών Σχολών. Γι' αυτό συμπορευόμαστε με τις Ορθόδοξες Θεολογικές Σχολές όλου του κόσμου, με σκοπό να συμβάλουμε, με την εμπειρία που έχουμε στον τομέα της ευρωπαϊκής εκπαίδευσης, στην ευρύτερη επιστημονική συνεργασία. Παράλληλα είμαστε ανοιχτοί για κάθε μορφή διαλόγου και συνεργασίας με την Ελληνική εκκλη-

σία, όπως και με τις λοιπές Ορθόδοξες εκκλησίες που έχουν ανάγκη τη στήριξή μας. Συγχρόνως κατέχουμε τη θέση που μας ανήκει στο Α.Π.Θ. και προχωρούμε στη διεκπεραίωση έργων υποδομής για την εύρυθμη λειτουργία της Σχολής. Έτσι, διαλεγόμενοι σεμνοπρεπώς πιστεύουμε ότι συνεχίζουμε την ιστορία και την παράδοση των Σχολών μας που καταξιώνουν τις Θεολογικές Σχολές στην Ελληνική κοινωνία, την Ευρωπαϊκή Ένωση και την Οικουμενική Ορθοδοξία.

Τελειώνοντας, θα ήθελα να αναγγείλω ότι η Κοσμητεία μας θα αναλάβει τη διοργάνωση του Γ' Συνεδρίου Θεολογικών Σχολών Αθηνών και Θεσσαλονίκης με θέμα που θα ανακοινωθεί στο τέλος του παρόντος Συνεδρίου από τις δύο Κοσμητείες ή λίγο αργότερα. Έτσι, τον Μάιο ή αρχές Ιουνίου του 2006 είστε όλοι προσκεκλημένοι μας στη Θεσσαλονίκη, ώστε με το τρίτο Συνέδριο να καθιερώσουμε αυτή την ανθρώπινη και επιστημονική επικοινωνία μεταξύ των συναδέλφων των δύο Σχολών.

Καλή επιτυχία στο παρόν Συνέδριο και πάλιν ευχαριστούμε θερμά την Κοσμητεία των Αθηνών για τη φιλοξενία που μας προσφέρει.

Η ΘΕΟΛΟΓΙΑ ΩΣ ΔΙΑΚΟΝΙΑ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

ΔΕΣΠΩΣ ΑΘ. ΛΙΑΛΙΟΥ
Προέδρου Τμήματος Ποιμαντικῆς καί Κοινωνικῆς Θεολογίας Α.Π.Θ.

Η ΘΕΟΛΟΓΙΑ ΩΣ ΔΙΑΚΟΝΙΑ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

Επέλεξα επί τούτοις τη συνθετική αυτή μορφή στον τίτλο, προκειμένου να επισημάνω εξαρχής τη γενική παραδοχή ότι ο θεολογικός λόγος που καλλιεργείται στις Θεολογικές Σχολές του τόπου μας συνδέεται ευθέως με τη ζωή του εκκλησιαστικού σώματος.

Μεταξύ των άλλων ανθρωπιστικών Σχολών, που το επιστητό των διαθέτει κειμενικό πλούτο, η θεολογία κατέχει προνομιακή θέση ως μεταεπιστημιακή ερμηνευτική πρόταση, γιατί τουλάχιστον αντιστοιχεί σε ζώσα εκκλησιαστική κοινότητα μιας αδιάσπαστης συνέχειας, όπου η καρποφορία ελέγχεται συνεχώς από το δυναμικό γεγονός παραδίδοντας και αποδέκτη. Γι' αυτό το παράδειγμα του αρχιεπισκόπου να θέσει κατ' αρχήν στο περιθώριο τις Θεολογικές Σχολές, γιατί τις θεωρεί ως κέντρα «αντιστάσεως», είναι τουλάχιστον τραγικό, εκτός κι αν έχει ατομικά κριτήρια και θέτει διακρίσεις στα μέλη του εκκλησιαστικού σώματος. Πάντως από ιδρύσεως του Νεοελληνικού κράτους πρώτη φορά η θεολογική επιστήμη δέχεται μία τέτοια επίθεση εν τω συνόλω από τη διοίκηση της Εκκλησίας, η οποία ενδεχομένως θα ήταν ευτυχής, εάν δεν υπήρχαμε. Επ' αυτού φαίνεται να συμφωνούν και οι συμπολίτες μας, οι οποίοι είναι υπέρ του διαζυγίου Πολιτείας - Εκκλησίας, αν και εσχάτως για τους δικούς τους λόγους ή γιατί έχουν αντιληφθεί τη σημασία του ελεύθερου θεολογικού λόγου, μας υπερασπίζονται.

Εν πάση περιπτώσει ο πρωταρχικός λόγος υπάρξεως της θεολογίας απορρέει από το γεγονός του μέλους της Εκκλησίας. Επ' αυτού ανακαλώ τη βαπτισματική ομολογία, που αποτέλεσε εξάλλου και το κύριο επιχείρημα των Πατέρων κατά την υπεράσπιση της πίστεως εναντίον των αντιτριαδικών αιρέσεων αλλά συνιστά επιπλέον το υπόβαθρο ενός αρχικού αυτοπροσδιορισμού. Περαιτέρω συζήτηση περί αναπτύξεως, απωλείας ή ανενεργείας της αρχικής καταστάσεως του βαπτισθέντος δεν είναι του παρόντος.

Ο πυρήνας της βαπτισματικής ομολογίας συναντά την καταγραφή της εντολής του Χριστού για την επέκταση κηρύγματός του σε όλα τα έθνη, επομένως και «εις τους αιώνας των αιώνων». Αναφέρω παρενθετικά ότι δεν μ' ενδιαφέρει πρωταρχικά η ιστορικοφιλολογική προσέγγιση του σχετικού «λογίου» του Ματθαίου, γιατί η αλήθευσή του παράγεται από την πράξη της Εκκλησίας, πράγμα που σημαίνει ότι η όποια έρευνα και ερμηνεία για τον χρόνο εντάξεως στο côrpus του Ευαγγελίου του Ματθαίου, δεν έχει την παραμικρή επίδραση στο γεγονός του ιερού βαπτίσματος. Τίθεται ωστόσο επιτακτικά το ερώτημα αντιστοίχισης θεολογικού λόγου και ενεργουμένου εκκλησιαστικού συμβάντος, που δυνάμει αφορά παν γένος ανθρώπων. Τούτο κατ' αρχήν επιβάλλει ένα πνεύμα ανοιχτών οριζόντων και συγχρόνως μία βάση εκκινήσεως από μία αναμφίβολη πιστοποίηση, ότι δηλαδή για τα μέλη της Εκκλησίας η ομολογία του Τριαδικού Θεού συνιστά θεμελιακό γνώρισμα, το οποίο δημιουργεί συνέπειες ζωής.

Έτσι η είσοδος στην αποστολική κοινότητα- το κοινόν της Εκκλησίας- και η μετοχή στο μυστήριο του μυστικού δείπνου συνιστούν έναν τρόπο ζωής, όπου αρμονικά συνταιριάζονται θεωρία έμπρακτη και πράξη ελλόγιμη. Οι μάρτυρες που οδηγήθηκαν, κατά μίμηση των αποστόλων, στο μαρτύριο του αίματος, ενήργησαν κατ' αυτόν τον τρόπο με συνέπεια ζωής και όχι υπό το σύστημα μιας ιδεολογίας αρχών, αξιών ή ιδεωδών. Μάλιστα απέναντί τους υπήρχαν τα είδωλα της καταδυνάστευσης του κόσμου με τις καθεστηκυΐες δυνάμεις του imperium rômanum, του ιουδαϊκού ιερατείου και του εκλεπτυσμένου γνωστικισμού. Η άνευ όρων ομολογία του Τριαδικού Θεού ανέτρεπε το στατικό αρχαιοελληνικό κοσμοείδωλο αλλά και κάθε μεσάζουσα ειδωλοποιημένη δύναμη του περιβάλλοντος κόσμου, της ιστορικής πραγματικότητας, της ειδωλοποίησης του ανθρώπου. Γι' αυτό η ομολογία του Τριαδικού Θεού, η θεολογία, είχε, όπως θα λέγαμε σήμερα, συνέπειες στη σωτηρία. Εξάλλου κατά τη διεύρυνση της εκκλησιαστικής κοινότητας και το άνοιγμά της προς τα έθνη, οι Πατέρες της Εκκλησίας ελέγχουν κάθε ερμηνευτική πρόταση επί της «καλής παρακαταθήκης» των προφητών και των αποστόλων με βάση τις επιπτώσεις της στη διασφά-

λιση της σωτηρίας. Η κλήση προς πάντας και το αγιοτριαδικό υπόβαθρο της σωτηρίας προσδίδουν στο θεολογικό λόγο οικουμενικό χαρακτήρα. Έτσι το ερώτημα που εγείρεται είναι αφ' ενός μεν ερμηνευτικό, περί της αποκαλύψεως του Τριαδικού Θεού, αφ' ετέρου σωτηριολογικό, περί του είδους σωτηρίας, που επαγγέλλεται η Εκκλησία.

Είναι σαφές ότι η βαπτισματική ομολογία συνοψίζει τις προφητικές και αποστολικές αποδείξεις για την αποκάλυψη του Τριαδικού Θεού στον κόσμο, δηλαδή από κτίσεως κόσμου και κατά την ιστορική διαδρομή του Ισραήλ, εξ ου ο Χριστός, όπως καταγράφονται οι μαρτυρίες αυτές στον Κανόνα της Αγίας Γραφής σε μία ενότητα πίστεως. Εξάλλου αυτή η ενότητα αποδείξεων αναδύεται στην ερμηνευτική κηρυγματική της μεταποστολικής παραδόσεως αλλά κυρίως κυριαρχεί σύμφωνα στη συνοδική πράξη σε επίπεδο των τοπικών Εκκλησιαστικών διοικήσεων ή αργότερα των γενικών συνόδων.

Μέσα από τη συνοδική πράξη η εκκλησιαστική κοινότητα υπερβαίνει μία στατική αντιμετώπιση των προφητικών και αποστολικών αποδείξεων με την ερμηνεία του «γράμματος» και την αντιστοίχιση των καταγραφών προς τα πράγματα - ακόμη και τα πρόσωπα της Αγίας Τριάδος είναι πράγματα. Ο προβληματισμός των Πατέρων που είχαν να αντιμετωπίσουν π. χ. τις αντιτριαδικές αιρέσεις, που λυμαίνονταν δηλαδή την πίστη στον Τριαδικό Θεό, άρα τη βαπτισματική ομολογία, ήταν, εάν θα έμεναν προσκολλημένοι στο «γράμμα» της Αγίας Γραφής, η οποία αποτελούσε την ιερή γραπτή παράδοση, εάν θα έμεναν δηλαδή στο «κατά τας γραφάς» λεκτικά, ή αν θα προχωρούσαν σε μία ερμηνεία των πραγμάτων. Μέσω της ζωής της εκκλησιαστικής κοινότητας, στην οποία ενέταξαν, κατά την πράξη του Χριστού, και την προφητική παράδοση, υπερέβησαν τον ιουδαϊσμό, το νομικό δογματικό αλλά και την «τεχνολογία» των Ελλήνων. Καθίσταται, νομίζω, σαφές ότι όλα τα θέματα περί την πίστη είναι θέματα ερμηνείας της αποκαλύψεως του Τριαδικού Θεού στον κόσμο· είτε πρόκειται για τις χριστολογικές συζητήσεις είτε αργότερα για τα θέματα περί χάριτος και ακτίστου φωτός, περί πίστεως και φυσικών επιστημών, συζήτηση που δεν είναι δυνατόν να την παρακάμψουμε. Το ζεύγος αποκάλυψη του Θεού και ερ-

μηνεία της αποκαλύψεως διασφάλισε την ιστορική συνέχεια της αποστολικής κοινότητας και τη δυναμική πορεία της προς τον κόσμο. Στη συνοδική της εκφορά η εκκλησιαστική κοινότητα, υπό τον όρο της ευχαριστιακής ενότητος, θα καθορίσει τις προϋποθέσεις ερμηνείας της αποκαλύψεως του Τριαδικού Θεού στον κόσμο και θα διακηρύξει τον πλούτο της χάριτος του Θεού. Θέτοντας ως κριτήριο της αληθούς πίστεως τη βαπτισματική ομολογία της λειτουργικής πράξεως αξιοποιεί παράλληλα την προφητική και αποστολική καταγραφή σε μία ενότητα στα βαπτιστήρια σύμβολα των τοπικών εκκλησιών, ενώ με το σύμβολο πίστεως Νικαίας- Κωνσταντινουπόλεως η Εκκλησία συνθέτει την αγιογραφική μαρτυρία εμμέσως με την προηγηθείσα πατερική ερμηνευτική, προσλαμβάνοντας επίσης αφομοιωτικά την ιστορική πραγματικότητα. Πρβλ. τη χρήση του όρου ομοούσιος.

Κατά την Γ' Οικουμενική Σύνοδο πλάι στις αγιογραφικές μαρτυρίες και το Σύμβολο της Νικαίας, ως ερμηνευτική αγιογραφική πρόταση επί τη βάσει της βαπτισματικής ομολογίας, αναδύεται το κριτήριο της Πατερικής επιβεβαίωσης, ή του κύρους των Πατέρων με την ένταξη των ανθολογίων πατερικών χρήσεων στις έγκυρες αποδείξεις, ενώ μετά από μία μακροχρόνια διακύμανση και με το φιλτράρισμα της νηπτικής πράξης τον 14ο αι. οι θεολογικές προτάσεις επισφραγίζονται από ένα άγ. Γρηγόριο τον Παλαμά με τη λειτουργική μαρτυρία, το κοινό αγαθό της εκκλησιαστικής κοινότητας. Δεν είναι μάλιστα τυχαίο ότι ένα από τα κύρια θέματα, που βρίσκεται στο επίκεντρο των συζητήσεων μεταξύ ησυχαστών και σχολαστικών, είναι το είδος της παρεχόμενης από την Εκκλησία σωτηρίας: παροχή και δωρεά άμεσης (άκτιστης) επικοινωνίας Θεού και ανθρώπου μέσω των αγιοπνευματικών ενεργειών –και όχι κτιστών δεδομένων- θεωτικών μυστηρίων- και όχι ηθικοποιητικών συμβόλων (κατά Ν. Ματσούκα)- επί τη βάσει της συμφώνου παραδόσεως και των κεχυρωμένων κριτηρίων (Αγία Γραφή- Σύμβολο Νικαίας- έγκυροι Πατέρες- λειτουργική πράξη), εν τέλει σωτηρία θεραπευτική και άκτιστη - και όχι δικαιική. Γι' αυτό και η θεολογία ως διακονία της Εκκλησίας οφείλει να έχει θεραπευτικό χαρακτήρα, γνώση των κεχυρωμένων κριτηρίων, γνώση του επιστητού της ζω-

ής του εκκλησιαστικού σώματος, γνώση των συμφραζομένων του ιστορικού γίγνεσθαι, ώστε: α) να αίρεται κάθε μορφή ειδωλολατρίας, μεσιτείας και καταδυνάστευσης, β) να καθαιρείται κάθε μηχανική- μαγική και αντιιστορική ερμηνεία των θεωτικών μυστηρίων, γ) να διαγιγνώσκεται κάθε δικαιική- υποκριτική αυτονόμηση από το εκκλησιαστικό σώμα και δ) να καρποφορεί η πρόσληψη και αφομοίωση της ιστορικής πραγματικότητας, κατά το «πάντας» της εντολής του Χριστού. Και όλα αυτά σε μία εποχή κυρίως πολιτιστικής παγκοσμιοποίησης και παγκοσμιοποιημένης καταδυνάστευσης, διάλυσης της κοινωνικής συνοχής και ασφάλειας, υπερπλουτισμού και φτώχειας, παραθεώρησης του ανθρωπίνου δυναμικού και των φυσικών αγαθών, θεοποίησης της εξουσίας και της υποκρισίας και μάλιστα εκλεπτυσμένης με τη βοήθεια και της ηλεκτρονικής τεχνολογίας.

Σ' αυτόν τον κόσμο καλείται η θεολογία να έχει λόγο μεταεπιστήμης, ως ερμηνεία του κόσμου και της ζωής, ως εκκεντρισμός και εκκλησιασμός των πάντων στους ακατάληκτους ορίζοντες της χάριτος του Τριαδικού Θεού.

Προς τούτο απαιτείται:

α) Άκρα αξιοποίηση της ενιαίας εκκλησιαστικής παραδόσεως - προφητικής, αποστολικής, αγιοπατερικής-, ώστε στον σύγχρονο κόσμο του πλουραλισμού να είναι ακριβής η έκθεση των δεδομένων της Ορθοδόξου Θεολογίας, υπό τα κριτήρια της Αγίας Γραφής, του Συμβόλου της πίστεως, του κύρους των Πατέρων και της λειτουργικής πράξης σε μία ενότητα, υπερβαίνοντας τη διάσπαση του προστεσταντικού κόσμου και τον μονισμό των Ρωμαιοκαθολικών.

β) Πάση θυσία θα πρέπει να περιφρουρηθούν η ελευθερία του θεολογικού λόγου στους ανοιχτούς ορίζοντες της ακαδημαϊκής κοινότητας, γιατί έτσι εξασφαλίζεται ο διάλογος με τις άλλες επιστήμες, με την κοινωνία, με την ιστορία, με τον πολιτισμό, με τους καημούς του κόσμου και της ζωής, με την πορεία εν γένει του κόσμου. Η υπερφυσική αποκάλυψη του Τριαδικού Θεού είναι ιστορική και η ερμηνεία της δεν μπορεί παρά να έχει ιστορικό χαρακτήρα, καθώς αφορά στη σωτηρία της κτίσεως και της ιστορίας εν ελευθερία. Η αρχή της ψήφου των πλει-

όνων της Α΄Οικουμενικής Συνόδου αναιρεί τη στατικότητα και κάθε είδος καταδυνάστευσης. Εν τέλει είναι θέμα δημοκρατίας και πολιτισμού η περιφρούρηση του θεολογικού μας λόγου μπρος στον επιχειρούμενο αφανισμό του από τον μικρονοϊκό επαρχιωτισμό όσων φορέων της εκκλησιαστικής διοίκησης, που θέλουν να αγνοήσουν επιδεικτικά τα κριτήρια του θεολογικού λόγου, προβάλλοντας μία μηχανιστική έλευση της χάριτος ανεξάρτητα από τη λειτουργία του εκκλησιαστικού σώματος εν τη ιστορία.

Η ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΟΣ ΣΤΙΣ ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ ΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Π. ΧΡΗΣΤΟΥ
Ἐπίκουρου Καθηγητῆ Θεολογικῆς Σχολῆς Α.Π.Θ.

Η ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΟΣ ΣΤΙΣ ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ ΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ

Κατά τήν δημιουργικώτερη περίοδο τῆς Πατερικῆς γραμματείας, τόν 4ο καί τόν 5ο αἰώνα, ἡ θεολογία, στό ἀνατολικό τμῆμα τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, ἀναπτύχθηκε σέ πολλά κέντρα ταυτόχρονα, καθώς προέκυπτε ἡ ἀνάγκη τῆς Ἐκκλησίας νά διερμηνεύση καί νά διατυπώση τήν πίστη της, ἀλλά καί νά τήν ἐνδύση μέ τό ἔνδυμα τοῦ ἑλληνορωμαϊκοῦ κόσμου, στόν ὁποῖο κυριαρχοῦσε ὅλο καί περισσότερο. Ἡ κατάσταση ὅμως μεταβλήθηκε μετά τήν Ε′ Οἰκουμενική Σύνοδο (451). Τό γεγονός ὅτι παλαιά κέντρα θεολογικῆς κατάρτισης καί συγγραφικῆς δραστηριότητος ἀποδυναμώθηκαν ἐξαιτίας τῆς ἐμφάνισης αἱρέσεων, ὅπως ὁ Νεστοριανισμός καί ὁ Μονοφυσιτισμός, καθώς καί ἡ ταχύτατη ἀνάπτυξη τῆς πρωτεύουσας τοῦ κράτους, τῆς Κωνσταντινουπόλεως, συνετέλεσαν ὥστε ἡ τελευταία αὐτή νά καταστῆ βαθμιαῖα ὄχι μόνο ἕδρα τοῦ πρώτου τῇ τάξει μεταξύ τῶν πατριαρχῶν τῆς Ἀνατολῆς, ἀλλά καί κυρίαρχο κέντρο τῆς θεολογίας, ἤδη κατά τήν ἐποχή τῶν ζυμώσεων πού προηγήθηκαν τῆς Συνόδου τῆς Χαλκηδόνος. Ὅτι ἡ ἀνάπτυξη θεολογικῆς σκέφεως καί γραμματείας ἐξαρτῶνταν καί κατά τήν περίοδο ἐκείνη ἀπό τήν ὕπαρξη συγκεκριμένων προϋποθέσεων, εἶναι προφανές. Ἡ παροῦσα εἰσήγηση καταγίνεται κυρίως μέ τόν συσχετισμό ἀνάμεσα στήν ὀργάνωση τῆς παιδείας καί στήν συγγραφική θεολογική δραστηριότητα, ἐνῶ δευτερογενῶς προκύπτουν καί ὡρισμένες παρατηρήσεις σχετικές μέ τίς γενικώτερες τάσεις ἀνάπτυξης τῆς θεολογίας στό Βυζάντιο.

Ἀνακύπτει, ὡς ἐκ τῶν ἀνωτέρω, τό ζήτημα τῶν μορφωτικῶν καί παιδευτικῶν ὑποδομῶν τῆς πρωτεύουσας, ἡ ὕπαρξη τῶν ὁποίων ἦταν ἀναγκαία, προκειμένου αὐτή νά ἐξυπηρετήση τίς ἀνάγκες της ὡς πνευ-

ματικοῦ κέντρου τῆς Αὐτοκρατορίας. Δέν εἶναι βεβαίως τυχαῖο, ὅτι οἱ πόλεις ἐκεῖνες, οἱ ὁποῖες ἀπό τόν 2ο ἕως τόν 5ο αἰώνα διακρίθηκαν γιά τή θεολογική τους παραγωγή διέθεταν τά ἀπαραίτητα, κατά τίς συνθῆκες τοῦ ἀρχαίου κόσμου, γιά τήν ἀνάπτυξη τῆς παιδείας: βιβλιοθῆκες, παραγωγή βιβλίων, καί βεβαίως ἐκπαιδευτικές δραστηριότητες, εἴτε ὑπό τήν μορφή ὀργανωμένων σχολῶν εἴτε ὑπό τήν μορφή ἰδιωτικῆς διδασκαλίας. Εἶναι περιττό νά ἀναφερθοῦμε στά παραδείγματα τῆς Ἀλεξανδρείας καί τῆς Ἀντιοχείας, οἱ ὁποῖες διέθεταν σέ ἀφθονία τά παραπάνω, ὅπου ὅμως οἱ τοπικές ἐκκλησίες ὀργάνωσαν καί δικές τους θεολογικές σχολές, εἴτε διότι ἔκριναν μή ἐπιθυμητή τήν φοίτηση σέ εἰδωλολατρικές σχολές εἴτε διότι ἁπλῶς ἐπιθυμοῦσαν νά ὀργανώσουν συστηματικά τίς θεολογικές σπουδές. Ἡ φοίτηση στίς φιλοσοφικές σχολές τοῦ ἀρχαίου κόσμου ὅμως, δέν ἦταν ἀσυνήθης γιά τούς Χριστιανούς, ἄν κρίνωμε ἀπό τό γεγονός ὅτι ὡρισμένοι ἀπό τούς περιφημότερους Πατέρες τοῦ 4ου αἰώνα φοίτησαν σέ τέτοια ἱδρύματα.

Ἡ Κωνσταντινούπολη εἶχε ἐξαρχῆς σχεδιασθῆ καί ἱδρυθῆ ὡς πόλη, ἡ ὁποία θά συνδύαζε τήν ρωμαϊκή κρατική ὑπόσταση καί τήν πνευματική κληρονομία τοῦ ἀρχαίου κόσμου, μέ τήν χριστιανική πίστη. Ἔτσι, στήν νέα πρωτεύουσα προσέτρεξαν εὐθύς ἀμέσως ρήτορες καί φιλόσοφοι, μερικοί ἀπό τούς ὁποίους ἀνιχνεύονται καί στό περιβάλλον τοῦ Μ. Κωνσταντίνου καί τῶν διαδόχων του. Γιά τίς δεκαετίες πού ἀκολούθησαν, μνημονεύονται στήν πόλη καθηγητές, οἱ ὁποῖοι δίδασκαν μισθοδοτούμενοι ἀπό τό κράτος, τῶν ὁποίων τό καθεστώς καί ἡ ἐκπαιδευτική δραστηριότητα καθωρίζονταν νομοθετικά. Πρόκειται, κατά τίς ἐνδείξεις, κυρίως γιά γραμματικούς καί ρήτορες, οἱ ὁποῖοι παρεῖχαν πνευματικά ἐφόδια γενικῆς παιδείας καί ἐκπαίδευαν νέους γιά τήν δημόσια διοίκηση. Ἡ κατεύθυνση αὐτή γίνεται περισσότερο σαφής κατά τήν ἵδρυση τοῦ Πανδιδακτηρίου τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπί Θεοδοσίου Β′ (425), ὅπου προφανῶς συμπεριλήφθηκε ὅλη ἡ προϋπάρχουσα ὑποδομή. Τό αὐτοκρατορικό διάταγμα προέβλεπε τήν ἵδρυση 20 ἑδρῶν γιά τήν διδασκαλία τῆς γραμματικῆς (10 τῆς ἑλληνικῆς καί 10 τῆς λατινικῆς), 8 γιά τήν ρητορική (5 + 3), 2 γιά τά νομικά, ἀλλά μό-

νο μιᾶς γιά τήν φιλοσοφία[1]. Ἡ διάταξη αὐτή ὑποδεικνύει ὅτι ἡ κύρια κατεύθυνση τῶν σπουδῶν ἦταν ρητορική, ὅπου ὅμως συμπεριλαμβανόταν καί ἡ μελέτη φιλοσοφικῶν ἔργων ἀπό τήν ρητορική σκοπιά. Ἔτσι, μεταξύ τῶν καθηγητῶν ἀναφέρονται καί φιλόσοφοι, ὅπως ὁ νεοπλατωνικός σχολιαστής τοῦ Ἀριστοτέλους Ἀμμώνιος ὁ Ἑρμείου. Ἡ θεολογία ἀπουσιάζει βεβαίως ἀπό τό Πανδιδακτήριο, ἀλλά καί δέν ὑπάρχει ἡ παραμικρή πληροφορία, ὅτι διδασκόταν αὐτή καθ' οἱονδήποτε τρόπο στήν Κωνσταντινούπολη ἐκείνη τήν ἐποχή. Ὡς ἐκ τούτου, δέν γνωρίζομε πῶς μορφώθηκε θεολογικῶς ὁ ἐμπνευστής τῆς Ε' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, αὐτοκράτορας Ἰουστινιανός Α', ἐγκρατής θεολόγος ὁ ἴδιος. Βεβαίως, εἶναι γνωστό ὅτι, ὅταν ὁ θεῖος του καί μετέπειτα αὐτοκράτορας Ἰουστῖνος Α' τόν κάλεσε κοντά του, φρόντισε νά τοῦ δώση ἐπιμελημένη μόρφωση[2]. Ἴσως ὁ Ἰουστινιανός νά ἐπισκέφθηκε τό σχολεῖο τοῦ γραμματιστοῦ, ἀλλά δέν φαίνεται νά φοίτησε στό Πανδιδακτήριο. Ἔλαβε μᾶλλον ἰδιωτικά μαθήματα ρητορικῆς καί νομικῆς, ἐνῶ τήν θεολογική του μόρφωση τήν ἀπέκτησε μελετῶντας κατά μόνας, ἀλλά καί συζητῶντας ἐπί μακρόν μέ γέροντες ἱερεῖς, κατά τήν μαρτυρία τοῦ Προκοπίου, συνήθεια γιά τήν ὁποία πρέπει νά δεχθῶμεν ὅτι εἶχε ἀποκτήσει ἤδη πρίν γίνη αὐτοκράτορας. Ἐξίσου βρισκόμαστε στό σκοτάδι γιά τήν θεολογική μόρφωση τοῦ ἀνδρός ἐκείνου, ὁ ὁποῖος ἔκλεισε τήν περίοδο τῶν χριστολογικῶν συζητήσεων, ἀλλά καί ὁλοκλήρωσε τήν ἐκ μέρους τῆς Πατερικῆς θεολογίας κριτική πρόσληψη τῆς φιλοσοφίας τῶν ἀρχαίων, τοῦ Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ. Κατά τόν βίο του[3], ἔλαβε συστηματική μόρφωση τῆς συνήθους ρητορικῆς κατεύθυνσης, ἡ ὁποία περιλάμβανε ποιητική, ρητορική, διαλεκτική καί φιλοσοφία κατά τήν σχολιαστική μέθοδο, δέν γνωρίζομε ὅμως πόσο συστηματικά διδάχθηκε τήν τελευταία. Εἶναι πιθανόν ὁ Μάξιμος νά ἄκουσε κάποιες διαλέξεις τοῦ Στεφάνου τῆς Ἀλεξανδρείας, σχολιαστοῦ τοῦ Ἀριστοτέλους καί κατόχου τῶν ἐπιστημῶν, ὅπως μᾶς παραδίδεται, ὁ ὁποῖος εἶχε

1. Fr. Fuchs, "Die hoeheren Schulen von Konstantinopel im Mittelalter" (=*Byzantinisches Archiv 8*), Λειψία, Βερολῖνο 1926, 3.

2. B. Rubin, *Das Zeitalter Justinians*, 1, Βερολῖνο 1960, 83 ἑ.ἑ.

3. PG 90, 69D-72B.

κληθῆ στήν Κωνσταντινούπολη ἀπό τόν αὐτοκράτορα Ἡράκλειο, προκειμένου νά ἀναζωογονήση τίς φιλοσοφικές σπουδές, αὐτό ὅμως θά ἔγινε μόνον εὐκαιριακά, καθώς ἤδη εἶχε ὑπερβῆ τό 30ό ἔτος τῆς ἡλικίας. Ἐλλείψει ἄλλων μαρτυριῶν πρέπει νά θεωρήσωμε ὅτι ἀπέκτησε τόν θεολογικό του ἐξοπλισμό ὡς αὐτοδίδακτος καί διά τῆς συναναστροφῆς μέ θεολόγους τῆς Κωνσταντινούπολης.

Καθίσταται ἀπό τά δύο αὐτά παραδείγματα φανερό ὅτι, ἐνῶ ἡ Κωνσταντινούπολη ἀποβαίνει βαθμιαῖα τό ἀδιαμφισβήτητο κέντρο τοῦ πνευματικοῦ βίου τῆς Αὐτοκρατορίας, ἐκκλησιαστικοῦ καί θύραθεν, δέν ἐπιδιώκει νά μιμηθῆ τά παλαιότερα κέντρα τῆς παιδείας ὡς πρός τήν ὀργανωτική δομή τῶν ἐκπαιδευτικῶν δραστηριοτήτων. Ἔτσι, τό Πανδιδακτήριο δέν σχεδιάσθηκε ὡς τό χριστιανικό ἀντίστοιχο τῆς πλατωνικῆς Ἀκαδημίας ἤ τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς τῆς Ἀλεξανδρείας, οἱ ὁποῖες ἀσχολοῦνταν συστηματικά μέ τήν φιλοσοφία καί τίς ἐπιστῆμες, ἀλλά ἀποσκοποῦσε νά προετοιμάση στελέχη γιά τήν πολιτική σταδιοδρομία, δίνοντας τήν γενική παιδεία τῆς ἐποχῆς, ἄν καί σέ ἀνώτατο ἐπίπεδο. Παρομοίως, καί ἡ ἐκκλησία τῆς Κωνσταντινούπολης δέν θέλησε, σύμφωνα μέ ὅλες τίς ἐνδείξεις, νά δημιουργήση μία θεολογική σχολή, ὅπως εἶχαν κάνει κατά τό παρελθόν οἱ ἐκκλησίες τῆς Ἀλεξανδρείας καί τῆς Ἀντιοχείας. Τά παραπάνω δέν σήμαιναν κάποια περιφρόνηση τῆς παιδείας ἐκ μέρους εἴτε τῆς αὐτοκρατορικῆς ἐξουσίας εἴτε τῆς Ἐκκλησίας. Αὐτοκράτορες, ὅπως ὁ Θεοδόσιος Β΄ καί ὁ Ἰουστινιανός Α΄, εἶχαν ἔντονα μορφωτικά ἐνδιαφέροντα, γιά τόν δεύτερο δέ μπορεῖ νά εἰπωθῆ ὅτι ὑπῆρξε ἕνας σημαντικός θεολόγος ἀλλά καί λόγιος τῆς ἐποχῆς του. Θά πρέπει βεβαίως νά λάβωμε ὑπ' ὄψη μας ὅτι, κατά τήν προηγούμενη περίοδο, τόσο οἱ εἰδωλολατρικές φιλοσοφικές σχολές, ὅσο καί οἱ χριστιανικές θεολογικές σχολές εἶχαν γίνει ὑπαίτιες γιά τήν δημιουργία αἱρέσεων καί συγκρούσεων. Σοβαρώτερος ὅμως λόγος γιά τήν μή συστηματική ὀργάνωση τῶν θεολογικῶν σπουδῶν στήν Κωνσταντινούπολη, ὑπῆρξε τό ὅτι, καθώς τελείωνε ἡ περίοδος τῆς ἑρμηνείας καί κατοχύρωσης τοῦ δόγματος, κατέστη στήν χριστιανική ἀνατολή φανερό ὅτι μέσα στήν ζῶσα παράδοση τῆς Ἐκκλησίας, ἡ θεολογία ἀποτελοῦσε μόνο μία βαθμίδα, κατώτερη ἀπό τήν λει-

τουργική καί μυστηριακή ζωή καί τήν μυστική ἐμπειρία τοῦ Θεοῦ, τήν κατ' ἐξοχήν θεολογία. Τά παραπάνω, συνδυαζόμενα μέ τήν βαθύτατη ἐκτίμηση πρός τούς Πατέρες τοῦ 4ου καί τοῦ 5ου αἰώνα καί τόν φόβο μπροστά στήν θεολογική πρωτοτυπία, ἡ ὁποία κατά τό παρελθόν εἶχε ταλαιπωρήσει τήν Ἐκκλησία, συνετέλεσαν στό νά μή θεωρηθῆ ἀναγκαία ἡ συγκρότηση ἑνός θεολογικοῦ συστήματος καί συνακόλουθα ἑνός συστήματος θεολογικῶν σπουδῶν. Ἡ θεολογία συνέχισε βεβαίως νά καλλιεργεῖται, ἄν καί μέ κάπως διαφορετικούς στόχους πλέον. Οἱ ἐπιθυμοῦντες νά ἐπιδοθοῦν στήν σπουδή της, φοιτοῦσαν στό σύστημα ἀνωτάτης παιδείας, τό ὁποῖο στήν Κωνσταντινούπολη οὐδέποτε ἀποσυντέθηκε πλήρως, ἀλλά ἁπλῶς ὑπέστη κάποιες πρόσκαιρες διακοπές. Ἐκεῖ, δηλαδή σέ ἱδρύματα τά ὁποῖα οἱ ἐρευνητές συνήθως ὀνομάζουν φιλοσοφικές σχολές, ἐλάμβαναν ὅλα τά ἐφόδια, τά ὁποῖα στίς σχολές τῆς ἀρχαιότητος ἐλάμβαναν οἱ φοιτῶντες πρίν προχωρήσουν στήν κυρίως φιλοσοφική σπουδή, δηλαδή στήν μεταφυσική. Τό στάδιο αὐτό περιλάμβανε τήν διαλεκτική καί τίς ἐπιστῆμες. Τώρα πλέον γίνεται τό προστάδιο τῆς θεολογίας. Ἐξακολουθεῖ ἄρα νά συνδέεται ἡ σπουδή τῆς θεολογίας μέ τήν γνώση τῆς θύραθεν παιδείας, πρᾶγμα τό ὁποῖο ἴσχυε καί γιά τήν προηγούμενη περίοδο. Κατόπιν, οἱ ἐπιθυμοῦντες προχωροῦσαν στίς θεολογικές μελέτες, συνήθως ὑπό τήν καθοδήγηση κάποιων ἤδη ἐμπείρων θεολόγων. Μποροῦμε νά ποῦμε ὅτι αὐτό γινόταν συχνά σέ ἐκκλησιαστικό ἤ μοναστικό περιβάλλον, ἄν καί οἱ λαϊκοί δέν ἀποκλείονταν, εἴτε ὡς διδάσκοντες εἴτε ὡς διδασκόμενοι. Ὑποθέτουμε ἐπίσης ὅτι ἡ σπουδή αὐτή, ὅταν δέν γινόταν κατά μόνας, εἶχε τήν μορφή ὀλιγομελῶν κύκλων μαθητῶν. Μέ τό σύστημα αὐτό συνδυάζονταν ἄριστα οἱ στόχοι τῆς θεολογικῆς γραμματείας, ἔτσι ὅπως αὐτοί διαμορφώθηκαν μετά τό τέλος τῶν χριστολογικῶν ἐρίδων, σύμφωνα μέ τούς ὁποίους τό ἐνδιαφέρον γιά θεολογική συγγραφή ἀνακινοῦνταν πλέον μόνο ὅταν ἐτίθετο θέμα ὑπεράσπισης τῆς πίστης.

Τό ὅτι ἦταν οἱ ἑκάστοτε περιστάσεις, οἱ ὁποῖες δημιουργοῦσαν ἤ ὄχι τό κίνητρο, ἀποδεικνύεται ἀπό τήν περίπτωση τοῦ ἁγ. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ. Τό πλούσιο συγγραφικό του ἔργο βρίσκεται σέ ἄμεση συνάρτηση μέ τήν ἰδιαιτερότητα τοῦ περιβάλλοντος ἐντός τοῦ ὁποίου ἔ-

δρασε καί τίς προκλήσεις τοῦ καιροῦ του, στίς ὁποῖες ἀπάντησε μέ αὐτό. Ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνός ἀνδρώθηκε στό περιβάλλον τῶν ὀρθοδόξων Ἑλλήνων καί Ἑλληνοσύρων τῆς Δαμασκοῦ. Τό γεγονός ὅτι αὐτοί ἀποτελοῦσαν ἀκόμη τήν πλειονότητα, καθώς καί τό ὅτι ἦταν σέ θέση νά διαβιοῦν συναναστρεφόμενοι μεταξύ τους, καί περιορίζοντας τίς ἐπαφές μέ τόν κατακτητή στίς ἀπολύτως ἀπαραίτητες μόνο, δέν ἀναιροῦσε τό γεγονός ὅτι μακροπρόθεσμα ἡ μουσουλμανική κατάκτηση ἐγκυμονοῦσε τόν κίνδυνο τῆς ἀλλοτρίωσης. Διαισθανόμενος αὐτό, ὁ ἅγ. Ἰωάννης θέλησε νά δώση στήν ὀρθόδοξη ἑλληνόφωνη (καί ὄχι μόνο) ἐκκλησία τῆς Ἀνατολῆς ἕνα ἔργο, τό ὁποῖο θά συστηματοποιοῦσε τό περιεχόμενο τῆς πίστης, ἀλλά καί θά διέσωζε ἀπό τήν παιδευτική κληρονομία τοῦ ἀρχαίου κόσμου τό χρησιμότερο ἀλλά καί λιγότερο ἀμφισβητούμενο στοιχεῖο: τήν διαλεκτική. Γιά νά ἀντεπεξέλθη στό δύσκολο αὐτό ἔργο, κατεῖχε τήν σύνολη παιδεία τῆς ἐποχῆς του, ὅπως αὐτή διδασκόταν καί στήν Κωνσταντινούπολη, μέ τήν διαφορά βεβαίως ὅτι στήν ἀραβοκρατούμενη Ἀνατολή δέν ὑπῆρχαν ὀργανωμένες σχολές δημόσιες ἤ ἰδιωτικές, ὅπως στήν πρωτεύουσα τοῦ Βυζαντίου, ἀφοῦ ἀκόμη καί ἡ περίφημη σχολή τῆς Ἀλεξανδρείας εἶναι ἀδύνατο νά ἐπιβίωσε τῆς ἀραβικῆς κατάκτησης. Ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνός ἐκπαιδεύθηκε ἀπό ἕναν μορφωμένο μοναχό, τόν ὁποῖο ὁ πατέρας του ἀπελευθέρωσε ἀπό τήν αἰχμαλωσία. Ἄν κρίνωμε ἀπό τίς πληροφορίες πού μᾶς δίνει ὁ βίος του[4], ὁ Ἰωάννης διδάχθηκε γραμματική καί ρητορική, κατόπιν διαλεκτική, μέ τήν ὁποία εἰσῆλθε στά φιλοσοφικά μαθήματα, διδασκόμενος ἠθική, γεωμετρία, ἀριθμητική, ἀστρονομία, μουσική. Βέβαια, γιά τόν ἴδιο τόν διδάσκαλο τοῦ ἁγίου, ὁ βίος ἀναφέρει ὅτι ἐξέμαθε τήν ἀστρονομία ὡς προϋπόθεση γιά νά περάση στήν θεωρία περί τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου, δηλαδή στόν πλατωνικό Τίμαιο καί τούς σχολιαστές του. Κατόπιν μετέβη στήν θεολογική μεταφυσική τῶν ἀρχαίων καί στήν χριστιανική θεολογία[5]. Ἀποτελοῦσε ἡ θεολογία ἕνα στάδιο πού ἀκολουθοῦσε τήν φιλοσοφία, χωρίς αὐτό να σημαίνη ὅτι διδασκόταν σέ κάποιες σχολές, καί μάλιστα συστηματικά. Γι' αὐτό δέν εἶναι

4. PG 94, 440D – 449B.
5. Ὅπ. π. 441C – 444A.

περίεργο ὅτι ὁ βίος δέν ἀναφέρει, ὅτι ὁ μοναχός αὐτός δίδαξε στόν ἅγ. Ἰωάννη θεολογία. Ἔχομε ἐπομένως, καί στήν περίπτωση τοῦ Δαμασκηνοῦ, τήν ἐκμάθηση τῆς φιλοσοφίας, ἡ ὁποία ρητά στόν βίο τοῦ ἁγίου ὁρίζεται ὡς προπαίδεια τῆς ἀνωτάτω σοφίας, τῆς κατ' ἐξοχήν φιλοσοφίας, δηλαδή τῆς ἀσκητικῆς ζωῆς, πού ἐπιδώκει τήν μυστική ἐμπειρία. Ἡ σπουδή τῆς θεολογίας, ἡ ὁποία ἀκολουθοῦσε τήν θύραθεν παιδεία, λάμβανε χώρα μέ τόν τρόπο πού περιγράψαμε παραπάνω: μελέτη κατά μόνας, καθοδήγηση ἀπό ἐξασκημένους θεολόγους καί θεολογικές συζητήσεις, κυρίως σέ ἐκκλησιαστικό περιβάλλον. Ἔχομε λοιπόν ὁμοιότητα τῶν προγραμμάτων σπουδῶν στό Βυζάντιο καί τήν Συρία. Στήν δεύτερη ὅμως περίπτωση ἔχομε ἕνα ἐπιπλέον κίνητρο γιά θεολογική συγγραφή.

Ὁ ἅγιος Ἰωάννης Δαμασκηνός ἔμεινε στήν συνείδηση τῶν ὀρθοδόξων ὡς ὁ κατ' ἐξοχήν ἀντίπαλος τῶν εἰκονομάχων καί ὑπερασπιστής τῶν εἰκόνων, καί αὐτή του ἡ θέση δικαιολογεῖται πλήρως τόσο ἀπό τούς λόγους του περί τῶν εἰκόνων, ὅσο καί ἀπό τά λοιπά ἀντιρρητικά του ἔργα. Μποροῦμε ὅμως νά ὑποθέσωμε ὅτι κατά τήν συγγραφή τῶν δογματικῶν του ἔργων ἦταν παροῦσα καί ἡ ἀγωνία του νά διατηρηθῆ ἡ ὀρθόδοξη πίστη στίς ἀραβοκρατούμενες περιοχές ἐν ἀναμονῇ τῆς ἐπανόδου τῆς βυζαντινῆς κυριαρχίας, τήν ὁποία ὁ ἴδιος εὐχόταν, ἀνεξαρτήτως τοῦ ὅτι τόν θρόνο τοῦ Βυζαντίου κατεῖχαν προσκαίρως αἱρετικοί αὐτοκράτορες.

Ἄν οἱ ὀρθόδοξοι χριστιανοί τῆς Συρίας διέτρεχαν τόν κίνδυνο νά ἀπολέσουν τήν πίστη τους καί τήν πολιτιστική τους ταυτότητα, στό Βυζάντιο τέτοιος κίνδυνος δέν ὑφίστατο. Ἐν τούτοις, δέν μποροῦμε νά ἀρνηθοῦμε ὅτι οἱ ἀραβικές κατακτήσεις στέρησαν τόν βυζαντινό κόσμο ἀπό σημαντικά κέντρα παιδείας, καί συνακόλουθα ἀπό τίς ὑποδομές τίς ὁποῖες αὐτά διέθεταν (π.χ. βιβλιοθῆκες). Οἱ συνεχεῖς ἐπιδρομές κατά ξηρά καί θάλασσα προκαλοῦσαν σημαντικές καταστροφές στίς ἐπαρχίες, ἐνῶ, κατ' ἀκολουθίαν αὐτοῦ, ἐπέβαλλαν στήν αὐτοκρατορική διοίκηση μία ἱεράρχηση προτεραιοτήτων διαφορετική ἀπό ἐκείνην τῆς πρωτοβυζαντινῆς περιόδου. Στήν ἱεράρχηση αὐτή φαίνεται ὅτι ἡ παιδεία βρισκόταν κατά περιόδους πολύ χαμηλά. Χωρίς ἀμφιβολία, οἱ αὐτοκράτορες τῆς περιόδου αὐτῆς δέν ὑπῆρξαν τόσο γενναιόδωροι ἀπέναντί της, ὅσο ἐκεῖνοι ἄλλων εὐτυχεστέρων περιόδων. Ἐν τούτοις, τό ἀ-

νώτατο παιδευτικό ἵδρυμα τῆς Κωνσταντινούπολης, καί βεβαίως τοῦ κράτους, ἐξακολούθησε νά ὑπάρχη, τουλάχιστον μέχρι τήν ἔναρξη τῆς εἰκονομαχίας, ὁπότε καταστράφηκε, σύμφωνα μέ τόν Βίο τοῦ πατριάρχη Γερμανοῦ[6] καί ἄλλες πηγές, ἀπό τόν Λέοντα Γ', ἐπειδή οἱ διδάσκοντες δέν συμφώνησαν μέ τήν εἰκονομαχική του πολιτική. Σύμφωνα μέ τήν Χρονογραφία τοῦ Θεοφάνους, τά παιδευτήρια αὐτά ἁπλῶς παρήκμασαν καί ἔκλεισαν ἐξαιτίας τῶν διώξεων τοῦ ἰδίου αὐτοκράτορος[7]. Ἐπρόκειτο γιά ἕνα κρατικό ἐκπαιδευτικό ἵδρυμα, ἄν κρίνωμε ἀπό τό γεγονός ὅτι ἕδρευε σέ ἕνα αὐτοκρατορικό ἀνάκτορο καί, σύμφωνα μέ κάποιες πηγές, ἐλάμβανε κρατική χρηματοδοτηση[8]. Ἐπικεφαλῆς του ἦταν ὁ οἰκουμενικός διδάσκαλος, ἕνας κρατικός ἀξιωματοῦχος, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ τόν πρόγονο τοῦ κατοπινοῦ ὑπάτου τῶν φιλοσόφων, τοῦ ὁποίου οἱ ἁρμοδιότητες συνίσταντο στήν ἐποπτεία τοῦ συστήματος ἐκπαίδευσης καί σέ συμβουλευτικό ρόλο στήν διαχείριση τῶν κρατικῶν ἐπιχορηγήσεων πρός τά κρατικά καί, κατά περίπτωση, τά ἰδιωτικά ἱδρύματα. Μποροῦμε βάσιμα νά ὑποθέσουμε ὅτι καί ὁ οἰκουμενικός διδάσκαλος ἐξασκοῦσε τουλάχιστον κάποιες ἀπό τίς ἁρμοδιότητες αὐτές, πρᾶγμα τό ὁποῖο προκύπτει ἀπό τό ὅτι, σύμφωνα μέ τίς πηγές, οἱ αὐτοκράτορες δέν ἔπρατταν τίποτε χωρίς τήν σύμφωνη γνώμη τῶν καθηγητῶν αὐτῆς τῆς σχολῆς, καί αὐτή ἡ γνώμη θά ἀφοροῦσε πρωτίστως τά ζητήματα τῆς παιδείας. Στό ἵδρυμα αὐτό θεραπευόταν κάθε λογική ἐπιστήμη, ὅπως χαρακτηριστικά ἀναφέρεται στόν Βίο τοῦ πατριάρχη Γερμανοῦ, δηλαδή τό σύνολο τῆς φιλοσοφίας καί τῶν ἐπιστημῶν. Ἐπρόκειτο γιά μία σχολή φιλοσοφίας, μέ τήν ἔννοια πού ἔχει ὁ ὅρος ὅταν χρησιμοποιῆται γιά τήν βυζαντινή περιόδο. Γιά τό πρόγραμμα τῶν μαθημάτων δέν μᾶς δίνονται περαιτέρω πληροφορίες, γι' αὐτό δέν εἴμαστε σέ θέση νά γνωρίζωμε ἄν διδάσκονταν ἤ ὄχι ἐκεῖ καί θεολογικά μαθήματα. Πιθανολογοῦμε ὅτι ὄχι, ἄν κρίνωμε ἀπό τά προγράμματα ἄλλων προγενεστέρων καί μεταγενεστέρων ἀνωτάτων κρατικῶν ἱδρυμάτων τῆς Κωνσταντι-

6. Ἐκδ. L. Lamza, «Patriarch Germanos I. von Konstantinopel (715-730)» (= *Das oestliche Christentum, Neue Folge, Heft 27*), 21-23, σ. 224-226.
7. Θεοφάνης, *Χρονογραφία*, 405.
8. Fuchs, 16.

νούπολης. Ὁπωσδήποτε ὅμως μεταξύ τῶν διδασκόντων, καί βεβαίως καί τῶν διδασκομένων, περιλαμβάνονταν καί κληρικοί, ἐνῶ γιά τούς διδάσκοντες μνημονεύεται ὅτι ὤφειλαν νά εἶναι μέτοχοι τῆς τε θύραθεν καί τῆς καθ' ἡμᾶς φιλοσοφίας. Ὅλοι ὤφειλαν λοιπόν νά γνωρίζουν καί θεολογία, πρᾶγμα τό ὁποῖο ἀποτελοῦσε κανόνα γιά τούς βυζαντινούς λογίους ἀπό τόν 6ο αἰώνα καί ἑξῆς. Τότε, ἐνῶ κλείνει ἡ Πλατωνική Ἀκαδημία τῶν Ἀθηνῶν, καί ἡ φιλοσοφική σχολή τῆς Ἀλεξανδρείας βαθμιαίως κυριαρχεῖται ἀπό Χριστιανούς, ἡ κοινωνία, τό κράτος, ἡ νομοθεσία καί ὁ αὐτοκρατορικός θεσμός, γνωρίζουν ἕνα στάδιο βαθύτερης συνειδητοποίησης τῶν διδαγμάτων τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ὡς ἐκ τούτου, ἡ θεολογική μόρφωση καθίσταται ἀπαραίτητος ἐξοπλισμός γιά κάποιον, ὁ ὁποῖος ἐπιθυμοῦσε νά θεωρῆται μορφωμένος. Βεβαίως, παραδείγματα κατόχων τόσο τῶν ἐπιστημῶν καί τῆς φιλοσοφίας, ὅσο καί τῆς θεολογίας, εἶχαν ὑπάρξει ἤδη οἱ Πατέρες τοῦ 4ου αἰώνα, ἀλλά αὐτοί ξεκίνησαν ἐξαρχῆς ἐπιλέγοντας τό ἐκκλησιαστικό στάδιο καί ἐπιδιώκοντας νά γίνουν θεολόγοι. Τώρα, ἐμφανίζονται ἄνθρωποι τῶν ὁποίων ἡ ἀρχική στόχευση ἦταν διαφορετική, κατέληξαν ὅμως νά γίνουν καί θεολόγοι, ἐπειδή θεώρησαν ἀπαραίτητο νά ἐνσωματώσουν στόν πνευματικό τους ὁρίζοντα καί αὐτή τήν γνώση. Παραδείγματα αὐτῆς τῆς κατηγορίας μποροῦν νά θεωρηθοῦν ὁ ἀριστοτελικός σχολιαστής Ἰωάννης ὁ Φιλόπονος καί ἐπίσης ὁ αὐτοκράτορας Ἰουστινιανός.

Ἡ πτώση τοῦ γενικοῦ μορφωτικοῦ ἐπιπέδου κατά τόν 7ο καί τόν 8ο αἰώνα, δέν ἄφησε ἀνεπηρέαστη καί τήν θεολογική παιδεία. Οἱ ἐρευνητές τῆς εἰκονομαχίας συμφωνοῦν ὅτι οἱ λόγοι τῆς ἐμφάνισής της ἦταν, σέ ἀντίθεση μέ τίς αἱρέσεις τοῦ 4ου καί τοῦ 5ου αἰώνα, ἐξωθεολογικοί: ἡ ἐπίδραση τοῦ ἀνεικονικοῦ ἀνατολικοῦ στοιχείου καί ἡ ἐντύπωση τῶν στρατιωτικῶν ἐπιτυχιῶν τῶν Ἀράβων. Οὕτως ἤ ἄλλως, οἱ εἰκονομάχοι αὐτοκράτορες καί οἱ ἐκκλησιαστικοί τους σύμβουλοι ὑπῆρξαν κακοί θεολόγοι. Ὁπωσδήποτε ὅμως, ἡ εἰκονομαχία ἀφύπνισε ἐκ νέου τήν θεολογική γραφίδα.

Ὅταν ἡ στρατιωτική καί οἰκονομική ἀνάκαμψη τῆς αὐτοκρατορίας ἐπέτρεψε τήν ἐνίσχυση τῆς παιδείας καί τῶν πνευματικῶν ἐνασχολήσεων, παρατηροῦμε ὅτι ὅλοι οἱ πρωταγωνιστές τῆς ἐποχῆς αὐτῆς (Ἰ-

ωάννης ὁ Γραμματικός, Λέων ὁ μαθηματικός, Φώτιος, Κωνσταντίνος-Κύριλλος κ. ἄ.), κατέχουν καί τίς ἐπιστῆμες καί τήν θεολογία. Εἶναι πράγματι προφανές ὅτι, καί κατά τήν ἀντίληψη τῶν ἀνδρῶν αὐτῶν, ἡ θύραθεν παιδεία καί ἡ θεολογία ὤφειλαν νά εἶναι στενά συνδεδεμένες στό ἐκπαιδευτικό σύστημα, ὡς προπαίδεια ἡ πρώτη τῆς δεύτερης, ἐνῶ ἀπό γενικώτερης γνωσιοθεωρητικῆς σκοπιᾶς, ἡ κάθε μία καλλιεργοῦσε ἕνα διαφορετικό πεδίο. Βέβαια, προβλήματα μποροῦσαν νά ἀνακύψουν ἐκεῖ ὅπου ἡ θεολογίζουσα μεταφυσική τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας ἔδινε ἀπαντήσεις στά ἴδια μέ τήν χριστιανική πίστη θεμελιώδη ἐρωτήματα, περί θεοῦ, δημιουργίας τοῦ κόσμου, περί τῆς προέλευσης τῆς ψυχῆς καί τά παρόμοια. Οἱ βυζαντινοί λόγιοι τοῦ 9ου καί τοῦ 10ου αἰώνα ἐγνώριζαν νά θέτουν μέ ἀκρίβεια τά ὅρια ἐκεῖνα, πέρα ἀπό τά ὁποῖα ἡ ἐνασχόληση μέ τήν φιλοσοφία δέν ἀποσκοποῦσε στήν εὕρεση τῆς ἀλήθειας, ἀλλά ἐξυπηρετοῦσε μόνο παιδευτικούς σκοπούς ἤ καί ὀφειλόταν ἁπλῶς σέ ἐνδιαφέρον γύρω ἀπό τήν ἱστορία τῶν ἰδεῶν. Ὑπό τήν ἔννοια αὐτή, εἶναι ἐρώτημα ἄν πράγματι ἡ μορφωτική κίνηση τοῦ 9ου αἰώνα θά κατέληγε νομοτελειακά σέ μία προσπάθεια νά δημιουργηθῆ νέα σύνθεση χριστιανισμοῦ καί φιλοσοφίας, πρᾶγμα τό ὁποῖο ὑποτίθεται ὅτι διαισθάνθηκαν οἱ συντηρητικοί ἐκκλησιαστικοί κύκλοι, ἡ ἐχθρική στάση τῶν ὁποίων ἀπέτρεψε τήν ἐξέλιξη αὐτή. Οἱ προθέσεις τῶν λογίων, ἀπό τόν Φώτιο ἕως τόν Μιχαήλ Ψελλό, δέν περιελάμβαναν κάτι τέτοιο, πιθανῶς ὅμως ἡ κατεύθυνση, τήν ὁποία οἱ ἴδιοι εἶχαν δώσει στήν παίδευση, προανήγγελλε μιά τέτοια ἐξέλιξη.

Τό ὅτι ἡ πνευματική κίνηση τῆς ἐποχῆς τοῦ ἱεροῦ Φωτίου καταλάγιασε καί παρήκμασε ἀπό τίς ἀρχές τοῦ 10ου αἰώνα καί καθ' ὅλη τήν διάρκεια αὐτοῦ, σχετίζεται βεβαίως καί μέ τό γεγονός ὅτι ἡ μακεδονική δυναστεία δέν ἐπιθυμοῦσε νά ὑποστηρίξη μία κίνηση, τῆς ὁποίας καθοδηγητής ὑπῆρξε ὁ ἱερός Φώτιος καί ὑποστηρικτής ὁ καίσαρας Βάρδας, δύο μορφές τοῦ προηγουμένου καθεστῶτος. Παραμένει πάντως ἕνα ἐρώτημα, τό πῶς ἡ λαμπρότερη περίοδος πολιτικοστρατιωτικῆς ἀκμῆς τοῦ Βυζαντίου ὑπῆρξε σχετικῶς φτωχή, τόσο ὡς πρός τήν θύραθεν ὅσο καί ὡς πρός τήν ἐκκλησιαστική γραμματεία (μέ τίς ἐξαιρέσεις βέβαια νά ἐπιβεβαιώνουν τόν κανόνα). Ὡς πρός τήν θεολογία, ἡ βαθύτερη ἐξήγη-

ση εἶναι, κατά τήν ἄποψή μας, ἡ ἤδη ἀναφερθεῖσα. Ἔπρεπε νά κινδυνεύση ἡ ὀρθόδοξη πίστη, ἤ τουλάχιστον νά τεθῇ ἐν ἀμφιβόλῳ, γιά νά εκδηλωθῇ στούς ἐκπροσώπους τῆς θεολογίας ἡ ἀνάγκη τοῦ συγγραφικοῦ ἔργου. Κατά τήν ἑπόμενη περίοδο, μετά τό πρῶτο τρίτο τοῦ 11ου αἰώνα, ἐνισχύεται ἐκ νέου ἡ πνευματική κίνηση μέ μονιμώτερα ἀποτελέσματα, παρά τό ὅτι καί πάλι δέν θά ἀποφευχθοῦν οἱ διακυμάνσεις. Χαρακτηριστικό παράδειγμα τῆς περιόδου αὐτῆς ὁ Μιχαήλ Ψελλός, προεξάρχων λόγιος τῆς ἐποχῆς του, συγκρίνει συχνά τόσο στά θεολογικά ὅσο καί στά φιλοσοφικά του ἔργα ἀρχαιοελληνικές φιλοσοφικές ἀπόψεις μέ χριστιανικά δόγματα καί θεολογικές ἀπόψεις. Ἐνίοτε χρησιμοποιεῖ τήν φιλοσοφία γιά νά θεολογήση, δέν ἐπιχειρεῖ ὅμως νά ὑποκαταστήση τήν θεολογία μέ τήν φιλοσοφία καί παραμένει πάντοτε ἐντός τῶν πλαισίων τῆς ὀρθόδοξης δογματικῆς. Γεγονότα ὅμως ὅπως ἡ καταδίκη τοῦ μαθητοῦ του Ἰωάννου Ἰταλοῦ γιά αἵρεση, ἀλλά καί γενικῶς ἡ θεωρηθεῖσα ὡς ὑπέρμετρη ἐνασχόληση μέ τήν ἀρχαιοελληνική γραμματεία, καθώς καί ἡ ἀναδιοργάνωση τοῦ συστήματος ἀνώτατης παιδείας ἀπό τόν αὐτοκράτορα Κωνσταντῖνο Μονομάχο, ἔδωσαν τό κίνητρο καί στό πατριαρχεῖο τῆς Κωνσταντινουπόλεως νά ὀργανώση καλύτερα τήν σπουδή τῆς θεολογίας. Ἔτσι, ἀπό τό δεύτερο μισό τοῦ 11ου αἰώνα καί ἑξῆς, ἐμφανίζονται διδάσκαλοι, πού ἐξαρτῶνται ἀπό τήν Μεγάλη Ἐκκλησία καί φέρουν τίτλους ὅπως: διδάσκαλος τοῦ ψαλτηρίου, διδάσκαλος τῶν εὐαγγελίων, τοῦ ἀποστόλου, τῶν ἐπιστολῶν. Ἐννοεῖται ὅτι ὡς προπαίδεια τῆς θεολογίας ἐξακολουθοῦσε νά παραμένη ἡ θύραθεν γνώση.

Δέν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι τό Βυζάντιο προηγήθηκε τῆς Δύσεως σέ ὅλους τούς τομεῖς, ἀλλά ὑπῆρξε καί τό, ἀνομολόγητο συνήθως, πρότυπό της. Αὐτό ἰσχύει καί γιά τήν ὀργάνωση τῶν σπουδῶν, τόσο τῶν φιλοσοφικῶν ὅσο καί τῶν νομικῶν, ἀλλά καί γιά τίς γενικώτερες ἐνασχολήσεις τῶν λογίων. Ἐντούτοις, ἡ κατεύθυνση ἐκεῖ ὑπῆρξε διαφορετική, διότι διαφορετικές ὑπῆρξαν οἱ πνευματικές ἀνάγκες τῆς κοινωνίας τῆς Δύσεως, τίς ὁποῖες ἐκλήθη νά ἱκανοποιήση ὁ Σχολαστικισμός, καί αὐτές ἦταν δύο: πρῶτον, νά προσληφθῇ τμῆμα τουλάχιστον τῆς ἀρχαιοελληνικῆς φιλοσοφικῆς κληρονομίας, καί, δεύτερον, νά συγκροτηθῇ θεολογική σκέψη καί γραμματεία. Ὡς πρός τά δύο αὐτά, παρατηροῦμε ὅτι

στό Βυζάντιο ἡ ἀρχαιοελληνική κληρονομία ὑπῆρξε ἐξαρχῆς παροῦσα, ἐνῶ ἡ πατερική θεολογία εἶχε παρουσιάσει ἀπό τόν 4ο ἕως τόν 7ο αἰώνα πλούσιους καρπούς. Ἑπομένως, ἡ θεολογία στήν ὀρθόδοξη ἀνατολή ἐπιφορτίσθηκε, μετά τόν 7ο αἰώνα, κυρίως μέ τήν ἐπαγρύπνηση ἐπί τοῦ οἰκοδομήματος τῆς πίστης καί τῆς Ἐκκλησίας. Αὐτό ἀκριβῶς ἰσχύει καί κατά τόν 14ο αἰώνα, τόν παραγωγικότερο ἀπό θεολογικῆς πλευρᾶς, μετά τήν λαμπρή πατερική περίοδο. Τό γεγονός ὅτι ὁ ἅγ. Γρηγόριος Παλαμᾶς καί οἱ λοιποί ἡσυχαστές θεολόγοι ἀνέλαβαν νά ἐκφράσουν ἐκ νέου τήν διδασκαλία περί τῆς διακρίσεως οὐσίας καί ἐνέργειας στόν Θεό, καθώς καί ἐκείνην περί τῆς ἐσωτερικῆς κάθαρσης, θέας τοῦ Θεοῦ καί ἕνωσης μαζί Του, οἱ ὁποῖες ἐμφανίζονται ἤδη ἀπό τόν 4ο αἰώνα, δέν εἶναι ἄσχετο μέ τίς ἱστορικές ἐξελίξεις τῆς ἐποχῆς. Κατ' αὐτήν, ὁ βυζαντινός Ἑλληνισμός, ἀλλά καί γενικώτερα ἡ Ὀρθοδοξία, διέτρεχαν τόν διπλό κίνδυνο τῆς ἀπώλειας τῆς κρατικῆς ὑπόστασης καί τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας ἀφενός, καί τῆς ἀπώλειας τῆς πίστης ἀφετέρου, πού καί αὐτή μποροῦσε νά προέλθη ἀπό δύο πλευρές, εἴτε διά μέσου τοῦ ἐξισλαμισμοῦ εἴτε διά μέσου τῆς ὑποταγῆς στόν ρωμαιοκαθολικισμό. Μέσῳ τῆς θεολογίας τους οἱ παλαμικοί θεολόγοι ἐπεδίωξαν καί πέτυχαν, προβάλλοντας ἕνα ζήτημα πρωταρχικό γιά τήν θρησκευτική ζωή, ἐκεῖνο τῆς θεογνωσίας, νά τονίσουν τήν αὐτοσυνειδησία τῆς Ὀρθοδοξίας, προκειμένου αὐτή νά ἀντεπεξέλθη στίς προκλήσεις τῶν καιρῶν.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω, καθίσταται φανερή ἡ στενή σύνδεση τῆς θεολογίας μέ τό γενικό σύστημα ἀνωτάτης παιδείας, δηλαδή μέ τήν φιλοσοφία καί τίς ἐπιστῆμες, ἐνῶ, κατά τήν σύντομη ἱστορική ἐπισκόπηση, διαφαίνεται καί τό γεγονός ὅτι ἡ θεολογία δραστηριοποιεῖται ἀνάλογα μέ τίς ἱστορικές περιστάσεις, καί εἰδικῶς ὅταν αὐτές προοιωνίζονται κινδύνους.

ΟΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΣΤΗ ΣΧΕΣΗ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΔΕΛΗΚΩΣΤΑΝΤΗ
Καθηγητῆ Θεολογικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

ΟΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΣΤΗ ΣΧΕΣΗ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

1. Μεταξὺ δύο φονταμενταλισμῶν

Ἡ ὀρθόδοξη θεολογία δίνει σήμερα εὐθαρσῶς τὴ χριστιανικὴ μαρτυρία της μέσα στὶς σύγχρονες ἐκκοσμικευμένες καὶ μεταεκκοσμικευμένες κοινωνίες, ἀπέναντι στὸν πλουραλισμό, ὁ ὁποῖος φαίνεται ὅτι ἀποτελεῖ, ὅπως τουλάχιστον ἰσχυρίζεται ὁ P. L. Berger[1], τὴν πιὸ σημαντικὴ πρόκληση για τὴ θρησκεία, μεγαλύτερη ἀπὸ ἐκείνη τῆς ἐκκοσμίκευσης, ἀπέναντι στὰ μεγάλα βιοηθικὰ διλήμματα, τὸ σύγχρονο «τεχνοπώλιο», τὰ κοινωνικὰ προβλήματα, τὴν «οἰκουμένη τῶν θρησκειῶν» κ.ἄ. Καὶ ἐνῶ ἡ δομὴ καὶ ἡ λειτουργία της ὡς πανεπιστημιακὴ θεολογίας ὅπου γῆς, μοιάζει νὰ τῆς ἐξασφαλίζει τὰ ἐπιστημονικῆς ἐφόδια γιὰ νὰ ἀνταποκριθεῖ στὴν ἀποστολή της, στὴν Ἑλλάδα οἱ θεολογικὲς σχολὲς προκαλοῦνται ἀπὸ τὶς ἐξουσιαστικὲς καὶ ἀντιθεολογικὲς πρωτοβουλίες τῆς Διοικούσας Ἐκκλησίας γιὰ ἵδρυση δικῶν της, ἐξωπανεπιστημιακῶν ἀνώτατων ἐκκλησιαστικῶν ἀκαδημιῶν ἤ, μὲ ἄλλα λόγια, θίγονται μὲ τὴν ἀμφισβήτηση τοῦ πανεπιστημίου ὡς κατάλληλου χώρου θεολογικῆς ἐργασίας, για τὸ καλὸ δῆθεν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς θεολογίας, για τὴν ἀπαγκίστρωση τῆς κατάρτισης τοῦ κλήρου ἀπὸ τὰ γρανάζια τοῦ θεολογικοῦ κατεστημένου καὶ γενικὰ γιὰ νὰ διασωθεῖ ἡ πολλαπλῶς ἀπειλούμενη ταυτότητα τῆς Ὀρθοδοξίας.

Ἐνῶ λοιπὸν πιστεύαμε ὅτι ἀμφισβητούμασταν μόνον «ἀπὸ τὰ ἀριστερά», ἀπὸ τοὺς φονταμενταλιστὲς τῆς νεωτερικότητας, οἱ ὁποῖοι θεωροῦν τὴν παρουσία τῶν θεολογικῶν σχολῶν στὰ πανεπιστήμια ἀναχρονισμό,

---

1. P. L. Berger, «Sinnsuche in einer Zeit der GlÔbalisierung», *Stimmen der Zeit*, τόμος 218, Δεκέμβριος 2000, 805-814, 811.

ἔκπληκτοι βρεθήκαμε ἀντιμέτωποι μὲ τὴν ἐπιθετικότητα ἑνὸς ἄλλου φονταμενταλισμοῦ «ἀπὸ τὰ δεξιά», ὁ ὁποῖος, γιὰ τοὺς δικούς του λόγους, θέλει τὴ θεολογία ἐκτὸς πανεπιστημίου, μέσα στοὺς ἀσφαλεῖς καὶ ἐλεγχόμενους κόλπους τῆς Διοικούσας Ἐκκλησίας. Συμβαίνει ἐδῶ τὸ ἑξῆς παράδοξο: Ἡ προοδευτικὴ διανόηση, ἡ ὁποία ἀρνεῖται στὴ θεολογία τὴν ἐπιστημονικότητα καὶ ἐπικαλεῖται τὴν ἐκκλησιαστικότητά της, ἀφοῦ ἡ θεολογία ἀποτελεῖ κατ' αὐτὴν τὸν ἰδεολογικὸ βραχίονα τῆς ἐπικρατούσας θρησκείας, καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ συντήρηση, ἡ ὁποία ἀρνεῖται τὴν ἐκκλησιαστικότητα τῆς πανεπιστημιακῆς θεολογίας καί θεωρεῖ ἐπικίνδυνη τὴν ἐπιστημονικότητά της καὶ ἀδόκιμη τὴ μεθοδολογία της γιὰ τὴν ὀρθὴ προσέγγιση τῶν θεολογικῶν ἀληθειῶν, συμπίπτουν στὸ αἴτημα ἀπομάκρυνσης τῆς θεολογίας ἀπὸ τὸ πανεπιστήμιο, ἡ πρώτη πρὸς ὄφελος τοῦ πανεπιστημίου, ἡ δεύτερη γιὰ τὸ καλὸ τῆς θεολογίας, ἀνοίγοντας ἄμεσα ἢ ἔμμεσα, ἑκούσια ἢ ἀκούσια, τὸ δρόμο γιὰ τὴ μετατροπὴ τῶν πανεπιστημιακῶν τμημάτων θεολογίας σὲ τμήματα θρησκειολογίας.

Ὁ ἀγώνας τῶν θεολογικῶν μας σχολῶν εἶναι λοιπὸν διμέτωπος. Ἐνῶ ὅμως αὐτὴ τὴ στιγμὴ μοιάζει νὰ προέχει ἡ ἀντιμετώπιση τοῦ ἀντιθεολογισμοῦ τῆς Διοικούσας Ἐκκλησίας μὲ πρόσχημα τὴν ἵδρυση τῶν ἀνωτάτων ἐκκλησιαστικῶν ἀκαδημιῶν, τὸ μεῖζον πρόβλημα σὲ βάθος χρόνου εἶναι κατ' ἐμὲ ἡ πρόκληση τῆς θρησκειολογίας καὶ ἡ εὐθεῖα ἀμφισβήτηση τῆς θέσης τῆς θεολογίας στὸ παλλάδιο τῶν ἐπιστημῶν. Πιστεύω ὅτι τὸ μέλλον τῶν σχέσεων θεολογικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν σχολῶν ἐξαρτᾶται οὐσιωδῶς ἀπὸ τὸ ἂν θὰ παραμείνουν οἱ θεολογικὲς σχολὲς μὲ τὴ σημερινή τους μορφὴ στὰ πανεπιστήμια[2].

Δυστυχῶς, ἐνῶ στὴ δυτικὴ Εὐρώπη ἡ Ἐκκλησία στηρίζει τὴ θεολογία στὰ πανεπιστήμια καὶ ἐκεῖ ἐκπαιδεύει τὰ στελέχη της, στὴ χώρα μας ἡ διοίκηση τῆς Ἐκκλησίας τροφοδοτεῖ μὲ πρόσθετα καὶ εὐπρόσδεκτα ἐπιχειρήματα αὐτοὺς ποὺ θέλουν νὰ τὴν ἐκδιώξουν ἀπὸ τὸν χώρο τοῦ πανεπιστημίου.

---

2. Βλ. K. Delikostantis, «Theology and Religious Studies. Sense and Nonsense of a Conflict», στο: *The Future of Theology in Europe. Report on the Consultation of the Theological Faculties in Europe*, Graz, Austria, 4-7 July 2002, Conference of European Churches, Geneva 2003, 53-65.

2. Θεολογία καὶ θρησκειολογία

Εἶναι γεγονὸς ὅτι ὁ χαρακτήρας τῆς θεολογίας ὡς ἐπιστήμης καὶ ἡ συμβατότητά της μὲ τὸ πανεπιστήμιο ἀμφισβητοῦνται γενικότερα[3]. Ἡ θεολογία χαρακτηρίζεται ὡς ξένο σῶμα στὸ σύγχρονο πανεπιστήμιο, ἀφοῦ θεωρεῖται ὅτι δὲν πληροῖ τὶς προϋποθέσεις ἐπιστημονικότητας καὶ ἐπειδή, ὡς ἰδεολογικὸς ἐκφραστὴς τῆς Ἐκκλησίας, ἐλέγχεται ἀπὸ ἐξωεπιστημονικοὺς καὶ ἐξωπανεπιστημιακοὺς παράγοντες.

Πιστεύεται ὅτι μόνον ἡ θρησκειολογία εἶναι σὲ θέση νὰ προσεγγίσει ἐπιστημονικῶς ὀρθὰ τὸ φαινόμενο θρησκεία. Τὰ πλεονεκτήματά της εἶναι ἡ ἀπόσταση τοῦ παρατηρητῆ, ἡ ἀντικειμενικότητα, ἡ ἀκρίβεια, ἡ ἐμπειρικὴ μέθοδος κ.ἄ. Γι' αὐτὸ ἐκείνη μόνον ἀνήκει στὸ πανεπιστήμιο καὶ ὄχι ἡ προκατειλημμένη θεολογία. Σὲ αὐτὰ τὰ ἐπιχειρήματα προστίθενται σήμερα καὶ ἐκεῖνα ποὺ προκύπτουν ἀπὸ τὴ σύγχρονη πολυπολιτισμικότητα καὶ τὸν πλουραλισμό. Ἡ θρησκειολογικὴ θεώρηση ἐμφανίζεται νὰ διευρύνει τὸν ὁρίζοντα, νὰ ἐπιτυγχάνει τὴν ἀνοιχτοσύνη ἀπέναντι στὴν ποικιλία τοῦ θρησκευτικοῦ φαινομένου.

Κανεὶς φυσικὰ δὲν ἀρνεῖται τὴν ἀναγκαιότητα τῆς θρησκειολογικῆς ἔρευνας, καὶ πρῶτος ἀπὸ ὅλους ὁ θεολόγος, ὁ ὁποῖος καὶ ὠφελεῖται ἰδιαιτέρως ἀπὸ αὐτή. Ἡ ἱστορία τῶν θρησκευμάτων, ἡ συγκριτικὴ θρησκειολογία, ἡ φαινομενολογία, ἡ ψυχολογία καὶ ἡ κοινωνιολογία τῆς θρησκείας προάγουν τὴ γνώση μας γιὰ τὸ θρησκευτικὸ φαινόμενο. Σὲ καμία περίπτωση ὅμως δὲν μπορεῖ ἡ θρησκειολογία νὰ ὑποκαταστήσει τὴ θεολογία.

Ἂν φυσικὰ ἡ δουλειὰ τοῦ θεολόγου ἔχει τὴ σφραγίδα τῆς Ἐκκλησίας του, αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι ὑπηρετεῖ τὴ συγκεκριμένη ἐκκλησιαστικὴ κοινότητα ἄκριτα. Ἡ πανεπιστημιακὴ θεολογία δὲν εἶναι οὔτε κήρυγμα οὔτε θρησκευτικὴ προπαγάνδα. Εἶναι, μᾶλλον, «κριτικὸς συνομιλητὴς»[4] τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ θεολογία εἶναι κριτικὴ θεωρία τοῦ χριστιανισμοῦ στὴν ὀρθόδοξη, τὴ ρωμαιοκαθολικὴ καὶ τὴν προτεσταντικὴ ἐκδοχή του.

3. Βλ. M. Seckler, *Theologie, Religionsphilosophie, ReligiÔnswissenschaft. Versuch einer*
4. Ὅπ.π. 169.

Ἡ σύνδεση τῆς θεολογίας μὲ μία ὁρισμένη ἐκκλησιαστικὴ κοινότητα ὄχι μόνον δὲν περιορίζει τὴν ἐπιστημονικότητά της, ὄχι μόνον δὲν εἶναι ἀρνητική, ἀλλὰ μπορεῖ νὰ χαρακτηρισθεῖ ὡς πλεονέκτημα, ἀρκεῖ νὰ τὴν ἀποδέχεται ἀνοικτὰ ἡ θεολογία καὶ νὰ θεματοποιεῖ τὴν ὀπτικὴ καὶ τοὺς στόχους της. Ἦταν ἡ ἴδια ἡ θεολογία αὐτὴ ποὺ διεκδίκησε τὴ θέση της στὸ πανεπιστήμιο καὶ προφανῶς δὲν ἱκανοποιεῖται μὲ μία ψευδοεπιστημονικότητα, δὲν θέλει νὰ ἀγνοεῖ τὸ κυρίαρχο παράδειγμα ἐπιστημονικότητας.

Οὕτως ἢ ἄλλως δὲν ὑπάρχει ἀπροϋπόθετη ἐπιστήμη καὶ ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἄποψη ἡ θεολογία εἶναι κριτικὸς συνομιλητὴς καὶ τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν. Ἡ θεολογία ἀντιστέκεται στὸ πνεῦμα τοῦ θετικισμοῦ στὴν ἐπιστήμη καὶ διασώζει μέσα στὸ γιγαντιαῖο, ἀπρόσωπο σύγχρονο πανεπιστήμιο τὸν πολιτισμὸ τοῦ προσώπου. Ὁ θρησκειολόγος, πολὺ σίγουρος για τὴν ἐπιστημοσύνη του, τελειώνει γρήγορα καὶ χωρὶς ρωγμὲς μὲ τὴ μελέτη τοῦ «ἀντικειμένου» θρησκεία. Ἡ θεολογικὴ προσέγγιση, οὐσιαστικὰ ἀποφατική, παραμένει ὅμως ἀτελής, ἀνολοκλήρωτη, γεμάτη ἔνταση καὶ ρωγμές. Κανένα θεολογικὸ σύστημα δὲν πετυχαίνει τελείως, καμιὰ θεολογικὴ μέθοδος καὶ καμιὰ ποικιλία μεθόδων δὲν ἐπαρκεῖ, ἀφοῦ ὁ Θεὸς δὲν χωρᾶ στὸ νοῦ καὶ στὶς ἔννοιες τοῦ ἀνθρώπου, δὲν χωρᾶ καὶ στὸ πιὸ κοφτερὸ μυαλό. Δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρξει ἕνας Einstein τῆς θεολογίας.

3. Ἡ ἐκκλησιαστικότητα τῆς πανεπιστημιακῆς θεολογίας

Ὅπως καὶ νὰ ἔχουν τὰ πράγματα, μπροστὰ στὴ διαμάχη μεταξὺ θρησκειολογίας καὶ θεολογίας, ἡ ἀντιπαράθεση πανεπιστημιακῆς θεολογίας καὶ ἐκκλησιαστικῆς ἐκπαίδευσης φαντάζει ὡς μία ἐσωτερικὴ διαμάχη, χωρὶς ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν πανεπιστημιακὴ κοινότητα, ἐκτὸς ἂν θίγονται βασικὲς κατακτήσεις τοῦ πανεπιστημίου.

Σὲ αὐτὴν τὴν ἐσωτερικὴ διαμάχη τὰ πράγματα ὀξύνθηκαν, ὡς μὴ ὤφειλε. Εἶναι γεγονὸς βέβαια ὅτι ἡ πανεπιστημιακὴ θεολογία εἰσπράττει γενικότερα ὡς ἀκαδημαϊκὴ θεολογία[5] κριτική, συνήθως ἀ-

5. Βλ. Μ. Μπέγζος, *Τὸ μέλλον τοῦ παρελθόντος. Κριτικὴ εἰσαγωγὴ στὴ θεολογία τῆς Ὀρθοδοξίας*, ἔκδ. Ἁρμός, Ἀθήνα 1993, 56-60.

κραία. Ἔγινε λόγος γιὰ τὴν «ἐξωφρενικὴ ἀντίφαση» τῆς ἀκαδημαϊκῆς θεολογίας, γιὰ μία θεολογία ποὺ «δὲν ἔχει καμία σχέση μὲ τὴ ζωὴ καὶ δὲν ἔχει καμία ἀπολύτως ἐπίδραση στὴ ζωή», γιὰ «ἀπαράδεκτη ἐκτροπὴ τῆς ἀκαδημαϊκῆς θεολογίας ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴ παράδοση καὶ νοοτροπία»[6], γιὰ τὴ «λιποταξία τοῦ θεολογικοῦ στοχασμοῦ καὶ τῆς θεολογικῆς ἐπιστημονικῆς παραγωγῆς ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴν σύναξιν»[7]. Πρόσφατα πληροφορηθήκαμε για τοὺς ἀκαδημαϊκοὺς θεολόγους, ποὺ «βρίσκονται συνήθως στὸν πυθμένα τῆς ἑλληνικῆς διανόησης, μὴ διαθέτοντας πειστικὸ λόγο γιά κανένα ἀπὸ τὰ μεγάλα σύγχρονα ὑπαρξιακὰ ἢ ἐπιστημονικὰ προβλήματα» καὶ γιὰ τὴν «βαθιὰ ἀνυποληψία τῆς σύγχρονης ἑλλαδικῆς θεολογίας στὸ δυτικὸ κόσμο». Ἡ ἀντίδραση τῶν θεολογικῶν σχολῶν στὴν προκλητικὴ πρωτοβουλία τῆς Διοικούσης Ἐκκλησίας χαρακτηρίστηκε ὡς «συντεχνιακὴ» μὲ ἐπιτιθέμενους τοὺς καθηγητὲς τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν, οἱ ὁποῖοι «ἀντιλαμβάνονται πὼς χάνουν τὸ μονοπώλιο τῆς ὅποιας γνώσης θεωροῦν πὼς διαχειρίζονται». Γίνεται μάλιστα λόγος καὶ γιά «προωθημένο ἀκαδημαϊκὸ φασισμό»[8].

Στὶς αἰτιάσεις αὐτὲς ἀπαντοῦμε ὡς ἑξῆς: Σαφέστατα μία θεολογία ἀποκομμένη ἀπὸ τὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας κινδυνεύει νὰ γίνει νοησιαρχικὴ καὶ ἄγονη. Ὅμως πανεπιστημιακὴ θεολογία δὲν σημαίνει αὐτομάτως θεολογία ἀποκομμένη ἀπὸ τὴ ζωὴ τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινότητας, δὲν σημαίνει θεολογία χωρὶς ὑπαρξιακὸ βάθος. Προβληματικὸ δὲν εἶναι νὰ γίνει ἡ θεολογία πανεπιστημιακὴ θεολογία, ἀλλὰ νὰ χάσει τὴν ἐκκλησιαστική της ταυτότητα.

Δὲν πιστεύω ὅτι ἡ πανεπιστημιακὴ θεολογία εἶναι ἀσύμβατη μὲ τὸ πνεῦμα τῆς ὀρθόδοξης θεολογικῆς παράδοσης, ἔστω καὶ ἂν ὁ τρόπος

---

6. π. Φ. Φάρος, «Ἐκκλησιαστικὴ ζωὴ καὶ θεολογία», β' μέρος, *Σύναξη*, τεῦχος 38, Ἀπρίλιος-Ἰούνιος 1991, 31-37, 31 καὶ 35.

7. Μητρ. Ν. Γκατζιρούλης, «Ἡ εὐθύνη τοῦ θεολογικοῦ λόγου», *Κωνσταντῖνος Δώρ. Μουρατίδης. Πρόμαχος Ὀρθοδοξίας*. Τιμητικὸ Ἀφιέρωμα, Πανελλήνιος Ἕνωσις Θεολόγων, Ἀθήνα 2003, 341-348, 343.

8. π. Ν. Λουδοβίκος, «Τὸ πραγματικὸ νόημα ἑνὸς θεολογικοῦ ἐμφυλίου», *Τύπος τῆς Κυριακῆς*, 3.4.2005.

ὀργάνωσής της ἔγινε σύμφωνα μὲ δυτικὰ πρότυπα. Καὶ γιὰ τὴν Ὀρθοδοξία τὸ πανεπιστήμιο εἶναι ἕνας ἀποδεκτὸς χῶρος θεολογικῆς ἐργασίας, ἡ ὁποία ὑπηρετεῖ κριτικὰ καὶ τὴν Ἐκκλησία καὶ τοὺς ἀνθρωπιστικοὺς στόχους τοῦ πανεπιστημίου.

Ἂν θεολογία εἶναι ὁ λόγος περὶ τοῦ Θεοῦ, πανεπιστημιακὴ θεολογία εἶναι θεολογία, «λογία» περὶ τοῦ Θεοῦ[9], λόγος ποὺ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀγνοήσει τὴν ἐπιστημονικὴ μεθοδολογία. Στὸ πανεπιστήμιο ὁ θεολογικὸς λόγος ἐμπλουτίζεται μέσα ἀπὸ τὴν ἐπικοινωνία μὲ τὶς ἄλλες ἐπιστῆμες, τὸν πολιτισμό, τὴ μελέτη τῶν ἄλλων ὁμολογιῶν καὶ θρησκειῶν κ.ἄ. Ἡ πανεπιστημιακὴ θεολογία πρέπει νὰ ἀνταποκρίνεται ὄχι μόνον σὲ ἐκκλησιαστικὰ ἀλλὰ καὶ σὲ ἐπιστημολογικὰ κριτήρια. Στὶς πανεπιστημιακὲς θεολογικὲς σχολὲς ὑπάρχει χῶρος γιὰ πολλοὺς τύπους θεολογικῆς ἐργασίας καὶ μεθοδολογίας, γιὰ μία ποικιλία προσεγγίσεων τοῦ θεολογικοῦ γνωστικοῦ ἀντικειμένου. Αὐτὸ ὄχι μόνον δὲν σημαίνει ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὰ οὐσιώδη τῆς θεολογίας, ἀλλὰ ἀναδεικνύει τὸν πλοῦτο καὶ τὴν πολυδιαστατικότητα τοῦ θεολογικοῦ λόγου.

Ἡ παιδεία, τὴν ὁποία παρέχουν οἱ θεολογικές μας σχολές, εἶναι σαφῶς ἐκκλησιαστικὴ παιδεία. Ὁ θεολογικὸς λόγος στὸ πανεπιστήμιο δὲν εἶναι ὑποκειμενικὸς λόγος, ἰδιωτικὴ ὑπόθεση τοῦ θεολογοῦντος, ἀλλὰ ἐκκλησιαστικὸς λόγος. Ἐγγύηση ὅμως τῆς ἐκκλησιαστικότητας τῆς πανεπιστημιακῆς θεολογίας δὲν εἶναι ἡ ἐποπτεία τῆς Διοικούσας Ἐκκλησίας. Μὲ τὰ λόγια τοῦ Ν. Νησιώτη: «Ἡ Ὀρθόδοξος Θεολογία εἶναι πάντοτε βαθύτατα Ἐκκλησιαστικὴ ἐπιστήμη, τελοῦσα εἰς ἄμεσον ἐπαφὴν μετὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας καὶ ἀποτελοῦσα τὴν ἐπιστημονικὴν κατοχύρωσιν αὐτῆς. Συγχρόνως, ὅμως, ἡ Ὀρθόδοξος Θεολογία εἶναι μία ἀφωσιωμένη εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ ἐκ τῶν ἔνδον αὐτῆς αὐτοκριτικὴ προσπάθεια, πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἐμβαθύνσεως εἰς τὴν ἀλήθειαν καὶ τῆς ἀνακαινίσεως τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς πρὸς ἐπίτευξιν δυναμικωτέρας παρουσίας καὶ διακονίας τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὸν σύγχρονον κόσμον τοῦ πνεύματος, τὴν ἐν ἀγάπῃ συνεργασίαν μετὰ τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν, τὴν συνεχῆ ἐποικοδομητικὴν ἐπαφὴν μετὰ τῶν ἀλ-

9. Βλ. ª. Seckler, *Theologie, Religionsphilosophie, Religionswissenschaft*, 165.

λων χριστιανικῶν Ὁμολογιῶν καὶ τὸν διάλογον μετὰ τῶν ἰδεολογιῶν τῆς συγχρόνου ἐποχῆς»[10].

Εἶναι γεγονὸς ὅτι ἐμεῖς στὴν Ἑλλάδα ἔχουμε ἕνα μοναδικὸ προνόμιο, τὸ ὁποῖο πρέπει νὰ διασώσουμε καὶ στὸ μέλλον: Δὲν παίρνουμε τὴ venia legendi ἀπὸ τὴ διοικοῦσα Ἐκκλησία γιὰ τὸν διορισμὸ καὶ τὴ θεολογικὴ ἐργασία μας. Αὐτὸ βέβαια ὄχι μόνον δὲν μειώνει, ἀλλὰ αὐξάνει τὴ θεολογικὴ εὐαισθησία καὶ εὐθύνη μας, ἀλλὰ καὶ τὴν εὐθύνη τῶν Σχολῶν μας ἀπέναντι στὴν παράδοση τῆς Ὀρθοδοξίας καὶ τὴν πίστη τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ τυπικὴ ἀνεξαρτησία ἀπὸ τὴ Διοικοῦσα Ἐκκλησίας δὲν σημαίνει κατ' οὐδένα λόγο καὶ οὐσιαστικὴ ἀποσύνδεση τῆς θεολογίας ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία καὶ ὑποταγὴ σὲ ἀσύμβατα μὲ τὸν θεολογικὸ λόγο ὀρθολογιστικὰ καὶ ἐπιστημολογικὰ κριτήρια.

4. Ἡ Διοικοῦσα Ἐκκλησία καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἐκπαίδευση

Ἂν ἔτσι ἔχουν τὰ πράγματα, οἱ πανεπιστημιακὲς θεολογικὲς σχολὲς εἶναι ὁ πλέον κατάλληλος χῶρος γιὰ τὴν κατάρτιση καὶ τῶν στελεχῶν τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ Διοικοῦσα Ἐκκλησία δυσκολεύεται νὰ ἀναγνωρίσει αὐτὴν τὴν πραγματικότητα, ὄχι ἐπειδὴ ἀγωνιᾶ γιὰ τὴ θεολογικὴ παιδεία τοῦ κλήρου της, ἀλλὰ ἐπειδὴ θέλει νὰ ἐλέγχει καὶ νὰ κατευθύνει ἀπόλυτα τὰ τοῦ οἴκου της, ἐπειδὴ θέλει «θεολογικὲς» σχολὲς ποὺ ἐλέγχονται ἀπ' αὐτὴν καὶ λογοδοτοῦν σ' αὐτήν. Ἐὰν ἐνδιαφερόταν πραγματικὰ γιὰ τὴν ἀναβάθμιση τῆς θεολογικῆς καὶ ἱερατικῆς κατάρτισης τῶν στελεχῶν της, θὰ ἔπρεπε, ἀντὶ νὰ ἐκλιπαρεῖ τὸ κράτος ἢ νὰ συναλλάσσεται μὲ αὐτό, νὰ στραφεῖ στὶς θεολογικὲς σχολές. Θὰ μποροῦσε π.χ. νὰ δημιουργηθεῖ, ἤδη σὲ προπτυχιακὸ ἐπίπεδο εἰδικὸ πρόγραμμα μαθημάτων ποιμαντικῆς, λειτουργικῆς, διοικητικῆς κατάρτισης γιὰ τοὺς ὑποψήφιους κληρικοὺς καὶ γιὰ τοὺς κληρικοὺς φοιτητές μας. Ἡ πραγματικὴ τομὴ θὰ ἦταν ὅμως νὰ ζητηθεῖ ἡ συμβολὴ τῶν εἰδικῶν καθηγητῶν τῶν θεολογικῶν τμημάτων γιὰ τὴν ὀργάνωση σχολῶν ἱερα-

10. Ν. Νησιώτης, *Ἡ ὑπηρεσία τῆς Ὀρθοδόξου Θεολογίας εἰς τὰς διορθοδόξους ἐκκλησιαστικὰς σχέσεις σήμερον*, Ἀθήνα 1971, 4.

τικῆς κατάρτισης γιὰ τοὺς πτυχιούχους τῆς θεολογίας ὑποψήφιους κληρικοὺς (Priesterseminare), σχολῶν, ποὺ θὰ τελοῦσαν ὑπὸ τὴν ἐποπτεία τῆς Ἐκκλησίας, δὲν θὰ ἔθιγαν τὸ πανεπιστημιακὸ κεκτημένο καὶ θὰ ἦταν τὸ πρῶτο βῆμα γιὰ τὴ σταδιακὴ καθιέρωση τοῦ ὑποχρεωτικοῦ πτυχίου θεολογίας γιὰ ὅλους τοὺς κληρικούς μας.

Οἱ ἀνώτερες ἐκκλησιαστικὲς σχολὲς ἱδρύθηκαν γιὰ ἕναν καλὸ σκοπό. Κακῶς μετατράπηκαν σὲ προθάλαμο τῶν θεολογικῶν σχολῶν καὶ κάκιστα χρησιμοποιοῦνται σήμερα ἀπὸ τὴ Διοικοῦσα Ἐκκλησία ὡς πυρήνας γιὰ τὴ δημιουργία ἀνώτατων ἐκκλησιαστικῶν ἀκαδημιῶν ἢ ἐκκλησιαστικῶν πανεπιστημίων.

Ἐπιμένω: Σὲ θέματα ἐκκλησιαστικῆς παιδείας κύριος συνομιλητὴς καὶ σύμβουλος τῆς Διοικούσας Ἐκκλησίας ἔπρεπε νὰ εἶναι οἱ θεολογικὲς σχολές. Ὅλα ἔγιναν ὅμως πίσω ἀπὸ τὴν πλάτη τῶν θεολογικῶν σχολῶν. Ἡ πρόφαση ἐν ἁμαρτίαις εἶναι ἐδῶ βέβαια ὅτι πρῶτες οἱ θεολογικὲς σχολὲς ἔχουν γυρίσει τὴν πλάτη στὴ Διοικοῦσα Ἐκκλησία.

Ἡ ὅλη προσπάθεια ἵδρυσης ἀνώτατων ἐκκλησιαστικῶν ἀκαδημιῶν ἀποκαλύπτει τὶς θέσεις τῆς Διοικούσας Ἐκκλησίας γιὰ τὴ σχέση Ἐκκλησίας καὶ θεολογίας, χριστιανισμοῦ καὶ κόσμου, κλήρου καὶ λαοῦ, Ἐκκλησίας καὶ πολιτείας, Ἐκκλησίας καὶ κοινωνίας, χριστιανισμοῦ καὶ πολιτισμοῦ, Ἐκκλησίας καὶ παιδείας καὶ εἰδικότερα τὶς ἀπόψεις της γιὰ τὴν ταυτότητα τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν.

Ἡ Ἐκκλησία δὲν εἶναι ἐδῶ ὁ «κόσμος τοῦ κόσμου», ἀλλὰ λειτουργεῖ ὡς «ἀντικόσμος»[11]. Δὲν προσλαμβάνει τὸν κόσμο, ἀλλὰ ἢ τὸν ἀγνοεῖ ἢ τὸν κατακρίνει ἢ τὸν θεωρεῖ ἀνεπίδεκτο μεταστροφῆς καὶ ἀναμένει, ὡς ὁ Ἰωνᾶς, τὴ θεία ὀργὴ γιὰ τὴ σύγχρονη Νινευί. Ὅμως ἡ σύγχρονη ἐποχὴ δὲν εἶναι ἡ ἐποχὴ τῆς ἔκπτωσης καὶ τῆς παρακμῆς, δὲν εἶναι ἡ χειρότερη ἐποχὴ ποὺ γνώρισε ἡ ἀνθρωπότητα. Ἡ ἀνθρωπότητα δὲν ζοῦσε καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν ἐποχή μας στὸν παράδεισο καὶ τὸ προπατορικὸ ἁμάρτημα συνδέεται μὲ τὸν Ἀδάμ καὶ τὴν Εὔα καὶ ὄχι μὲ τοὺς ἐκπροσώπους τῆς νεωτερικότητας, μὲ τὴν ἐπιστήμη, μὲ τὴν παγκοσμιοποίηση ἢ τὸν πλουραλισμό.

11. π. Μ. Καρδαμάκης, *Ἐκκλησιαστικὴ Παιδεία. Ἡ περιπέτεια ἑνὸς ὁράματος*, ἐκδ. Ἀκρίτας, Ἀθήνα 1994, 60.

Ἡ στάση τῆς Διοικούσας Ἐκκλησίας δείχνει καὶ τὴν ἄποψή της γιὰ τὴν ἱερωσύνη, γιὰ τὸ «ἐξουσιαστικὸ ἱερατεῖο», γιὰ τὸν «εἰκονικό» κληρικό, ποὺ θέλει νὰ «φαίνεται» παρὰ νὰ «εἶναι», γιὰ μία ἱερωσύνη τῶν ἀκτιβιστῶν, μὲ τὸ «ἔργο» καὶ τὰ ἐπιτεύγματά της, ποὺ ὅμως εἶναι μόνον «ἀνθρώπινα κατορθώματα γιὰ τὶς δέλτους τῆς ἱστορίας»[12]. Μία τέτοια θεώρηση τοῦ κλήρου καὶ τῆς ἐπαγγελματικῆς του κατάρτισης μετατρέπει τὸν λαὸ τοῦ Θεοῦ σὲ «ἐκκλησίασμα», σὲ πελατεία τῶν κληρικῶν, ἀπὸ τὴν ὁποία ζοῦν.

Ἡ Διοικοῦσα Ἐκκλησία ἔδωσε ξεκάθαρα τὸ στίγμα της καὶ ἀναφορικὰ μὲ τὸ μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν. Διεκδικεῖ γιὰ τὸν ἑαυτό της τὸν πρῶτο καὶ τελευταῖο λόγο γιὰ τὸ δογματικὸ περιεχόμενο τῶν νέων σχολικῶν ἐγχειριδίων τῶν Θρησκευτικῶν καὶ διαμαρτύρεται, ἐπειδὴ δῆθεν ἡ συγγραφή τους ἀνατέθηκε, ἐρήμην αὐτῆς, σὲ «θεολόγους μὲ νεωτεριστικὰς ἀντιλήψεις»[13]. Πιστεύω ὅτι καὶ ἐδῶ ἡ Διοικοῦσα Ἐκκλησία δὲν ἐνδιαφέρεται γιὰ τὸ μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν, ἀλλὰ γιὰ τὴ δική της ἐξουσία. Γενικὰ θέλει μία θεολογία ποὺ νὰ ἀναπαράγει τὴ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας, δηλαδὴ αὐτὸ ποὺ ἐκείνη θεωρεῖ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας, μία θεολογία ποὺ θὰ εἶναι τὸ ἰδεολογικὸ στήριγμα τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὄχι ὁ κριτικὸς ἑταῖρος της.

5. Θεολογία μὲ θεολογικὴ φαντασία

Ἡ ἀπάντηση στὶς σύγχρονες προκλήσεις δὲν εἶναι ἡ κλειστὴ θεολογία, δὲν εἶναι ὁ ὀρθοδοξισμός, δὲν εἶναι ἡ θεολογία ποὺ συνεχίζει νὰ ἐπικαλεῖται, κακῶς, τὸ «Ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου» (Ἰωάν. 18,36). Γιατὶ ἡ φράση τονίζει ὅτι ἡ βασιλεία αὐτὴ δὲν ἔχει σχέση μὲ τὸν κόσμο τῆς πτώσης καὶ τῆς φθορᾶς, μὲ τὶς ἀλλοτριωτικὲς δυνάμεις τοῦ κόσμου, μὲ τὴν «κακὴ ἀλλοίωση» τοῦ ἀνθρώπου. Δὲν ἀναφέρε-

12. Βλ. π. Μ. Καρδαμάκης, *Ἐκκλησία. Ἡ ὡραιωθεῖσα ἀγάπη*, ἐκδ. Μαΐστρος, Ἀθήνα 2001, 65-97.

13. Ἐπιστολὴ τῆς Διαρκοῦς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος πρὸς τὸν Πρόεδρο τοῦ Παιδαγωγικοῦ Ἰνστιτούτου, 15 Νοεμβρίου 2004, *Ἐκκλησία*, ἔτος 81, Δεκέμβριος 2004, 884.

ται οὐδόλως σὲ μία ἄσαρκη καὶ ἀφηρημένη ἀλήθεια, σὲ μία ἄνευρη ἐνδοστρέφεια ἢ σὲ μία δυϊστικὴ περιφρόνηση ἢ ἀπόρριψη τοῦ κόσμου.

Οἱ σύγχρονοι καιροὶ ἔχουν ἀνάγκη μία ἀνοιχτὴ θεολογία, μία ὀρθόδοξη θεολογία μὲ θεολογικὴ φαντασία, μία θεολογία ποὺ δὲν στενεύει τὴν καρδιά, ἀλλὰ ἀνοίγει τοὺς ὁρίζοντες. Ἡ ἀνοιχτοσύνη εἶναι αἴτημα τοῦ ἴδιου τοῦ χριστιανικοῦ εὐαγγελίου, ἀλλὰ καὶ ἀνθρωπιστικὸ αἴτημα, ποὺ συνδέεται μὲ τὴ σύγχρονη ἀνοιχτὴ κοινωνία, τὴν παιδεία ἐλευθερίας καὶ τοὺς ἀνθρωπιστικοὺς στόχους τοῦ πανεπιστημίου, στὸ ὁποῖο ἡ θεολογικὴ ἐπιστήμη στεγάζεται.

Ἡ θεολογία μὲ θεολογικὴ φαντασία θὰ βλέπει τὴν Ἐκκλησία σὲ σχέση μὲ τὴ συγκεκριμένη ἱστορικὴ στιγμὴ καὶ τὴν κοινωνικὴ πραγματικότητα ποὺ τὴν περιβάλλει. Θὰ εἶναι μία θεολογία σὲ διάλογο μὲ τὸν ἀνθρωπολογικὸ καὶ τὸν ἀνθρωπιστικὸ στοχασμό, μὲ τὴν ἐπιστήμη καὶ τὴν κουλτούρα, μία θεολογία μὲ ποιμαντικὴ εὐαισθησία γιὰ τὸν σύγχρονο ἄνθρωπο, γιὰ τὶς περιπέτειες τῆς ἀνθρώπινης ἐλευθερίας στὴν ἐποχή μας, μία θεολογία ποὺ γνωρίζει ὅτι λειτουργεῖ ἐν τῷ κόσμῳ καὶ ὅτι δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ζεῖ «στὸν κόσμο της». Ἐπιθυμῶ νὰ τονίσω μὲ ἔμφαση ὅτι ἀνοιχτὴ θεολογία μὲ θεολογικὴ φαντασία δὲν εἶναι μία θεολογία ποὺ χάνει τὴν ἐκκλησιαστικότητά της στὸ ὄνομα τῆς ἐπικαιρικότητας.

Ὅλα αὐτὰ βέβαια ἔχουν συνέπειες γιὰ τὴν ταυτότητα τοῦ θεολόγου καὶ γιὰ τὶς θεολογικὲς σπουδές. Γιὰ νὰ κάνουμε διάλογο μὲ τὸν σύγχρονο ἄνθρωπο πρέπει νὰ γνωρίζουμε τὴ γλώσσα του, τὸν πολιτισμό του, τὶς ἀντιφάσεις καὶ τὶς προοπτικὲς αὐτοῦ τοῦ πολιτισμοῦ, πρᾶγμα διόλου εὔκολο. Σήμερα καὶ στὸ μέλλον οἱ θεολογικές μας σχολὲς καλοῦνται νὰ λειτουργήσουν ὡς χῶρος συνάντησης καὶ διαλόγου. Θὰ ἐρευνοῦν τὴ δική μας συγκεκριμένη ἐκδοχὴ τοῦ χριστιανισμοῦ, τὴν Ὀρθοδοξία, χωρὶς νὰ εἶναι κλειστὰ ὁμολογιακές. Ἡ ὀρθόδοξη παράδοση δὲν θὰ προσεγγίζεται ὡς ἕνα «κλειστὸ σύστημα», ἀλλὰ ὡς ἕνα μέγεθος, τὸ ὁποῖο μπορεῖ νὰ κατανοηθεῖ σωστὰ μόνον στὴν ἀναφορικότητα καὶ ἀνοιχτοσύνη του πρὸς τὶς ἄλλες χριστιανικὲς παραδόσεις, γιατὶ ὄχι καὶ πρὸς τὶς ἄλλες θρησκευτικὲς παραδόσεις. Γιὰ νὰ εἶναι κανεὶς γνήσιος δὲν χρειάζεται νὰ κλείσει τὸν ἑαυτό του ἀπέναντι στοὺς ἄλλους. Ἰσχύ-

ει καὶ τὸ ἑξῆς: Μόνον ἂν εἶναι κανεὶς γνήσιος, μπορεῖ νὰ κατανοήσει καὶ νὰ σεβαστεῖ τὸν «ἄλλο», τὸν διαφορετικό.

Μόνον οἱ πανεπιστημιακὲς θεολογικὲς σχολὲς μποροῦν νὰ προσφέρουν τέτοιες εὐκαιρίες σπουδῆς, ἀνοιχτοσύνης καὶ ἐπικοινωνίας, προωθώντας τὴν ἐπιστημονικὴ ἔρευνα καὶ τὸν διεπιστημονικὸ διάλογο, καλλιεργώντας πνεῦμα ἐλευθερίας, συμμετέχοντας σὲ ἐρευνητικὰ προγράμματα καὶ προγράμματα ἀνταλλαγῶν, προβάλλοντας τὸ οἰκουμενικὸ πνεῦμα τῆς παράδοσής μας. Στὸ πανεπιστήμιο ἡ θεολογία εἶναι ἐκτεθειμένη στὶς ἀμφισβητήσεις, στὰ ἐρωτήματα καὶ στὶς ἀβεβαιότητες τοῦ ἐκκοσμικευμένου περίγυρου. Αὐτὸ εἶναι πολὺ σημαντικὸ γιὰ τὴν προετοιμασία τῶν μελλοντικῶν θεολόγων καὶ κληρικῶν, ποὺ θὰ δράσουν μέσα στὶς σύγχρονες ἀνοιχτὲς καὶ πολυπολιτισμικὲς κοινωνίες.

«Τὸ καθῆκον ἑνὸς σύγχρονου ὀρθοδόξου θεολόγου εἶναι πολύπλοκο καὶ τεράστιο», ἔγραφε ὁ Γ. Φλωρόφσκι[14]. Οἱ φοιτητὲς τῆς θεολογίας προετοιμάζονται ὄντως γιὰ μία ἀπαιτητικὴ διακονία. Τίποτε δὲν μπορεῖ νὰ ὑποκαταστήσει ἐδῶ τὴν καλὴ θεολογικὴ κατάρτιση. Ὁ νέος πρέπει νὰ ἀποκτήσει θεολογικὴ ἐπάρκεια, νὰ σπουδάσει, νὰ συζητήσει, νὰ μελετήσει τὸ θρησκευτικὸ φαινόμενο, νὰ κάνει θεολογικὴ ἔρευνα, νὰ μάθει ξένες γλῶσσες, νὰ εἰδικευτεῖ, νὰ πληρώσει προσωπικὸ κόστος, νὰ ἐνεργοποιήσει ὅλες του τὶς δυνάμεις γιὰ νὰ γνωρίσει τὸν χριστιανισμό, τὴν Ὀρθοδοξία καὶ τὸν κόσμο στὸν ὁποῖο ἀπευθύνεται γιὰ νὰ μεταφέρει τὸ μήνυμα τοῦ Εὐαγγελίου, γιὰ νὰ διδάξει τὸν ἐκκλησιαστικὸ τρόπο τοῦ βίου.

Ἡ θεολογία χρειάζεται στὸ μέλλον «δεκαθλητὲς» θεολόγους, ἀνθρώπους χωρὶς θρησκειογενεῖς νευρώσεις ἢ σύνδρομο ἱδρυματισμοῦ, ἀνθρώπους ποὺ μποροῦν νὰ ἀναμετρηθοῦν μὲ τὶς ἀναρίθμητες προκλήσεις τοῦ σύγχρονου κόσμου. Ὡς φυτώρια γιὰ τέτοιους δυναμικοὺς θεολόγους δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ λειτουργήσουν οἱ ἐκκλησιαστικὲς σχολές, ἂν καί, ὡς Χαλκίτης, ἔχω ζήσει καὶ τὶς θετικὲς πλευρὲς τῆς ἐκκλησιαστικῆς σχολῆς, βέβαια κάτω ἀπὸ τελείως διαφορετικὲς συνθῆκες[15].

14. Γ. Φλωρόφσκι, «Ἡ κληρονομιὰ τῆς Ὀρθόδοξης Θεολογίας καὶ τὸ καθῆκον της στὸ σύγχρονο κόσμο», μτφρ. Ι. Ροηλίδης, στὸ: *Ἰησοῦς Χριστὸς ἡ τοῦ κόσμου ζωή*, Κέντρο Μελετῶν Ἱερᾶς Μονῆς Κύκκου, Λευκωσία 2000, 313-322, 320. «Abgrenzung», *Theologische Quartalschrift*, 157 (1977), 163-176.

15. Ἡ κατὰ Χριστὸν παιδεία στὴ Θεολογικὴ Σχολὴ τῆς Χάλκης ζοῦσε ἀπὸ τὴν ἀδιά-

Στὶς ἐκκλησιαστικὲς σχολές, οἱ ὁποῖες εὔκολα ἐκπίπτουν σὲ «ἱδρυματικὰ καταστήματα»[16], ἀναπτύσσεται τὸ σύνδρομο καθαρότητας, ὁ συντηρητισμός, ἡ ἀποκοπὴ ἀπὸ τὸν ἔξω κόσμο ἢ καὶ ἡ δαιμονοποίηση τοῦ κόσμου. Ὁ πραγματικὸς διάλογος ἐδῶ δύσκολα εὐδοκιμεῖ. Δὲν εἶναι καθόλου τυχαῖο ὅτι σὲ αὐτὲς τὶς σχολὲς δίνεται ἔμφαση στὰ ἐπιμεριστικὰ στοιχεῖα τῆς παράδοσής μας, καὶ δὲν καλλιεργοῦνται οἱ οἰκουμενικὲς ἀξίες τῆς Ὀρθοδοξίας.

Τί μέλλον καὶ τί προοπτικὲς μπορεῖ νὰ ἔχει λοιπὸν μία θεολογία, κατ' ὄνομα ἐκκλησιαστική, ἡ ὁποία θὰ ἦταν κλειστὴ στὴν αὐτάρκειά της, θὰ ἀγνοοῦσε τὴ γλώσσα τοῦ πολιτισμοῦ, τὴ φιλοσοφία, μὲ τὴν ὁποία αὐτοερμηνεύεται καὶ ἐκφράζεται τὸ πνεῦμα κάθε ἐποχῆς, θὰ περιφρονοῦσε τὴν παιδεία, τὴν ἐπιστήμη καὶ τὴν κουλτούρα; Ὅποιος δὲν μάθει νὰ ἀγαπᾶ τὴν παιδεία, τὴ μελέτη, τὴ μάθηση γενικά, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀγαπᾶ τὴν θεολογικὴ μελέτη καὶ τὴν κατὰ Χριστὸν παιδεία.

Ἐπιλογικό σημείωμα: Ἀνοιχτοσύνη ὡς προοπτική

Ἐνῶ ἡ ἀνοιχτοσύνη φαίνεται νὰ ἀποτελεῖ τὴν ἔννοια – κλειδὶ γιὰ τὸ μέλλον τῆς θεολογίας μας, οἱ ἐπιλογὲς τῆς Διοικούσας Ἐκκλησίας στρέφονται πρὸς τὴν κλειστή, ἐλεγχόμενη θεολογία ὡς μελλοντικὴ προοπτική. Ἐδῶ ἡ ἐπίκληση τῆς ἐκκλησιαστικότητας τῆς θεολογίας δὲν πείθει. Ὁ συντηρητισμὸς καὶ ἡ κλειστότητα δὲν συγκροτοῦν ἐκκλησιαστικότητα.

«Τὸ ὀρθόδοξον πνεῦμα δὲν ἀνέχεται τὴν ἀποξένωσιν ἀπὸ τοῦ κόσμου»

σπαστη ἑνότητα Μονῆς καὶ Σχολῆς, Ἐκκλησίας καὶ παιδείας, φιλοκαλίας καὶ φιλοσοφίας. Ἡ γνώση ἦταν ὑπαρξιακή, ἡ θεολογία ἐμπειρική, βιωμένη θεολογία. Δὲν ὑπῆρχε χάσμα μεταξὺ θεολογίας καὶ ζωῆς. Προσωπικὰ ποτὲ δὲν ἔνιωσα τὴ λατρευτικὴ ζωὴ ὡς κάτι ἔξω ἀπὸ τὴν ἰδιότητά μου ὡς μαθητῆ. Πίστευα ὅτι ἐκεῖνος ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ βιώσει τὸ νόημα τῆς θείας λατρείας, δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ ἀνακαλύψει καὶ τὸ βάθος τῶν θεολογικῶν κειμένων. Πρὶν μάθουμε νὰ μελετᾶμε τὰ θεολογικὰ κείμενα, οἱ Χαλκίτες εἴχαμε διδαχθεῖ νὰ ἀνιχνεύουμε ὁλόκληρη τὴν πίστη καὶ τὴ θεολογία μας στὶς ἀκολουθίες, στὸ ράσο, στὸ πετραχήλι, στὸ καντήλι, στὸ κερί, στὸ θυμίαμα, στὴν ψαλμωδία, στὴ γλυκύτητα τῶν προσώπων στὶς εἰκόνες (Βλ. Κ. Δεληκωσταντής, «Ἡ θεολογικὴ παρακαταθήκη τῆς Χάλκης», στό: *Ἡ Θεολογικὴ Σχολὴ τῆς Χάλκης. Τὰ μαθήματα καὶ οἱ δάσκαλοι*, Σύνδεσμος τῶν ἐν Ἀθήναις Μεγαλοσχολιτῶν, Ἀθήνα 2002, 143-160).

16. π. Μ. Καρδαμάκης, *Ἐκκλησιαστικὴ Παιδεία*, 11.

τόνιζε ὁ Ν. Νησιώτης[17]. Πράγματι δὲν συνάδει πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς χριστιανικῆς ἐλευθερίας καὶ τὴ φωτεινότητα τῆς Ὀρθοδοξίας νὰ κλειστεῖ ἡ ὀρθόδοξη θεολογία σὲ στεγανά, νὰ μεταδίδει ἐξουσιαστικὴ γνώση καὶ δογματισμό, νὰ μετατρέπεται ἡ κατὰ Χριστὸν παιδεία σὲ ἐπαγγελματικὴ ἐκπαίδευση καὶ παραγωγὴ «στελεχῶν» ἢ «παραγόντων» τῆς Ἐκκλησίας.

Οὕτως ἢ ἄλλως τὸ μέλλον τῶν θεολογικῶν καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν σχολῶν συνδέεται μὲ τὸ χριστιανικὸ μέλλον τῶν κοινωνιῶν μας καὶ δὲν ἔχει κανένα νόημα νὰ ἀγνοοῦμε στρουθοκαμηλικὰ αὐτὴν τὴν ἀλήθεια. Μὲ προβληματίζει ἰδιαίτερα τὸ γεγονὸς ὅτι στὴ λεγόμενη μεταχριστιανικὴ Εὐρώπη ἡ ζήτηση γιά τὰ ἐπιστημονικὰ θεολογικὰ βιβλία μειώθηκε, ἀφοῦ αὐτὰ φαίνεται ὅτι δὲν καλύπτουν τὶς ἀνάγκες τῶν ἀνθρώπων, ἐνῶ αὐξάνεται συνεχῶς τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὰ βιβλία ἐσωτερισμοῦ. «Στὰ μεγάλα βιβλιοπωλεῖα», παρατηρεῖ ὁ P. Neuner, «ὁ ἐσωτερισμὸς γεμίζει ὁλόκληρες βιβλιοθῆκες, ἐνῶ τὴ θεολογία δὲν τὴ συναντοῦμε καθόλου. Οἱ θεολόγοι διαπιστώνουν σήμερα ὅτι αὐτὸ ποὺ ἐπεξεργάζονται ἐπιστημονικὰ δὲν καλύπτει τὶς θρησκευτικὲς ἀνάγκες τῆς κοινωνίας μας. Ἐδῶ βρίσκεται ἴσως ἡ μεγαλύτερη πρόκληση γιὰ μᾶς, ἕνα σημεῖο, στὸ ὁποῖο ἔχω περισσότερες ἐρωτήσεις παρὰ ἀπαντήσεις»[18].

Ὁ κόσμος χρειάζεται μία θεολογία μὲ ὑπαρξιακὸ βάθος καὶ μήνυμα, ἀναζητεῖ θεολογικὰ κείμενα, ὅπου ἐμπεριέχονται ἀπαντήσεις στὰ ἀγωνιώδη καὶ θεμελιώδη ἐρωτήματα τοῦ ἀνθρώπου, ἐνδιαφέρεται γιὰ μία θεολογία, ἡ ὁποία δίνει ὠθήσεις, ἔμπνευση καὶ προοπτικὴ γιὰ τὴ διαμόρφωση μίας πιὸ δίκαιης καὶ ἀνθρώπινης κοινωνίας. Ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος σίγουρα δὲν χρειάζεται τὸ φονταμενταλιστικὸ παραλήρημα, τὸ ὁποῖο, στὴ χριστιανικὴ ἐκφορά του, εἶναι καὶ θὰ παραμείνει ἡ μονοφυσιτίζουσα ἄρνηση τῆς ἀλήθειας τοῦ Εὐαγγελίου, τῆς οἰκουμενικότητας καὶ φωτεινότητάς του[19].

Καὶ ἐνῶ τὰ θεμελιώδη τῆς χριστιανικῆς ὕπαρξης θὰ συμβαίνουν βαθιὰ

17. Ν. Νησιώτης, *Ἡ ὑπηρεσία τῆς Ὀρθοδόξου Θεολογίας εἰς τὰς διορθοδόξους ἐκκλησιαστικὰς σχέσεις σήμερον*, 15.

18. P. Neuner, «Gute Theologie treiben», *Herder Korrespondenz*, ἔτος 58, Μάρτιος 2004, 124-129, 128.

19. Ο H. Zahrnt σημειώνει ὀρθά: «Ἀποτελεῖ γιὰ μένα αἴνιγμα, πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ μελετᾶ κανεὶς τὴ Βίβλο καὶ νὰ παραμένει φονταμενταλιστής» (H. Zahrnt, *Mutma˘ungen über Gott. Die Summe meines Lebens*, München 1997, 68).

μέσα στὴν ἀνθρώπινη καρδιά, οἱ πῦλες τῆς θεολογίας, ἡ ὁποία εἶναι οὐσιαστικὰ θεολογία τῆς ἐλευθερίας, θὰ ἀνοίγουν μόνον πρὸς τὰ ἔξω. Θὰ ἀνοίγουν ἀπὸ ἀνθρώπους μὲ ἐκκλησιαστικὸ ἦθος, μὲ ἀνοικτὸ μυαλό, μὲ φωτεινὸ πρόσωπο, μὲ καλλιέργεια καὶ εὐαισθησία, φιλόμουσους καὶ φιλότεχνους, ἀνήσυχους καὶ εὐφυεῖς καὶ προπάντων ἀπὸ ἀνθρώπους μὲ καλὴ θεολογικὴ κατάρτιση καὶ θεολογικὴ φαντασία. Περισσότερους τέτοιους θεολόγους πρέπει νὰ ἀναδεικνύουν οἱ θεολογικές μας σχολές.

ΘΕΟΛΟΓΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ ΣΤΟ ΔΗΜΟΣΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΙΩΑΝΝΗ ΠΕΤΡΟΥ
Καθηγητῆ Θεολογικῆς Σχολῆς Α.Π.Θ.

ΘΕΟΛΟΓΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ ΣΤΟ ΔΗΜΟΣΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

Η συζήτηση για το αν οι θεολογικές σπουδές πρέπει να γίνονται στο δημόσιο Πανεπιστήμιο, ή έστω σε ίδρυμα ανώτατο που πληροί τις προδιαγραφές του δημόσιου Πανεπιστημίου, ή αντίθετα σε εκκλησιαστικού χαρακτήρα ιδρύματα έχει πραγματοποιηθεί και αλλού πολύ πιο μπροστά από εδώ. Τέτοιες συζητήσεις σε επιστημονικό επίπεδο έχουν γίνει για παράδειγμα στη Γερμανία, αλλά και στις Η.Π.Α. Εμάς μας εξανάγκασε τελευταία η εμμονή της εκκλησιαστικής διοίκησης να αποκτήσει ανώτατο ίδρυμα που θα εκπαιδεύει, όπως υποστηρίζει, τα στελέχη της, και ταυτόχρονα θα της παρέχει τη δυνατότητα να φαίνεται ότι διοικεί «ανώτατου επιπέδου εκπαιδευτικό ίδρυμα».

Η εμμονή της αυτή δεν είναι τωρινή, αλλά υπήρξε και παλιότερα. Η πιο χαρακτηριστική περίπτωση είναι εκείνη της περιόδου της δικτατορίας του 67. Μια συνετή, βέβαια, προσέγγιση του ζητήματος θα απαιτούσε να έχουν διερευνηθεί και απαντηθεί κάποια σοβαρά ερωτήματα: Για ποιο λόγο απέτυχε το «εκκλησιαστικό» αυτό πείραμα που ξεκίνησε την περίοδο της χούντας; Ποιους σκοπούς εξυπηρετούσε πραγματικά; Ποιοι ήταν οι λόγοι που δεν αναβαθμίστηκαν ποιοτικά οι υπάρχουσες ανώτερες εκκλησιαστικές σχολές, τη στιγμή που η εκκλησιαστική διοίκηση ήταν ελεύθερη να το πράξει; Για ποιους λόγους οι περισσότεροι από τους αποφοίτους των σχολών αυτών δεν γίνονται ιερείς και αναζητούν μετά από καταταχτήριες εξετάσεις να συνεχίσουν τις σπουδές τους στις Θεολογικές Σχολές, και έτσι να βρουν επαγγελματική διέξοδο είτε στην εκπαίδευση είτε οπουδήποτε αλλού;

Πρέπει, ακόμη, να επισημανθεί ότι δεν θα μπορούσε να περιλάβει κανείς στα παραδείγματα που αναφέρθηκαν παραπάνω τη σχετική συζήτηση που διοργανώθηκε από μέρους του Συμβουλίου Ευρωπαϊκών

Εκκλησιών (Conference of European Churches, The Future of Theology in Europe, Geneva 2003). Σε αυτήν, επίσης, επικράτησαν περισσότερο οι επιδιώξεις των εκκλησιών, εκφρασμένες, βέβαια, με έναν πιο εκλεπτυσμένο τρόπο, παρά οι καθαρά θεολογικές. Αυτό σημαίνει ότι δεν είναι μόνο της ελλαδικής εκκλησιαστικής διοίκησης η επιθυμία να έχει υπηρετικές στις επιδιώξεις της θεολογικές σπουδές, αλλά και άλλων θεσμικών εκκλησιών. Αυτό δείχνει ότι υπάρχουν ορισμένα δεδομένα που αναπτύσσονται στο πλαίσιο των εκκλησιαστικών και γενικότερα των θρησκευτικών θεσμών, ως απόρροια της «θεσμικής συνείδησης» που έχουν διαμορφώσει και αναπαράγουν, και με βάση τα δεδομένα αυτά θέλουν να προσδιορίσουν τις θεολογικές σπουδές. Είναι γνωστό, βέβαια, ότι κάτι τέτοιο δεν συμβαίνει σε άλλα επιστημονικά πεδία. Όλοι περιμένουν από αυτά την ανάπτυξη της επιστήμης και κατανοούν ότι δεν έχουν τη δυνατότητα να προσδιορίσουν ιδεολογικά το περιεχόμενό τους, αφού είναι δουλειά των ειδικών και αποτέλεσμα της έρευνάς τους. Αντίθετα στους θρησκευτικούς θεσμούς υπάρχει μια έντονη τάση να προσδιορίσουν το περιεχόμενο και την κατεύθυνση των σπουδών. Πιο απλά θέλουν μέσα από τις σπουδές αυτές να εκπαιδεύονται στελέχη που θα συμφωνούν με τις αντιλήψεις και τις εξουσιαστικές επιδιώξεις τους. Οι τάσεις αυτές είναι πολύ πιο έντονες στις δύο παραδοσιακές εκκλησίες, Ορθόδοξη και Καθολική, σε σύγκριση με τις Προτεσταντικές, παρότι και από αυτές δεν απουσιάζει η «θεσμική συνείδηση».

Σε αντίθεση με τις στάσεις αυτές των θρησκευτικών θεσμών, οι γενικότερες συζητήσεις, στις οποίες συμμετείχαν όχι μόνο θεολόγοι, αλλά και επιστήμονες άλλων ειδικοτήτων, ιδίως κοινωνιολόγοι, είδαν ότι είναι αναγκαίο για την κοινωνία να πληρούν οι θεολογικές σπουδές ορισμένους όρους, οι οποίοι δεν ταυτίζονται με τις βλέψεις και τις επιδιώξεις των θρησκευτικών θεσμών. Στο σημείο αυτό βρίσκεται το καίριο ζήτημα που δεν κατανοείται από ορισμένους πολιτικούς, γιατί πάνω από τη διασφάλιση της κοινωνίας θέτουν άλλες εκλογικού χαρακτήρα επιδιώξεις τους. Αντίθετα, οι επιστήμονες που συμμετείχαν στη συζήτηση αυτή αντιμετώπισαν πολύ πιο ουσιαστικά το ζήτημα. Ανάλογα με το χαρακτήρα που έχουν οι θεολογικές σπουδές, ανοικτό ή

κλειστό, έχουν αντίστοιχες συνέπειες όχι μόνο στις εκκλησίες αλλά και στην κοινωνία. Εξάλλου, η πρόσφατη απόφαση των Υπουργών Παιδείας στο Μπέργκεν της Νορβηγίας θα μας αναγκάσει να φερόμαστε πιο έξυπνα και πιο ευέλικτα λαμβάνοντας υπόψη τους όρους που θα είναι απαραίτητοι για να συνεχίσουν να πραγματοποιούνται οι θεολογικές σπουδές στο δημόσιο Πανεπιστήμιο. Από όλα αυτά γίνεται κατανοητό ότι η ανάλυση που θα ακολουθήσει θα κινηθεί στην προοπτική μιας επιστημονικής και κοινωνικής θεώρησης του θέματος και θα αποφύγει την ωραιοποίηση όσων θα λεχθούν.

Δεν θα ασχοληθώ με την ουσία των θεολογικών σπουδών, δίνοντας ένα μοντέλο που θα πρέπει να ακολουθήσουν, για τον απλούστατο λόγο ότι θεωρώ πως ο καλύτερος τρόπος ανάπτυξης και πραγματοποίησής τους είναι ένα πλουραλιστικό μοντέλο. Μοντέλα που στηρίζονται σε μια και μοναδική κατεύθυνση, όποια και αν είναι αυτή, φιλελεύθερη, συντηρητική, παραδοσιακή κ.λπ. είναι λανθασμένα. Θα οδηγήσουν σε πλασματικές μονομέρειες, ενώ είναι απαραίτητο να υπάρχει ο ελεύθερος συνδυασμός διαφόρων τάσεων, πράγμα που μπορεί να γίνει μόνο στο πλαίσιο ενός πλουραλιστικού μοντέλου.

Εξάλλου, οι εξελίξεις στον πανεπιστημιακό χώρο θα αναγκάσουν τις Θεολογικές Σχολές να διευρύνουν το πεδίο της εκπαιδευτικής δραστηριότητάς τους αναζητώντας νέους χρήστες των προσφερόμενων από αυτές εκπαιδευτικών υπηρεσιών, για να μπορέσουν να σταθούν στο Πανεπιστήμιο. Ιδίως η αξιολόγηση θα οδηγήσει σε νέες επιλογές. Θα εξηγήσω παρακάτω τι εννοώ με την ανάγκη να διευρυνθούν οι χρήστες των προσφερόμενων σπουδών. Αναζητώντας κανείς νέους χρήστες προσαρμόζει ανάλογα και τις σπουδές.

Η ιστορία των θεολογικών σπουδών στην Ελλάδα στη μεταπολεμική περίοδο, αλλά ιδίως στη μεταπολίτευση, επιβεβαιώνει την άποψή μου αυτή. Επειδή υπήρχε η δυνατότητα ελεύθερης ανάπτυξής τους, διαμορφώθηκαν και καλλιεργήθηκαν διάφορες τάσεις. Σε διαφορετική περίπτωση αυτές δεν θα μπορούσαν να υπάρξουν. Από ορισμένους, βέβαια, εκλαμβάνεται η διάσταση αυτή ως αρνητική, γιατί βλέπουν τις θεολογικές σπουδές μέσα από μια «καθαρότητα», όπως την κατανοούν

οι ίδιοι, ή συγχέουν το πανεπιστημιακό έργο με τη μοναστική ή την εκκλησιαστική ευσέβεια. Αλλά τέτοιου είδους «καθαρότητα» δεν υπήρξε ποτέ ως πραγματικό γεγονός. Διάφοροι από εμάς έζησαν το πρόβλημα αυτό. Αν δεν υπήρχε η πλουραλιστική, λιγότερο ή περισσότερο, ανάπτυξη των σπουδών, κάποιοι είτε συντηρητικοί είτε φιλελεύθεροι θα είχαν αναγκαστεί να φύγουν. Αυτό δεν πρέπει να λησμονείται. Δεν θα ήθελα να αναφέρω παραδείγματα. Καθένας μπορεί να καταλάβει για τον εαυτό του αν σκεφθεί τι κάνει και τι δυσκολίες αντιμετώπισε. Κάποιοι, βέβαια, υπενθυμίζουν τι συμβαίνει σε καθολικές Θεολογικές Σχολές και προσπαθούν έτσι να δικαιολογήσουν εξωπανεπιστημιακές επεμβάσεις στις Θεολογικές Σχολές. Κάθε λογικά σκεπτόμενος άνθρωπος δεν θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει ως παράδειγμα κάτι χειρότερο, μόνο κάποιος καιροσκόπος θα μπορούσε να το κάνει. Ακόμη, δεν μπορεί να διαγραφεί μια μακροχρόνια ιστορία των θεολογικών σπουδών στην Ελλάδα, που είχαν αυτό το σημαντικό προνόμιο της διασφάλισης της ελεύθερης ανάπτυξής τους. Είναι άλλο, βέβαια, το ζήτημα αν και σε ποιο βαθμό εκμεταλλεύτηκαν τη δυνατότητα αυτή.

Εξάλλου, ένα είδος «καθαρότητας», με όποιο τρόπο και αν κατανοηθεί, δεν υπήρξε ποτέ ούτε στην κοινωνία, ούτε και στην Εκκλησία. Η ίδια η Ορθόδοξη θεολογία πέρασε από διάφορες φάσεις και τονίστηκαν κατά καιρούς διάφορες αντιλήψεις και τάσεις. Μια μονοδιάστατη θεολογία αντιστοιχεί σε έναν πλασματικό κόσμο και γι' αυτό είναι λάθος. Ακόμη και αυτοί που θέλουν μια μονοδιάστατη θεολογία έχουν στο μυαλό τους ένα συγκεκριμένο κόσμο και με βάση αυτόν κρίνουν την ορθότητα. Αλλά ο κόσμος αυτός εύκολα αποδεικνύεται ότι δεν αντιστοιχεί στον πραγματικό σύγχρονο κόσμο. Οι θεολογικές σπουδές όμως πρέπει να αντιστοιχούν σε έναν πραγματικό κόσμο και όχι σε όποιον πλασματικό μπορεί να σχηματίζει οποιαδήποτε τάση και επιδίωξη. Έτσι, σε ένα πλουραλιστικό μοντέλο δεν υπάρχει κίνδυνος αστοχίας, γιατί είναι ευέλικτο και ευπροσάρμοστο, και συμβάλλει στην ανάπτυξη αντίρροπων δυνάμεων και διαλόγου. Αντίθετα, σε ένα μονοσήμαντο μοντέλο μπορεί να υπερισχύσουν αυτοί που βρίσκουν τρόπους να παρουσιάσουν ότι η δική τους κατεύθυνση είναι η μόνη ορθή.

Μετά από αυτά γεννιέται ένα πολύ σπουδαίο ερώτημα: Ποιοι είναι οι λόγοι που επιβάλλουν να πραγματοποιούνται οι θεολογικές σπουδές στο δημόσιο Πανεπιστήμιο; Εκτός από εκείνα που λέχθηκαν στα Υπομνήματα των δύο Θεολογικών Σχολών προς το Υπουργείο Παιδείας, θα προστεθούν στη συνέχεια μερικά ακόμη σοβαρά επιχειρήματα που αναφέρονται σε θέματα ουσίας και ενισχύουν τα μέχρι τώρα λεχθέντα.

Παρά τις αντιξοότητες που υπάρχουν, ακόμη και στο Ελληνικό Πανεπιστήμιο υπάρχει η αυτοτέλεια και καταβάλλονται προσπάθειες να διασφαλιστεί αυτή και να διευρυνθεί. Οι περιορισμοί είναι κυρίως στο διοικητικό μέρος και όχι στο εκπαιδευτικό. Οι επιβαρύνσεις είναι ως προς τον αριθμό των φοιτητών και ίσως ως ένα βαθμό σε σχέση με το μορφωτικό τους επίπεδο, όχι όμως ως προς το πρόγραμμα σπουδών. Αυτό είναι ελεύθερο και σχετίζεται με το πώς κατανοείται από εμάς τους ίδιους και τι θεωρούμε ότι χρειάζεται να προσφέρουμε. Φυσικά, η προσφορά αυτή θα κριθεί στο μέλλον από τους χρήστες των υπηρεσιών, που όπως και τώρα δεν θα είναι μόνο εκκλησιαστικοί φορείς. Η αξιολόγηση, που καθιερώνεται και στην Ελλάδα, θα μας αναγκάσει να προσδιορίσουμε διάφορους σκοπούς για τις σπουδές που προσφέρονται από τις Θεολογικές Σχολές, για να μπορούν να σταθούν στο δημόσιο Πανεπιστήμιο. Σημασία πάντως έχει ότι το πρώτο βασικό στοιχείο που διασφαλίζεται στο δημόσιο Πανεπιστήμιο είναι η ελευθερία διοργάνωσης των σπουδών, καλλιέργειας της έρευνας και ανάπτυξης της θεολογίας. Θα κριθεί στο μέλλον σε ποιες κατευθύνσεις θα πρέπει να προσφέρονται οι σπουδές, από το ποιοι θα είναι οι χρήστες. Δεν μπορεί να περιοριστεί κανείς σε μοναδικούς χρήστες, όταν, μάλιστα, αυτοί δυσκολεύουν την κατάσταση και δεν θέλουν να καταλάβουν ότι ένα πανεπιστημιακό ίδρυμα πρέπει να προσφέρει διάφορες υπηρεσίες εκπαίδευσης. Μέσα στο πλαίσιο της επιστημονικής ελευθερίας υπάρχει δυνατότητα ανάπτυξης νέων τάσεων και ανανέωσης. Τις τελευταίες δεκαετίες η θεολογία καλλιέργησε ορισμένες τάσεις που παλιότερα είχαν θεωρηθεί ως ανανεωτικές. Όταν όμως κάτι επαναλαμβάνεται, γίνεται «κατεστημένο». Η κατοχύρωση του πλαισίου ελευθερίας για διδάσκοντες και διδασκόμενα γνωστικά αντικείμενα μπορεί να βοηθήσει στην ανανέωσή τους. Κάτι

τέτοιο σε ένα μη δημόσιο ίδρυμα θα ήταν πολύ δύσκολο έως αδύνατο. Οι λόγοι θα φανούν από το επόμενο σημείο.

Το εκκλησιαστικό θεσμικό περιβάλλον είναι πολύ συντηρητικό, ιδίως στην Ελλάδα. Αναπτύχθηκε μέσα από ένα συγκεντρωτικό μοντέλο διοίκησης που έδωσε τη δυνατότητα να αναπτυχθεί μια συγκεκριμένη ιδεολογία. Σε αυτό συνέβαλαν οι αντιλήψεις για το τι εξυπηρετεί θεσμικά την Εκκλησία. Η Εκκλησία στην Ελλάδα απέφυγε να παρακολουθήσει τις εξελίξεις της κοινωνίας και έχει παραμείνει σε έναν κόσμο που δεν αντιστοιχεί στη σύγχρονη πραγματικότητα. Εξαιτίας του γεγονότος αυτού δεν προσπαθεί να κατανοήσει τι είναι ουσιαστικό και τι μεταβαλλόμενο. Θεωρεί ότι όλα πρέπει να περιστρέφονται γύρω από τα ιδιαίτερα ενδιαφέροντα του εκκλησιαστικού θεσμού. Με τον τρόπο αυτό κατανοεί και τις όποιες θεολογικές σπουδές. Να εξυπηρετούν τα θεσμικά ενδιαφέροντα που προσδιορίζονται με βάση μια λογική εξουσίας.

Σε αυτό συμβάλλει και η ισοβιότητα των επισκόπων. Άνθρωποι που παραμένουν μέχρι τα βαθιά γεράματα στο θεσμικό εκκλησιαστικό πεδίο δεν έχουν συνήθως τη δυνατότητα να αλλάξουν νοοτροπία και να παρακολουθήσουν τι ακριβώς συμβαίνει γύρω τους. Για το λόγο αυτό είτε στο στενό τους περιβάλλον είτε στο ευρύτερο προσπαθούν να καλλιεργήσουν τη νοοτροπία αυτή που δεν μπορεί εκ των πραγμάτων να παρακολουθήσει τις αλλαγές που επισυμβαίνουν στην κοινωνία. Σε συζητήσεις που έγιναν στη Σύνοδο ήδη κατά το μεσοπόλεμο, και δημοσιεύθηκαν από τον Θ. Στράγκα στο βιβλίο του *Εκκλησίας Ελλάδος ιστορία εκ πηγών αψευδών*, εκφράζεται αυτή η φοβία απέναντι στον κοινωνικό κόσμο και υποστηρίζεται ότι είναι αναγκαία η δημιουργία μιας κλειστής εκπαίδευσης για τους κληρικούς που θα καλλιεργεί τέτοιες αντιλήψεις που θα εξυπηρετούν τα ενδιαφέροντα της Ιεραρχίας. Η νοοτροπία αυτή συνεχίζει να υπάρχει και να αναπαράγεται.

Αντίθετα, οι θεολογικές σπουδές είναι υποχρεωμένες να παρακολουθούν τι ακριβώς συμβαίνει στο γύρω κόσμο και να διαλέγονται με αυτόν. Κάτι τέτοιο όμως δεν μπορεί να γίνει σε Σχολές κλειστού τύπου, που κινδυνεύουν να αναπαράγουν νοσηρά φαινόμενα ή μονοδιάστατες αντιλήψεις που αναπτύσσονται στον θεσμικό εκκλησιαστικό

χώρο. Αλλά η θεολογία απευθύνεται σε ένα ευρύ φάσμα ανθρώπων και όχι μόνο σε συγκεκριμένους κύκλους.

Η θεολογία είναι υποχρεωμένη να διαλέγεται με τις άλλες επιστήμες. Ο διάλογος όμως αυτός δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί με κανένα τρόπο σε ένα κλειστό χώρο ανάπτυξής της. Αντίθετα, τη δυνατότητα αυτή της προσφέρει το δημόσιο Πανεπιστήμιο, όπου κατά βάση καλλιεργούνται όλες οι επιστήμες. Ιδίως τα πανεπιστήμια Αθηνών και Θεσσαλονίκης είναι κατά κυριολεξία Πανεπιστήμια, και έτσι προσφέρουν αυτή τη δυνατότητα. Θα ήθελα να εξηγήσω λίγο παραπάνω την άποψη αυτή. Κάποιοι θεωρούν ότι η Ορθόδοξη θεολογία δεν έχει πρόβλημα με τις άλλες επιστήμες και ότι αυτό ήταν πρόβλημα μόνο της δυτικής θεολογίας. Η άποψη αυτή είναι απολογητική και λανθασμένη. Η θεολογία ασχολείται σε πολλές περιπτώσεις με κείμενα που γράφηκαν σε παλιότερες εποχές. Αυτά περιέχουν τις γνώσεις της εποχής τους και συνδέονται με αυτές. Παράλληλα, πολλές αντιλήψεις αναπτύχθηκαν στον εκκλησιαστικό χώρο με βάση τη γνώση τής τότε εποχής. Οι Πατέρες διαλέχθηκαν με την εποχή τους και χρησιμοποίησαν τις τότε γνώσεις. Από τότε όμως έχουν επέλθει τρομακτικές αλλαγές στο χώρο της γνώσης. Υπάρχουν πολλά δεδομένα που έχουν μεταβληθεί άρδην. Η θεολογία είναι υποχρεωμένη να διαλεχθεί με όλα αυτά που έχουν αλλάξει. Εξάλλου, πάνω στις τότε γνώσεις στηρίχθηκαν εκκλησιαστικές πρακτικές και αντιλήψεις που τώρα πλέον δεν ευσταθούν. Για το λόγο αυτό η θεολογία είναι υποχρεωμένη να διαχωρίσει την ουσία του Χριστιανισμού από τα δεδομένα εκείνα που ήταν γνώσεις και αντιλήψεις της παραδοσιακής κοινωνίας, η οποία έχει πλέον παρέλθει, και να επεξεργαστεί την παρουσία και τις αντιλήψεις της με βάση τις γνώσεις και τα δεδομένα της σύγχρονης επιστήμης, έστω και αν αυτό θα είναι αρκετά επίπονο. Θα πρέπει να παραιτηθεί από αντιλήψεις που δεν ευσταθούν πλέον. Αυτά όμως απαιτούν ανάπτυξη της θεολογίας σε πλαίσιο ελευθερίας και ουσιαστικού διαλόγου με τις άλλες επιστήμες.

Επιπρόσθετα, η θεολογία είναι υποχρεωμένη να διαλέγεται με την κοινωνία. Στο θέμα αυτό είναι πάρα πολύ σημαντικά αυτά που θα μπορούσε να πει κανείς. Ίσως και μόνο το θέμα αυτό θα υπερεπαρκούσε για

να καλύψει κανείς το χρόνο που δίνεται σε κάθε εισηγητή στο Συνέδριο αυτό. Κατανάγκην θα περιοριστώ σε κάποιες επισημάνσεις. Είναι γνωστό ότι οι αντιλήψεις για την κοινωνία τόσο οι εκκλησιαστικές όσο και εν μέρει οι θεολογικές είναι κοινωνικά συντηρητικές. Η Εκκλησία αποφεύγει να απαλλαγεί από έναν κόσμο που έφυγε που είναι ο παραδοσιακός. Στο σημείο αυτό προς αποφυγή παρεξηγήσεων πρέπει να επισημανθεί ότι άλλο είναι ο παραδοσιακός κόσμος και άλλο η παράδοση. Οι επικρατούσες τότε πολιτικές και κοινωνικές αντιλήψεις είχαν περιβληθεί με το θρησκευτικό κύρος. Συνδέθηκε η Εκκλησία και η θεολογία με έναν κόσμο πατριαρχικό και ανδροκρατούμενο. Έναν κόσμο που δεν μπορούσε να κατανοήσει και να αποδεχθεί την ελευθερία και την ελεύθερη ανάπτυξη του ανθρώπου. Έναν κόσμο που δεν είχε θέση για τη γυναίκα. Οι κοινωνικές αυτές αντιλήψεις και δομές όχι μόνο δεν έχουν καμιά σχέση με το σύγχρονο κόσμο και έχουν πολλαπλώς ξεπεραστεί, αλλά το σπουδαιότερο δεν σχετίζονται με την ουσία του Χριστιανισμού. Η επίκληση ορισμένων παραδοσιακών κειμένων που ασκούν στην πραγματικότητα κριτική στην εποχή τους δεν αρκεί για να δικαιώσει την Εκκλησία. Αυτό φαίνεται από ποικίλες αντιλήψεις και πρακτικές που έχει διατηρήσει. Είναι ο οργανισμός που αντιστέκεται περισσότερο από οποιονδήποτε άλλο απέναντι στο μοντέρνο. Ακριβώς η κατάσταση αυτή απαιτεί να επεξεργαστεί κανείς τις αντιλήψεις της Εκκλησίας και να τις απαλλάξει από τα κοινωνικά βάρη του παρελθόντος. Δεν μπορεί να ακούγονται στη σύγχρονη εποχή ορισμένα απίθανα πράγματα για τα ανθρώπινα δικαιώματα, για τις «μιαρές» γυναίκες και άλλα παρόμοια και να θεωρούνται φυσιολογικά. Εξαιτίας του γεγονότος αυτού μόνο μέσα από ένα ειλικρινή διάλογο με τη σύγχρονη κοινωνία, που προϋποθέτει τη γνώση της κοινωνίας, μπορεί να αναπτυχθούν σοβαρές θεολογικές σπουδές. Αυτές οφείλουν να απαλλάξουν την εκκλησιαστική νοοτροπία από όλες τις αντιλήψεις που έχει ξεπεράσει η κοινωνία.

Πριν από μερικά χρόνια υποστηρίζαμε ότι πρέπει να ασχολείται η Εκκλησία και η θεολογία με τα κοινωνικά προβλήματα. Υπήρχε τρομακτική αντίσταση στην υπόθεση αυτή. Ξαφνικά, με τις αλλαγές της δεκαετίας του 90, εμφανίστηκαν αρκετοί ως «γνώστες» των κοινωνι-

κών πραγμάτων, θεωρώντας ότι τα κοινωνικά προβλήματα είναι ένα «προνομιακό» πεδίο που μπορεί να αποκτήσει κοινωνικό ρόλο η Εκκλησία. Πώς όμως; Χωρίς καμιά προσπάθεια για απόκτηση αντίστοιχης γνώσης; Και μάλιστα, γνώσης ελεύθερης, απαλλαγμένης από τα βαρίδια της παραδοσιακής νοοτροπίας, που ήταν αιτία πολλών προβλημάτων. Αλλά τα κοινωνικά προβλήματα αν δεν προσπαθεί κανείς να τα μελετά, για να τα γνωρίσει, δεν μπορεί να κάνει τίποτε. Νομίζοντας ότι έχει έτοιμες συνταγές αναμασά τα «περί φιλανθρωπίας» και δυσκολεύεται να αποδεχθεί τη σημασία που έχει η δημιουργική πρωτοβουλία στον κοινωνικό χώρο. Έτσι, μπορεί να καταγγέλλει τα προβλήματα που έχουν γυναίκες στην κοινωνία, αλλά να μη δέχεται να απαλλαγεί από την ανδροκρατία ή από αντιλήψεις μειωτικές για τη γυναικεία προσωπικότητα. Μπορεί να μιλά για τον τρόπο λειτουργίας της κοινωνίας, αλλά ταυτόχρονα να ζητά να επιβληθεί και να μην αποδέχεται τη δημοκρατία, τη θρησκευτική ελευθερία, την ύπαρξη του άλλου, που είναι διαφορετικός, και τόσα άλλα θέματα. Γι' αυτό είναι απαραίτητο να αναπτύσσεται η θεολογία σε πλαίσιο που διασφαλίζει τον ελεύθερο διάλογο, όπως είναι το δημόσιο Πανεπιστήμιο, και όχι σε κλειστούς χώρους που μόνο να απολογούνται επιθετικά γνωρίζουν, προσπαθώντας να εκπαιδεύσουν ανθρώπους που θα αναπαράγουν τις ξεπερασμένες εκκλησιαστικές αντιλήψεις για την κοινωνία.

Δεν είναι όμως απαραίτητο να διαλέγεται μόνο η θεολογία με τις άλλες επιστήμες, αλλά και η ίδια πρέπει να εργάζεται επιστημονικά και δημιουργικά. Πολλές φορές αμφισβητείται ο επιστημονικός χαρακτήρας της θεολογίας. Αν αντιμετωπίσει κανείς αδιάφορα την υπόθεση αυτή και συνεχίσει να εργάζεται ιδεολογικά, τότε μάλλον υποσκάπτει το πανεπιστημιακό μέλλον της θεολογίας. Οι καιροί είναι δύσκολοι και η θεολογία είναι υποχρεωμένη να αποδεικνύει την επιστημονικότητά της, αλλά και την ευρύτερη χρησιμότητά της. Αυτό σαφώς απαιτεί ένα περιβάλλον ελευθερίας. Ας εξηγήσω τι εννοώ. Η εξέταση του παρελθόντος δεν μπορεί να γίνεται ιδεολογικά, αλλά επιστημονικά. Αυτό είναι ιδιαίτερα απαραίτητο για να απαλλαγεί από τα βαρίδια του παρελθόντος, που είναι η θεσμική διάρθρωση, η οποία είναι προσαρμοσμένη στη

δομή της παραδοσιακής κοινωνίας. Πάνω σε αυτήν στηρίχθηκε η «θεσμική θεολογία», άσχετα αν αποκλήθηκε εκκλησιολογία. Οι πατέρες δεν μιλούσαν περί εκκλησίας, αλλά ζούσαν την Εκκλησία. Όταν άρχισαν να μιλούν, έλεγαν για διοικητικά και κανόνες. Ιδίως όμως ο 20ός αιώνας με την προσπάθεια ανάπτυξης της εκκλησιολογίας οδήγησε σε λανθασμένες εκτιμήσεις. Μετά από την καθιερωμένη εκκλησιαστική δομή και νοοτροπία εξουσίας ήρθε ο λόγος για εκκλησιολογία και δεν έκανε τίποτε άλλο, αφού δεν συνδυάστηκε με αυτοκριτική, παρά να προσπαθεί να «δικαιώσει» την υπάρχουσα δομή του συγκεντρωτισμού και της αυθαιρεσίας. Όπως ήδη έχει επισημανθεί, ο 21ος αιώνας θα είναι αιώνας της ανθρωπολογίας για τη θεολογία. Η ανθρωπολογία όμως δεν μπορεί παρά να οικοδομηθεί πάνω στις υπάρχουσες μοντέρνες επεξεργασίες, οι οποίες αποτελούν παραπέρα εμβάθυνση σε ουσιαστικά ανθρωπολογικά δεδομένα του Χριστιανισμού. Η αποφυγή όμως αποδοχής του μοντέρνου και των ανθρωπολογικών και κοινωνικών αξιών του σημαίνει άγνοια της ίδιας της ουσίας του Χριστιανισμού. Εξάλλου, η θεώρηση αυτή οδηγεί και σε μια επανεξέταση με επιστημονικό τρόπο του θεολογικού παρελθόντος.

Εξέταση, λοιπόν, επιστημονική του παρελθόντος και των εκκλησιαστικών κειμένων σημαίνει πολυδιάστατη ερμηνεία με συναφειακή κατανόησή τους στο πλαίσιο του πολιτιστικού περιβάλλοντός τους. Μάλιστα, το πιο σημαντικό είναι ότι πρέπει να αποφεύγεται με κάθε τρόπο η μεταφορά των αντιλήψεων που δεν έχουν σχέση με την ουσία του Χριστιανισμού, αλλά απηχούν ένα πολιτιστικό περιβάλλον που έχει ξεπεραστεί.

Ένα άλλο πολύ σημαντικό στοιχείο είναι ότι επιστήμη δεν γίνεται απλώς με τη χρήση παραπομπών. Αναπαράγοντας, δηλαδή, κάθε λαϊκή αντίληψη και αφελή παράδοση, επειδή υπάρχει σε κάποια κείμενα, δεν σημαίνει ότι κάνει κανείς επιστήμη. Η επιστήμη συνδυάζεται με τη λογική. Άρα έχει και χαρακτήρα χειραφέτησης από καθυστερημένες αντιλήψεις.

Η θεολογία οφείλει να λειτουργεί κριτικά απέναντι στον εκκλησιαστικό θεσμό. Η κοινωνία περιμένει από τη θεολογία μια γνώση που δεν

μπορεί να την έχει με διαφορετικό τρόπο. Αυτή αφορά στη λειτουργία και το ρόλο της εκκλησίας και γενικότερα των θρησκευτικών θεσμών. Ταυτόχρονα περιμένει από τη θεολογία να λειτουργεί ως κριτική φωνή απέναντι στον εκκλησιαστικό θεσμό. Οι αφορμές πληθαίνουν για μια τέτοια λειτουργία. Η κατάληψη εκκλησιαστικών θέσεων από πρόσωπα που δεν διακρίνονται για την πνευματικότητά τους παρέχει πολλές αφορμές για τη λειτουργία αυτή. Αυτός, όπως γίνεται εύκολα κατανοητό, είναι ένας από τους πιο σοβαρούς λόγους που επιβάλλουν να είναι κατά βάση ελεύθερη η θεολογία και να λειτουργεί σε ένα πλαίσιο που κατοχυρώνει την ελευθερία της έρευνας και του λόγου της. Το πλαίσιο όμως αυτό υπάρχει μόνο στο δημόσιο Πανεπιστήμιο.

Επιπρόσθετα, ένα πολύ σοβαρό ζήτημα που τίθεται είναι ότι πρέπει να φροντίσουμε να κατοχυρωθούν όσα έχουν οι Θεολογικές Σχολές ως επαγγελματικό αντίκρισμα για τους πτυχιούχους τους. Εδώ ανακύπτουν νέα προβλήματα. Το βέβαιο αυτή τη στιγμή είναι ο χώρος της εκπαίδευσης. Είναι αυτονόητο ότι πρέπει να φροντίσουμε να διευρύνουμε το πεδίο επαγγελματικής απασχόλησης, χωρίς όμως να επιτρέψουμε να χαθεί αυτό που έχουμε. Η αλλαγή του κοινωνικού σκηνικού, με τη διαμόρφωση πολυπολιτισμικού περιβάλλοντος, απαιτεί και προσαρμογή του σχολείου σε αυτό, επομένως και των θεολόγων της εκπαίδευσης. Αυτό όμως θα απαιτήσει και βαθμιαία προσαρμογή των θεολογικών σπουδών, ούτως ώστε να παρέχουν τα εφόδια που είναι απαραίτητα για την εκπαίδευση. Μια στενά ομολογιακή κατανόηση της θεολογίας δεν μπορεί να εξυπηρετήσει κάτι τέτοιο. Δεν μπορούμε να φέρουμε τον κόσμο και την κοινωνία στα μέτρα μας, αλλά πρέπει να σκεπτόμαστε έξυπνα και να προσαρμόσουμε ανάλογα το έργο που προσφέρουμε. Έγινε λόγος προηγουμένως για πλουραλιστικό χαρακτήρα των προσφερόμενων σπουδών. Τώρα θα πρέπει να προστεθεί η διομολογιακή διάσταση, όπου όμως θα υπερτερεί η έρευνα και η μελέτη της Ορθοδοξίας. Αλλά ταυτόχρονα θα πρέπει να προσφέρονται με μη αξιολογικό τρόπο γνώσεις για τις άλλες χριστιανικές ομολογίες και τις θρησκείες.

Υπάρχει μια ιστορικά διαμορφωμένη κατάσταση στα εκπαιδευτικά πράγματα στην Ελλάδα. Κανένας άλλος δεν ασχολούνταν με το θρη-

σκευτικό πεδίο ή και δεν ενδιαφερόταν γι' αυτό. Τώρα όμως τα πράγματα αλλάζουν. Αν οι Θεολογικές Σχολές λόγω στενής θεώρησης των πραγμάτων παραμελήσουν τη διάσταση αυτή, που πρέπει να γίνεται με επιστημονικό τρόπο, τότε θα έρθουν άλλοι να καλύψουν το κενό που θα αφήσουν αυτές. Και αυτό έχει ήδη αρχίσει να γίνεται. Όπως κατανοεί κανείς βρισκόμαστε σε συμπληγάδες. Προσπαθώντας να δείξουμε στους εκκλησιαστικούς ότι δεν απέχουμε από την Ορθοδοξία κινδυνεύουμε να χάσουμε την ευρύτητα που μας παρέχει η ιστορικά διαμορφωμένη πανεπιστημιακή κατάσταση. Αλλά το πλουραλιστικό μοντέλο που αναφέρθηκε από την αρχή μπορεί να καλύψει μέσα από την ανάπτυξή του όλες τις απαιτήσεις αυτές και άλλες που εμφανίζονται.

Τέλος, η αξιολόγηση των προσφερόμενων στο δημόσιο Πανεπιστήμιο σπουδών θα μας αναγκάσει να γίνουμε πιο ευέλικτοι και να φερθούμε πιο τεχνοκρατικά. Αυτό σημαίνει ότι θα πρέπει να ετοιμαστούμε να προσφέρουμε διαφόρων ειδών σπουδές. Θα πρέπει, επίσης, να βοηθήσουμε την Εκκλησία να καταλάβει ότι μπορεί να έχει τις σπουδές που θέλει για τα στελέχη της. Εμείς όμως δεν είμαστε υποχρεωμένοι να προσφέρουμε μόνο αυτές. Τα Πανεπιστημιακά ιδρύματα μπορούν και πρέπει να προσφέρουν διαφόρων ειδών σπουδές. Ιδίως ισχύει αυτό για τους νεότερους συναδέλφους που πρέπει να το λάβουν σοβαρά υπόψη τους στους μελλοντικούς σχεδιασμούς των θεολογικών σπουδών. Ανήκω, όπως και άλλοι, σε μια γενιά που σε λίγα χρόνια θα αποχωρήσει από την ενεργό υπηρεσία. Οι νέοι όμως πρέπει να δουν με ευρύτητα, ευελιξία και δημιουργικότητα το μέλλον τους, για να μπορέσει να σταθεί το έργο αυτό στο οποίο αφιερώσαμε τη ζωή μας. Προσωπικά δεν θα ήθελα να δω να τελειώνει το έργο αυτό λόγω κάποιων υπερφίαλων εκκλησιαστικών φιλοδοξιών.

Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΑΘΗΝΩΝ ΣΤΗΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΤΖΙΡΑΚΗ
Καθηγητῆ Θεολογικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΑΘΗΝΩΝ ΣΤΗΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Ἡ Θεολογικὴ Σχολὴ Ἀθηνῶν ἱδρύθηκε μὲ τὸ ἀπὸ 14/26 Ἀπριλίου 1837 «Περὶ προσωρινοῦ κανονισμοῦ τοῦ ἐν Ἀθήναις συστηθησομένου Ὀθωνείου Πανεπιστημίου» διάταγμα ὡς πρώτη μεταξὺ τῶν τεσσάρων τότε πανεπιστημιακῶν σχολῶν. Στὶς 3/15 Μαΐου 1837 τελέσθηκε ἐπισήμως ἡ τελετὴ τῶν ἐγκαινίων τοῦ Πανεπιστημίου στὴ γνωστὴ οἰκία Κλεάνθους, κάτω ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολη. Ἡ Σχολὴ λειτούργησε καταρχὰς μὲ τρεῖς καθηγητές. Δύο τακτικούς, τὸν ἀρχιμ. Μισαὴλ Ἀποστολίδη καὶ τὸν γραμματέα τῆς Ἱ. Συνόδου ἀρχιμ. Θεόκλητο Φαρμακίδη, καὶ ἕναν ἔκτακτο,τὸν Κωνσταντίνο Κοντογόνη. Οἱ πρωτοεγγραφέντες φοιτητὲς ἦσαν ὀκτώ. Ἀπὸ τὴν οἰκία Κλεάνθους, ὅπου λειτούργησε ἐπὶ πέντε ἔτη (1837-1841), μεταφέρθηκε στὸ γνωστὸ κεντρικὸ κτίριο τῆς ὁδοῦ Πανεπιστημίου. Μετὰ τὴ λήξη τοῦ δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, γιὰ νὰ καλύψει τὶς διδακτικές της ἀνάγκες, χρησιμοποίησε τὸ γνωστὸ κτίριο τῆς Νομικῆς, Σόλωνος 57, τὸ κτίριο τῆς ὁδοῦ Ἱπποκράτους 33 καὶ τὴ γνωστὴ μεγάλη αἴθουσα τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας. Ἀπὸ τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1976 λειτουργεῖ στὸ κτίριο ποὺ σήμερα μᾶς φιλοξενεῖ[1].

Μὲ τὸν Ν. 534/1932 ἡ Σχολὴ ἀπέκτησε τέσσερα σπουδαστήρια: Ἑρμηνευτικῆς, Ἱστορικῆς, Πρακτικῆς καὶ Συστηματικῆς Θεολογίας. Ὡς πρὸς τὴ δομή της, ἀπὸ τοῦ 1974 κ. ἑξ., ἀναφέρω ἐν συντομίᾳ τὰ

1. Λεπτομερῆ στοιχεῖα βλ.: Ἐ μ μ α ν ο υ ή λ Ι. Κ ω ν σ τ α ν τ ι ν ί δ η, «Τὰ 150 ἔτη τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς (1837-1987)». Ἀνάτυπο ἀπό τὸν συλλογικὸ τόμο: *Ἀξίες καὶ πολιτισμός* (Ἀφιέρωμα στὸν καθηγητὴ Εὐάγγελο Θεοδώρου) ἐκδόσεις «ΤΗΝΟΣ», Ἀθήνα 1991, σσ. 329-338. Πρόσθεσε καὶ: Δ η μ η τ ρ ί ο υ Σ ί μ ο υ Μ π α λ ά ν ο υ, *Ἡ Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν (Ἱστορικὴ ἐπισκόπησις 1837-1930)*, ἐν Ἀθήναις 1931. Ἡ ἐργασία εἶναι «Ἀνατύπωσις ἐκ τῶν Ἐναισίμων τιμητικοῦ τόμου ἐπί τῇ 35ετηρίδι τοῦ Μακ. Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Χρυσοστόμου».

ἀκόλουθα: Μὲ τὸ Π.Δ. 760/1974 (Φ.Ε.Κ. 333, τ. Α', 14.11.1974) ἱδρύθηκε Ποιμαντικὸ Τμῆμα, ποὺ καταργήθηκε μὲ τὸ Π.Δ. 468/1975 (Φ.Ε.Κ. 148, τ. Α',23.7.1975), γιὰ νὰ ἱδρυθεῖ μὲ τὸν Ν. 151/1975 (Φ.Ε.Κ. 181, τ. Α',29.8.1975) καὶ στὶς δύο Θεολογικὲς Σχολὲς τὸ Τμῆμα Ἱερατικῆς Ἐπιμορφώσεως. Λειτούργησε δύο μόνο ἔτη καὶ καταργήθηκε μὲ τὸ Π.Δ. 434/1977 (Φ.Ε.Κ. 134, τ. Α', 18.3.1977). Μὲ τὸ ἄρθρο 2 τοῦ ἴδιου Διατάγματος ἱδρύθηκε στὴ θέση τῶν καταργηθέντων Τμημάτων Ἐπιμορφώσεως τῶν δύο Σχολῶν «Ποιμαντικὸ Τμῆμα» τετραετοῦς φοιτήσεως μὲ σκοπὸ «τὴν εἰδικὴν κατάρτισιν στελεχῶν τῆς Ἐκκλησίας, κληρικῶν, λαϊκῶν καὶ μοναχῶν, πρὸς ἐπάνδρωσιν θέσεων ἐκκλησιαστικῆς διακονίας». Τὸ Ποιμαντικὸ Τμῆμα τῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν μετονομάσθηκε τὸ 1994 (Π.Δ. 315, Φ.Ε.Κ. 166/6.10.1994, τ. Α') σὲ Τμῆμα Κοινωνικῆς Θεολογίας. Στὰ δύο Τμήματα τῆς Σχολῆς, Θεολογίας καὶ Κοινωνικῆς Θεολογίας, ὑπηρετοῦν σήμερα 51 μέλη ΔΕΠ ὅλων τῶν βαθμίδων.

Ἡ κατὰ κοινὴ ὁμολογία θετικὴ προσφορὰ τῆς Σχολῆς στὴν ἐπιστήμη τῆς Θεολογίας γενικότερα καὶ στὴν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία καὶ τὸν Ἑλληνισμὸ μέσῳ καὶ τῆς θρησκευτικῆς ἐκπαίδευσης εἰδικότερα, δικαίωσε καὶ δικαιώνει μέχρι σήμερα τὴν ὕπαρξή της ὡς πανεπιστημιακῆς Σχολῆς καὶ στηρίζει τὸ κῦρος της διεθνῶς[2].

Πτυχιοῦχοι τῆς Σχολῆς ὑπῆρξαν πατριάρχες τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου, τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ τῶν Ἱεροσολύμων, πολλοὶ προκαθήμενοι Αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν, ὅπως τῆς Κύπρου καὶ τῆς Ἑλλάδος, ὁ νῦν ἀρχιεπίσκοπος Ἀλβανίας Ἀναστάσιος, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε καὶ καθηγητὴς τῆς Σχολῆς, ὁ Ἀμερικῆς Δημήτριος, διδάκτωρ τῆς Σχολῆς, καὶ 61 ἀπὸ τοὺς νῦν 81 μητροπολίτες τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, σύμφωνα μὲ τὰ Δίπτυχα του 2005, καθὼς καὶ οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς τιτουλάριους

2. Εἶναι χαρακτηριστικὸ τὸ ἀπόσπασμα τῆς ιζ' ἐπιστολῆς τοῦ Γρηγορίου Νύσσης (PG 46, 1056), ποὺ θέτει ὁ Δ.Σ. Μπαλᾶνος ὡς προμετωπίδα τῆς μνημονευθείσας ἐργασίας του (σημ. 1) : «Αἰσχρὸν μέντοι καὶ παντάπασιν ἄτοπον τὸν μὲν κυβερνήτην μὴ γίνεσθαι, εἰ μὴ κυβερνητικῆς ἐπιστήμων εἴη· τὸν δὲ ἐπὶ τῶν οἰάκων τῆς Ἐκκλησίας καθήμενον ἀγνοεῖν ὅπως ἂν τὰς τῶν συμπλεόντων ψυχὰς εἰς τὸν λιμένα τοῦ Θεοῦ καθορμήσειε. Πόσα γὰρ γέγονε δι' ἀπειρίας τῶν καθηγουμένων αὔτανδρα τῶν Ἐκκλησιῶν ναυάγια».

μητροπολίτες, τοὺς βοηθοὺς καὶ τοὺς τιτουλάριους βοηθούς ἐπισκόπους καὶ τοὺς σχολάζοντες ἀρχιερεῖς τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

Ἐκεῖ, ὅμως, ὅπου ἡ Θεολογικὴ Σχολὴ Ἀθηνῶν πολλὰ προσέφερε καὶ προσφέρει εἶναι ὁ χῶρος τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἐκπαίδευσης. Ἡ συμβολή της δὲν ὀφείλεται μόνο στὴν προετοιμασία τῶν θεολόγων καθηγητῶν τῆς Δευτεροβάθμιας γενικῆς καὶ τῆς ἀντίστοιχης Ἐκκλησιαστικῆς Ἐκπαίδευσης. Ὀφείλεται καὶ στὴ θρησκευτικὴ καὶ κατηχητικὴ διδασκαλία καὶ μόρφωση τῶν κληρικῶν καὶ τῶν μελλόντων νὰ ἱερωθοῦν φοιτητῶν τῆς Σχολῆς. Ἡ κατηχητικὴ διάσταση τῆς θρησκευτικῆς ἐκπαίδευσης θὰ πρέπει νὰ μᾶς ἀπασχολήσει καὶ σήμερα λόγω τῶν προοπτικῶν ποὺ διανοίγει ἐνώπιόν μας ἡ νέα ἐποχὴ τῆς παγκοσμιοποίησης, ἀπότοκος τῆς ὁποίας εἶναι ἡ διαστρωμάτωση τῆς κοινωνίας ὡς μιᾶς πολυγλωσσικῆς, πολυπολιτισμικῆς καὶ πολυθρησκευτικῆς ὀντότητας[3]. Οἱ ἀλλαγὲς ποὺ ἐπέφερε ἡ κατάρρευση τοῦ ὑπαρκτοῦ σοσιαλισμοῦ δὲν πρέπει νὰ ἀφήνουν πολλὰ περιθώρια ἐφησυχασμοῦ καὶ στοὺς Ἕλληνες θεολόγους. Προκειμένου δηλαδὴ νὰ ἀποφύγουμε ἕνα νέο φαινόμενο «μετακένωσης», ποὺ αὐτὴ τὴ φορὰ θὰ εἶναι, ἐπιτρέψτε μου τὸν ὅρο, «ἑτεροκένωσης», ἔχουμε χρέος, ἐντὸς πνεύματος ἐλευθερίας, νὰ ἀντιμετωπίσουμε στὸ μέτρο πού μας ἀναλογεῖ τὰ δεδομένα ποὺ διαμορφώνουν τὴ νέα κοινωνία, ἔχοντας πλήρη καὶ σαφῆ γνώση τῶν ἱστορικῶν καὶ θεολογικῶν μας καταβολῶν, τῆς αὐτοσυνειδησίας, τῆς ἰδιοπροσωπίας καὶ τῶν ὑποχρεώσεών μας ἔναντι τοῦ μέλλοντος τῆς ἀνθρωπότητας.

Ἡ Θεολογικὴ Σχολὴ Ἀθηνῶν εἶχε ἐπίγνωση αὐτῆς τῆς ἀποστολῆς ἀπὸ τὴν ἡμέρα τῆς ἐγκαθιδρύσεώς της, στὶς 3/15 Μαΐου 1837, ὅταν ὁ σχολάρχης της Μισαὴλ Ἀποστολίδης ἐπισήμανε «τὸ μέγεθος τῆς ὠφελείας, ἥτις δύναται νὰ πηγάσῃ ἐκ τῆς θεολογικῆς ταύτης σχολῆς», καὶ ὁ

3. Ἡ ἔννοια καὶ τό βαθύτερο νόημα τῆς κατηχητικῆς διδασκαλίας ἀποτέλεσε ἀντικείμενο μικρῆς ἀλλὰ σημαντικῆς μελέτης τοῦ καθ. Ἀμίλκα Σ. Ἀλιβιζάτου, *Ἡ θρησκευτικὴ και κατηχητικὴ διδασκαλία*, ἐν Ἀθήναις 1912, σσ. 48. Βλ. καί: Κλεάνθους Ν. Στρατιώτου, *Κατηχητικὴ ἤ θρησκευτικὴ διδασκαλία καὶ ἀγωγὴ κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας*, τόμος πρῶτος, τεῦχος πρῶτον, ἐν Ἀθήναις 1923. Εὐαγγ. Θεοδώρου, «Κατηχητική», *ΘΗΕ* 7 (1965) 461-463.

διεθνοῦς φήμης ὀφθαλμίατρος Ἀνδρέας Ἀναγνωστάκης στὸν πρυτανικό του λόγο τῆς 26ης Νοεμβρίου 1878 τόνιζε ὅτι μὲ τὴ Θεολογικὴ Σχολὴ καὶ τὴν ἑλληνικὴ φιλολογία «δύναται νὰ κατασταθῇ ποτε τὸ ἑλληνικὸν Πανεπιστήμιον καὶ πέραν τῶν ὁρίων τῆς μικρᾶς ἡμῶν πατρίδος ἐξακουστόν». Ἀλλὰ καὶ ὁ Δημήτριος Μπαλάνος ἐπισήμανε μὲ νόημα τὸ 1931, ὅτι ἡ ὕπαρξη Θεολογικῆς Σχολῆς στὸ Πανεπιστήμιο: «εἶναι πρὸς μεγίστην ὠφέλειαν οὐ μόνον τῆς Ἐκκλησίας ἀλλὰ καὶ τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου. Διότι μόνον ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ ὁ μέλλων λειτουργὸς καὶ διδάσκαλος τῆς Ἐκκλησίας ἔχει τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἀκροασθῇ θεολογικῶν μαθημάτων ἐν πνεύματι ἐπιστημονικῷ... καὶ νὰ ποτισθῇ εἰς τὰ νάματα τῆς ἑλληνικῆς σοφίας, τὴν ὁποίαν οἱ μεγάλοι της Ἐκκλησίας πατέρες περὶ πολλοῦ ἐποιοῦντο καὶ ἐξετίμων ὡς παιδαγωγὸν εἰς Χριστόν»[4].

Ἐπὶ τῇ βάσει αὐτῶν τῶν κατευθυντηρίων γραμμῶν κινούμενοι, ἀκούραστοι καθηγητὲς τῆς Σχολῆς ἀνέλαβαν ἀπὸ τὴ θέση τοῦ Γενικοῦ Διευθυντοῦ Θρησκευμάτων τοῦ Ὑπουργείου Ἐθνικῆς Παιδείας καὶ Θρησκευμάτων τόσο τὴ διοικητικὴ ὀργάνωση ὅσο καὶ τὰ θέματα τοῦ προσωπικοῦ, τῶν ἀναλυτικῶν καὶ ὡρολογίων προγραμμάτων καὶ τοῦ διδακτικοῦ ὑλικοῦ τῶν διαφόρων μορφῶν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἐκπαίδευσης.

Ἐπειδή, ὅμως, ἡ προσφορὰ ἑνὸς φορέα οὔτε ἀπρόσωπη οὔτε ἀνώνυμη εἶναι, θὰ μοῦ ἐπιτρέψετε νὰ προσωποποιήσω τὴ συμβολὴ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν στὴν Ἐκκλησιαστικὴ Ἐκπαίδευση. Θὰ ἀναφερθῶ δηλαδή πολὺ σύντομα στὸ ἔργο ἐκείνων τῶν καθηγητῶν τῆς Σχολῆς, οἱ ὁποῖοι ἐργάσθηκαν ἀόκνως γιὰ τὴν ἐπιτυχία τῶν στόχων τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἐκπαίδευσης ἀπὸ τὴ θέση τοῦ Γενικοῦ Διευθυντοῦ Θρησκευμάτων τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας. Χρονικὴ ἀφετηρία τῆς προσπάθειας αὐτῆς θέτω τὰ μέσα περίπου τοῦ περασμένου αἰώνα.

Πρῶτος ὁ ἀείμνηστος καθηγητὴς Β. Βέλλας ὑπηρέτησε στὴν ἐν λόγῳ θέση κατὰ τὰ ἔτη 1945 καὶ 1962-1964. Κατὰ τὴν πρώτη θητεία του, προώθησε δύο βασικοὺς νόμους. Τὸν Α.Ν. 540/1945 (Φ.Ε.Κ. 230/7.9.1945) «Περὶ Ἐκκλησιαστικῆς Ἐκπαιδεύσεως», ἡ ὁποία λόγω τῆς Κατοχῆς εἶχε σχεδὸν διαλυθεῖ, καὶ τὸν Α.Ν. 976/1946

4. Τὰ παραθέματα βλ. Δ. Σ. Μ π α λ ά ν ο υ, *ὅπ. π.*, σσ. 43-44.

«Περὶ ἀναδιοργανώσεως τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας». Ἡ ἀναφορά μου στὴν Ἀποστολικὴ Διακονία ἔγκειται στὸ ὅτι ὁ Β. Βέλλας προώθησε τὴν ἵδρυση θεολογικοῦ οἰκοτροφείου τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας, τῆς Σχολῆς Διακονισσῶν καὶ τοῦ τυπογραφείου, συστηματοποίησε τὸν θεσμὸ τῶν Κατηχητικῶν Σχολείων καὶ συνέβαλε στὴ σύνταξη τῶν κατηχητικῶν ἐγχειριδίων[5]. Βοήθησε, ἐπίσης, στὴν ἀποστολὴ ὑποτρόφων κληρικῶν στὸ ἐξωτερικό, προώθησε τὴν ἔκδοση ἀμιγῶς θρησκευτικῶν περιοδικῶν καὶ πολλῶν βιβλίων, ἐνῶ ὑπὸ τὴν ἐπιμέλειά του ἄρχισε ἡ ἔκδοση τῶν συγγραμμάτων τῶν Ἑλλήνων Πατέρων καὶ Ἐκκλησιαστικῶν Συγγραφέων.

Ἀδιάπτωτο ὑπῆρξε τὸ ἐνδιαφέρον του καὶ γιὰ τὴν ὀργάνωση καὶ λειτουργία τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς. Ἀξίζει, ἐπίσης, νὰ μνημονεύσω ὅτι ὡς πρύτανης τὸ 1960-1961 προώθησε πρὸς ὑπογραφὴ ἀπὸ τὴν τότε κυβέρνηση (10 Φεβρουαρίου 1962) τὴ πράξη παραχώρησης 250 στρεμμάτων στὰ Ἄνω Ἰλίσια γιὰ τὴ δημιουργία νέας σύγχρονης Πανεπιστημιοπόλεως, στὴν ὁποία βρισκόμαστε σήμερα[6].

Κατὰ τὰ ἔτη 1945-1949 καθήκοντα Γενικοῦ Διευθυντοῦ Θρησκευμάτων ἀνέλαβε ὁ Ἰωάννης Καρμίρης. Ὁδηγός του ὑπῆρξε ἡ διαπίστωση ὅτι ἡ μόρφωση τοῦ Ὀρθόδοξου Ἑλληνικοῦ Κλήρου ἐνέχει ὕψιστη ἐκκλησιαστικὴ καὶ ἐθνικὴ σημασία, γιατί βοηθεῖ στὴν ἀνόρθωση τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας καὶ τὴν πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ ἀνασυγκρότηση καὶ ἀνάταση τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας. Κανένας, βεβαίως, δὲν ἀνέμενε ὅτι κατὰ τὴ δύσκολη περίοδο τῶν ἐτῶν 1945-1949 θὰ ἦταν δυνατὸν νὰ ληφθοῦν ὅλα ἐκεῖνα τὰ νομοθετικά, διοικητικὰ καὶ οἰκονομικὰ μέτρα ποὺ θὰ διασφάλιζαν πλήρη καὶ ἀποτελεσματικὴ ἐκκλησιαστικὴ ἐκπαίδευση, ἀφοῦ ἡ εἰκόνα στὸν εὐρύτερο χῶρο τοῦ ἐφημεριακοῦ κλήρου ἦταν τραγική. Σύμφωνα μὲ ἐπίσημη ἀνακοίνωση, ἀπὸ τὸ 1940 μέχρι τὶς ἀρχὲς τοῦ 1949 τὰ θύματα τοῦ ἐφημεριακοῦ

5. Πολλὰ προσέφερε στὴ συγγραφὴ τῶν Κατηχητικῶν Βοηθημάτων ὁ νῦν ὁμότιμος καθηγητὴς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν Εὐάγγελος Θεοδώρου.

6. Ὡς πηγὴ τῶν στοιχείων μας χρησιμοποιήσαμε τὴν ἐργασία τοῦ Ἀθανασίου Χαστούπη, «Βασίλειος Μ. Βέλας (Βιογραφία-Συγγραφικὴ δρᾶσις)», *Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς Θεολογικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν* (στὸ ἑξῆς *ΕΕΘΣΠΑ*), ΚΒ′ (1975), σσ. ια′- ιη′.

κλήρου ἀπὸ Γερμανούς, Ἰταλούς, Βουλγάρους καὶ τὸν ἐμφύλιο ἀνῆλθαν σὲ 348, ἐνῶ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐφημερίων, οἱ ὁποῖοι ἐπλήγησαν ἀπὸ τὸν ἐμφύλιο καὶ ἀπομακρύνθηκαν ἀπὸ τὶς θέσεις τους μὲ τὶς συνήθως πολυμελεῖς οἰκογένειές τους, κυμαινόταν περίπου μεταξὺ τοῦ 1/4 καὶ τοῦ 1/3 τοῦ συνολικοῦ ἐφημεριακοῦ πληθυσμοῦ. Πρόκειται γιὰ 2000 περίπου κληρικούς[7].

Κάτω ἀπὸ τέτοιες χαλεπὲς συνθῆκες, ὁ Ἰωάννης Καρμίρης πέτυχε νὰ δημοσιευθεῖ ὁ Α.Ν. 540/1945 «Περὶ Ἐκκλησιαστικῆς Ἐκπαιδεύσεως» (Φ.Ε.Κ. 230/1945), τὸν ὁποῖο εἶχε προωθήσει, ὅπως ἤδη ἀναφέραμε, ὁ Β. Βέλλας. Μὲ τὸν Νόμο αὐτὸ ἱδρύθηκαν οἱ ἐκκλησιαστικὲς σχολές: Κορίνθου, Χανίων, Ξάνθης, Ἁγίας Ἀναστασίας καὶ τὸ Ἱεροδιδασκαλεῖο Βελλᾶς (δὲν ἐπαναλειτούργησε ἡ Ριζάρειος λόγω ἐπίταξης τοῦ κτιρίου της) καὶ τὰ διτάξια ἐκκλησιαστικὰ φροντιστήρια γιὰ ἱερεῖς κατόχους ἀπολυτηρίου σχολαρχείου ἢ ἀντίστοιχων τάξεων γυμνασίου. Αὐτὰ ἦσαν: τὸ

7. Σημαντικὴ πηγή μας γιὰ τὴν προσφορὰ τοῦ ἀείμνηστου καθηγητοῦ στὸ πολὺ σημαντικὸ θέμα τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἐκπαίδευσης ἀποτέλεσε ἡ ἐμπεριστατωμένη, σαφὴς καὶ ἄκρως ἀντικειμενικὴ ἐργασία του: *Προσπάθειαι πρὸς μόρφωσιν τοῦ ὀρθοδόξου ἑλληνικοῦ κλήρου. Τὰ πεπραγμένα τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἐκπαιδεύσεως 1945-1949*, Ἀθῆναι 1949, σσ. 80. Τὸ ἀναμφισβήτητο ἐνδιαφέρον τοῦ καθηγητοῦ Ι ω ά ν ν ο υ Κ α ρ μ ί ρ η διαπιστώνεται ἀπὸ τὴν ἀκόλουθη σημείωση στὴ δεύτερη σελίδα τοῦ ἐσωφύλλου τῆς ἀνωτέρω ἐργασίας του: «Ἡ παροῦσα ἔκδοσις ἀνελήφθη ὑπὸ ἐπιτροπῆς ἐκ καθηγητῶν καὶ μαθητῶν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἐκπαιδεύσεως, εἰς ἣν ἀνετέθη ὑπὸ τοῦ συγγραφέως νὰ διαθέσῃ τὰς ἐκ τῆς πωλήσεως εἰσπράξεις διὰ τὴν ἀγορὰν ἐκκλησιαστικῶν καὶ θεολογικῶν συγγραμμάτων καὶ τὴν δωρεὰν διανομὴν αὐτῶν εἰς τὰς Ἐκκλησιαστικὰς Σχολὰς καὶ τὰ Φροντιστήρια, ἵνα ἀποτελέσωσι τὸν πυρῆνα τῶν σχολικῶν βιβλιοθηκῶν αὐτῶν». Τὴν 24η Φεβρουαρίου 1993 ἔγινε στὴ Μεγάλη Αἴθουσα Τελετῶν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν ἐπιστημονικὸ μνημόσυνο τοῦ ἐπίτιμου καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ Ἀκαδημαϊκοῦ Ἰωάννη Καρμίρη. Μεταξὺ τῶν καθηγητῶν, οἱ ὁποῖοι ἀναφέρθηκαν στὸ ἐπιστημονικὸ καὶ λοιπὸ ἔργο τοῦ ἀείμνηστου καθηγητοῦ, ὁ μακαριστὸς καθηγητὴς Ἀ ν δ ρ έ α ς Φ υ τ ρ ά κ η ς ἐπαίνεσε μὲ ἰδιαιτέρως κολακευτικοὺς λόγους τὶς προσπάθειες τοῦ Ἰω. Καρμίρη ὡς Γενικοῦ Διευθυντοῦ Θρησκευμάτων γιὰ τὴν ὀρθὴ ἀντιμετώπιση τῶν θεμάτων τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἐκπαίδευσης ποὺ ὀφείλονταν στὸν δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, τὴν δεινὴ κατοχὴ καὶ τὰ ἐπακολουθήσαντα τραγικὰ γεγονότα. Βλ. περισσότερα: Ἐπίσημοι Λόγοι (Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν). Ἀπὸ 1.9.92 ἕως 31.8.93 (Περίοδος πρυτανείας Πέτρου Γέμτου) τόμος 31ος (Ἀνάτυπο), Ἀθήνα 2003, σσ. 313-351. Γενικότερες πληροφορίες γιὰ τὸ ἐπιστημονικὸ ἔργο τοῦ Ἰωάν. Καρμίρη βλ. Μ έ γ α Λ. Φ α ρ ά ν τ ο υ, «Ἰωάννης Νικ. Καρμίρης. Βίος, δρᾶσις, συγγραφικὸν ἔργον», *ΕΕΘΣΠΑ ΚΓ′* (1976), σ. θ′ ἑξ.

διτάξιο ἀνώτερο ἐκκλησιαστικὸ φροντιστήριο τῆς Ριζαρείου καὶ τὰ κατώτερα: Κορίνθου, Λαμίας, Χανίων, Κερκύρας, Βελλᾶς, Ἁγίας Ἀναστασίας καὶ Ξάνθης. Σχολὲς καὶ φροντιστήρια λειτούργησαν μὲ τὰ οἰκοτροφεῖα τους, τὶς δαπάνες τῶν ὁποίων ἀνέλαβε τὸ κράτος. Μέσα σὲ ἐλάχιστο χρόνο ὁ Ἰω. Καρμίρης πέτυχε τὴν κατάρτιση καὶ δημοσίευση τριῶν συμπληρωματικῶν νόμων καὶ ὀκτὼ ἐκτελεστικῶν Διαταγμάτων γιὰ τὴ ρύθμιση τοῦ τρόπου εἰσαγωγῆς σπουδαστῶν στὶς ἐκκλησιαστικὲς σχολὲς καὶ τὰ φροντιστήρια, τὴ φοίτηση, τὰ διδασκόμενα μαθήματα, τὸ ἀναλυτικὸ καὶ ὡρολόγιο πρόγραμμα κ.λπ.[8] Πόσο δύσκολο ἦταν τὸ ἔργο τοῦ μακαριστοῦ Καθηγητοῦ περιγράφει ὁ ἴδιος στὴν Α′ Ἔκθεση πεπραγμένων τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐκπαίδευσης στὶς 29 Ἰουλίου 1946: «Ἡ μὲν Ἐκκλησία δὲν ἠδυνήθη νὰ θέσῃ εἰς τὴν διάθεσιν ἡμῶν τὸ αἰτηθὲν διοικητικὸν καὶ διδακτικὸν προσωπικόν..., τὸ δὲ Γενικὸν Λογιστήριον ἀρνεῖται νὰ χορηγήσῃ τὴν ἀπαιτουμένην πίστωσιν διὰ τὸν διορισμὸν αὐτοῦ»[9]. Αὐτὸ

---

8. Πρόκειται γιὰ τοὺς Νόμους: α) 807/1945 «περὶ τροποποιήσεως καὶ συμπληρώσεως τοῦ Α. Ν. 540/1945 "περὶ Ἐκκλησιαστικῆς Ἐκπαιδεύσεως"» (Φ.Ε.Κ. 323/1945), β) 806/1945 «περὶ συμπληρώσεως τοῦ Α.Ν. 218/1945 « "περὶ συστάσεως Ἐποπτικοῦ Συμβουλίου Ἐκκλησιαστικῆς Ἐκπαιδεύσεως"»(Φ.Ε.Κ. 323/1945) καὶ γ) 1124/1946 «περὶ ἱδρύσεως Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς καὶ κατωτέρου Ἐκκλησιαστικοῦ Φροντιστηρίου ἐν τῇ Ἱερᾷ Μονῇ Παναγίας Προυσσιωτίσσης-Προυσσοῦ καί τινων ἄλλων διατάξεων»(Φ.Ε.Κ. 107/1946) καὶ γιὰ τὰ Διατάγματα: α) «περὶ ὀργανισμοῦ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Σχολῶν καί Φροντιστηρίων»(Φ.Ε.Κ. 292/1945), β) «περὶ εἰσιτηρίων, προαγωγικῶν καί ἀπολυτηρίων ἐξετάσεων, ἐγγραφῶν κ.λπ. τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Σχολῶν»(Φ.Ε.Κ. 292/1945), γ) «περὶ προαγωγικῶν καὶ ἀπολυτηρίων ἐξετάσεων, ἐγγραφῶν, ποινῶν κ.λπ. τοῦ ἀνωτέρου καὶ τῶν κατωτέρων Ἐκκλησιαστικῶν Φροντιστηρίων»(Φ.Ε.Κ. 316/1945), δ) «περὶ τοῦ ἀναλυτικοῦ καί ὡρολογίου προγράμματος τῶν διδακτέων μαθημάτων τῶν κατωτέρων Ἐκκλησιαστικῶν Φροντιστηρίων»(Φ.Ε.Κ. 48/1946), ε) «περὶ τροποποιήσεως τοῦ ἀπό 14. 12. 1945 Β. Διατάγματος «περί προαγωγικῶν καὶ ἀπολυτηρίων ἐξετάσεων, ἐγγραφῶν, ποινῶν κ.λπ. τοῦ ἀνωτέρου καὶ τῶν κατωτέρων Ἐκκλησιαστικῶν Φροντιστηρίων»(Φ.Ε.Κ. 108/1946), στ) «περὶ ἀναλυτικοῦ καὶ ὡρολογίου προγράμματος τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Σχολῶν»(Φ.Ε.Κ. 171/1946), ζ) «περὶ ἀναλυτικοῦ καὶ ὡρολογίου προγράμματος τῶν διδακτέων μαθημάτων τοῦ ἀνωτέρου Ἐκκλησιαστικοῦ Φροντιστηρίου» (Φ.Ε.Κ. 202/1946), η) «περὶ ἀριθμοῦ εἰσακτέων εἰς τὰ Ἐκκλησιαστικά Φροντιστήρια»(Φ.Ε.Κ. 275/1946). Βλ. περισσότερα: Ἰ ω. Κ α ρ μ ί ρ η, *Προσπάθειαι πρὸς μόρφωσιν.....*, σ. 13 ἑξ.

9. Ἰ ω. Κ α ρ μ ί ρ η, *ὅπ. π.*, σ. 15. Τὰ κείμενα τῶν τριῶν Ἐκθέσεων πεπραγμένων τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἐκπαίδευσης ὑποβλήθηκαν στὴν Ἱεραρχία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ὡς ἀκολούθως: Ἡ πρώτη τὴν 27η Ἰουλίου 1946, ἡ δεύτερη τὸν Ἰούλιο τοῦ

σήμαινε ὅτι ἀπὸ τοὺς 146 καθηγητές, οἱ ὁποῖοι ἔπρεπε νὰ διορισθοῦν γιὰ τὴν κάλυφη τῶν διδακτικῶν ἀναγκῶν, διορίστηκαν μόνο 47 μαζὶ μὲ λίγους ἀποσπασμένους ἀπὸ τὰ δημόσια γυμνάσια, ἐνῶ ἀπὸ τοὺς 56 ὑπαλλήλους, βοηθητικοῦ καὶ ὑπηρετικοῦ προσωπικοῦ, διορίστηκαν μόνο 10.

Παρά τὶς δυσκολίες, ὁ Ἰω. Καρμίρης ἦταν ἀντίθετος μὲ τὴν παροχὴ χαμηλῆς στάθμης καὶ ποιότητας ἐκκλησιαστικῆς ἐκπαίδευσης. Ἔτσι, μόνο γιὰ λόγους ὕψιστης ἐκκλησιαστικῆς καὶ ἐθνικῆς ἀνάγκης καὶ γιὰ τὴν ταχεῖα πλήρωση τῶν ἑκατοντάδων κενῶν ἐφημεριακῶν θέσεων δέχθηκε νὰ ἐπιτραπεῖ μὲ νόμο ἡ ἐγγραφὴ στὰ λειτουργοῦντα ἐκκλησιαστικὰ φροντιστήρια (κατὰ τὸ σχόλ. ἔτος 1946-47) ἱερέων κατόχων ἀπολυτηρίου δημοτικοῦ σχολείου, χωρὶς ὅμως τὸ δικαίωμα μετάθεσής τους σὲ ἄλλες μητροπόλεις. Γι' αὐτὸ καὶ τὴ λειτουργία τῶν κατωτέρων φροντιστηρίων ἔβλεπε ἐντελῶς προσωρινή, ἐνῶ δὲν ἔχασε καθόλου χρόνο προκειμένου νὰ λειτουργήσει ἡ Πατμιὰς Ἐκκλησιαστικὴ Σχολὴ μετὰ τὴν ὑπογραφὴ τῆς 289/8 Μαΐου 1947 Πράξης τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου. Ἡ ἐκ βαθέων παράκληση τοῦ Ἰω. Καρμίρη στὴν Ἱεραρχία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος στὶς 29.7.1946 νὰ ἐφαρμόσουν καὶ μάλιστα μὲ σκληρότητα τὶς σχετικὲς διατάξεις περὶ Ἐκκλησιαστικῆς Ἐκπαίδευσης ἢ μετεκπαίδευσης τῶν ἱερέων εἶχε ἕνα μόνο στόχο: «ἵνα ἐπὶ τέλους ἐκλείψῃ ἡ μὴ τιμῶσα τὴν Ἐκκλησίαν μας ὕπαρξις ἐν μέσῳ εἰκοστῷ αἰῶνι ἀμορφώτων ἱερέων»[10].

Ἡ ἐλπίδα τοῦ Ἰω. Καρμίρη γιὰ ἀναβάθμιση τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἐκπαίδευσης στηριζόταν καὶ στὴν ἀνάλογη καὶ ἐπιβαλλόμενη μέριμνα καὶ ἐπαγρύπνιση τῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων. Ἔβλεπε δηλαδὴ ὅτι ἡ μόρφωση τῶν ὑποψηφίων γιὰ τὸ ὑψηλὸ λειτούργημα τῆς ἱερωσύνης θὰ ἐπιτευχθεῖ μέσα ἀπὸ τὴν προοδευτικὴ βελτίωση τῆς ἄρτιας ὀργάνωσης καὶ λειτουργίας τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἐκπαίδευσης, γιὰ τὴν ὁποία βεβαίως ἡ Ἐκκλησία πρέπει νὰ ἐνδιαφέρεται περισσότερο ἀπὸ τὴν Πολιτεία.

Περίμενε ἑπομένως τὴν προώθηση ἀπὸ τοὺς Ἱεράρχες τῆς Ἐκκλη-

1948 καὶ ἡ τρίτη στὴ Διαρκῆ Ἱερά Σύνοδο στὶς 12.12.1949. Καὶ οἱ τρεῖς Ἐκθέσεις δημοσιεύτηκαν στὸ περιοδικὸ Ἐ κ κ λ η σ ί α. Βλ. περισσότερα: Ἰ ω. Κ α ρ μ ί ρ η, *Προσπάθειαι πρὸς μόρφωσιν...*, σ. 12 ἑξ.

10. Ἰ ω. Κ α ρ μ ί ρ η, *ὅπ. π.*, σ. 17.

σίας περισσότερων καὶ ἱκανότερων ὑποψηφίων γιὰ τὰ ἀνώτερα Φροντιστήρια, ὥστε μετὰ τὴν ἀποφοίτησή τους νὰ γίνουν κληρικοὶ ἄξιοι τῆς ὑψηλῆς ἀποστολῆς τους. Ἂν θέλουμε νὰ κάνουμε τὴν αὐτοκριτική μας, τηρώντας ἀσφαλῶς τὶς ἀναλογίες, ἐπιτρέψτε μου νὰ ἀναφέρω ὅτι κατὰ τὸ παρελθὸν ἀκαδημαϊκὸ ἔτος οἱ προκηρυχθεῖσες θέσεις σπουδαστῶν γιὰ τὶς τέσσερις Ἀνώτερες Ἐκκλησιαστικὲς Σχολὲς ἦσαν 245. Προσῆλθαν 170 ὑποψήφιοι. Πέτυχαν 160.

Ὁ ἀείμνηστος καθηγητὴς Βασ. Ἰωαννίδης ὑπηρέτησε στὴ θέση τοῦ Γενικοῦ Διευθυντοῦ Θρησκευμάτων κατὰ τὰ ἔτη 1957-1962. Διέθετε πλούσια διδακτικὴ ἐμπειρία, ἀφοῦ εἶχε ὑπηρετήσει ὡς καθηγητὴς τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν σὲ διάφορα γυμνάσια καὶ ἡμιγυμνάσια, ἐνῷ κατὰ τὴ διετία 1936-37 ἀποσπάσθηκε στὴν Ἐκκλησιαστικὴ Σχολὴ Κορυτσᾶς. Τότε ἡ Σύνοδος τοῦ Οἰκ. Πατριαρχείου τὸν ἐξέλεξε ἐπίσκοπο Δυρραχίου. Τὴν ἐκλογή του δὲν ἐνέκρινε ἡ ἀλβανικὴ κυβέρνηση λόγῳ τῆς ἑλληνοπρεποῦς δράσεώς του. Κατὰ τὴ θητεία του στὸ Ὑπουργεῖο Παιδείας καὶ Θρησκευμάτων ἐκδόθηκαν τὰ Ν.Δ. 3775/1957 (Φ.Ε.Κ. 203/12.10.1957) «Περὶ ἱδρύσεως ἐν Τήνῳ Ἀνωτέρου Ἐκκλησιαστικοῦ Φροντιστηρίου» καὶ 3885/1958 (Φ.Ε.Κ. 184/31.10.1958) «Περὶ ἱδρύσεως Ἀνωτέρας Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς ἐν Θεσσαλονίκῃ καὶ ρυθμίσεις θεμάτων τινῶν ἀφορώντων εἰς τὰς Ἐκκλησιαστικὰς Σχολὰς καὶ τὰ Ἐκκλησιαστικὰ Φροντιστήρια». Δύο ἄλλα Διατάγματα τῶν ἐτῶν 1958 καὶ 1959 ἀναφέρονται στὸν Ὀργανισμὸ Διοικήσεως τῆς Ριζαρείου καὶ στὴ ρύθμιση μαθητικῶν καὶ διοικητικῶν θεμάτων τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἐκπαίδευσης[11].

Τὸν Β. Ἰωαννίδη διαδέχθηκε ὁ καθηγητὴς Β. Βέλλας, στὸν ὁποῖο ἀναφερθήκαμε ἤδη, καὶ αὐτὸν ὁ ἀείμνηστος καθηγητὴς Μάρκος Σιώτης. Πρῶτο μέλημά του ὑπῆρξε ἡ ἀναδιοργάνωση τῆς Γενικῆς Διεύθυνσης Θρησκευμάτων, στὴν ὁποία ἵδρυσε δεύτερη Διεύθυνση μὲ τὰ τμήματα: Ἐκκλησιαστικῆς Ἐκπαιδεύσεως, Θρησκευτικῆς Ἀγωγῆς καὶ Διακονίας καὶ Θρησκευτικῶν Ὀργανώσεων. Κατὰ τὴν τετραετῆ

11. Γιὰ περισσότερες πληροφορίες βλ. Μ ά ρ κ ο υ Α. Σ ι ώ τ ο υ, «Βασίλειος Χ. Ἰωαννίδης. Βίος, δρᾶσις καὶ Δημοσιεύματα», *ΕΕΘΣΠΑ*, ΙΘ′ (1972), σσ. ζ′- ιη′.

θητεία του στὸ Ὑπουργεῖο ὑπῆρξε Ἐπίτροπος τῆς Ριζαρείου Σχολῆς καὶ μέλος τῆς Συνοδικῆς Ἐπιτροπῆς ἐπὶ θεμάτων τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Παιδείας. Τὴν ἐπιμονή του νὰ ἀπαλλαγεῖ τῶν καθηκόντων του ἐνίσχυσαν μεταξὺ ἄλλων καὶ οἱ ἀνεδαφικὲς μεταρρυθμίσεις στὰ σχολεῖα Ἐκκλησιαστικῆς Ἐκπαίδευσης, γιὰ τὶς ὁποῖες ἐξέφρασε τὴν ἀντίθεσή του τόσο πρὸς τὸν τότε ἀρχιεπίσκοπο Ἱερώνυμο ὅσο καὶ πρὸς τὸν ὑπουργὸ Παιδείας Π. Καλαμποκιά. Ὡστόσο, σημαντικὴ ὑπῆρξε ἡ συμβολή του στὴν ἵδρυση καὶ λειτουργία τοῦ Ἀνωτέρου Ἐκκλησιαστικοῦ Φροντιστηρίου στὴν Τῆνο μὲ τὸ Δ.45/1968 (Φ.Ε.Κ. 210/20.9.1968). Τὸ Φροντιστήριο αὐτὸ μεταφέρθηκε στὴν Ἁγία Παρασκευὴ ὡς Σχολὴ Ἱερατικῶν Σπουδῶν μὲ τὴν Ἀπόφαση 10/1972 (Φ.Ε.Κ. 88/19.6.1972) τῆς Ἱερᾶς Συνόδου καὶ ἀφοῦ προηγουμένως εἶχε ἐκδοθεῖ τὸ γνωστὸ Ν.Δ. 876/1971 (Φ.Ε.Κ. 95/17.5.1971) «Περὶ ὑπαγωγῆς τῆς δημοσίας ἐκκλησιαστικῆς ἐκπαιδεύσεως εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος». Πρέπει νὰ τονίσω ὅτι καὶ στὸν καθηγητὴ Μάρκο Σιώτη ὀφείλεται ἡ μετὰ ἀπὸ παρέλευση ἱκανοῦ χρόνου καὶ μετὰ ἀπὸ σχετικὸ αἴτημα τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Βορείου καὶ Νοτίου Ἀμερικῆς ἀναγνώριση τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Τιμίου Σταυροῦ τῆς Βοστώνης ὡς πανεπιστημιακῆς σχολῆς[12].

Κατὰ τὰ ἔτη 1968-1974 στὴ θέση τοῦ Γενικοῦ Διευθυντοῦ Θρησκευμάτων δὲν τοποθετήθηκε καθηγητὴς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς μετὰ ἀπὸ σχετικὴ ρύθμιση, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία μποροῦσε νὰ τοποθετηθεῖ καὶ ἁπλὸς κάτοχος διδακτορικοῦ διπλώματος. Ἔτσι, μετὰ τὴν κατάρρευση τοῦ στρατιωτικοῦ καθεστῶτος, Γενικὸς Διευθυντὴς Θρησκευμάτων τοποθετήθηκε ὁ νῦν ὁμότιμος καθηγητὴς Βλάσιος Φειδᾶς (1974-1980), τελευταῖος ὑπηρετήσας μέχρι σήμερα στὴ θέση αὐτὴ καθηγητὴς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν[13].

Ὁ νέος Γενικὸς Διευθυντὴς ἀνέλαβε ἀμέσως τὴν εὐθύνη νὰ εἰσηγη-

12. Περισσότερα βλ. Χρήστου Σπ. Βούλγαρη, «Μᾶρκος Ἀντ. Σιώτης. Βίος-δρᾶσις-ἔργον», *ΕΕΘΣΠΑ ΚΖ´* (1986), σσ. κε´- λδ´.

13. Λεπτομερὴ περιγραφὴ τοῦ ἔργου ποὺ ἐπιτέλεσε ὁ καθηγητής Βλάσιος Φειδᾶς κατὰ τὴ μακρόχρονη παραμονή του στὴ θέση τοῦ Γενικοῦ Διευθυντοῦ Θρησκευμάτων βρίσκει ὁ ἀναγνώστης στὴν ἐργασία του: *Ἡ μεταρρύθμισις εἰς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἐκπαίδευσιν (1974-1980)*. Ἀνάτυπον ἐκ τῆς «Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Παιδείας», τ. Δ´, 1988, ἐν Ἀθήναις 1988, σσ. 1-14.

θεῖ τὶς ἀναγκαῖες μεταρρυθμίσεις γιὰ τὴν ἀναδιοργάνωση τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἐκπαίδευσης «πρὸς ὑπέρβασιν», ὅπως γράφει ὁ ἴδιος, «τοῦ ὑφισταμένου τότε ἀδιεξόδου καὶ πρὸς πληρεστέραν ἀνταπόκρισιν εἰς τὴν συγκεκριμένην ἀποστολὴν αὐτῆς περὶ τὴν μόρφωσιν τοῦ ἐφημεριακοῦ κλήρου». Οἱ δυσκολίες ἦσαν προφανεῖς ἀφοῦ, κατὰ τόν Βλ. Φειδᾶ, ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Ἐκπαίδευση «ὑπῆρξε πάντοτε πεδίον συνειδητοῦ ἀνταγωνισμοῦ δύο ἑτεροκέντρων καὶ ἀντιρρόπων τάσεων, αἱ ὁποῖαι διεκδικοῦν ὄχι μόνον τὴν ἄσκησιν ἐπιρροῆς εἰς τὴν καθ' ὅλου διοίκησιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν σχολῶν, ἀλλὰ καὶ τὴν καθοριστικὴν ἐπέμβασιν εἰς τὸν καθορισμὸν τοῦ σκοποῦ καὶ τοῦ περιεχομένου τῆς παρεχομένης εἰς αὐτὰς παιδείας»[14]. Οἱ δυσκολίες ποὺ ὑποδηλώνονται ἀπὸ τὴν τελευταία ἐπισήμανση ἦταν καὶ εἶναι δύσκολο νὰ ξεπεραστοῦν ἀκόμη καὶ ἂν ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος θὰ εἶχε τὴν οἰκονομικὴ δυνατότητα νὰ χρηματοδοτήσει τὴν Ἐκκλησιαστικὴ Ἐκπαίδευση. Ἀκόμη δηλαδὴ καὶ στὴν περίπτωση αὐτὴ ἡ Ἐκκλησία δὲν θὰ μποροῦσε νὰ ἐπιφέρει μία ριζικὴ μεταρρύθμιση τῶν δομῶν καὶ τῶν λειτουργιῶν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἐκπαίδευσης γιὰ τὸν ἁπλούστατο λόγο, ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ τὴν ἀποκόψει ἀπὸ τὸ εὐρύτερο πλαίσιο τῆς δημόσιας ἐκπαίδευσης[15].

Τὸ ἀνωτέρω συμπέρασμα ἀπορρέει ἀβίαστα ἀπὸ τὴν ἐφαρμογὴ τοῦ Ν.Δ. 876/1971, τὸ ὁποῖο ὑπήγαγε τὴ δημόσια Ἐκκλησιαστικὴ Ἐκπαίδευση στὴν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος. Ἀποδείχτηκε δηλαδὴ μὲ τὴν ἐφαρμογή του ὅτι ἡ μόνη μεταβολὴ ποὺ ἐπῆλθε ἀφοροῦσε τὸν τρόπο διορισμοῦ τῶν ἐκπαιδευτικῶν, ἀφοῦ τόσο τὰ ἀναλυτικὰ προγράμματα ὅσο καὶ ἡ λοιπὴ ἐκπαιδευτικὴ διαδικασία παρέμειναν σχεδὸν ἄθικτα. Ἀλλὰ καὶ οἱ καθηγητὲς τῶν διαφόρων εἰδικοτήτων ἔδειξαν ἀπροθυμία νὰ ὑπηρετήσουν τὴν Ἐκκλησιαστικὴ Ἐκπαίδευση, ὅταν διαπίστωσαν ὅτι ἡ κάλυψη τῶν οἰκονομικῶν ἀναγκῶν μὲ τὴν κρατικὴ ἐπιχορήγηση ἦταν ἀνεπαρκής. Κάτω ἀπὸ αὐτὸ τὸ κλίμα ἀβεβαιότητας ποὺ τὸ ἐπέτεινε ὄχι μόνο ἡ ὑποτονική του λειτουργία ἀλλὰ καὶ ὁ κίνδυνος τῆς ἀμε-

14. *Ὅπ. π.*, σ. 5.

15. *Ὅπ. π.*, σ. 6. Ἡ περιγραφή πού ἀκολουθεῖ στηρίζεται ἐν πολλοῖς στήν ἐργασία τοῦ καθηγητοῦ Βλ. Φειδᾶ.

σης ἀναστολῆς λειτουργίας τῶν ἐκκλησιαστικῶν σχολῶν, ἡ Ἱ. Σύνοδος τῆς Ἱεραρχίας ἀποφάσισε τὸ 1974 νὰ ζητήσει τὴν ἐπαναφορὰ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἐκπαίδευσης ὑπὸ τὴν ἐποπτεία τῶν ἁρμόδιων ὑπηρεσιῶν τοῦ Ὑπουργείου Ἐθν. Παιδείας καὶ Θρησκευμάτων, παρὰ τὸ δυσμενὲς κλίμα καὶ τὴν ὀξύτητα ποὺ εἶχε δημιουργήσει τότε ἡ ἐκκλησιαστικὴ διοικητικὴ ἀντιπαράθεση. Ἡ ἐπαναφορὰ ἔγινε μὲ τὸ ἄρθρο 1 τοῦ Ν. 476/1976 (Φ.Ε.Κ.308, τ. Α',1976), τὸ ὁποῖο καταργοῦσε τὸ Ν.Δ. 876/1971, ἐνῶ μὲ τὸ ἄρθρο 2 τοῦ ἴδιου Νόμου: «Ἅπασα ἡ δυνάμει τοῦ ἄρθρ.1 πάρ. 3 τοῦ Ν.Δ. 876/1971 περιελθοῦσα εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος κινητὴ περιουσία τῶν σχολείων Δημοσίας Ἐκκλησιαστικῆς Ἐκπαιδεύσεως... καὶ ὁ τεχνικὸς ἐξοπλισμὸς αὐτῶν ... περιέρχονται εἰς τὴν κυριότητα τῶν σχολείων τούτων».

Περιορίζομαι νὰ μνημονεύσω ἐδῶ καὶ τὸ Π.Δ. 1025/1977 «Περὶ μετατροπῆς τοῦ τύπου τῶν Σχολείων Ἐκκλησιαστικῆς Ἐκπαιδεύσεως, ὀργανώσεως αὐτῶν καὶ συμπληρώσεως τῶν διατάξεων τοῦ Π.Δ. 292/1977», μὲ τὸ ὁποῖο ὁλοκληρώθηκε ἡ μεταρρύθμιση τοῦ τύπου τῶν ἐκκλησιαστικῶν σχολῶν. Χωρίστηκαν δηλαδὴ σὲ τετρατάξια λύκεια καὶ τριτάξια ἐκκλησιαστικὰ γυμνάσια μὲ πρόβλεψη (ἄρθρ. 26, πάρ. 1) κατάργησης τῶν ἐκκλησιαστικῶν γυμνασίων ἐντὸς τριετίας. Ἡ ρύθμιση αὐτὴ στηριζόταν στὴν πίεση τοῦ ὁρίου τῆς ἡλικίας τῶν μαθητῶν πρὸς τὰ ἄνω. Νὰ ἐγγράφονται δηλαδὴ οἱ μαθητὲς στὰ ἐκκλησιαστικὰ σχολεῖα κατὰ τὸ 16ο ἔτος τῆς ἡλικίας τους. Ἔτσι ἡ ἐπιλογή τους θὰ εἶχε περισσότερο προσωπικὸ χαρακτήρα, ἡ ἀπόφασή τους θὰ ἦταν πιὸ ἐλεύθερη καὶ πιὸ ὥριμη καί, ἑπομένως, τὸ ποσοστὸ διαρροῆς ἀπὸ τὰ ἐκκλησιαστικὰ σχολεῖα θὰ ἦταν σαφῶς μικρότερο. Θὰ ὑπῆρχε δηλαδὴ μεγαλύτερη προσέλευση τῶν ἀποφοίτων τῶν ἐν λόγῳ σχολείων στὸν κλῆρο. Τὸ θέμα, βεβαίως, δὲν εἶναι τόσο ἁπλό, ἂν ἐρευνήσουμε τὸ ποσοστὸ εἰσόδου στὸν κλῆρο τῶν ἀποφοίτων τῶν Ἀνωτέρων Ἐκκλησιαστικῶν Σχολῶν, οἱ ὁποῖοι ἐγγράφονται σ' αὐτὲς μετὰ τὴ συμπλήρωση τοῦ 18ου ἢ 19ου ἢ καὶ μεγαλύτερου ἔτους τῆς ἡλικίας τους. Σχετικὰ στατιστικὰ στοιχεῖα δὲν μπόρεσα νὰ ἐντοπίσω. Πιστεύω ὅτι δὲν ὑπάρχουν. Ὅπως πάντως καὶ ἂν ἔχει τὸ

πρᾶγμα, ἡ ἐπιδιωχθεῖσα καὶ μὲ τὰ Π.Δ. 476 καὶ 178/1976 καὶ μὲ ἄλλες σχετικὲς διατάξεις μεταρρύθμιση δυστυχῶς δὲν ὁλοκληρώθηκε, ἀφοῦ ἔξι ἐκκλησιαστικὰ γυμνάσια καὶ τέσσερα ἐκκλησιαστικὰ Φροντιστήρια λειτουργοῦν καὶ σήμερα μὲ 142 καὶ 96 μαθητὲς ἀντίστοιχα.

Ἡ ἀνάπτυξη τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἐκπαίδευσης πρὸς τὶς ἀνώτερες βαθμίδες, μετὰ τὴν κατάργηση τῶν Ἀνωτέρων Ἐκκλησιαστικῶν Φροντιστηρίων, διευκολύνθηκε, κατὰ τὸν καθηγητὴ Βλάσιο Φειδᾶ, μὲ τὴν ἵδρυση στὶς δύο Θεολογικὲς Σχολὲς τῶν Τμημάτων Ἱερατικῆς Ἐπιμόρφωσης, ποὺ εἶχαν ὡστόσο τὴ γνωστὴ σὲ ὅλους μας κατάληξη, καὶ μὲ τὴν ἀναδιοργάνωση τῶν τριῶν, σήμερα τεσσάρων, Ἀνωτέρων Ἐκκλησιαστικῶν Σχολῶν (Ἀθηνῶν, Θεσσαλονίκης, Βελλᾶς καὶ Ἡρακλείου) μὲ κίνητρο τὴν ἔνταξη τῶν πτυχιούχων τους κληρικῶν στὴν Α′ μισθολογικὴ κατηγορία καὶ τὴ σχετικὴ διευκόλυνση εἰσαγωγῆς τους στὶς Θεολογικὲς Σχολές.

Μετὰ τὴν ἀποχώρηση τοῦ καθηγητοῦ Βλ. Φειδᾶ ἀπὸ τὴ θέση τοῦ Γενικοῦ Διευθυντοῦ Θρησκευμάτων μέχρι καὶ σήμερα δὲν τοποθετήθηκε ἐκεῖ ἄλλος καθηγητὴς τῆς Σχολῆς. Ὡστόσο, πρέπει νὰ σημειώσω ὅτι τὸ διδακτικὸ προσωπικό της δὲν ἀρνήθηκε νὰ προσφέρει συνεχῶς τὴ βοήθειά του στὴν Ἐκκλησιαστικὴ Ἐκπαίδευση. Πολλοὶ καθηγητές, π.χ., δίδαξαν καὶ διδάσκουν στὴ Ριζάρειο, ἐνῶ ἀπὸ τὸ 1977 μέχρι σήμερα 47 μέλη ΔΕΠ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν δίδαξαν καὶ διδάσκουν στὴν Ἀνωτέρα Ἐκκλησιαστικὴ Σχολὴ Ἀθηνῶν.

Ἂν μου ἐπιτρέπετε, καὶ κλείνω τὴν εἰσήγησή μου, θὰ πρότεινα νὰ βρεθεῖ τρόπος πιὸ γόνιμης καὶ πιὸ μόνιμης συνεργασίας τῶν δύο Θεολογικῶν Σχολῶν μὲ τοὺς φορεῖς ποὺ ἐμπλέκονται στὴν Ἐκκλησιαστικὴ Ἐκπαίδευση: Ἐκκλησία, Πολιτεία, Θεολογικὲς Ἑνώσεις κ.λπ. Αὐτὸ δὲν ἀφορᾷ μόνο τὸν ὀρθόδοξο ἑλλαδικὸ χῶρο, ἀλλὰ καὶ τὸν χῶρο τῆς Ἑλληνικῆς Διασπορᾶς, ἀφοῦ εἶναι γνωστὸ ὅτι ἡ Ἐκκλησία ἀποτελεῖ τὸν πλέον σταθερὸ καὶ ἀδιαφιλονίκητο φορέα στήριξης καὶ παρηγορίας τοῦ Ἀπόδημου Ἑλληνισμοῦ. Οἱ Θεολογικὲς Σχολὲς ὀφείλουν καὶ μποροῦν νὰ ἐξεύρουν διαύλους ἐπικοινωνίας. Ἀρκοῦν

πίστη καὶ καλὴ θέληση. Πιστεύω ὅτι ὑπάρχουν καὶ τὰ δυό. Τὰ τελευταῖα τραγικὰ γεγονότα ποὺ ταλανίζουν τὴν Ὀρθοδοξία, καὶ γιατί ὄχι σύμπαντα τὸν Ἑλληνισμό, πρέπει νὰ μᾶς ἀφυπνίσουν[16].

16. Αἰσθάνομαι τὴν ἀνάγκη νὰ παραπέμψω τὸν ἀναγνώστη στὴν ἀκόλουθη βαρυσήμαντη τοποθέτηση τοῦ καθηγητοῦ Ἰω. Καρμίρη: «Οὐ μόνον διὰ τὴν ἐν Ἑλλάδι Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰς ἐκτὸς αὐτῆς Ἑλληνικὰς Ἐκκλησίας καὶ κοινότητας, ὡς καὶ διὰ τὰ Ἑλληνικὰ Πατριαρχεῖα πρέπει, τό γε νῦν ἔχον, νὰ ὁρισθῇ κατώτερον ὅριον βασικῆς μορφώσεως τῶν ἱερέων ἡ γυμνασιακὴ μόρφωσις μὲ διετῆ, εἰ δυνατὸν, ἐκκλησιαστικὴν ἐπιμόρφωσιν ἐν τοῖς Ἱερατικοῖς Φροντιστηρίοις, καταπαύσῃ δὲ ἡ ὑπ' αὐτῶν πρόσκλησις ἀγραμμάτων ἐξ Ἑλλάδος ἱερέων. Ἰδιαίτατα ὁ ἀπόδημος Ἑλληνισμὸς, διὰ προφανεῖς ἐκκλησιαστικοὺς καὶ ἐθνικοὺς λόγους, ἔχει ἀπόλυτον ἀνάγκην κλήρου μὲ πανεπιστημιακήν, εἰ δυνατόν, μόρφωσιν.»Ὁ ἀείμνηστος καθηγητὴς συνεχίζει μὲ ριζοσπαστικὲς προτάσεις ποὺ μᾶλλον δὲν τὶς ἀνέγνωσαν ποτὲ οἱ ὑπεύθυνοι ἐκκλησιαστικοὶ καὶ πολιτικοὶ ἄρχοντες. Ἔτσι ἀποδείχθηκε γιὰ μιὰ ἀκόμη φορὰ ὅτι τὰ λαμβανόμενα μέτρα καὶ στὸν χῶρο τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἐκπαίδευσης εἶναι κατασταλτικὰ καὶ ὄχι προληπτικά. Τὸ λυπηρὸ εἶναι ὅτι ὁ μακαριστὸς καθηγητὴς ἐπαληθεύτηκε, δυστυχῶς, πλήρως. Βλ. σχετικῶς: Ἰ ω. Κ α ρ μ ί ρ η, *Προσπάθειαι πρὸς μόρφωσιν.....*, ὅπ. π., σ. 7, σημ. 1.

Η ΑΜΦΙΚΡΗΜΝΟΣ ΟΔΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ

ΛΑΜΠΡΟΥ ΣΙΑΣΟΥ
Καθηγητῆ Θεολογικῆς Σχολῆς Α.Π.Θ.

Η ΑΜΦΙΚΡΗΜΝΟΣ ΟΔΟΣ
ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ

Δέος ἅμα τῇ χαρᾷ μέ συνέχει ἐρχόμενον νά παρρησιασθῶ ἐνώπιόν σας.

Χαρά μέν, διά τήν ἐπιστημονικήν σύναξη! Διά τό ἐπισπεῦδον καί λίαν

Ἐπικαιρικόν τοῦ κεντρικοῦ θέματος.

Καί δέος διά τό ἰσχνογενές τοῦ λόγου μου.

Ἀλλά θαρρῶν προσέρχομαι (...)

Τά ῥήματά του, σχεδόν ὁλοστά, ὡς δάνεια συνελέγησαν ἀπό τούς παλαιούς τοῦ τρόπου μας. Ἀλλά καί ἐκ τῶν ἐπ' ἐσχάτων τρανῶν λογίων μας.

Μνημονεύω εὐγνωμόνως τῶν διδασκάλων καί γεννητόρων:

Νικολάου τοῦ Νησιώτη και παπα-Γιάννη τοῦ Ρωμανίδη, τῶν κεκοιμημένων. Χάριν ὁμολογῶ εἰς Νικόλαον Ματσούκα, Χρῆστον τόν Γιανναρᾶ, Μητροπολίτην Ἰωάννην τοὐπίκλην Ζηζιούλα καί πρό αὐτῶν στόν πατέρα καί πρό-πάτορα Γεώργιον Φλωρόφσκυ.

Γριφώδης, πλήν δῆθεν ποιητικός, ὁ τίτλος τῆς Εἰσήγησής μου. Ὁ κρημνός, ὁ διπλός κρημνός (ἐκ τοῦ κάραν, κεφαλήν νεύω, ἤ κατ' ἄλλους ἐκ τοῦ κρεμῶ).

Ὁ τίτλος ὑποζωγραφίζει ὄρος σμικρόν ἐπίμηκες. Μέ ἀνάντεις τάς ἀτραπούς ἑκατέρωθεν. Καί ἐπί τῆς κορυφογραμμῆς, ὁδός, στεινή, ἐκτεθλιμμένη, τροχαλέη, ὄρθιος, αὐαλέη, σκολιή, ἄμβατος οὐ πολλοῖσι. Ὁδός ἀμφίκρημνος ἀπάντη. Ὁδός ὅμως πού φέρει "ἄχρι τοῦ ὄρους τοῦ ἀκροτάτου φάους...". Τίτλος δάνειος ἀπό τά εὐμορφότατα ποιήματα τοῦ Εὐριπίδου, τοῦ Ἀμφιλοχίου καί Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ. Γιά

νά ὑποζωγραφίσει τό θέμα μας, νά ὑπο-δηλώσει τόν νοῦν τῆς ἀνάγνωσής μας.

Ἀναβαθμούς, τρεῖς καί ἀνωφερεῖς, συγκαταβεῖτε νά κινηθοῦμε.

Α. Ἐν ἀρχῇ νά χωρήσουμε σέ ἀκριβή, εἰ δυνατόν, κατόπτευση τοῦ πεδίου μας. Τεχνικότερον εἰπεῖν, ἀνάγνωση ἐπιστημολογική τοῦ ἀμφίκρημνου πεδίου· τοῦ ἀπό χρόνου μακροῦ κατασταθέντος ἑλληνικοῦ - θεολογικοῦ ἀκαδημαϊκοῦ πεδίου.

Β. Περί τό μέσον, νά ἀρθοῦμε, εἰ δυνατόν, ὑπεράνω τῶν δύο κρημνῶν, καί ἰσορροπώντας ἐπιτυχῶς, νά ζωγραφίσουμε τήν πατρώα θεολογία μας.

Γ. Ἐν τέλει, νά συλλέξουμε τά σχετικά τῆς ὁδοῦ ΕΦΟΔΙΑ καί ΑΝΟΔΙΑ. Κοινῶς τήν μέθοδο. Αὐτήν πού διέρχεται διά τῶν κρημνῶν καί ἀνάγει στό ὄρος τοῦ ἀκροτάτου φάους.

Α΄

Καί ἰδού ἡ πρώτη ζωγραφία. Ἡ ἀκαδημαϊκή μας θεολογία φαίνεται, κατά τό μέγα της μέρος, νά ἐφαπλοῦται σέ δύο πλευρές ἑνός οἱονεί ὀρεινοῦ ὄγκου.

Στήν εὐώνυμη πλευρά καί σέ ἐπάλληλες κυρτώσεις θεωροῦμε τήν ἐπιστημονική - λεγόμενη θεολογία. Διοριζόμενη, ρητῶς, ἤ λανθανόντως ὡς ἀνθρωπιστική Ἐπιστήμη. Ὀλίγοι ὅμως ἐξ ἡμῶν - τῶν καί θεραπευτῶν της - γνωρίζουμε ἐπακριβῶς τήν γένεση, τήν προέλευση, τήν λειτουργία αὐτοῦ τοῦ συγκροτήματος πού ὀνομάζεται "ἀνθρωπιστικές Ἐπιστῆμες".

Γιά τήν προκειμένη χρεία ὑπενθυμίζουμε ἐν συνόψει κάποιους σταθμούς τούς ὁποίους μέ ἀναδίφηση στίς πηγές ἀρχαιολογόγησε ὁ Michel Foucault καί εἴχαμε παρουσιάσει ἐκτενῶς σέ ἄλλο συνέδριο.

Οἱ μοντέρνες ἐπιστῆμες τοῦ 19ου αἰῶνος εἶχαν μακρά περίοδο ἑτοιμασίας πού ξεκινάει ἀπό τόν 17ο αἰῶνα. Στήν βάση τῶν σχετικῶν ζυμώσεων ὑπόκειται ἕνας κοινός (τρισδιάστατος) χῶρος, ἀνοιχτός πρός τρεῖς κατευθύνσεις, πρός τήν βιολογία, τήν πολιτική οἰκονομία,

καί τήν γλῶσσα ἤ φιλολογία αὐτό τό διάστημα "ἡ φιλοσοφία ἔχει παραδοθεῖ σέ ἕνα νέο ὕπνο. Ὄχι στόν ὕπνο τοῦ Δογματισμοῦ ἀλλά στόν ὕπνο τῆς Ἀνθρωπολογίας. Κάθε ἐμπειρική γνώση, ἀρκεῖ νά ἀφορᾶ τόν ἄνθρωπο, ἰσχύει ὡς πιθανό φιλοσοφικό πεδίο, ὅπου πρέπει νά ἀποκαλυφθεῖ τό θεμέλιο τῆς γνώσης (...). Ἡ ἀνθρωπολογική διαμόρφωση τῆς μοντέρνας φιλοσοφίας συνίσταται στόν διχασμό τοῦ δογματισμοῦ, στόν καταμερισμό του σέ δύο διαφορετικά ἐπίπεδα πού ἀλληλοϋποβαστάζονται καί ἀλληλοπεριορίζονται: ἡ προκριτική ἀνάλυση τοῦ τί εἶναι ὁ ἄνθρωπος στήν οὐσία του γίνεται ἀναλυτική ὅλων ὅσα ἠμποροῦν νά δοθοῦν ἐν γένει στήν ἐμπειρία τοῦ ἀνθρώπου".

Ἰδού λοιπόν ἡ καινουργής ἐπιστημολογική ἔννοια, ὁ ἄνθρωπος, ἡ ὁποία δημιουργεῖ μιάν ἔκρηξη ἐρευνητικοῦ προβληματισμοῦ μέ τήν τριπλῆ στερεομετρική μορφή πού μόλις ἀναφέραμε. Καί ἰδού τά διάδοχα σχήματα: στήν πλευρά τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας τήν κοινωνιολογία, καί στήν πλευρά τῆς φιλολογίας τήν ἐνασχόληση μέ τά μνημεῖα καί τίς ἐκδηλώσεις τοῦ σύνολου πολιτισμοῦ. Σέ ἀντίθεση μέ τίς παλαιές ἐπιστῆμες, οἱ νέες δέν ἔχουν οὔτε αὐστηρῶς διακεκριμένο ἀντικείμενο οὔτε ἀπολύτως ἐξιδιασμένες μεθόδους. Στήν ἱστορία τῶν Ἐπιστημῶν τοῦ ἀνθρώπου παρακολουθοῦμε νά συνυπάρχουν καί τά τρία μοντέλα ἐπιστημονικῆς γνώσης πού χρησίμευαν ὡς βάση στήν νέα ἐξέλιξη: τό βιολογικό μοντέλο, τό μοντέλο τῆς οἰκονομίας καί ἐκεῖνο τῆς φιλολογίας ἤ γλωσσολογίας. Καί μ' αὐτη τήν σειρά τό καθένα μοντέλο ὁρίζει τά ἐπιμέρους στάδια τῆς σχετικῆς ἐξέλιξης καί ἐπικυριαρχίας. Κατά τήν κυριαρχία τοῦ βιολογικοῦ μοντέλου δέν πέρασαν μόνον στόν κοινό χῶρο τῶν ἀνθρωπιστικῶν ἐπιστημῶν τά σχήματα τῶν μαθηματικῶν καί τῆς τυποποίησης· ἐπιπροσθέτως καθιερώθηκαν οἱ ἐρευνητικές προτεραιότητες τῆς "λειτουργίας" καί τῆς "κανονιστικῆς ἀρχῆς". Ἀπό τό δεύτερο στάδιο τῆς οἰκονομίας (ἀπό τό ὁποῖο ἐκπορεύτηκε ἡ κοινωνιολογία) καθιερώθηκε τό ζεῦγος τῆς "συγκρότησης" καί τοῦ "κανόνος". Καί ἀπό τό τρίτο στάδιο τῆς γλωσσολογίας - φιλολογίας καταχωρήθηκε στήν ἔρευνα τό ζεῦγος τῆς "ἑρμηνείας - σημασίας" καί τοῦ "συστήματος".

Τό ἀσύνηθες σ' αὐτό τό νέο ἐπιστημολογικό πεδίο δέν ἐντοπίζεται

στά νεοφανῆ ἐρευνητικά ἐργαλεῖα καί σχήματα, ἀλλά στήν ρευστότητα καί τοῦ χώρου καί τῶν ἐρευνητικῶν ἀρχῶν πού μόλις μνημονεύσαμε. Οἱ ἐπιστῆμες τοῦ ἀνθρώπου δέν ἀναφέρονται σ' ἕνα προκαθορισμένο καί σαφῶς διακεκριμένο πεδίο. Ὅλα "ὅσα μποροῦν νά δοθοῦν ἐν γένει στήν ἐμπειρία τοῦ ἀνθρώπου" συστήνουν τόν χῶρο αὐτῆς τῆς νέας ἀνθρωπολογίας. Μέ ἄλλα λόγια· "Ὁ τόπος τῶν ἐπιστημῶν τοῦ ἀνθρώπου ὁρίζεται στήν γειτονιά, στά ἄμεσα σύνορα καί σέ ὅλο τό μῆκος τῶν ἐπιστημῶν ὅπου τίθεται ζήτημα γιά ζωή, γιά ἐργασία καί γιά γλῶσσα".

Ἡ ἐξέλιξη των ἐπιστημῶν τοῦ ἀνθρώπου θά ὁλοκληρωθεῖ μέ τίς ἑπόμενες (ἐπιστημολογικές) κινήσεις. (α) Ὑποχωρεῖ, μέχρι τοῦ σημείου τῆς ἔκλειψης, ἡ παλαιά καί ἑνιαία Ἱστορία, αὐτή πού ἦταν τό κύριο ὄχημα ὅλων τῶν κλασικῶν περιόδων. Στή θέση της θά ἐμφανιστοῦν ἀναρίθμητες μικρές ἱστορίες πού θά αὐτονομηθοῦν καί θά ἀκολουθοῦν τίς μικρές διαδρομές τῶν μικρῶν ἀντικειμένων. (Στίς σπουδές τοῦ Τμήματός μας ἔχουμε ἤδη ἐπιτύχει μιάν ἀξιοπρόσεκτη δωδεκάδα ἀπό μικρές ἱστορίες στόν εὐρύτερο χῶρο τῶν ἀνθρωπιστικῶν ἐπιστημῶν ἔχουν ἐπινοηθεῖ καί μικρές διαδρομές τῶν μικρῶν ἀντικειμένων. (Στίς σπουδές τοῦ Τμήματός μας ἔχουμε ἤδη ἐπιτύχει μιάν ἀξιοπρόσεκτη δωδεκάδα ἀπό μικρές καί μικρότερες ἱστορίες). (β) Κατ' εἰκόνα τῶν μικρῶν ἱστοριῶν στόν εὐρύτερο χῶρο τῶν ἀνθρωπιστικῶν ἐπιστημῶν ἔχουν ἐπινοηθεῖ καί μικρές φιλοσοφίες γιά καθένα ἀπό αὐτά τά μικρά ἀντικείμενα. (Μισή δωδεκάδα παραλλαγῶν φιλοσοφίας ἐπιβιώνει ἤδη ἀπό χρόνου ἱκανοῦ στά ἑλληνικά θεολογικά τμήματα). (γ) Τό ἐπιστημονικό πέρασμα ἀπό τή συνείδηση καί τήν γνωστική (ἀνα)παράσταση στό ἀσυνείδητο θά σφραγιστεῖ μέ τήν ἐμφάνιση τῆς ψυχανάλυσης. Τέλος (δ) ἡ ὅλη διεργασία θά ὁλοκληρωθεῖ μέ τήν καθιέρωση τῆς Ἐθνολογίας.

Δέν χρειάζεται νά σταθοῦμε στίς κρίσεις τοῦ Foucault "γι' αὐτές τίς ψευδοεπιστῆμες τοῦ ἀνθρώπου" πού δέν εἶναι κἄν ἐπιστῆμες, ἀλλά ἀντλοῦν τό κῦρος τους ἀπό τήν γειτνίασή τους πρός τίς θετικές λεγόμενες ἐπιστῆμες. Οὔτε ἠμπορεῖ νά συγκινήσει τούς παλαιομοντέρνους ἐθισμούς μας ἡ πρόβλεψη του ὅτι ἐπέρχεται στίς μέρες μας τό τέλος

αὐτῶν τῶν ἐπιστημῶν. Καί ὅτι τό τέλος αὐτό θά ἐπισυμβεῖ μέ τόν τρόπο "πού σβήνει ἕνα πρόσωπο ἀνθρώπου φτιαγμένο ἀπό ἄμμο στό ἀκροθαλάσσι". Ἐκεῖνο πού κρίνεται ἐπεῖγον εἶναι ἡ ὑποχρέωσή μας νά ὑπολογίσουμε μέ κάθε λεπτολόγο ἀκρίβεια καί συνέπεια τί σημαίνει νά ἀσκοῦμε τήν ὀρθόδοξη θεολογία ὡς μία τῶν ἐπιστημῶν τοῦ ἀνθρώπου.

Στήν ἄλλη πλευρά, στόν ἄλλο κρημνό, κατοπτεύουμε τήν λογία θεολογία πού παράγει ἤ θέλει νά συστήσει ἡ πολύπαθη τῶν ἡμερῶν μας Ἐκκλησιαστική Διοίκηση. Πολυπράγμων (καί πολυπραγμονοῦσα) κινεῖται νά ἰδιοποιηθεῖ ἀλλότρια ἐνασχόληση μέ τό προσχηματικό ἄλλοθι τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ κριτηρίου καί μέ πραγματικό σκοπό τόν ἔλεγχο τῆς "ἐπιστημονικῆς" θεολογίας. Ἐπ' ἐσχάτων, δηλαδή τά τελευταῖα τριάντα πέντε χρόνια, γευθήκαμε τίς ἀπόπειρες νά παρεισοδιστοῦν ξεχασμένα λατινογενή σχήματα. Ὄντας αὐτά πράγματα γνωστά, περέλκει ἡ παρουσίασή τους. Ἄς σημειώσουμε ὅμως μέ ὀδύνη ὅτι ὁρισμένοι ἐξ ἡμῶν παλαιοί καί νεότεροι εἰλικρινῶς καί ἀνιδιοτελῶς ἤ ἀλλέως πως τά στηρίζουμε ἤ καί τά τροφοδοτοῦμε (...) Ἄς σημειώσουμε πάντως τό παράδοξο ὅτι οἱ δύο πλευρές, οἱ δύο κρημνοί, ἐσπηλαίωσαν σπήλαια καί ἐπικοινωνοῦν.

Ἄσκηση: γιά φοιτητές
καί ὄχι μόνον!
: Μηναῖον Δεκεμβρίου
5 Δεκεμβρίου

Παραβάλετε μιά παλαιότερη ἔκδοση (οἱανδήποτε) μέ τήν τελευταία τῆς λεγομένης "ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΗΣ ΔΙΑΚΟΝΙΑΣ".

Β'

Ἄν κάποιος δέν ἐκπροσωπεῖται ἀπό τίς δύο ἐκδοχές τῆς θεολογίας, ἄν μάλιστα ἐπιβιώνει ἱστάμενος ἀνάμεσον, αὐτός ἐρωτᾶ ἐναγωνίως:

Ὑπάρχει ἤ εἶναι δυνατή μιά ἀκαδημαϊκή θεολογία πού νά ἰσορροπεῖ ἐπιτυχῶς στήν κορυφογραμμή τῶν δύο κρημνῶν; Δηλαδή νά πορεύεται ὁδόν ἀμφίκρημνον; Κρίνοντας ἐκ τῶν παρόντων σχημάτων, τό πράγμα

φαντάζει δυσεπιχείρητο ἕως ἀνέφικτο. Ἀποβλέποντας ὅμως στά νέα παιδιά, στούς νέους ἐρευνητές μας, θαρροῦμε καί εὐελπιστοῦμε. Καί χάριν αὐτῶν ὑποβάλλουμε τό ἀκόλουθο σχῆμα ὡς ἄσκηση ἐφ' ἁπλοῦ χάρτου. Ἄλλωστε καί τήν πρώτη ἰχνογραφία τοῦ σχήματος μᾶς τήν ἐδώρησε νέο παιδί, δηλαδή φοιτητής θεολόγος. Ἀναμετρώντας τό ἔχει μας, τήν πλούσια ἐσοδεία τῶν γεννητόρων - δασκάλων μας τολμοῦμε νά ζωγραφήσουμε ζωγραφιά ἀτελῆ, πλήν ἱκανή νά χωρέσει αὐτός ὁ ἀπρόσμενος ἀμητός τῶν τελευταίων πενήντα-ἀκριβῶς φέτος - ἐτῶν.

Ἡ σχηματική καί συνοπτική πρότασή μας γιά ἕνα Πρόγραμμα Θεολογικῶν Σπουδῶν συνεπές πρός τήν θεολογική μας παράδοση λαμβάνει τήν μορφή ἑνός κέντρου πού περιγράφεται μέ ἐπάλληλους διευρυνόμενους κύκλους. Τό κέντρο κατέχει ἑδραία ἡ καθ' ἡμέραν λειτουργική πράξη τῆς Ἐκκλησίας. Ἐσώτερος πυρήνας τοῦ κέντρου τό Θυσιαστήριο, ἡ Ἁγία Τράπεζα, τό Δισκοπότηρο καί τά ἐπ' αὐτῆς Ἱερά Λόγι-α τῆς Καινῆς καί Παλαιᾶς Διαθήκης. Δεύτερος κύκλος, δεύτερη διεύρυνση τῆς σπουδῆς "ἡ τῶν εὐαγγελικῶν τοῦ φιλανθρώπου Δεσπότου κηρυγμάτων κατανόησις" κατά τά αὐστηρῶς προδιαγεγραμμένα ἐξηγητικά μέτρα τῆς ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως. Τρίτος κύκλος, ἡ σπουδή τῶν Συνοδικῶν Ὅρων καί Δογματικῶν Συμβόλων πού οριοθέτησαν μέ ἀκρίβεια τήν εὐαγγελική κάι ἀποστολική πίστη ἔναντι τῶν ποικιλώνυμων αἱρετικῶν ἀποπτώσεων. Τέταρτος κύκλος, ἡ σπουδή τῆς ἱερᾶς Ἱστορίας ἀπ' ἀρχῆς ἕως τῶν ἐσχάτων μέ γνώμονα τήν παρακολούθηση τῶν θαυμασίων ἐπεμβάσεων τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ ἐντός τῆς Ἱστορίας ὅπως ἐπίσης καί ἡ σπουδή τῆς συναφοῦς διακονίας τῶν ἁγίων. Πέμπτος κύκλος, ἡ μαθητεία στό μέγα μυστήριο τοῦ πῶς " τό φθαρτόν ἐνδύεται προγευστικῶς ἀφθαρσίαν" μέσα στόν κόσμο καί πρίν ἀπό τά ἔσχατα (:ναοί, πολίσματα μοναστικά, ἱερές ζωγραφιές. Ἱερά λείψανα, ἱερά σκηνώματα τῆς θείας χάριτος, σφραγίδες τοῦ ἄρτου καί ἄλλα συναφῆ...). Ἕκτος κύκλος, ἡ σπουδή τῆς κατηχητικῆς καί ἱεραποστολικῆς πρακτικῆς πάλαι τε καί νῦν. Ἕβδομος κύκλος, ἡ σπουδή τοῦ κριτικοῦ καί ἀνατρεπτικοῦ ἐκκλησιαστικοῦ λόγου πρός κάθε ἀπάνθρωπον καί δαιμονιῶδες πού προσβάλλει τήν θεία εἰκόνα καί φθείρει τήν δημιουργία του Θεοῦ.

Ἐκτός αὐτῆς τῆς ἱερᾶς ἑπτάδος εἶναι ἐπιβεβλημένο νά χαραχθεῖ ὁ ἐξωτερικός μανδρότοιχος τῆς Νέας Σκηνῆς τοῦ Μαρτυρίου. Ἔτσι χαράσσουμε φιλανθρώπως τόν πρῶτο ἐκτός τῆς ἱερᾶς σπουδῆς κύκλο γιά νά διακρίνουμε καί αἰσθητῶς τά θύραθεν ἀνθρώπινα καί κοσμικά ἀπό τά ἔνδόθεν ἐκκλησιαστικά. Ἐδῶ εὑρίσκουν τήν θέση τους οἱ ἠθικές, οἱ κοινωνιολογίες, οἱ ψυχολογίες, οἱ φιλοσοφίες, οἱ φεμινισμοί, οἱ θρησκειολογίες, οἱ οἰκολογίες, οἱ πολυπολιτισμοί καί ἄλλα συναφῆ. Σέ κάποιον δεύτερον ἐξωτερικό κύκλο ἑτοιμάζονται οἱ εἰδικοί τῆς Ἐξόδου εἰς τόν κόσμον. Πού ἑτοιμάζονται στό ἐσωτερικό τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς τῶν ἑπτά κύκλων καί ἐξαποστέλλονται νά ἐμπορευτοῦν συνετῶς: μανθάνουν τίς γλῶσσες τοῦ κόσμου καί στοιχεῖα ἐκ τῶν μαθημάτων τοῦ κόσμου. Καί ὅταν κλείσουν τόν καιρό τῆς ἐμπορίας, ἐπιστρέφουν γιά νά καταθέσουν τόν καρπόν τῆς ἐμπορίας γιά τόν καλλωπισμό τῆς Νέας Σκηνῆς τοῦ Μαρτυρίου.

Ἡ Πρόταση αἠτή, δηλώθηκε ἤδη εἶναι πλαστική καί σχετική. Τροφοδοτεῖται ἀπό τό πάροικον τῆς ἐδῶ ζωῆς καί ἀπό τήν ἐσχατολική προοπτική τῆς ὅλης ἱερᾶς ἱστορίας.

Γ΄

Ἡ κριτική ἀνάγνωση τοῦ Α΄ Μέρους, ἰδίᾳ ὅμως ἡ πρόταση γιά μιά ἐπιστημολογική ἀνάταξη τοῦ θεολογικοῦ πεδίου πού παραπέμπει στήν προφητεία τῆς Μ. Παρασκευῆς τά ὀστᾶ τοῦ ἀπεξηραμένα τοῦ Ἰεζεκιήλ, μέ κριτήριο μονογενές τό ἐκκλησιοκεντρικό, ἐνδέχεται νά ἀκουσθεῖ ὡς νεορθόδοξος φονταμενταλισμός ἤ ὀρθόδοξος νεο-σχολαστικισμός. Αὐτά δέν ἀποκλείονται. Ἄλλωστε εἶναι ἐνδεχόμενα ὅταν κάποιος πορεύεται ἐπί κρημνῶν. Ὅμως ἐπειδή ἀκριβῶς ἐλλοχεύει αὐτός ὁ κίνδυνος τῆς ἀπόπτωσης καί μάλιστα ἀδιαλείπτως, γι' αὐτό ἀπαιτεῖται ἐξάπαντος νά χαραχθεῖ δρόμος. Δηλαδή, Μέθοδος. Ὁμόλογος πρός τό ὡς ἄνω ἐκκλησιοκεντρικό σχῆμα μαζί καί περιεχόμενο.

Ὡς ἐπί τό πολύ ἡ ἀκαδημαϊκή μας ἔρευνα δανείζεται, ἐνίοτε χωρίς πολύ τό συνειδός, μεθόδους τῶν ἀνθρωπιστικῶν ἐπιστημῶν. Μεθόδους

δηλαδή ἀνθρωποκεντρικές. Οἱ Ἐκκλησιαστικοί συγγραφεῖς ἔχουν ἀσχοληθεῖ ἐπισταμένως μέ τήν μέθοδο ἤ τίς μεθόδους τῶν θύραθεν ἐπιστημῶν. Ἐξ αὐτοῦ διαθέτουμε ὀξυνούστατες διαγνωστικές κρίσεις γιά τήν φύση, τόν σκοπό καί τόν χαρακτήρα αὐτῶν τῶν μεθόδων.

Διακρίνουν λοιπόν ὅτι γενετικοί ὅροι τῆς μεθόδου τῶν ἔξωθεν διαγιγνώσκονται ἡ φιλαυτία, ἡ οἴηση, ἡ αὐταρέσκεια, σέ ποικίλες ἐκδοχές. Αὐτά, ὅταν λειτουργοῦν ἐκτός τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ πεδίου, ἀποβαίνουν συνήθως κινητήριος δύναμις καί κομίζουν θεαματικά ἐρευνητικά ἀποτελέσματα. Ὅταν ὅμως εἰσάγονται στό ἐκκλησιαστικό πεδίο, τότε συνιστοῦν πτώση, ἐνίοτε δαιμονική, μέ ὀλέθρια ἀποταλέσματα. Τότε ἡ ψυχική ἤ κοσμική γνώση τοῦ Ἀποστόλου (πού διαβάσαμε χθές ἐδῶ) γίνεται δαιμονιώδης. Ἕνας Ἱερομάρτυς ἐπίσκοπος τοῦ 8ου αἰῶνος διαβάζει μέ θαυμαστή ἀκρίβεια τά καθέκαστα αὐτῆς τῆς μεθοδολογικῆς μετατόπισης.

Ἰδού τά μείζονα στοιχεῖα σέ ἐλεύθερη ἀπόδοση:

Κάποιοι δικοί μας ἐρευνοῦν τίς Ἅγιες Γραφές καί τά φυσικά πράγματα ἀντιγράφοντας τούς Ἕλληνες - φιλοσόφους, τούς Ἰουδαίους, τά ἔξωθεν μαθήματα.

Ἐρευνοῦν δηληδή μέ σκοπό να στήσουν (νά - συστήσουν) ἴ-δι-ον νόημα, ἰδίαν γνῶσιν.

Αὐτό, λέει ὁ ἱερομάρτυς Ἐπίσκοπος, εἶναι ἐπιστήμη σωματική. Αὐτό ἐν τέλει ἀποδεικνύεται ἴ-δι-ον θέλημα. Ἕνας ἐρευνητής - ἀναγνώστης τῶν γραφῶν αὐτοῦ τοῦ τύπου ἀποκαλύπτεται ἀαφώτιστος τόν νοῦν!

Ἀπό τήν ἄλλη πλευρά ὁ φωτισμένος -τόν νοῦν- ἀναγνώστης τῶν Γραφῶν:

1ο) εἰσέρχεται ἀπό τήν θύρα τῆς ταπεινοφροσύνης

2ο) ἔχει δάσκαλο αὐτήν τήν θεία Γραφή καί ὄχι τά μαθήματα τοῦ κόσμου, καί

3ο) κτίζει καθαράν καρδίαν καί

4ο) παρακαλεῖ τόν Πανάγαθο Θεό νά τοῦ σταλάξει σ' αὐτήν κάτιτις περί τήν κατανόηση τῶν ἱερῶν Γραφῶν

5ο) καί ἄρδην ἀνατρεπτικό (πάλαι τε καί νῦν) πιστεύει ὅτι ἕνα ρῆμα τῆς Γραφῆς γιγνώσκεται εἴτε ἐξ αὐτοῦ τού ρητοῦ ἤ ἐξ ἄλλου ρήματος τῆς Γράφῆς.

Κύριοι Σύνεδροι,

Αὐτά καί ὄχι ἄλλα τυρβάσματα συστήνουν γιά τό πεδίο μας πρωτογενῆ καί πανίσχυση ΜΕΘΟΔΟ. Κι ἄν τά πρῶτα γνωρίσματα εἶναι γνωστά ἀπό τίς ἠθικολογικές μετατοπίσεις τους, τό 5ο (Ἡ Γραφή διά τῆς Γραφῆς) τείνει νά ἀφανισθεῖ. Ἐπιτρέψατέ μου νά σᾶς θυμίσω ὅτι αὐτό τό γενετικό γνώρισμα συνιστᾶ κορυφαία ἀρχαιοελληνική ἑρμηνευτική ἀρχή ἅμα καί ἐπίδοση, ἀφανισμένη κι αὐτή σήμερα. Ἔχει θησαυρισθεῖ ἀπό τόν Ἀρίσταρχο καί ἔχει πυκνωθεῖ σέ τρεῖς μόλις, τουτέστιν δύο λέξεις:

"Ὅμηρον ἐξ Ὁμήρου σαφηνίζειν."

Ἄλλης τάξεως συστατικό γνώρισμα μιᾶς μεθόδου τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ πεδίου, ἠμπορεῖ νά συναριθμηθεῖ ἡ εἰδική θεώρηση τῶν γνωστικῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου. Οἱ ἀνθρωπιστικές ἐπιστῆμες καί ἡ ἀκαδημαϊκή μας θεολογία θεωροῦν φυσικές καί οἱονεί δεδομένες αὐτές τίς δυνάμεις μέ κλιμάκωση τῆς ὀξύτητάς τους. Ἡ ἐκκλησιαστική ὅμως ἐκδοχή εὑρίσκεται στόν ἀντίδοτα. Δείγματος δίκην ἄς σημειωθεῖ: α) ἡ τρεπτότητα τοῦ λογικοῦ, πού δέν εἶναι φυσικό ἀλλά καί οἷον σκιά τοῦ Λόγου, καί β) ἡ ὀλέθρια λειτουργία τῆς φαντασίας ὅταν μπεῖ στό χέρι τῶν δαιμονικῶν πειρασμῶν.

Παραπληρωματικῶς στά ἀνωτέρω συναριθμοῦμε δύο εἰσέτι κεντρικά γενετικά γνωρίσματα τῆς μεθόδου. Εἶναι ἡ τροπική ἐφάπλωση τοῦ ἀποφατισμοῦ ἀπό τή γνωστή εἰδική περιοχή τῆς ἄρρητης θείας οὐσίας σέ τρία ἄλλα εἰδικά πεδία:

- στήν ἀνθρώπινη ψυχή
- στούς λόγους τῶν ὄντων ἤτοι τήν κτίση καί τό κρισιμώτερον στήν μηχανοπλεκτική τοῦ διαβόλου ἐπί τοῦ κόσμου.
- Εἶναι ἐπίσης ἡ φιλάνθρωπη συμπλοκή ρητοῦ - ἀρρήτου, κοινοποιήσιμου καί μή, γνώρισμα πού ἔχει σήμερα παντελῶς ἐξ-οβελισθεῖ- ὄχι μόνο ἀπό τίς Γραφές μας, ἀλλά καί ἀπό τήν λατρευτική πρακτική.

Τά ἀνωτέρω, ἀνά ἕν καί ἐν ἀθροίσει φρονοῦμε ὅτι εὑρίσκονται στόν ἀντίποδα τῶν μεθόδων πού ἐπιχωριάζουν στίς ἀνθρωπιστικές ἐπιστῆμες, τῆς θεολογικῆς συμπεριλαμβανομένης. Ἐν ταυτῷ ἀποτυπώνουν καί τό χάσμα ἤ τόν κρημνό πού χαίνει ἀπύθμενος ἀναμέσον τῶν δύο περιοχῶν.

'Αντί 'Επιλόγου, ἀντίδωρο στήν ὑπομονή σας, δεχθεῖτε ἕνα πεντάστιχο τοῦ Νύσσης ἀφιερωμένο σέ κάποιον ἅγιο καί Μάρτυρα Ρωμανό, σέ ἐλεύθερη ἀπόδοση:

" οἱ δικοί μας ἀθλητές
δέν ἐπιχειροῦν ἅλματα καί τοῦμπες
πάνω ἀπό γυμνά καί ὄρθια σπαθιά,
ἀποφεύγοντες μέ τέχνη τίς πληγές!
Οἱ ἴδικοί μας ἀθλητές
πέφτουν πάνω στά ὄρθια σπαθιά
καί μέ τίς πληγές τους
στομώνουν τίς κοφτερές
ἄκρες τῶν σπαθιῶν!"

Η ΘΕΣΗ ΤΩΝ ΘΕΟΛΟΓΙΚΩΝ ΣΧΟΛΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΝΙΚΟΛΑΪΔΗ
᾿Αναπλ. Καθηγητῆ Θεολογικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου ᾿Αθηνῶν

Η ΘΕΣΗ ΤΩΝ ΘΕΟΛΟΓΙΚΩΝ ΣΧΟΛΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Ἡ θέση τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν στήν ἑλληνική κοινωνία ταυτίζεται μέ τή θέση καί τήν ἀξία τῶν Πανεπιστημίων πού εἶναι ἐνταγμένες. Τά Πανεπιστήμια Ἀθηνῶν καί Θεσσαλονίκης ἀποτελοῦν δύο κορυφαίους παράγοντες τῆς ζωῆς καί τοῦ πολιτισμοῦ ὄχι μόνο τῶν Ἑλλήνων, ἀλλά καί ἄλλων λαῶν πού ἐμπιστεύθηκαν σ' αὐτά τήν καλλιέργεια καί τήν παίδευση τῶν πιό ἐκλεκτῶν τους τέκνων. Ἡ Θεολογική Σχολή τῶν Ἀθηνῶν συμπληρώνει ἤδη τό 169ο ἔτος συνεχοῦς παρουσίας στήν πανεπιστημιακή ζωή. Εἶναι μεταξύ τῶν τεσσάρων πρώτων σχολῶν πού συγκρότησαν τό Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν ἀπό τήν ἵδρυσή του τό 1836/7. Ἀλλά καί ἡ Θεολογική Σχολή τῆς Θεσσαλονίκης διανύει ἤδη τό 63ο ἔτος λειτουργίας καί προσφορᾶς.

Διαιρέσαμε τόν προβληματισμό γιά τή θέση τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν στήν ἑλληνική κοινωνία σέ δύο μέρη. Τό ἕνα ἀφορᾶ στή σχέση τῆς θεολογίας πρός τήν ἑλληνική κοινωνική πραγματικότητα καί τό ἄλλο στή θεσμική ἤ μή θεσμική παρέμβαση τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν σ' αὐτή.

I. ΘΕΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

1. Κατ' ἀρχάς δέν θεωροῦμε ἀπαραίτητη τή διάκριση τῆς θεολογίας σέ ἀκαδημαϊκή καί ἐκκλησιαστική. Ὄχι μόνο γιατί μιά τέτοια διάκριση εἶναι ἐκ τοῦ πονηροῦ. Μέσα ἀπό αὐτή εἴτε ἀναζητεῖται ἄλλοθι γιά τήν ἄρνηση ἀνάληψης τῶν ἑκατέρωθεν εὐθυνῶν εἴτε ἐπιδιώκεται ἡ ἀχρήστευση καί ἡ δαιμονοποίηση τοῦ ἀπέναντι χάρη τῶν παιγνίων ἐξουσίας, ἀλλά γιατί ἡ θεολογία εἶναι μία, ἀνεξάρτητα ἀπό τό χῶρο καί τόν τρόπο ἔκφρασής της, μέ δεδομένη βέβαια τήν ἑνιαία κατανόηση τῆς φύσης καί τῆς ἀποστολῆς της. Στήν περίπτωση αὐτή καί ἡ θεολογία ἐκκλησιάζεται

καί ἡ 'Εκκλησία θεολογεῖ[1]. Τό ζητούμενο εἶναι, ἄν ἡ θεολογία εἶναι ἐγκλωβισμένη στόν ἑαυτό της καί ἀποκομμένη ἀπό τήν κοινωνική πραγματικότητα, ὅπως πιθανόν νά συμβεῖ μέ τήν ἀπομόνωσή της στίς 'Εκκλησιαστικές 'Ακαδημίες, ἤ ὑπάρχει χάριν αὐτῆς. Μιά θεολογία πού ἀφήνει δόγματα καί ἤθη ἀκοινώνητα εἶναι ἄχρηστη τόσο στό πανεπιστήμιο ὅσο καί στήν 'Εκκλησία. Ὑπάρχουν ὅμως περιπτώσεις πού καί ἡ 'Εκκλησία δέν θεολογεῖ, γιά νά μπορεῖ εὔκολα νά παρεκτρέπεται καί νά ἐκκοσμικεύεται, καί ἡ πανεπιστημιακή θεολογία δέν εἶναι ἐκκλησιαστική, γιά νά μπορεῖ νά εἶναι ἀθεϊστική. Καί στίς δύο περιπτώσεις τίς ἀρνητικές συνέπειες τίς πληρώνει ἡ ἑλληνική κοινωνία. Σημειώνω ἐδῶ τόν κίνδυνο μιᾶς ἀποκομμένης ἀπό τήν κοινωνία τῶν ἐπιστημῶν θεολογίας πού προγραμματίζεται ἀπό τήν 'Εκκλησιαστική Διοίκηση.

2. Ἡ ὕπαρξη τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν στό πανεπιστήμιο δηλώνει ὑπό κανονικές συνθῆκες τή δυνατότητα γιά ἕναν ἐποικοδομητικό διάλογο μεταξύ θεολογίας καί τῶν λοιπῶν ἐπιστημῶν. Μέσα ἀπό αὐτό τό διάλογο ἀφενός τροφοδοτεῖται ἡ ἐπιστήμη μέ ἀρχές πού τή βοηθοῦν στόν ἀπεγκλωβισμό της ἀπό τήν ἀναγκαιότητα καί σκοπιμότητα, καί ἀφετέρου ἀναπτύσσεται παράλληλα ἕνας διάλογος συνεργασίας πού ἀποσκοπεῖ στήν κοινωνική συνοχή καί κοινωνική ἀλληλεγγύη. Ἔχει ἐπίσης τή δυνατότητα γιά μιά ἀνταλλαγή ἐποικοδομητικῆς κριτικῆς, ἔτσι ὥστε οὔτε ἡ θεολογία νά ἐμφανίζεται ὡς ἀπόκοσμη ἤ ἀντίκοσμη, οὔτε ἡ ἐπιστήμη μέ ἕνα ἀπόλυτο καί μεταφυσικό πρόσωπο. Μέσα ἀπό τά θεολογικά πανεπιστημιακά συγγράμματα ἀσκεῖται μιά πολύ χρήσιμη κριτική στό πλαίσιο τῆς βιοηθικῆς ἤ βιοθεολογίας σέ ἐπικίνδυνα ἐπιστημονικά ἀνοίγματα τῆς Γενετικῆς πού στρέφονται κατά τοῦ ἀνθρώπινου γένους, τῆς πολιτισμικῆς ὁμοιογένειας καί τῆς κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης. Μέ τήν ἴδια δραστικότητα σχετικοποιοῦνται καί κάθε λογῆς θρησκευτικά ὑποκατάστατα, ὅπως ἡ τεχνολογία καί ἡ πληροφορική πού καταδυναστεύουν τή δημόσια καί ἰδιαίτερα τήν προσωπική ζωή τῶν πολιτῶν.

3. Μέ τά Προπτυχιακά καί Μεταπτυχιακά Προγράμματα οἱ Θεολογικές Σχολές παρέχουν τίς ἀπαραίτητες καί πιό κατάλληλες προϋ-

1. Μ. ΜΠΕΓΖΟΥ, *Τό μέλλον τοῦ παρελθόντος*, 'Αθήνα 1993, σ. 57.

ποθέσεις γιά τό διάλογο τῆς ἀνοιχτής καί περιεκτικῆς σέ περιεχόμενο Θεολογίας ἀλλά καί τῆς Ἐκκλησίας μέ τήν κοινωνική πραγματικότητα, παρέχοντας ἀρχές ἐπίλυσης, ἐποικοδομητικῆς συζήτησης ἤ κριτικῆς θεώρησης τῶν κοινωνικῶν ἰδεολογιῶν καί τῶν κοινωνικῶν προβλημάτων. Οἱ καλύτερες προϋποθέσεις βασίζονται στό γεγονός ὅτι οἱ Θεολογικές Σχολές στήν Ἑλλάδα δέν ἔδρασαν ὡς θεσμοποιημένοι φορεῖς ἐξουσίας μέ ἀρνητικές παρεμβολές στήν κοινωνική πραγματικότητα, κάτι τό ὁποῖο δέν μπορεῖ νά ἰσχυριστεῖ γιά τόν ἑαυτό της ἡ Ἐκκλησιαστική Διοίκηση. Ἀντίθετα, οἱ Θεολογικές Σχολές εἴτε αὐτόκλητα εἴτε ἑτερόκλητα προσπάθησαν νά διασκεδάσουν, ἄν ὄχι νά ἀπολογηθοῦν στους φοιτητές και την κοινωνία γιά τά κακῶς πεπραγμένα τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Διοίκησης. Μέ λίγα λόγια, οἱ Θεολογικές Σχολές, ἐκτός ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων καί σέ ἐπίπεδο πολύ συγκεκριμένων προσώπων, δέν ἐξετέθηκαν οὔτε ἐργαλειοποιήθηκαν ἀπό πολιτικά καί ἄλλα συμφέροντα, ἐπομένως ἦταν καί εἶναι σέ θέση νά περιβάλλουν τό διάλογο μέ ἀξιοπιστία καί συνέπεια.

4. Στίς Θεολογικές Σχολές καλλιεργεῖται τό πνεῦμα τῆς ἀκαδημαϊκῆς ἐλευθερίας πού ἐπιτρέπει καί ἐπιβάλλει μιά ἀμερόληπτη καί πέρα ἀπό θρησκευτικούς ὑποκειμενισμούς ἔρευνα τῶν Πηγῶν καί δυνατότητα ἀσφαλῶν συμπερασμάτων. Ἔτσι, ἡ Θεολογία γίνεται ἀπαγορευτική σέ κανόνες, ἤθη καί συμπεριφορές πού εὐνοοῦν εἴτε τόν ἐκκλησιαστικό ἀτομικισμό εἴτε τόν ἐκκλησιαστικό ὁλοκληρωτισμό. Αὐτός ὁ χαρακτήρας τῆς θεολογίας δέν ἔχει ἐπιπτώσεις μόνο στό ἐκκλησιαστικό περιβάλλον, ἀλλά καί στό εὐρύτερο κοινωνικό, ἀφοῦ εἶναι γνωστό ὅτι μεταξύ κοινωνίας καί Ἐκκλησίας ἰσχύει ἡ ἀρχή τῶν συγκοινωνούντων δοχείων. Τό πνεῦμα τῆς ἐλευθερίας στή θεολογική διατύπωση παραπέμπει στήν ἐλευθερία ἔκφρασης τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς καί στή συνέχεια στήν ἐλευθερία ὡς μοχλό θεμελίωσης καί ἔκφρασης ὅλων τῶν πτυχῶν τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Ἡ ἐν λόγω ἐλευθερία ἀκυρώνει ἀπόλυτες ἐκκλησιαστικές καί κοινωνικές συμπεριφορές, ὅπως ὁ δεσποτισμός, ὁ δογματισμός, ὁ νομικισμός, ὁ εὐσεβισμός, ὁ ὑποκειμενισμός, ὁ φανατισμός. Ἡ ἀκαδημαϊκή ἐλευθερία εἶναι ἴσως τό καλύτερο ἀντίδοτο κατά τῆς ὑποταγῆς σέ τύπους καί σχήματα ἀλλά

καί σέ έξωπανεπιστημιακές σκοπιμότητες. Μέ αύτά τά δεδομένα ή θεολογία συμβάλλει μέσα άπό τή διατύπωση τῶν δογματικῶν καί ήθικῶν άληθειῶν της στή σχετικοποίηση ὅλων τῶν ἀπόλυτων μεγεθῶν πού ἀπειλοῦν καί τήν κοινωνική ζωή, ὅπως ὁ ἐθνοφυλετισμός[2], ὁ ἄκρατος κομματισμός, οἱ παραπλανητικές ἰδεοληψίες, ἡ παντοδυναμία τῶν ΜΜΕ, ἡ παγκοσμιοποίηση κ.ἄ.

II. ΘΕΟΛΟΓΙΚΕΣ ΣΧΟΛΕΣ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

II. 1 ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ

1. 'Από τίς Θεολογικές Σχολές ἀποφοίτησαν ὅσοι κληρικοί μέχρι τώρα ἀναδείχτηκαν σπουδαῖοι ἐπίσκοποι ἤ ἡγούμενοι μεγάλων καί δραστήριων μοναχικῶν συγκροτημάτων πού δέν πρόσφεραν μόνο σπουδαῖο ἐκκλησιαστικό, ἀλλά καί πολύ σημαντικό κοινωνικό ἔργο. 'Από τίς ἴδιες Σχολές ἀναδείχθηκαν μεγάλοι Πατριάρχες καί 'Αρχιεπίσκοποι τοπικῶν 'Εκκλησιῶν πού λάμπρυναν μέ τήν παρουσία τους τήν 'Ορθοδοξία σέ πολλά μέρη τοῦ Κόσμου. 'Αναδείχθηκαν ἐπίσης καί μεγάλοι ἅγιοι, ὅπως ὁ Ἅγιος Νεκτάριος, ἀλλά καί ἀξιόλογοι ἱεραπόστολοι τῆς 'Ορθοδοξίας καί τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

2. 'Από τίς Θεολογικές Σχολές ἀποφοίτηταν καθηγητές θεολόγοι πού λάμπρυναν μέ τήν παρουσία τους τή θεολογική καί θρησκευτική ἐκπαίδευση τῶν νεοελλήνων. 'Ανέλαβαν αὐτοί τό ρόλο τοῦ ἀνάδοχου, ὅταν οἱ φυσικοί ἀνάδοχοι ἀδράνησαν ἤ ἀρνήθηκαν τήν κατήχηση ἐν γνώσει καί μέ τή σιωπηλή συγκατάθεση τῆς 'Εκκλησιαστικῆς Διοίκησης πού ἀνέχτηκε καί ἀνέχεται τήν ἐκπλήρωση μόνο τυπικῶν προϋποθέσεων γιά τήν πραγματοποίηση τοῦ Μυστηρίου τοῦ Βαπτίσματος. Οἱ ἴδιοι θεολόγοι ἐπιφορτίστηκαν καί μέ τό ἄχαρο ἔργο τοῦ ἀπολογητῆ ἀντί γιά ἄλλους, ὅταν οἱ μικροί καί μεγάλοι μαθητές ἀντιπαρέθεταν στά ἐπιχειρήματα καί τίς διδακτικές προτάσεις τῶν καθηγητῶν τους ἀναντίστοιχα ἐκκλησιαστικά ἤθη καί συμπεριφορές.

2. Μ. ΜΠΕΓΖΟΥ, *ὅπ.π.*, σ. 122.

Ἀπό τίς Θεολογικές Σχολές ἀποφοίτησαν καί θεολόγοι πού δέν διορίστηκαν σέ σχολεῖα, ἀλλά πρόσφεραν καί προσφέρουν κοινωνικό ἔργο ἀπό ἄλλα πολλά καί διαφορετικά πόστα, δίνοντας μιά ἄλλη πνοή στήν κοινωνική πραγματικότητα μέ τή θρησκευτική καί γενικότερη ἀνθρωπιστική τους μόρφωση.

3. Οἱ καθηγητές τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν ἔκαναν μέ τή συμμετοχή τους σέ διεκκλησιαστικούς ἤ διαθρησκειακούς διαλόγους ἤ παγκόσμια Συνέδρια γνωστή τόσο τήν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδας ὅσο καί τήν ἴδια τήν Ἑλλάδα. Ἔγιναν ἔτσι πρέσβεις τῆς οἰκουμενικότητας τόσο τῆς ἐκκλησιαστικῆς ὅσο καί τῆς ἑλληνικῆς ζωῆς.

4. Καθηγητές τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς πρωτοστάτησαν στή δημιουργία ἑνώσεων κοινωνικοῦ προβληματισμοῦ. Ὑπενθυμίζω τήν ἵδρυση ἀπό τόν ἀείδιμο Παναγιώτη Μπρατσιώτη τῆς Χριστιανικῆς Κοινωνικῆς Ἑνώσεως, τοῦ Χριστιανικοῦ Κοινωνικοῦ Κύκλου, τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἀντικαρκινικοῦ Ἰνστιτούτου, Νυκτερινῶν Ἑξαταξίων Γυμνασίων, Φροντιστηρίων Ἐλευθέρων Σπουδῶν.

5. Στό πρόσωπο τοῦ Νικολάου Νησιώτη ἡ Θεολογία ἦλθε σέ διάλογο μέ τό παγκόσμιο ὀλυμπιακό κίνημα.

6. Σπουδαῖοι Καθηγητές τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς προήδρευσαν σέ Ἑταιρεῖες σημαντικῆς κοινωνικῆς προσφορᾶς, ὅπως ἡ Ἑταιρεία τῶν Φίλων τοῦ Λαοῦ, στήν ὁποία προήδρευσαν οἱ Παναγιώτης Μπρατσιώτης καί Νικόλαος Μπρατσιώτης. Ὑπογραμμίζω ὅτι σήμερα στό Λαϊκό Πανεπιστήμιο τῆς ἐν λόγῳ Ἑταιρείας φοιτοῦν περισσότεροι ἀπό 3.000 σπουδαστές.

7. Καθηγητές τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς διετέλεσαν πολιτικά στελέχη Ὑπουργείων.

8. Καθηγητές τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς ὑπῆρξαν πρωταίτιοι στήν ἵδρυση καί ἀνάπτυξη τῶν γνωστῶν ὡς θρησκευτικῶν ὀργανώσεων μέ σημαντική παρουσία καί δράση στήν ἑλληνική κοινωνία. Ὑπενθυμίζω τό ρόλο τοῦ Παναγιώτη Τρεμπέλα στήν ἵδρυση τῆς ΖΩΗΣ καί τοῦ ΣΩΤΗΡΑ.

9. Καθηγητές τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν ἔκαναν καί κάνουν σπου-

δαῖες πολιτικές καί πολιτισμικές παρεμβάσεις στά ΜΜΕ σέ σχετικές ἐκπομπές.

10. Καθηγητές τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν εἶναι αὐτοί πού μετέφρασαν τή Βίβλο καί ὑποβοήθησαν στή διάδοση καί πληροφόρηση τῶν πολιτῶν.

ΙΙ.2 Η ΑΠΟΨΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΓΙΑ ΤΙΣ ΘΕΟΛΟΓΙΚΕΣ ΣΧΟΛΕΣ

'Εξετάσαμε τό ἐρώτημα γιά τή θέση τῆς θεολογίας καί τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν στήν ἑλληνική κοινωνία, ὅπως αὐτό ἀπαντιέται ἀπό τίς ἴδιες. Περισσότερο ἐνδιαφέρον ἔχει ὅμως νά μάθουμε ποιά εἶναι ἡ γνώμη τῆς ἴδιας τῆς κοινωνίας.

Τήν ἄποψη τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας ἀναζητήσαμε σέ δύο ἐπίπεδα:

1) Στό βαθμό προτίμησης τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν ὡς σχολῶν φοίτησης καί στήν ἄποψη τῶν φοιτητῶν τους γι' αὐτές. Τά στοιχεῖα ἀντλοῦμε ἀπό μιά μικρή ἐμπειρική ἔρευνα μεταξύ τῶν φοιτητῶν καί τῶν δύο Τμημάτων τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῶν 'Αθηνῶν.

Στό ἐρώτημα, ἄν ἡ παρουσία τους στή Θεολογική Σχολή ὀφείλεται στήν τύχη καί ὄχι στή δική τους ἐπιλογή, ἀπάντησε τό 32%. Εἶναι ὡστόσο σαφές ὅτι τό ποσοστό 68% δέν περιλαμβάνει φοιτητές πού οἱ θεολογικές σπουδές ἦταν ἡ πρώτη τους ἐπιλογή. Ἡ χαμηλή προτίμηση τῶν θεολογικῶν σχολῶν ἀντιστοιχεῖ ἀφενός στό βαθμό ἐκκοσμίκευσης τῆς κοινωνίας καί ἀφετέρου στίς δυνατότητες σύνδεσης μέ τό χῶρο τῆς ἐργασίας. Καί στίς δύο περιπτώσεις πρόκειται γιά τήν ἐγγενή ἤ μή ἐγγενή ἀδυναμία τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν νά συνδέονται ἄμεσα μέ τήν πραγματικότητα καί τίς ἀνάγκες της, ὅπως αὐτές ὁρίζονται ἀπό τό σύγχρονο κοινωνικό ὀρθολογισμό. Στήν ἀδυναμία αὐτή διαπιστώνεται εἴτε ἡ ἔλλειψη κύρους λόγω τῶν ἐσωτερικῶν κρίσεων, τοῦ ἐπιπέδου τῶν σπουδῶν, τοῦ μοφωτικοῦ ἐπιπέδου τῶν μελῶν ΔΕΠ ἤ τῆς γενικότερης κρίσης τοῦ Πανεπιστημίου εἴτε ἡ γενικότερη ἄρνηση τῆς κοινωνίας νά ἀποδεχθεῖ χώρους πού ἐκφράζουν παραδοσιακές καί κατά περίπτωση συντηρητικές ἀξίες. Ἡ εἰκόνα ἀλλάζει ἤ φαίνεται νά ἀλλάζει κάθε φορά πού ἐμφανίζονται ἐκσυγ-

χρονιστικές τοποθετήσεις σέ σύγχρονα προβλήματα. Ἀπό τά στοιχεῖα πού ἔχουμε στή διάθεσή μας τό 90% τῶν φοιτητῶν μας βρίσκει τίς θεολογικές σπουδές ἐνδιαφέρουσες. Οἱ λόγοι ποικίλλουν. Τό 36% θεωρεῖ ὅτι οἱ θεολογικές σπουδές προωθοῦν τή θεολογική τους σκέψη, τό 67% ὅτι ἐμπλουτίζουν τίς ἐγκυκλοπαιδικές γνώσεις, τό 14% ὅτι ἐνισχύουν τό ἐκκλησιαστικό τους φρόνημα καί τό 30% ὅτι δίνουν ἀπάντηση στό ἐρώτημα γιά τό πραγματικό νόημα τῆς ζωῆς τους. Μήν προσθέτετε τά ποσοστά, γιατί μερικοί ἐπέλεξαν περισσότερες τῆς μιᾶς ἀπαντήσεις. Εἶναι πάντως ἐντυπωσιακό ὅτι μόνο τό 2% ἤ τό 3% βρίσκουν τίς θεολογικές σπουδές ὡς χωρίς νόημα καί οὐσία, ὡς ἄχρηστες, ὡς ἀπαρχαιωμένες, κανείς δέ δέν σημειώνει ὅτι αὐτές ἔχουν ἀντεκκλησιαστικό χαρακτήρα. Θεωρῶ, ἐπίσης, πολύ σημαντικές τίς ἀπαντήσεις στό ἐρώτημα, ποιά εἰκόνα ἔχουν οἱ φοιτητές μας γιά τά μέλη ΔΕΠ τῆς Σχολῆς μας. Τό 30% μᾶς βρίσκουν πολύ καλούς, τό 60% ἱκανοποιητικούς καί τό 10% μέτριους. Στό ἐρώτημα πῶς θά ἐπιθυμοῦσαν νά εἶναι οἱ θεολογικές σπουδές τους: τό 41% ἀπάντησε ὅτι θά τίς ἤθελε ἐκσυγχρονισμένες, μέ τήν ἔννοια τῆς σύνδεσής τους μέ τή σύγχρονη πραγματικότητα, τό 20% συντηρητικές, μέ τήν ἔννοια τοῦ φονταμενταλισμοῦ, καί τό 39% παραδοσιακές, μέ τήν ἔννοια ὅτι παράδοση καί νεωτερικότητα δέν βρίσκονται ἀπαραίτητα σέ σύγκρουση. Ὡς πρός τί θά περίμεναν ἀπό τούς Καθηγητές τους: τό 11% θά τούς ἤθελε περισσότερο ἐνημερωμένους, τό 18% ὡς καλύτερους δασκάλους καί τό 62% ὡς περισσότερο διαλεκτικούς καί προσιτούς.

2) Στήν ἄποψη τῶν πολιτῶν. Ἡ ἄποψη τῶν πολιτῶν διαμορφώνεται περίπου στό ἴδιο κλίμα. Εἶναι ἐντυπωσιακό τό γεγονός ὅτι μόνο 5 στούς ἑκατό δέν γνωρίζουν τήν ὕπαρξη τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν καί ὅτι μόνο τό 13% δέν τίς θεωροῦν ὡς ἀπαραίτητες στήν ἑλληνική κοινωνία. Αὐτό σημαίνει ὅτι ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος δέν ἀρνεῖται νά συνδέσει τό ἐρώτημα γιά τό νόημα τῆς ζωῆς καί τήν πορεία τῆς κοινωνίας του μέ τίς Θεολογικές σπουδές καί μάλιστα μέ τίς κρατικές Θεολογικές Σχολές, ἀφοῦ μόνο τό 22% θά ἐπιθυμοῦσε νά εἶναι ἐκκλησιαστικές. Τά στοιχεῖα αὐτά δηλώνουν ὅτι δέν ὑπάρχει πλέον ἡ καχυποψία καί ἡ δυσπιστία τοῦ παρελθόντος, ὅταν ὁ λαός ἔδειχνε ἔμπραχτα τήν ἀποστροφή του στίς Θεολογικές Σχολές, ἐπειδή αὐτές ἦσαν συνδεδεμένες μέ τή δράση τῆς Βαυαροκρατίας

καί ἄλλες ἀντιπαραδοσιακές καί ἀντεκκλησιαστικές δράσεις[3]. Ὡστόσο ἡ εἰκόνα πού ἔχουν οἱ πολίτες γιά τίς Θεολογικές Σχολές δέν εἶναι καί ἡ καλύτερη. Ἔτσι ἐξηγεῖται τό γεγονός ὅτι τό 48% ὅσων ἀπάντησαν, δέν θά ἔστελναν τά παιδιά τους νά φοιτήσουν σ' αὐτές. Πρέπει ὅμως νά σημειώσουμε ὅτι ἀπό τούς λόγους πού ἐπικαλέστηκαν μᾶς ἀφορά μόνο ὁ ἕνας, δηλαδή ἡ ἀνυποληψία τῆς θεολογικῆς ἐπιστήμης (τόν ἐπικαλοῦνται περίπου οἱ 2 στούς 5), γιατί οἱ ἄλλοι δύο, ὁ φόβος τῆς ἀνεργίας (1 στούς 5) ἀφορᾶ τό γενικότερο πρόβλημα σύνδεσης Πτυχίου καί ἀγορᾶς ἐργασίας, ἐνῶ ὁ φόβος τῆς θρησκοληψίας (2 στούς 5) ἀφορᾶ στόν τρόπο δράσης καί συμπεριφορᾶς τοῦ ἱερατείου καί ὅσων ἀσκοῦν τήν λεγόμενη ἐσωτερική ἱεραποστολή. Μέ τήν εὐκαιρία πρέπει νά δηλώσουμε ὅτι ἡ ἄποψη τῶν πολιτῶν γιά τή θεολογία ἐπηρεάζεται ἀκόμη ἀπό τήν εἰκόνα τῆς Ἐκκλησίας στή σύγχρονη ἐκκοσμικευμένη κοινωνία. Ἡ ἀναβαθμισμένη εἰκόνα τῆς ἐκκλησιαστικῆς διοίκησης ὁδηγεῖ στήν ἀναβάθμιση καί τῆς εἰκόνας τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν. Εἶναι πάντως σαφές ὅτι σημαντικό ρόλο στίς παραπάνω ἀπόψεις τῶν πολιτῶν παίζει ὁ ἀπόηχος τοῦ διαλόγου ἐπιστήμης καί θεολογίας καί τῆς δυναμικῆς παρουσίας καί δράσης σπουδαίων προσωπικοτήτων πού πολυδιαφημίζονται καί ἀπό τά ΜΜΕ.

Τελειώνοντας θά ἔλεγα ὅτι ἡ θέση τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν στήν ἑλληνική κοινωνία σέ ὅ,τι μᾶς ἀφορᾶ ἐξαρτᾶται ἀπό τό πόσο χρήσιμες εἶναι αὐτές γιά τήν ἐπιστήμη, τήν κοινωνία καί τή θρησκευτική πίστη τῶν Ἑλλήνων. Εἴμαστε λοιπόν ὑποχρεωμένοι ἀπό τήν ἱστορία τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν νά ἐκφέρουμε ἕναν ἐλεύθερο καί ἀκέραιο ἐπιστημονικό θεολογικό λόγο, νά τροφοδοτοῦμε τήν κοινωνία μέ ἀπαντήσεις στά κρίσιμα ἐρωτήματα καί προβλήματά της καί νά ἀποδεικνύουμε στό ἐκκλησιαστικό σῶμα τό σημαντικό ρόλο τῆς ὀρθόδοξης θεολογίας στή διαμόρφωση ἀληθινῶν ὅρων ἐκκλησιαστικοῦ ἤθους καί συμπεριφορᾶς.

3. Βλ. Γ. Δ. ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΥ, *Λόγος ὡς ἀντίλογος*, Ἀθήνα.

ΟΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΕΣ ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΙΣ ΘΕΟΛΟΓΙΚΕΣ ΣΧΟΛΕΣ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΣΚΟΥΤΕΡΗ
Καθηγητῆ Θεολογικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

ΟΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΕΣ ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΙΣ ΘΕΟΛΟΓΙΚΕΣ ΣΧΟΛΕΣ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑ

(α) Εἰσαγωγικά.

Ἡ συζήτηση γιά «προκλήσεις» προφανῶς εἶναι πολυσήμαντη, ἀφοῦ ἡ πρόκληση ὡς ἔννοια εἶναι τουλάχιστον διφορούμενη. Μιά πρόκληση μπορεῖ νά εἶναι ἀγαθή εὐκαιρία, πού ὁδηγεῖ σέ καλή ἀναθεώρηση ἀπόψεων καί συμπεριφορᾶς, μπορεῖ ὅμως καί νά εἶναι καρπός αὐθάδειας καί προπέτειας πού ἡ ἄκριτη υἱοθέτησή της ὁδηγεῖ τόν ἀπρόσεκτο σέ ἀτραπούς καταστροφῆς.

Στό τραπέζι τῶν διαβουλεύσεων πού οἱ δύο Θεολογικές μας Σχολές ἔχουν ἑτοιμάσει εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νά καταθέσουμε μέ ὅλη τήν ἀντικειμενικότητα πού ἐπιβάλλει ἡ ἐπιστημονική μας συνείδηση καί μέ τή συναίσθηση πού ὑπαγορεύει ἡ θεολογική μας ταυτότητα ὅλα ἐκεῖνα τά στοιχεῖα τά ὁποῖα θά μᾶς ἐπιτρέψουν νά ἀξιολογήσουμε τά πράγματα πού ἔχει διαμορφώσει ἡ ἐνεστῶσα εὐρωπαϊκή πραγματικότητα καί τά ὁποῖα προσδιορίζουμε μέ τόν πολυσήμαντο ὅρο «προκλήσεις».

Στή συνείδηση πολλῶν Ὀρθοδόξων, ὄχι μόνο στόν ἑλληνικό χῶρο ἀλλά καί γενικώτερα στόν ἀνατολικοευρωπαϊκό, κυριαρχεῖ ἕνα αἴσθημα ἀνησυχίας ἤ καί καχυποψίας ὅτι τά παρόντα καί τά ἐρχόμενα προετοιμάζουν ἕνα νέο κόσμο ἀπαραδειγμάτιστο, στόν ὁποῖο σκοτεινές δυνάμεις θά διαμορφώνουν τήν πορεία καί τίς ἐξελίξεις του. Βρίσκω ἐξαιρετικά ἐπίκαιρο γιά τήν περίπτωσή μας τό ποίημα *Τελειωμένα* τοῦ μεγάλου Ἀλεξανδρινοῦ Κωνσταντίνου Καβάφη:

«Μέσα στόν φόβο καί στές ὑποψίες,
μέ ταραγμένο νοῦ καί τρομαγμένα μάτια,
λυώνουμε καί σχεδιάζουμε τό πῶς νά κάμουμε
γιά ν᾿ ἀποφύγουμε τόν βέβαιο

τόν κίνδυνο πού ἔτσι φρικτά μᾶς ἀπειλεῖ.
Κι' ὅμως λανθάνουμε, δέν εἶν' αὐτός στόν δρόμο·
φεύτικα ἦσαν τά μηνύματα
(ἤ δέν τ' ἀκούσαμε, ἤ δέν τά νοιώσαμε καλά).
Ἄλλη καταστροφή, πού δέν τήν φανταζόμεθαν,
ἐξαφνική, ραγδαία πέφτει ἐπάνω μας,
καί ἀνέτοιμους - ποῦ πιά καιρός - μᾶς συνεπαίρνει».

Γιά μιά πραγματική σέ ἔκταση συζήτηση σχετικά μέ τίς εὐρωπαϊκές προκλήσεις καί γιά τό πόσο αὐτές ἐπηρεάζουν τή θεολογική καί τήν ἐκκλησιαστική μας συνείδηση εἶναι ἀναγκαῖο νά γίνη, σέ μιά πρώτη φάση, κάποια, ἄς ποῦμε, χαρτογράφηση καί ἐκτίμηση τῆς πραγματικότητας, πρῶτα τῆς ἑλληνικῆς καί ὕστερα τῆς εὐρωπαϊκῆς.

(β) Τό περί Εὐρώπης ἐρώτημα καί οἱ συνήθεις παρ' ἡμῖν τοποθετήσεις σήμερα.

Εἶναι γνωστό ὅτι στήν ἑλληνική πραγματικότητα ὑπάρχουν δύο τάσεις σχετικά μέ τό περί Εὐρώπης ἐρώτημα. Θά μποροῦσα νά τιτλοφορήσω τήν πρώτη ὡς τό Ἑλληνικό ὑπέρ Εὐρώπης deliramentum. Πρόκειται γιά τόν βέβαιο ἐνθουσιασμό καί τήν ἀπροϋπόθετη αἰσιοδοξία, τήν ὁποία ἐκφράζει ἡ κατηγορία τῶν «εὐρωλιγούρηδων», ὅπως θά ἔλεγε ὁ γνωστός γραφικός Καθηγητής τῆς πολιτειολογίας (ἡ ἔννοια «γραφικός» εἶναι κατά κύριο λόγο θετική καί ἔτσι χρησιμοποιεῖται ἐδῶ, σημαίνει τόν παραστατικό καί τόν ἐμποιοῦντα ἐντύπωση). Οἱ θιασῶτες τῆς ἐνεστώσας εὐρωπαϊκῆς εἰκόνας ἀντιλαμβάνονται ὅτι ἡ σημερινή Εὐρώπη παίζει, κατά κάποιο τρόπο, τόν ρόλο τοῦ ἀπό μηχανῆς Θεοῦ τῆς ἀρχαίας τραγωδίας. Στήν ἀρχαία ἑλληνική τραγωδία ὅταν ἡ πλοκή τοῦ ἔργου ὁδηγοῦσε σέ ἀδιέξοδο ἐμφανιζόταν ξαφνικά στή σκηνή, μέ κάποιο τέχνασμα, ὁ «ἀπό μηχανῆς Θεός» ὁ ὁποῖος καί ἔδινε τή λύση στό ἀδιέξοδο τῆς ὑπόθεσης τοῦ ἔργου. Κάπως ἔτσι φαντάζονται καί τόν εὐρωπαϊκό ρόλο οἱ σημερινοί φανατικοί τῆς εὐρωπαϊκῆς ἰδέας. Κοντολογίς ἡ Εὐρώπη θά μᾶς λύση ὅλα τά προβλήματα, γιατί σ' αὐτήν θά κάνουν οἱ

ἄλλοι ὅ,τι ἐμεῖς δέν εἴμαστε διατεθειμένοι ἤ δέν μποροῦμε νά ἐπιτύχουμε γιά τόν ἑαυτό μας. Ἡ Εὐρώπη θά διασφαλίση τή δημοκρατία μας, τά σύνορα, τήν καλή γειτονία μας, τά ἀτομικά μας δικαιώματα, θά εἶναι ἐχέγγυο τῆς οἰκονομικῆς εὐρωστίας μας, θά βοηθήση στή βιομηχανική μας ἀνάπτυξη, θά βελτιώση τά ἐκπαιδευτικά μας προγράμματα καί γενικά θά εἶναι ὁ ἀσφαλής ἐγγυητής ὅλων τῶν ἰδανικῶν τά ὁποῖα προβάλλει ἡ μετα-νεωτερικότητα. Εἶναι πρόδηλο ὅτι οἱ ἀπόψεις αὐτές τῆς ἀπροϋπόθετης κατάφασης στή νέα εἰκόνα τοῦ κόσμου κυριαρχοῦνται ἀπό ἕνα μεσσιανισμό καί ὑποτιμοῦν κάθε ἀξία, ἤ σχεδόν κάθε ἀξία, πού ἔχει σχέση μέ τό παρελθόν καί πού πηγάζει ἀπό τήν ἐκκλησιαστική ἤ καί τήν πολιτιστική ἐν γένει παράδοση.

Στόν ἀντίποδα αὐτῆς τῆς προφανῶς ἀνεδαφικῆς αἰσιοδοξίας βρίσκεται ἡ ἄλλη τοποθέτηση πού συλλήβδην δαιμονοποιεῖ τήν Εὐρώπη. Πρόκειται γι' αὐτό πού θά μποροῦσα νά ὀνομάσω terriculamentum Europaeum. Οἱ ὀπαδοί αὐτῆς τῆς κατηγορίας θεωροῦν τήν Εὐρώπη ὡς τήν πηγή ὅλων τῶν δεινῶν, τῶν ὄντων καί τῶν ἐρχομένων. Ἡ Εὐρώπη συνιστᾶ ἕνα χῶρο σκοτεινῶν δυνάμεων καί προθέσεων, ὅπου ὅλοι ἀπεργάζονται, μέ σκοτεινές καί ὑπόγειες μεθόδους, τήν καταστροφή τῆς Ὀρθοδοξίας καί τοῦ ἑλληνο-χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ. Γιά τούς θιασῶτες αὐτῆς τῆς στάσης, ἡ Εὐρώπη ὡς νοοτροπία καί ὡς ἦθος σταδιακά, ἀλλά πάντως σταθερά, ἀλλοιώνει τήν ἰδιοπροσωπία μας καί μᾶς ἀπαλλοτριώνει τῶν ἀξιῶν πού ἔχει διασώσει ἡ παράδοσή μας. Οἱ ἀπόψεις αὐτές, πού ἐδῶ διατυπώνω μ' ἕνα ἀπόλυτο τρόπο, παράγουν ἕνα συντηρητισμό ὁ ὁποῖος κρύβει ἀπό τόν ὁρίζοντά μας τόν δυναμικό χαρακτῆρα τῆς Ὀρθόδοξης ζωῆς καί τήν πράγματι οἰκουμενική διάσταση τῆς θεολογίας μας.

(γ) Ἡ ἐνεστῶσα δυτικοευρωπαϊκή ἐκδοχή τῆς Εὐρώπης.

Παράλληλα πρός τήν ἰχνογράφηση, μέ ἁδρές ὄντως γραμμές, τῆς ἐνεστώσας περί Εὐρώπης ἑλληνικῆς ἐκτιμήσεως, εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νά ἀναφερθοῦμε καί στήν περί Εὐρώπης συνείδηση, ὅπως ἐκφράζεται αὐτή

σήμερα ἀπό τούς δυτικοευρωπαϊκούς λαούς. Εἶναι γνωστό ὅτι ἀπό τήν ἐποχή πού ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἦλθε στή Νεάπολη τῆς ἑλληνικῆς Μακεδονίας, ἀπό τήν ἐποχή δηλ. πού τό Εὐαγγέλιο πέρασε στήν Εὐρώπη, μέχρι σήμερα, κοσμοϊστορικά γεγονότα σφράγισαν καί διαμόρφωσαν τή φυσιογνωμία τῆς γηραιᾶς ἠπείρου. Ὡστόσο εἶναι ἀδιαμφισβήτητο ὅτι ὁ Παῦλος ὑπῆρξε πρῶτος αὐτός πού ἔβγαλε τόν Χριστιανισμό ἀπό τά στεγανά ἀσιατικά περιβάλλοντα καί τόν εἰσήγαγε στόν οἰκουμενικό ὁρίζοντα τῆς ἑλληνικῆς σκέψεως. Ἀπό τήν ἐποχή αὐτή ἡ ἱστορία τῆς Εὐρώπης συνυφαίνεται μέ τό χριστιανικό Εὐαγγέλιο, τό ἑλληνικό πνεῦμα καί τή ρωμαϊκή κληρονομιά. Μιά ἀμερόληπτη μελέτη τῆς ἱστορίας μᾶς πείθει ὅτι οἱ εὐρωπαϊκοί λαοί, οἱ ὁποῖοι ἔκαναν προοδευτικά τήν ἐμφάνισή τους στήν ἱστορική σκηνή, ἐπιβίωσαν μέ τήν υἱοθέτηση καί ἀξιοποίηση τῶν τριῶν αὐτῶν συνεκτικῶν μεγεθῶν. Ἡ ἑλληνική νοοτροπία, ἡ ρωμαϊκή πολιτειακή καί νομική ἀντίληψη καί ἡ χριστιανική πίστη ἔδωσαν ταυτότητα στόν εὐρωπαϊκό πολιτισμό.

«Ἀσφαλῶς ἡ συνύπαρξη καί συνύφανση τῶν τριῶν αὐτῶν κοσμοϊστορικῶν φαινομένων πέρασε ἀπό μακροχρόνιες διαδικασίες, ἀπό ἔντονες διεργασίες καί ἐπιφυλάξεις, ἀπό συγκρούσεις καί ἀντιθέσεις, γιά νά φθάση τελικά ὄχι σ' ἕναν ἱστορικό συμβιβασμό ἤ σέ ἕνα ἁπλό modus vivendi, ἀλλά σέ μιά περιχώρηση ἀξιῶν, ἡ ὁποία ὑπῆρξε καθοριστική στήν ἱστορική ζωή τῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης, κυρίως κατά τήν πρώτη μ.Χ. χιλιετία».

Κατά τή μακρά πορεία του ὁ εὐρωπαϊκός πολιτισμός ἔζησε, καλλιεργήθηκε καί ἀναπτύχθηκε μέσα σ' ἕνα κλίμα ἠρεμίας ἀλλά συχνά καί ἀντιπαλότητας, νηφάλιας προσαρμογῆς ἀλλά καί βίαιων ἐντάσεων. Παρά τίς ἱστορικές διακυμάνσεις τά τρία συστατικά μεγέθη τῆς εὐρωπαϊκῆς κουλτούρας διατήρησαν τήν ἐπιρροή καί σταθερά ὑπῆρξαν οἱ βάσεις τῆς κοινῆς πολιτισμικῆς καί πνευματικῆς κληρονομιᾶς τῆς Εὐρώπης. Ἀκόμα καί σέ κρίσιμες περιόδους ἱστορικῶν μεταλλαγῶν καί ἀμφισβητήσεων δύσκολα μπορεῖ κανείς νά ἀπομονώση ἤ πολλῷ μᾶλλον νά ἀποδιώξη ἀπό τήν εὐρωπαϊκή εἰκόνα κάποιο ἀπό τά θεμελιώδη συστατικά της.

Οἱ χριστιανικές ἰδιαίτερα ἀρχές εἶναι ἐντυπωσιακά παροῦσες σ' ὅλη τή διαδρομή τῆς εὐρωπαϊκῆς ἱστορίας. Ποιός πράγματι ἀπροκατάλη-

πτος μελετητής τῆς ἱστορίας θά μποροῦσε νά ἰσχυρισθῆ ὅτι ἡ νομοθεσία, ἡ φιλοσοφία, ἡ λογοτεχνία, ἡ τέχνη καί κάθε ἐν γένει μορφή τοῦ πνευματικοῦ βίου δέν φέρουν ἄμεσα ἤ ἔμμεσα τή χριστιανική σφραγίδα; Ἀκόμα καί σ' αὐτό τό κίνημα τοῦ Διαφωτισμοῦ, τό ὁποῖο ἐμφανίζεται ὡς κίνηση ἐκτροπῆς ἀπό τίς παραδοσιακές ἀξίες, εἶναι προφανής ἡ ἐπιρροή τῆς διδασκαλίας τοῦ Εὐαγγελίου. Ποιός μπορεῖ στά σοβαρά νά ἀμφισβητήση ὅτι τό σύνθημα τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, liberté, égalité, fraternité, ἀποτυπώνει βασικές ἀρχές τῆς χριστιανικῆς ἀνθρωπολογίας; Καί ποιός μπορεῖ νά ἰσχυρισθῆ ὅτι ἡ σύγχρονη περί ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων συζήτηση δέν εἶναι ἀποτέλεσμα μιᾶς μακρᾶς διεργασίας πού πραγματοποιήθηκε μέσα σ' ἕνα περιβάλλον βαθύτατα ἐπηρεασμένο ἀπό τίς χριστιανικές ἀξίες;

Σήμερα ἡ Εὐρώπη, ὅπως κατανοεῖται καί ἑρμηνεύεται ἀπό τόν ἴδιο τόν διανοούμενο Εὐρωπαῖο, βρίσκεται στό κατώφλι τῆς μετανεωτερικῆς ἐποχῆς, ὅπου νέα δεδομένα διαμορφώνουν τή σύγχρονη εἰκόνα τοῦ κόσμου καί καθ' ὑπερβολήν τῆς Εὐρώπης. Ὄχι μόνο ἀπό πλευρᾶς ἰδεῶν ἀλλά καί ἀπό πλευρᾶς συνθέσεως, ἡ Εὐρώπη ἐμφανίζει σήμερα ἕνα πλουραλισμό. Οἱ ραγδαῖες κοινωνικές μεταβολές, πού προέκυψαν ἀπό τόν συνωστισμό τῶν λαῶν καί τήν κρίση τῆς κοινωνικῆς των τάξεως, ἡ βιομηχανική ἐπανάσταση καί ἡ συνέκδημός της τεχνολογική πρόοδος διαμόρφωσαν μιάν ἀπαραδειγμάτιστη κοινωνική εἰκόνα. Ἡ παραδοσιακή θρησκευτική καί πολιτισμική συνοχή ἀντικαταστάθηκε ἀπό τίς πανανθρώπινες, ὅπως λέγονται, ἀρχές καί ἀξίες τοῦ ἀνθρωπισμοῦ. Ἡ μέχρι χθές αὐτονόητη χριστιανική φυσιογνωμία τῆς Εὐρώπης ἔχει ἀντικατασταθῆ ἀπό μιά νοοτροπία θρησκευτικοῦ πλουραλισμοῦ καί μιᾶς περιεκτικότητας ἡ ὁποία στήν ἀντίληψη ὡρισμένων ἀγγίζει τά ὅρια τοῦ θρησκευτικοῦ συγκρητισμοῦ. Βρισκόμαστε ἄραγε στά πρόθυρα τῆς μεταχριστιανικῆς Εὐρώπης ἤ μήπως ἡ μεταχριστιανική Εὐρώπη εἶναι πλέον κατάσταση ἀναπόδραστα δεδομένη;

Ὁ σύγχρονος εὐρωπαῖος φαίνεται νά ἔχη συμφιλιωθῆ μέ τήν ἰδέα ὅτι μιά νέα ἐποχή ἄρχισε, κατά τήν ὁποία οἱ παραδοσιακοί θεσμοί καί οἱ ἀξίες πού προέκυψαν ἀπό τή συνάντηση τοῦ Χριστιανισμοῦ μέ τόν ἑλληνικό πολιτισμό καί τή ρωμαϊκή κοινωνία μόνο ὡς ἀνάμνηση ἤ

ἔστω ὡς μιά πόρρωθεν ἱστορική ἐμπειρία μποροῦν νά ἔχουν κάποιο νόημα. Ἔτσι ἐξηγεῖται ἡ ἀπροθυμία τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν νά συμπεριλάβουν στό εὐρωπαϊκό σύνταγμα κάποια ἔστω ἀμυδρά ἀναφορά στόν Χριστιανισμό καί στή συμβολή του στή διάπλαση τῆς εὐρωπαϊκῆς εἰκόνας. Αὐτό εἶναι ἕνα μόνο δεῖγμα ὅτι ἡ Εὐρώπη τοῦ ἐδῶ καί τοῦ τώρα εἶναι μιά νέα διάσταση πού διαμορφώθηκε καί διαμορφώνεται στήν ἐκκοσμικευμένη ἐποχή μας καί πού ἐλάχιστα σχετίζεται μέ τήν Εὐρώπη τῆς πρώτης καί τῆς δεύτερης χριστιανικῆς χιλιετίας.

(δ) Προκλήσεις γιά τίς Θεολογικές Σχολές καί τήν Ἐκκλησία.

Δέν θά ἤθελα νά ἐπιμηκύνω τήν ἱστορική κριτική καί τούς κοινωνικούς προβληματισμούς μέ βάση τά σύγχρονα δεδομένα, προκειμένου νά συζητήσω τό ζήτημα τῶν προκλήσεων πού συνιστᾶ, γιά τίς Θεολογικές μας Σχολές καί τήν Ἐκκλησία, ἡ ἱστορία καί τό εὐρωπαϊκό παρόν. Κατ' ἀρχάς πρέπει νά τονίσω μέ ἔμφαση ὅτι τήν πρόκληση δέν τήν φοβήθηκε ποτέ ἡ Ὀρθόδοξη Ἀνατολή, ἀλλά ἀντίθετα ὑπῆρξε σταθερά γι' αὐτήν εὐκαιρία ἤ καί παράγων μάλιστα θεολογικῆς προσφορᾶς. Ἡ Ὀρθόδοξη θεολογία δέν ὑπῆρξε ποτέ αἰθεροβάμων στοχασμός ἀλλά μᾶλλον ἀπάντηση σέ συγκεκριμένα προβλήματα τοῦ ἑκάστοτε παρόντος. Ἔτσι, ἡ πρόκληση ἐθεωρεῖτο πάντα ὡς ἔναυσμα νέας δυναμικῆς. Μ' αὐτή τήν ἔννοια ἡ ἱστορία καί πρό πάντων ἡ ἐνεστῶσα εὐρωπαϊκή πραγματικότητα εἶναι εὐκαιρία προβληματισμοῦ, νηφάλιας ἀξιολόγησης, σοβαρῆς μελέτης, ὑπεύθυνης ἐκτιμήσεως τῶν ἱστορικῶν συγκυριῶν ἀλλά καί τῶν ζητημάτων τῆς ἐπικαιρότητας. Ὑπάρχει πράγματι ζωτική ἀνάγκη, ἰδιαίτερα σήμερα, ἀπροκατάληπτης καί ἀντικειμενικῆς ἀντιμετωπίσεως τῶν ἐρωτημάτων πού ἐπιτακτικά θέτει ὁ σύγχρονος κόσμος. Ὁ πανικός καί ἡ φοβία, ἡ διάθεση ἄμυνας, «μέσα στόν φόβο καί στές ὑποψίες, μέ ταραγμένο νοῦ καί τρομαγμένα μάτια», ὅπως θά ἔλεγε ὁ Καβάφης, δέν συνάδουν πρός τό Ὀρθόδοξο θεολογικό φρόνημα.

Θά προσπαθήσω νά ἐξετάσω τό ἐρώτημα πού ἀφορᾶ στίς «εὐρωπαϊκές προκλήσεις γιά τίς Θεολογικές Σχολές καί τήν Ἐκκλησία» σέ

δύο ἄξονες ἤ διαμέτρους διαλόγου. Ὁ πρῶτος ἄξονας ἀφορᾶ σέ προκλήσεις πού ἀναδύονται ἀπό τήν ἱστορία. Ὁ δεύτερος σχετίζεται μέ τήν εὐρωπαϊκή ἐπικαιρότητα. Εἶναι αὐτονήτο ὅτι στήν κάθε διάμετρο θά ἀναφερθῶ ἀναπόφευκτα ἐπιλεκτικά σέ ὡρισμένα μόνο σημεῖα, στά ὁποῖα κρίνω ὅτι πρέπει νά δοθῆ κάποια ἰδιαίτερη προσοχή. Εἶναι ἐπίσης αὐτονόητο ὅτι θά προσπαθήσω νά διαβάσω τό παρελθόν καί τό παρόν τῆς Εὐρώπης ὑπό τό πρίσμα τοῦ ἤθους καί τοῦ φρονήματος τῆς Ὀρθόδοξης θεολογίας.

(1) Εἶναι γνωστό ὅτι ἡ εὐρωπαϊκή ἱστορία στό σύνολό της, καί εἰδικώτερα ἡ εὐρωπαϊκή ἐκκλησιαστική ἱστορία, ἀποτελοῦσε, καί σήμερα συνεχίζει ἐξ ἴσου νά ἀποτελῆ, μιά πρόκληση γιά τήν Ὀρθόδοξη θεολογία. Θά ἐπαναλάβω ὅτι πρόκειται γιά πρόκληση, ἡ ὁποία ἔχει νόημα ὅταν δέν ἐξαντλεῖται στήν ἄγονη ἀντιπαράθεση, στήν ἀρνητική κριτική καί στήν ἀπολογητική τῆς αὐτοάμυνας, ἀλλά γίνεται ἀφορμή γόνιμου θετικοῦ λόγου. Στά κεφάλαια εἰδικώτερα τῆς ἐκκλησιολογίας καί τῆς ἀνθρωπολογίας, ὅπως μάλιστα αὐτά διαμορφώθηκαν κατά τή δεύτερη χριστιανική χιλιετία, ἡ δυτική θεολογική πραγματικότητα ἀποτελεῖ σταθερά πρόκληση καί ὑπαρκτό αἴτημα γιά κατάθεση τοῦ λόγου τῆς θεολογίας τῆς Ἀνατολῆς. Ἡ διπολική δυτική ἐκκλησιαστική κοινωνία, στήν ὁποία προβάλλεται ἀπό τή μιά μεριά μιά συγκεντρωτική ἐκκλησιολογία καί ἀπό τήν ἄλλη μιά ἀτομοκεντρική ἐκκλησιαστική ὀντολογία, ἀποτελεῖ μοναδική εὐκαιρία καί πρόκληση προβολῆς τῆς ἔννοιας καί τῆς πρακτικῆς τῆς κοινωνίας, ὅπως τήν διέσωσε ἡ συνοδική λειτουργία στήν Ἀνατολή. Ἡ ἀνάγκη ἐμβαθύνσεως καί περαιτέρω ἑρμηνείας τῆς ἀρχῆς τῆς κοινωνίας εἶναι ἐπιτακτική, ὄχι μόνο γιά λόγους ἐκκλησιολογικούς ἀλλά καί εὐρύτερα, ἰδιαίτερα σήμερα στήν ἐποχή τῆς μηχανῆς καί τῆς δεδομένης ἀπομονώσεως τοῦ ἀνθρώπινου προσώπου.

Τό θέμα τῆς «κοινωνίας» καί τοῦ «προσώπου» κατά τήν ἀντίληψη πολλῶν φαίνεται ὅτι εἶναι ἐπαρκῶς συζητημένο. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι οἱ ἔννοιες «κοινωνία» καί «πρόσωπο» ἔχουν ἐπανειλημμένα μελετηθῆ καί σέ διάφορες μάλιστα συνάφειες, ὡστόσο ἡ «ἀπανθρωπία» τῶν σύγχρονων κοινωνιῶν μᾶς ἐπιβάλλει νά γίνουμε φιλάνθρωποι, νά βγοῦμε ἀπό τά στεγανά τῆς αὐτάρκειάς μας καί νά δώσουμε στόν κόσμο τό αὐθε-

ντικό μήνυμα τῆς Ὀρθοδοξίας πού ἀπό τή φύση του εἶναι οἰκουμενικό. Σήμερα ἡ Ὀρθοδοξία πάσχει ἀπό ἕνα ἀνορθόδοξο αἴσθημα ἐγωτικῆς αὐτάρκειας καί ἀπομόνωσης. Οἱ δεινές ἱστορικές ἀναμνήσεις, οἱ περιπέτειες τοῦ παρελθόντος ἔχουν κάνει πολλούς ἀπό μᾶς ἐσωστρεφεῖς καί συντηρητικούς. Θά πρέπει νά συνειδητοποιήσουμε ὅτι, ὡς Θεολογικές Σχολές καί ὡς Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία, ἔχουμε χρέος νά ἀξιοποιήσουμε τίς προκλήσεις τῆς ἱστορίας καί μέ τόν λόγο μας ἐμεῖς πλέον νά προκαλοῦμε, γιά τό καλό τῆς σημερινῆς κοινωνίας καί τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου. Ἡ Ὀρθοδοξία μπορεῖ νά εἶναι ἀπάντηση στά ἐρωτήματα τοῦ παρόντος ὅταν ἡ ἴδια συνειδητοποιήση τό οἰκουμενικό της χρέος. Μέ δεδομένη αὐτή τήν εὐθύνη ὁ μή Ὀρθόδοξος κόσμος ἀσφαλῶς θά ἤθελε νά ἀκούση περισσότερα γιά τήν περί κοινωνίας καί περί προσώπου διδασκαλία τῆς Ὀρθόδοξης ἀνθρωπολογίας.

Ὁ δυτικοευρωπαϊκός νομικισμός, ὁ ὁποῖος σφράγισε τήν ἱστορία τῆς δυτικῆς Εὐρώπης καί ὁ ὁποῖος ἐμφανίσθηκε εἴτε ὡς ἀκτιβισμός καί χρησιμοθηρία εἴτε ὡς χαρισματική μοιρολατρία, ἀποτελοῦσε καί ἀποτελεῖ καί σήμερα εὐκαιρία νά ἀναπτύξη ἡ Ὀρθόδοξη θεολογία τήν περί συνεργίας διδασκαλία της. Ἡ ἐποχή μας εἶναι ἀναντίρρητα ἐποχή τῆς ἀνθρωπολογίας. Τό «πᾶν μέτρον ἄνθρωπος» τοῦ ἀρχαιοελληνικοῦ κόσμου ἔχει ἐπανέλθει μέ διάφορες μορφές καί ἀπαιτεῖ τή σοβαρή κριτική καί τήν ἀντιπρότασή μας.

Ὁ μεγάλος τῆς ρωσικῆς λογοτεχνίας Φιοντόρ Ντοστογιέφσκι, ἀναφερόμενος στίς εὐρωπαϊκές ἰδίως χῶρες, ἔγραφε σ' ἕνα προφητικό κείμενό του ὅτι: «Αὐτές οἱ χῶρες χωρίς Θεό, αὐτές οἱ χῶρες τοῦ ἀνθρώπου - βασιλιά, τοῦ χρήματος, τοῦ ὑπολογισμοῦ, τῆς ἐπιστήμης, πνίγονται λίγο-λίγο κάτω ἀπό τόν πλοῦτο τῶν πυροτεχνημάτων τους. Ἡ σωτηρία εἶναι ἀλλοῦ. Ἡ σωτηρία εἶναι μέσα σ' ἕνα λαό νέο, μέσα στό ρωσικό λαό, πού ἡ κουλτούρα δέν τόν ἄγγιξε, πού ἡ ἁπλῆ πίστη καί ἡ παιδικότητα τόν κυριαρχεῖ ἀκόμη, καί πού περιμένει τήν ὥρα του στίς πόρτες τῆς ἱστορίας» .

Πιστεύω δέν θά πρέπει νά ἐκτιμήσουμε ὅτι ὑποκρύπτει σωβινισμό ἡ προφητική κριτική τοῦ Ντοστογιέφσκι γιά τόν ἄνθρωπο - βασιλιά καί μάλιστα ἡ ἄποψή του ὅτι ἡ σωτηρία βρίσκεται μέσα σ' ἕνα λαό νέο,

μέσα στό ρωσικό λαό. Ὁ Ντοστογιέφσκι κατέγραφε μέ ρεαλισμό τήν τραγωδία τοῦ δυτικοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος προσπαθεῖ ἐκ τῶν ἔξω νά οἰκοδομήση μιά κοινωνία συνοχῆς, καί μπροστά σ' αὐτή τήν ἀδιέξοδη σχιζοφρένεια εἶπε ὅτι ἡ σωτηρία μπορεῖ νά ἔλθη ἀπό ἕνα νέο λαό, ὁ ὁποῖος ἔχει ἤδη μιάν ἀκατάλυτη ἐσωτερική συνοχή. Ἀναμφίβολα ὁ Ντοστογιέφσκι ἀναφερόταν στήν Ὀρθοδοξία τοῦ νέου αὐτοῦ λαοῦ. Ἡ Ὀρθοδοξία ὡς θεολογία καί ὡς κοινωνική συνεκτική δύναμη μπορεῖ νά ἐμβολιάση τόν κόσμο μέ ἀντισώματα τά ὁποῖα θά τόν προστατεύσουν ἀπό τή φθίνουσα αὐτοδιάλυσή του.

(2) Εἶναι προφανές, καί στά μάτια ἀκόμη ἑνός ἀδαοῦς, ὅτι ἡ εὐρωπαϊκή ἐπικαιρότητα προκαλεῖ, περισσότερο πιθανῶς ἀπό τήν εὐρωπαϊκή ἱστορία, τόν κάθε σκεπτόμενο ἄνθρωπο· στήν περίπτωσή μας μάλιστα εἶναι, χωρίς ἀμφιβολία, εὐκαιρία ἀφυπνίσεως τῆς θεολογικῆς μας συνειδήσεως. Τά δρώμενα τοῦ παρόντος ἐπιβάλλουν ἐπιτακτικά νά τά ἀντιμετωπίσουμε ὄχι ὡς ἀναπόφευκτη εἱμαρμένη, ἀλλά σάν νέα εὐκαιρία σοβαρῆς ἐργασίας καί ὑπεύθυνης μαρτυρίας καί προβολῆς τοῦ καθαροῦ θεολογικοῦ λόγου καί τρόπου. Ἑνός λόγου καί τρόπου ὁ ὁποῖος δέν μπορεῖ νά περιορίζεται στά ὅρια τῆς αὐλῆς μας, ἀλλά μπορεῖ νά ἀγγίξη τίς χορδές τῆς πανανθρώπινης συνειδήσεως.

Ἡ ὕψιστη εὐθύνη τῆς Ὀρθόδοξης θεολογίας σήμερα εἶναι, πιστεύω, νά ὑπερβῆ τήν αὐτάρκειά της, νά καταστήση αἰσθητή τήν παρουσία της στόν περιεκτικό εὐρωπαϊκό κόσμο καί νά ἐργασθῆ γιά τήν ἀνανέωση τοῦ λόγου της, ὥστε νά εἶναι προσιτός στόν ἄνθρωπο τῆς νέας ἐποχῆς. Τά τελευταῖα πενήντα χρόνια οἱ εὐρωπαϊκές κοινωνίες μεταπήδησαν ἀπό τήν τακτική τοῦ πολιτισμικοῦ ἰμπεριαλισμοῦ στήν ἀποδοχή τῆς πολυπολιτισμικῆς μορφῆς τῆς κοινωνίας. Πρόκειται γιά μιά ἀλλαγή πού δέν ἔχει ὅμοιό της στήν ἱστορία.

Τό ὅτι ἡ Εὐρώπη τοῦ σήμερα δέν εἶναι ἡ Εὐρώπη τοῦ χθές οὐδόλως σχετικοποιεῖ τήν εὐθύνη τῆς θεολογίας μας καί ἀσφαλῶς δέν πρέπει νά τήν ὁδηγήση σέ δρόμους συγκρητισμοῦ ἤ συντηρητισμοῦ. Τό χρέος τῆς θεολογίας, στά πλαίσια τοῦ εὐρωπαϊκοῦ εἶναι καί γίγνεσθαι, περικλείεται, πιστεύω, σέ δύο προτάσεις: (α) στό νά μείνη ἡ ἴδια πιστή στήν παράδοσή της καί (β) στό νά δώση αὐτή τήν παράδοση ἀνανεωμένη, σέ

καμμιά περίπτωση νοθευμένη, στόν κόσμο τοῦ σήμερα. Ἡ Ὀρθόδοξη θεολογία ὀφείλει νά διασώση, στίς νέες πλέον συνθῆκες, τήν ἰσορροπία μεταξύ παραδόσεως καί ἀνανεώσεως. Ὁ λόγος τῆς θεολογίας ὀφείλει νά λειτουργῆ στή νέα Εὐρώπη ὡς ὑπόμνηση τῆς σταθερότητας καί παράλληλα ὡς λόγος πού δέν θά εἶναι ἀνασταλτικό κήρυγμα τῆς προόδου. Ὀφείλει νά εἶναι λόγος ἰσορροπίας καί πρό πάντων λόγος σεβασμοῦ τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου.

Πρός τό τέλος αὐτῆς τῆς εἰσηγήσεως θά ἤθελα νά ὑπογραμμίσω, σχεδόν τηλεγραφικά, δύο μόνο σημεῖα πού θεωρῶ καίρια καί μέ τά ὁποῖα προσδιορίζεται τό σημερινό θεολογικό μας χρέος.

Τό πρῶτο σημεῖο ἀφορᾶ στήν ἑνότητα τοῦ Ὀρθόδοξου κόσμου. Δέν μπορεῖ νά ὑπάρξη αὐθεντική Ὀρθόδοξη ἀνταπόκριση στή νέα εἰκόνα καί στίς προκλήσεις τῆς σύγχρονης Εὐρώπης ἄν ἡ Ὀρθοδοξία δέν συνειδητοποιήση τήν εὐθύνη τῆς ἑνότητάς της, μιᾶς ἑνότητας ἡ ὁποία δέν θά ἐξαντλεῖται στό δόγμα καί στήν τελετουργική ὁμοιομορφία ἀλλά θά ἐκφράζεται μέ τήν ἀγαστή συνεργασία καί τήν κοινή μαρτυρία. Τά προβλήματα εἶναι ἀναγνωρισμένα καί ἡ θεολογία μας καλεῖται μέ τήν ὑπεύθυνη ἔρευνα καί τήν ἀντικειμενική ἐκτίμηση τῶν καταστάσεων νά βοηθήση τίς Ἐκκλησίες καί σταθερά νά παραπέμπη στή νουθεσία τοῦ Παύλου, «...ἀξίως περιπατῆσαι τῆς κλήσεως ἧς ἐκλήθητε, μετά πάσης ταπεινοφροσύνης καί πραότητος, μετά μακροθυμίας, ἀνεχόμενοι ἀλλήλων ἐν ἀγάπῃ, σπουδάζοντες τηρεῖν τήν ἑνότητα τοῦ Πνεύματος ἐν τῷ συνδέσμῳ τῆς εἰρήνης» (Ἐφ. 4: 1-3).

Τό δεύτερο σημεῖο ἀφορᾶ στή θεολογική εἰδικώτερα ἐκπαίδευση. Εἶναι γνωστό ὅτι σήμερα, στήν ἐποχή τῶν ἀντιφάσεων καί τῆς ἱκανῆς στερήσεως ἀξιῶν, ἡ θεολογική παιδεία, ὡς φιλοσοφία καί πράξη, πρέπει νά βρίσκεται σέ ἀδιάκοπη ἐγρήγορση. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι πολλά ἐξαρτῶνται ἀπό τήν ἑτοιμότητα καί τήν ποιότητα τῆς θεολογικῆς μας ἐκπαίδευσης καί ἀγωγῆς. Κυριολεκτικά ἡ σημασία τοῦ παρόντος εἶναι ἐδῶ ἀποφασιστική γιά τήν ἔλευση τοῦ μέλλοντος.

Θά κλείσω μέ τήν ἀναφορά σέ ἕνα μόνο θέμα πού προκαλεῖ σήμερα τή θεολογική ἐκπαιδευτική μας ἐργασία. Πρόκειται γιά τή σημασία πού ἔχουν οἱ νέες τεχνολογίες στή μετάδοση τῶν θεολογικῶν γνώσεων

καί γιά τό πῶς αὐτές οἱ νέες τεχνολογίες μποροῦν νά ἐναρμονισθοῦν μέ τό Ὀρθόδοξο θεολογικό ἦθος πού εἶναι πρωτίστως ἦθος κοινωνίας. Ἡ θεολογική ἐκπαιδευτική οἰκογένεια ἔχει σήμερα μιά ἐπί πλέον ὑποχρέωση. Νά βρῆ τόν δρόμο καί τόν τρόπο ὥστε ἡ τεχνική πρόοδος καί ὁ πολιτισμός τῶν μέσων νά εἶναι χρηστικά ἐργαλεῖα τοῦ θεολογικοῦ ἔργου χωρίς ποσῶς νά ἀλλοιώνεται μέ τή χρήση των ἡ πραγματική θεολογική μόρφωση πού εἶναι συνυφασμένη μέ τήν κοινωνία καί ἡ ὁποία τελικά ἀποβλέπει στή μεταμόρφωση τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου. Ἡ σύγχρονη θεολογική ἐκπαίδευση ὀφείλει νά ἀξιοποιῆ τίς δυνατότητες πού προσφέρουν οἱ ἐπιστῆμες τῆς πληροφορίας, ἐπισημαίνοντας καί ἀποφεύγοντας συγχρόνως τίς ἐκτροπές, στίς ὁποῖες συχνά ὁδηγοῦν τά ἐντυπωσιακά ἐπιτεύγματα τῆς τεχνικῆς. Ἡ ἀποστολή μας εἶναι νά μετατρέψουμε τά ἠλεκτρονικά ἐργαλεῖα ἀπό μηχανές πού ἐκτρέφουν τόν ἀτομοκεντρισμό καί λειτουργοῦν ἐναντίον τῶν κοινωνικῶν ἀξιῶν σέ μέσα ἀναπτύξεως τῆς κοινωνίας τῶν προσώπων καί τῆς ἐπικοινωνίας θεσμῶν. Πράγματι τά θαυμαστά αὐτά ἐργαλεῖα μποροῦν νά βοηθήσουν τή συνεργασία τῶν ἀνά τόν κόσμο Θεολογικῶν Σχολῶν, μποροῦν νά συνδράμουν στήν ἀνάπτυξη τῆς ἐνημέρωσης μέ τή δημιουργία ἠλεκτρονικῶν βιβλιοθηκῶν καί ἀκόμα νά πλουτίσουν τή μαθησιακή διαδικασία μέ τή συλλογική καί τήν ἐξ ἀποστάσεως ἐκπαίδευση.

Οἱ Θεολογικές μας Σχολές βρίσκονται σήμερα μπροστά σ' ἕνα νέο σταυροδρόμι τοῦ κόσμου. Ἡ φυγή ἀπό τό ἱστορικό παρόν ἰσοδυναμεῖ μέ λιποταξία, ὅπως καί ὁ ἄκριτος συμφυρμός μέ ὅ,τι διαθέτει ὁ κόσμος σημαίνει ἀλλοτρίωση. Τό χρέος μας εἶναι νά μείνουμε ἐδῶ, νά ἀξιοποιήσουμε κατά τόν καλλίτερο τρόπο ὅ,τι προσφέρει ὁ κόσμος χωρίς ὅμως νά γίνουμε ἐξάρτημά του. Νά μείνουμε ἐδῶ καί μέ κριτικό πνεῦμα νά προσλαμβάνουμε καί νά χρησιμοποιοῦμε ὅ,τι προσφέρει ἡ πρόοδος καί εἶναι «εὐάρεστον» στό θέλημα τοῦ Θεοῦ. Νά μείνουμε ἐδῶ καί νά προχωροῦμε ἐπίμονα καί σταθερά ἀπό τή μόρφωση στή μεταμόρφωση. Δέν βρίσκω καλύτερη καταληκτική πρόταση ἀπό τήν προτροπή τοῦ Παύλου: «Παρακαλῶ οὖν ὑμᾶς, ἀδελφοί, διά τῶν οἰκτιρμῶν τοῦ Θεοῦ... μή συσχηματίζεσθε τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλά μεταμορφοῦσθαι τῇ ἀνακαινώσει τοῦ νοός ὑμῶν, εἰς τό δοκιμάζειν ὑμᾶς τί τό θέλημα τοῦ

Θεοῦ, τό ἀγαθόν καί εὐάρεστον καί τέλειον. Λέγω γάρ διά τῆς χάριτος τῆς δοθείσης μοι παντί τῷ ὄντι ἐν ὑμῖν, μή ὑπερφρονεῖν παρ' ὅ δεῖ φρονεῖν, ἀλλά φρονεῖν εἰς τό σωφρονεῖν» (Ρωμ. 12: 1-3).

ΑΠΟΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ
ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΟΣΜΗΤΟΡΑ ΤΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ ΠΡΩΤΟΠΡ. ΓΕΩΡΓΙΟ Δ. ΜΕΤΑΛΛΗΝΟ

Μέ τή χάρη τοῦ Θεοῦ φθάσαμε στό τέλος τοῦ Συνεδρίου μας καί μέ τήν ἄδειά σας θά προσθέσω δύο ἀκόμη λόγια. Αἰσθάνομαι τήν ἀνάγκη νά ἐκφράσω, ὡς δίκαιο ὄφλημα, τίς θερμές εὐχαριστίες μου πρός τά πρόσωπα ἐκεῖνα, πού συνέβαλαν στήν ἐπιτυχῆ, ὅπως πιστεύω, ὁλοκλήρωση τοῦ Συνεδρίου μας.

Εὐχαριστῶ τόν Κοσμήτορα, τόν Πρόεδρο κ. Ἰ. Κογκούλη, τήν Πρόεδρο κ. Δ. Λιάλιου, ἀλλά καί ὅλους τούς συναδέλφους κάθε βαθμίδας τῆς ἀδελφῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης γιά τήν παρουσία καί συμβολή τους στή σύναξή μας. Κάμαμε ὅ, τι περισσότερο μπορούσαμε, γιά νά γίνει πιό εὐχάριστη ἡ ἐδῶ διαμονή σας, ζητοῦμε ὅμως συγγνώμη γιά κάθε παράλειψή μας.

Εὐχαριστῶ τά μέλη τῆς Κοσμητείας τῶν Ἀθηνῶν, τούς Προέδρους κ.κ. Χ. Σωτηρόπουλο καί Παν. Χριστινάκη, ἀλλά καί τούς ἐκπροσώπους τῶν φοιτητικῶν μας Συλλόγων γιά τή βοήθεια καί τή συνεργασία τους. Ὅπως, ἐπίσης, εὐχαριστῶ τούς φοιτητές καί τίς φοιτήτριες, πού πρόθυμα συμπαραστάθηκαν στήν προετοιμασία καί διεξαγωγή αὐτοῦ τοῦ Συνεδρίου. Ἀκόμη τούς ὑπαλλήλους τῆς Σχολῆς μας, γιά τήν ἄμεση ἤ ἔμμεση συναντίληψή τους.

Εὐχαριστῶ τά μέλη τῆς Ὀργανωτικῆς μας Ἐπιτροπῆς, πού ὑπερέβαλαν σέ πολλές περιπτώσεις τόν ἑαυτό τους, γιά νά ἀνταποκριθοῦν στίς ἀπαιτήσεις μας.

Τό Συνέδριό μας ἀντιμετώπισε δαπάνες, πού ὑπερέβαιναν κατά πολύ τίς δυνατότητές μας. Παρ' ὅλα αὐτά τό ἀναμενόμενο θαῦμα ἔγινε καί τά καταφέραμε. Σ' αὐτό βοήθησαν:

Τό Πανεπιστήμιό μας, πού ἐκάλυψε μέρος τῶν δαπανῶν μας. Τό Πανελλήνιο Ἵδρυμα Ὑπεραγίας Θεοτόκου Ἑκατονταπυλιανῆς Πάρου. Ἡ Ἱερά Μονή Ξηροποτάμου Ἁγίου Ὄρους, ἡ Ἱερά Μονή Μεταμορφώσεως (Μεγ. Μετεώρου), ὁ κ. Ἀνδρέας Ἕλληνας καί ὁ Ἱερός Ναός Ἁγίου Γεωργίου Καρύτση.

Εὐχαριστοῦμε τόν Λέκτορα μας κ. Γ. Κόρδη γιά τά ὑπέροχα χαρακτικά πού δημιούργησε καί προσέφερε, σημαντικό ἐνθύμιο γιά ὅλους μας· τόν Ἐκδοτικό Οἶκο ΑΡΜΟΣ (Γ. Χατζηϊακώβου) γιά τήν προσφορά τῶν ἀφισσῶν, τῶν Προγραμμάτων καί τῶν λοιπῶν ἐντύπων· τόν Πρόεδρο κ. Π. Χριστινάκη καί τόν Καθηγητή κ. Νικ. Τζιράκη γιά τήν προσφορά τῶν φακέλων· τόν φίλτατο κ. Κων. Σταυρινίδη γιά τήν κάλυψη τῆς ἠλεκτρονικῆς καί τεχνικῆς πλευρᾶς τοῦ Συνεδρίου.

Εὐχόμεθα εἰς ὅλους τούς χορηγούς μας, «πᾶσαν αὐτάρκειαν ἔχοντες, νά περισσεύωσιν εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθόν καί τῷ Θεῷ εὐάρεστον».

Καί μετά ἀπό αὐτά: Καλό ταξείδι, καλή ἀντάμωση τοῦ χρόνου στήν ὄμορφη Θεσσαλονίκη.

Ὁ Θεός νά σκέπει ὅλους μας!

ΠΟΡΙΣΜΑΤΑ

Β' ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ ΘΕΟΛΟΓΙΚΩΝ ΣΧΟΛΩΝ ΑΘΗΝΩΝ – ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΑΘΗΝΑ, 23-24 ΜΑΪΟΥ 2005

ΠΟΡΙΣΜΑΤΑ

Τὸ Β΄ Συνέδριο τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν Ἀθηνῶν καὶ Θεσσαλονίκης ὀργανώθηκε ἀπὸ τὴν Κοσμητεία τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν στὶς 23 καὶ 24 Μαΐου 2005, συνεχίζοντας τὴν ἐπιτυχημένη πορεία, ποὺ ξεκίνησε ἀπὸ τὴν περυσινὴ σύγκληση τοῦ Α΄ Συμποσίου τῶν δύο Σχολῶν στὴν Θεσσαλονίκη. Στὴν φετινὴ συνάντηση τοὺς συνέδρους ἀπασχόλησε τὸ μεῖζον ζήτημα, ποὺ προέκυψε κατὰ τὸ τελευταῖο χρονικὸ διάστημα, σχετικὰ μὲ τὴν κατάθεση νομοσχεδίου γιὰ τὴν ἀνωτατοποίηση τῶν Ἀνωτέρων Ἐκκλησιαστικῶν Σχολῶν.

Τὸ γενικὸ θέμα τοῦ Συνεδρίου «Θεολογικὲς Σχολὲς καὶ Ἐκκλησιαστικὴ Ἐκπαίδευση» ἐξετάσθηκε καὶ προσεγγίσθηκε ἀπὸ ποικίλες ὀπτικὲς γωνίες, τόσο στὶς εἰσαγωγικὲς ὁμιλίες τῶν Κοσμητόρων τῶν δύο Θεολογικῶν Σχολῶν, ὅσο καὶ στὶς ὀκτὼ εἰσηγήσεις, ὅπου ἐξετάσθηκε τὸ ἱστορικὸ ὑπόβαθρο, τό θεολογικὸ πλαίσιο καὶ οἱ κοινωνικὲς παράμετροι τοῦ ζητήματος τῆς σχέσεως τῆς ἀκαδημαϊκῆς ἢ πανεπιστημιακῆς Θεολογίας μὲ τὴν ἐκκλησιαστικὴ ζωὴ καὶ διακονία.

Ἡ Ἐπιτροπὴ πορισμάτων ἀξιολογώντας καὶ ἀποτιμώντας τὶς διατυπωθεῖσες θέσεις τῶν εἰσηγητῶν προβαίνει στὴν ἀκόλουθη ἀνακεφαλαιωτικὴ καταγραφὴ τῶν βασικῶν θεματικῶν στοιχείων.

Ὁ λόγος περὶ Θεοῦ προϋποθέτει γνώση τοῦ Θεοῦ. Κατὰ τὴν ἁγιοπατερική μας παράδοση ἡ θεογνωσία εἶναι ἐμπειρική. Ὁ ἔχων τὴν ἐμπειρία τῆς θεώσεως εἶναι ὁ αὐθεντικὸς θεολόγος τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ θεολογία σὲ ὅλες της τὶς ἐκφάνσεις εἶναι λειτουργία τῆς Ἐκκλησίας. Ἐκκλησιαστικότητα καὶ παραδοσιακότητα εἶναι οἱ ἰδιότητες τοῦ ὀρθόδοξου θεολόγου. Ἡ θεολογία ὅμως ὡς πανεπιστημιακὴ λειτουργία εἶναι ἐλεύθερη καὶ αὐτοδύναμη ἐπιστήμη, ἀλλὰ στὴν διακονία τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος. Ὅπου χάνεται ἡ ἰσόρροπη αὐτὴ σχέση ὑπεισέρχεται ἡ διάσταση, ἡ σύγκρουση καὶ ἡ ἀλληλοαπόρριφη. Κάθε ἐπι-

δίωξη τῆς Διοικούσας Ἐκκλησίας νὰ ἐνσωματώσει τὴν πανεπιστημιακὴ Θεολογία, κατὰ τὴν γνώμη πολλῶν, θὰ ὁδηγήσει στὴν ἔξωση τῶν Θεολογικῶν μας Σχολῶν ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιο, δοθέντος μάλιστα, ὅτι εἶναι αἰσθητὴ αὐτὴ ἡ τάση τόσο στὸν πολιτικὸ κόσμο ὅσο καὶ στὴν διανόηση. Ὑποστηρίχθηκε ἐμφαντικά, ὅτι τὶς δύο Θεολογικὲς Σχολὲς ἀπασχολεῖ τὸ ἴδιο ὅραμα καὶ βάσει αὐτοῦ σχεδιάζουν ἀπὸ κοινοῦ τὸ μέλλον τους στὸ Πανεπιστημιακὸ γίγνεσθαι.

Ἡ ἔρευνα τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος τῆς Κωνσταντινουπόλεως σὲ συνδυασμὸ μὲ μία γενικὴ ἐπισκόπηση τῆς θεολογικῆς γραμματείας τῆς βυζαντινῆς περιόδου μᾶς ὁδηγοῦν στὰ ἑξῆς συμπεράσματα. Ὅταν ἡ Κωνσταντινούπολη κατέστη τὸ κυρίαρχο κέντρο τῆς θεολογικῆς δραστηριότητας, ἡ Μεγάλη Ἐκκλησία δὲν θέλησε, τοὐλάχιστον γιὰ ἀρκετοὺς αἰῶνες, νὰ ὀργανώσει μία Θεολογικὴ Σχολή, ὅπως εἶχε συμβεῖ κατὰ τὸ παρελθὸν στὶς Ἐκκλησίες τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ τῆς Ἀντιοχείας. Ὅσοι ἐπιθυμοῦσαν νὰ ἐπιδοθοῦν στὴν σπουδὴ τῆς Θεολογίας ἐκπαιδεύονταν στὰ κρατικὰ ἐκπαιδευτικὰ ἱδρύματα στὴν φιλοσοφία καὶ τὶς ἐπιστῆμες καὶ κατόπιν προχωροῦσαν στὶς θεολογικὲς μελέτες ὑπὸ τὴν καθοδήγηση κάποιων ἤδη ἔμπειρων θεολόγων. Τὸν 11ο αἰώνα ἡ γενικὴ ἄνοδος τῆς πνευματικῆς κίνησης καθὼς καὶ ἡ ἀναδιοργάνωση τοῦ κρατικοῦ συστήματος ἀνωτάτης παιδείας ἔδωσαν τὸ ἔναυσμα στὸ Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως νὰ ὀργανώσει τὴν σπουδὴ τῆς θεολογίας μὲ διδασκάλους ποὺ ἐξαρτῶνταν ἀπὸ αὐτό. Καὶ τότε ὅμως ἐξακολουθοῦσε νὰ θεωρεῖται ὡς προπαίδεια τῆς θεολογίας ἡ θύραθεν γνώση.

Ἀκολούθως ἐπισημάνθηκε ἡ συμβολὴ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν στὴν σύγχρονη Ἐκκλησιαστικὴ Ἐκπαίδευση. Τονίσθηκε, ὅτι ἡ συμβολὴ αὐτὴ δὲν συνίσταται μόνον στὴν προετοιμασία τῶν θεολόγων καθηγητῶν τῆς δευτεροβάθμιας ἐκπαίδευσης, ἀλλὰ καὶ στὴν θρησκευτικὴ καὶ κατηχητικὴ διδασκαλία καὶ μόρφωση τῶν κληρικῶν καὶ τῶν μελλόντων νὰ ἱερωθοῦν φοιτητῶν τῆς Σχολῆς. Ἡ ἐπισήμανση αὐτὴ κατέληξε στὴν πρόταση νὰ διευρυνθεῖ ὁ δίαυλος ἐπικοινωνίας τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν καί μὲ τὴν ὀρθόδοξη ἀκαδημαϊκὴ θεολογία τῆς Ἑλληνικῆς Διασπορᾶς.

Προτάθηκε πρόγραμμα σπουδῶν τῆς ἀκαδημαϊκῆς θεολογίας μὲ κέντρο τὴν λειτουργικὴ ζωὴ καὶ ἐπάλληλους κύκλους τὴν μελέτη τῆς

Καινῆς Διαθήκης, τὴν σπουδὴ τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας, τὴν ἐμβάθυνση στὸ μυστήριο τοῦ «πῶς τὸ φθαρτὸν ἐνδύεται ἀφθαρσίαν», τὴν μύηση στὴν ἱεραποστολικὴ καὶ τὴν κατηχητικὴ ἐπιστήμη.

Ἡ προσφορὰ θεολογικῶν σπουδῶν μέσα ἀπὸ τὸ Δημόσιο Πανεπιστήμιο διασφαλίζει γι' αὐτὲς τὴν ἐλευθερία τῆς ἔρευνας καὶ τοῦ λόγου. Οἱ σπουδὲς αὐτὲς πρέπει νὰ εἶναι πλουραλιστικὲς καὶ νὰ ἔχουν τὴν δυνατότητα νὰ διευρύνουν τοὺς χρῆστες τους. Τὸ συγκεντρωτικὸ καὶ συντηρητικὸ ἐκκλησιαστικὸ θεσμικὸ περιβάλλον δὲν εὐνοεῖ τὴν διάσταση τῆς ἐλευθερίας τῆς θεολογικῆς ἐκπαιδεύσεως. Ἀντιθέτως, μέσα στὸ Πανεπιστήμιο διευκολύνεται ὁ διάλογος τῆς Θεολογίας μὲ ἄλλες ἐπιστῆμες καὶ ἡ καλλιέργειά της μὲ ἐπιστημονικὸ τρόπο. Ἀκόμη, εἶναι ὑποχρεωμένη ἡ θεολογία νὰ διαλεχθεῖ μὲ τὴν κοινωνία, νὰ βοηθήσει τὴν Ἐκκλησία νὰ λυτρωθεῖ ἀπὸ τὶς δομὲς καὶ τὶς ἀντιλήψεις τοῦ παραδοσιακοῦ κόσμου, νὰ προσαρμοσθεῖ στὸ μοντέρνο καὶ νὰ ἀποδεχθεῖ τὶς μοντέρνες ἀξίες, ὅπως τὰ ἀνθρώπινα δικαιώματα.

Ἡ θέση τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν στὴν Ἑλληνικὴ κοινωνία ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν χρησιμότητά τους στὴν ἐπιστήμη, στὶς κοινωνικὲς ἀνάγκες καὶ τὴν θρησκευτικὴ πίστη τῶν Ἑλλήνων. Ἡ Θεολογία αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκη νὰ ἀποδεικνύει ἀφ' ἑνὸς τὴν ἐκκλησιαστικότητά της καὶ ἀφ' ἑτέρου τὴν σχέση της πρὸς τὴν κοινωνικὴ πραγματικότητα. Στὸ πλαίσιο αὐτὸ διαλέγεται μὲ τὴν ἐπιστήμη, κρινομένη καὶ κρίνουσα, σχετικοποιεῖ ἀπόλυτα κοινωνικὰ μεγέθη, καί προβάλλει τὴν ἐλευθερία ὡς βασικὴ προϋπόθεση γιὰ τὴν λειτουργία τῶν θεσμῶν. Ἐπὶ μέρους ἐκφραστὲς τῆς πανεπιστημιακῆς θεολογίας τὴν συνέδεσαν μὲ τὴν ἐκπαίδευση, τὸν πολιτισμό, τὴν πολιτική, τὸν οἰκουμενικὸ διεκκλησιαστικὸ καὶ διαθρησκειακὸ διάλογο, τὸ παγκόσμιο ὀλυμπιακὸ κίνημα καὶ πρωτοστάτησαν στὴν δημιουργία κοινωνικῶν ἑνώσεων. Ἡ ἑλληνικὴ κοινωνία ὡς μία ἐκκοσμικευμένη κοινωνία στέκεται ἀπέναντι στὶς Θεολογικὲς Σχολὲς ἄλλοτε ἀδιάφορα, ἄλλοτε θετικὰ καὶ ἄλλοτε κριτικά. Ὅταν ἐρωτᾶται, τὶς θέλει ἐκσυγχρονισμένες καὶ χρήσιμες στὴν κοσμικὴ πραγματικότητα. Γενικὰ ἡ ἄποψη τῆς κοινωνίας γιὰ τὶς Θεολογικὲς Σχολὲς εἶναι ἀνάλογη πρὸς τὴν ἄποψη γιὰ τὴν Ἐκκλησία.

Ἔχει διατυπωθεῖ κριτικὰ ὁ ἰσχυρισμός, ὅτι ἡ θεολογία χαρακτηρίζεται ὡς ξένο σῶμα στὸ σύγχρονο πανεπιστήμιο, ἀφοῦ θεωρεῖται ὅτι δὲν πληροῖ τὶς προϋποθέσεις ἐπιστημονικότητας. Πιστεύεται, ὅτι μόνον ἡ θρησκειολογία εἶναι σὲ θέση νὰ προσεγγίσει ἐπιστημονικὰ ὀρθὰ τὸ φαινόμενο τῆς «θρησκείας». Τὰ πλεονεκτήματά της εἶναι ἡ ἀπόσταση τοῦ παρατηρητῆ, ἡ ἀντικειμενικότητα, ἡ ἀκρίβεια, ἡ ἐμπειρικὴ μέθοδος καὶ ἄλλα, καὶ εἶναι ἑπόμενο μόνον αὐτὴ νὰ ἀνήκει στὸ πανεπιστήμιο καὶ ὄχι ἡ «προκατειλημμένη» θεολογία.

Μία θεολογία ὅμως ἀποκομμένη ἀπὸ τὴν ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας κινδυνεύει νὰ γίνει νοησιαρχικὴ καὶ ἄγονη. Αὐτὸν τὸν ἐκκλησιαστικό της χαρακτήρα πρέπει νὰ συνδυάσει μὲ τὴν ἐπιστημονικὴ μεθοδολογία.

Τονίσθηκε, ὅτι ἡ παιδεία, τὴν ὁποία παρέχουν οἱ Θεολογικές μας Σχολές, εἶναι σαφῶς ἐκκλησιαστικὴ παιδεία. Αὐτὸ σημαίνει, ὅτι ὁ θεολογικὸς λόγος στὸ πανεπιστήμιο δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ὑποκειμενικὸς λόγος (ἰδιωτικὴ ὑπόθεση τοῦ θεολογοῦντος), ἀλλὰ ἐκκλησιαστικὸς λόγος. Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, σὲ θέματα ἐκκλησιαστικῆς παιδείας κύριος συνομιλητὴς καὶ σύμβουλος τῆς Διοικούσας Ἐκκλησίας ἔπρεπε νὰ εἶναι οἱ Θεολογικὲς Σχολές.

Στὴν Ἑλληνικὴ πραγματικότητα ὑπάρχουν δύο τάσεις σχετικὰ μὲ τὸ περὶ Εὐρώπης ἐρώτημα. Ἡ πρώτη θὰ μποροῦσε νὰ χαρακτηρισθεῖ ὡς τὸ ἑλληνικὸ ὑπὲρ Εὐρώπης deliramentum (πρόκειται γιὰ τὸν βέβαιο ἐνθουσιασμὸ καὶ τὴν ἀπροϋπόθετη αἰσιοδοξία). Κοντολογίς, ἡ Εὐρώπη θὰ μᾶς λύσει ὅλα τὰ προβλήματα, θὰ διασφαλίσει τὴν δημοκρατία μας, θὰ βελτιώσει τὰ ἐκπαιδευτικά μας προγράμματα καὶ γενικὰ θὰ εἶναι ἀσφαλὴς ἐγγυητὴς ὅλων τῶν ἰδανικῶν μας. Στὸν ἀντίποδα αὐτῆς τῆς προφανῶς ἀνεδαφικῆς αἰσιοδοξίας εὑρίσκεται ἡ ἄλλη τοποθέτηση ποὺ συλλήβδην δαιμονοποιεῖ τὴν Εὐρώπη, καὶ θὰ μποροῦσε νὰ ὀνομασθεῖ terriculamentum Europaeum. Οἱ ὀπαδοὶ αὐτῆς τῆς κατηγορίας θεωροῦν τὴν Εὐρώπη ὡς τὴν πηγὴ ὅλων τῶν δεινῶν. Οἱ ἀπόψεις αὐτὲς παράγουν ἕνα συντηρητισμό, ὁ ὁποῖος κρύβει ἀπὸ τὸν ὁρίζοντά μας τὸν δυναμικὸ χαρακτήρα τῆς ὀρθόδοξης ζωῆς καὶ τὴν οἰκουμενικὴ διάσταση τῆς θεολογίας μας. Μετὰ τὴν ἐπιχειρηθεῖσα ἱστορικὴ κριτικὴ καὶ τοὺς διατυπωθέντες κοινωνικοὺς προβληματισμούς, ὅσον ἀφορᾶ τὸ ζήτημα τῶν

προκλήσεων πού συνιστᾶ για τίς Θεολογικές μας Σχολὲς καὶ τὴν Ἐκκλησία ἡ ἱστορία καὶ τὸ εὐρωπαϊκὸ παρόν, εἶναι δυνατὸν νὰ τονισθεῖ, ὅτι τὴν πρόκληση δὲν τὴν φοβήθηκε ποτὲ ἡ Ὀρθόδοξη Ἀνατολή, ἀλλὰ ἀντίθετα ὑπῆρξε πάντοτε γιὰ αὐτὴν εὐκαιρία ἢ καὶ παράγων μάλιστα θεολογικῆς προσφορᾶς. Ἡ Ὀρθόδοξη θεολογία δὲν ὑπῆρξε ποτὲ αἰθεροβάμων στοχασμός, ἀλλὰ μᾶλλον ἀπάντηση σὲ συγκεκριμένα προβλήματα τοῦ ἑκάστοτε παρόντος. Ἔτσι ἡ πρόκληση ἐθεωρεῖτο πάντοτε ὡς ἔναυσμα νέας δυναμικῆς. Ὅσον ἀφορᾶ τὸ ἐρώτημα σχετικὰ μὲ τὶς εὐρωπαϊκὲς προκλήσεις γιὰ τὶς Θεολογικὲς Σχολὲς καὶ τὴν Ἐκκλησία, εἶναι δυνατὸν νὰ διατυπωθοῦν δύο θεμελιώδη σημεῖα. Τὸ πρῶτο ἀφορᾶ τὶς προκλήσεις ποὺ ἀναδύονται ἀπὸ τὴν ἱστορία καὶ τὸ δεύτερο σχετίζεται μὲ τὴν εὐρωπαϊκὴ ἐπικαιρότητα. Ἡ εὐρωπαϊκὴ ἱστορία στὸ σύνολό της καὶ εἰδικότερα ἡ εὐρωπαϊκὴ ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία ἀποτελοῦσε, καὶ σήμερα ἐξακολουθεῖ νὰ ἀποτελεῖ, μία πρόκληση γιὰ τὴν Ὀρθόδοξη θεολογία καὶ γίνεται ἀφορμὴ ἀξιολογικοῦ καὶ γόνιμου θετικοῦ λόγου, εἰδικότερα στὰ κεφάλαια τῆς ἐκκλησιολογίας καὶ τῆς ἀνθρωπολογίας (τῆς «κοινωνίας» καὶ τοῦ «προσώπου»), ἐφ' ὅσον, ὅπως συναφῶς ὑποστηρίχθηκε, ἐπισημαίνεται ἀπὸ πολλούς, ὅτι ἡ Ὀρθοδοξία πάσχει ἀπὸ ἕνα ἀνορθόδοξο αἴσθημα ἐγωτικῆς αὐτάρκειας καὶ ἀπομόνωσης. Ἐκφράσθηκε ἐξ ἄλλου ἡ ἀξιολογηθεῖσα συνειδητοποίηση, ὅτι οἱ Θεολογικὲς Σχολὲς καὶ ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία ἔχουν χρέος νὰ ἀξιοποιήσουν τὶς προκλήσεις τῆς ἱστορίας. Ὅσον ἀφορᾶ τὸ δεύτερο θεμελιῶδες σημεῖο, ἐπισημάνθηκε ὅτι ἡ εὐρωπαϊκὴ ἐπικαιρότητα προκαλεῖ περισσότερο πιθανῶς ἀπὸ τὴν εὐρωπαϊκὴ ἱστορία τὸν κάθε σκεπτόμενο ἄνθρωπο καὶ συνιστᾶ κατ' οὐσίαν εὐκαιρία ἀφυπνίσεως τῆς θεολογικῆς μας συνειδήσεως. Ἡ ὕψιστη εὐθύνη τῆς Ὀρθόδοξης θεολογίας σήμερα εἶναι ὁμολογουμένως ἡ ὑπέρβαση τῆς αὐτάρκειάς της καὶ τὸ νὰ καταστήσει αἰσθητὴ τὴν παρουσία της στὸν περιεκτικὸ εὐρωπαϊκὸ κόσμο καὶ νὰ ἐργασθεῖ καθοριστικὰ γιὰ τὴν ἀνανέωση τοῦ λόγου της, ὥστε νὰ εἶναι προσιτὸς στὸν ἄνθρωπο τῆς νέας ἐποχῆς.

Ἡ Θεολογία ὡς διακονία τῆς Ἐκκλησίας ἐπιβάλλει διπλῆ ἀνάγνωση.

1. Ἔλεγχο τῶν διατυπώσεων ποὺ ἀφορᾶ τὴν πίστη τοῦ ἐκκλησια-

στικοῦ σώματος ὑπὸ τὰ κεκυρωμένα κριτήρια: Ἁγία Γραφὴ - Σύμβολο τῆς Πίστεως - κύρος τῶν Πατέρων - λειτουργικὴ πράξη.

2. Διάλογο μὲ τὸ ἐπιστητὸ τῶν ἐπιστημῶν καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, ποὺ διασφαλίζει τὴν ἀφομοίωση τοῦ ἱστορικοῦ γίγνεσθαι καὶ ποὺ διασφαλίζεται ὡς διάλογος στοὺς ἀνοικτοὺς ορίζοντες τῆς ἀκαδημαϊκῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτισμοῦ.

3. Φορεῖς τῆς ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως, ὑποβαθμίζοντας τὴν Θεολογία, διασποῦν τὴν ἑνότητα τοῦ ἑνὸς σώματος καὶ δημιουργοῦν ἀντιιστορικὲς προϋποθέσεις στὴν ἑρμηνεία τῆς πορείας ὄχι μόνον τοῦ ἑνὸς ἐκκλησιαστικοῦ σώματος, ἀλλὰ καὶ τῆς κοινωνίας.

Τέλος, μετὰ τὴν ἐπιτυχῆ ὁλοκλήρωση τῶν ἐργασιῶν τοῦ περατωθέντος Συνεδρίου ἀποφασίσθηκε ἡ σύγκληση τοῦ προσεχοῦς Συνεδρίου στὴν Θεσσαλονίκη τὸν Μάιο τοῦ 2006 μὲ θέμα ποὺ θὰ ορισθεῖ προσεχῶς.

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
-ΚΟΣΜΗΤΕΙΑ ΘΕΟΛΟΓΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ

ΠΡΟΣΚΛΗΣΗ

Ἔχουμε τὴν τιμὴ νὰ σᾶς προσκαλέσουμε
στὸ Β΄ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΤΩΝ ΘΕΟΛΟΓΙΚΩΝ ΣΧΟΛΩΝ ΑΘΗΝΩΝ ΚΑΙ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ μὲ θέμα:
Θεολογικὲς Σχολὲς καὶ Ἐκκλησιαστικὴ Ἐκπαίδευση.
Οἱ ἐργασίες θὰ πραγματοποιηθοῦν τὴν Δευτέρα 23 Μαΐου 2005, ὥρα 17.00 - 20.00
καὶ τὴν Τρίτη 24 Μαΐου 2005, ὥρα 9.00 - 13.00 καὶ 16.00 - 18.00
στὸ Β΄ Ἀμφιθέατρο τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς.

Γιὰ τὴν Ὀργανωτικὴ Ἐπιτροπὴ
Ὁ Κοσμήτωρ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν
Καθηγητὴς Πρωτοπρ. Γεώργιος Μεταλληνός

Ὁ Ἁγιασμός

*Μέλη τῆς χορωδίας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν,
ὑπό τήν διεύθυνση τοῦ Ἀναπλ. Καθηγητῆ κ. Ἀθ. Βουρλῆ*

Μέρος τῆς Ὁλομέλειας

῾Ο κοσμήτωρ τῆς Θεολ. Σχολῆς ᾿Αθηνῶν
π. Γεώργιος Μεταλληνός

῾Ο κοσμήτωρ τῆς Θεολ. Σχολῆς
Θεσσαλονίκης κ. Χρ. Οἰκονόμου

῾Ο πρόεδρος τοῦ Τμήματος Θεολογίας
᾿Αθηνῶν κ. Χαρ. Σωτηρόπουλος.

῾Ο πρόεδρος τοῦ Τμήματος Κοινωνικῆς
Θεολογίας ᾿Αθηνῶν κ. Παν. Χριστινάκης

Ὁ πρόεδρος τοῦ Τμήματος Θεολογίας Θεσσαλονίκης κ. Ἰωάννης Κογκούλης

Ἡ πρόεδρος τοῦ Τμήματος Ποιμαντικῆς καί Κοινωνικῆς Θεολογίας Θεσσαλονίκης κ. Δέσπω Λιάλιου

Ὁ καθηγητής τοῦ Ἰνστιτούτου Ὀρθοδόξου Θεολογίας «Ἁγίου Σεργίου» Παρισίων ἀρχιμ. Γρηγόριος Παπαθωμᾶς

Ὁ κοσμήτωρ τοῦ Ὀρθοδόξου Θεολογικοῦ Ἰνστιτούτου Μονάχου κ. Κων. Νικολακόπουλος

Ὁ καθηγητής κ. Βασ. Mihoc

Ὁ καθηγητής κ. Κων. Δεληκωσταντής

Τό Προεδρεῖο τῆς Α΄ καί Β΄ Συνεδρίας

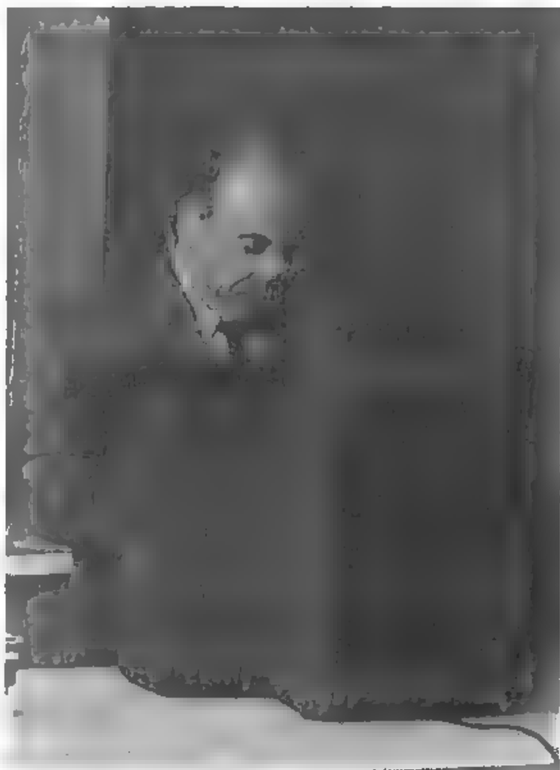
Ὁ καθηγητής κ. Ἰ. Πέτρου

Ὁ καθηγητής κ. Νικ. Τζιράκης

Ὁ καθηγητής κ. Λάμπρος Σιάσος

Ὁ καθηγητής κ. Ἀπ. Νικολαΐδης

Ὁ ἐπίκ. καθηγητής κ. Κ. Χρήστου

Ὁ καθηγητής κ. Κων. Σκουτέρης

Ἀποχαιρετισμός τῶν Συνέδρων καί ἀπονομή ἀναμνηστικῶν.